ISSN 2072-7941 (Online)
ISSN 2072-1692 (Print)

«ГУМАНІТАРНИЙ ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ ІНЖЕНЕРНОЇ АКАДЕМІЇ»
«HUMANITIES BULLETIN OF ZAPORIZHZHE STATE ENGINEERING ACADEMY»
«ГУМАНИТАРНЫЙ ВЕСТНИК ЗАПОРОЖСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИНЖЕНЕРНОЙ АКАДЕМИИ»

Збірник наукових праць

Випуск 66 (2016)

Виходить 4 рази на рік Рік видання 2000 р.

Філософська антропологія
Філософія культури і філософія освіти
Соціальна філософія і філософія історії
Філософія науки і техніки
Історія філософії

Запоріжжя

2016

ISSN 2072-7941 (Online)
ISSN 2072-1692 (Print)

Засновник:

Запорізька державна інженерна академія

Голова Міжнародної редакційної колегії – **Віктор Банах –** д. техн.н., проф., ректор Запорізької державної інженерної академії (Запоріжжя, Україна)

Головний редактор – Валентина Воронкова – д. філос. н., проф., завідувач кафедри менеджменту організацій та управління проектами Запорізької державної інженерної академії (Запоріжжя, Україна) (профіль у системі Google Scholar).

Зам. головного редактора – Ірина Рижова – д. філос. н., проф. кафедри дизайну Запорізького національного технічного університету (Запоріжжя, Україна)

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ (УКРАЇНА):

Віктор Андрущенко, Володимир Бех, Влада Білогур, Віталій Воловик, Оксана Гаєвська, Людмила Горбунова, Дмитро Дзвінчук, Віталій Жадько, Олена Кіндратець, Микола Козловець, Володимир Корженко, Максим Лепський, Віталіна Нікітенко, Роман Олексенко, Сергій Попов, Ірина Предборська, Олег Пунченко, Ірина Утюж, Ірина Шавкун.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Валентина Воронкова - д. філос. н., проф. (Запоріжжя, Україна); **Олег Пунченко** – д. філос. н., проф. (Одеса, Україна); **Ян Зубелевич** – доктор габ., проф. кафедри філософії і педагогіки Варшавської Політехніки (Варшава, Польща); **Регіна Андрюкайтене** – д. соціальних н. (менеджмент), зав. кафедри підприємництва та економіки Маріямпольської колегії (Маріямполь, Литва).

ІНОЗЕМНІ ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Ян Зубелевич – д. габ., проф. кафедри філософії і педагогіки Варшавської Політехніки (Варшава, Польща); **Єва Старжінска** – д. габ., проф. Інституту філософії Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині (Ольштин, Польша); **Павло Водоп'янов** – д. філос. н., проф. кафедри філософії Білоруського державного технологічного університету, член-кор. НАН Білорусі (Мінськ, Білорусь); **Анатолій Зеленков** – д. філос. н., проф., зав. кафедри філософії і методології науки Білоруського державного університету, Заслужений діяч науки Білорусі (Мінськ, Білорусь); **Аурелія Літвін** – зав. кафедри менеджменту Державного аграрного університету Молдови (Кишинів, Республіка Молдова); **Регіна Андрюкайтене** – д. соціальних н. (менеджмент), зав. кафедри підприємництва та економіки Маріямпольської колегії (Маріямполь, Литва); **Вайдотас Вілюнас** – доктор (Ph.D), доц., директор Маріямпольської колегії (Маріяполь, Литва); **Йоліта Гряблікайте** – д. (Ph.D), доц. Університету Александраса Стульгінскіса (Каунас, Литва); **Йоліта Ввайнхардт** – д. (Ph.D), доц. кафедри менеджменту факультету економіки і менеджменту Університету Вітаутаса Великого (Каунас, Литва); **Пранас Жукаускас** – д. соціальних н. габ., проф. кафедри менеджменту факультету економіки і менеджменту Університету Вітаутаса Великого (Каунас, Литва).

Наші партнери:

Науковий часопис» Філософія освіти» Інституту вищої освіти НАПН України; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова; Укр. Академія політ. наук; Збірник наукових праць «Гілея»: науковий вісник Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова; Кафедра менеджменту державного аграрного університету Молдови (Кишинів, Республіка Молдова); Кафедра підприємництва та економіки Маріямпольської колегії (Маріямполь, Литва); Кафедра менеджмента факультету економіки і менеджменту університету Вітаутаса Великого (Каунас, Литва).

Друкується за рішенням вченої ради Запорізької державної інженерної академії від 08.09.2016 р., протокол № 9

Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: Збірник наукових праць / За ред. В. Г. Воронкової.- Випуск 66.- Запоріжжя, РВВ ЗДІА, 2016. – 292 с.

Видання публікується з 2000 р.

© Запорізька державна інженерна академія, 2016
© Воронкова В. Г. (гол. ред.), 2016

ISSN 2072-7941 (Online)

ISSN 2072-1692 (Print)

«ГУМАНИТАРНЫЙ ВЕСТНИК ЗАПОРОЖСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИНЖЕНЕРНОЙ АКАДЕМИИ»
«ГУМАНІТАРНИЙ ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ ІНЖЕНЕРНОЇ АКАДЕМІЇ»
«HUMANITIES BULLETIN OF ZAPORIZHZHE STATE ENGINEERING ACADEMY»

СБОРНИК НАУЧНЫХ ТРУДОВ

Выпуск 66 (2016)

Выходит 4 раза в год Год издания 2000 г.

Философская антропология
Философия культуры
Социальная философия и философия истории
Философия науки и техники
История философии
Философия образования

Запорожье

2016

ISSN 2072-7941 (Online)
ISSN 2072-1692 (Print)

Учредитель:

Запорожская государственная инженерная академия

Председатель Международной редакционной коллегии – Виктор Банах – д. техн. н., проф., ректор Запорожской государственной инженерной академии (Запорожье, Украина)

Главный редактор – **Валентина Воронкова** – д. филос. н., проф., зав. кафедрой менеджмента организаций и управления проектами Запорожской государственной инженерной академии (Запорожье, Украина**)**

Зам. главного редактора – **Ирина Рыжова** – д. филос. н., проф. кафедры дизайна Запорожского национального технического университета (Запорожье, Украина)

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ (УКРАИНА):

Виктор Андрущенко, Владимир Бех, Влада Билогур, Виталий Воловик, Оксана Гаевская, Людмила Горбунова, Дмитрий Дзвинчук, Виталий Жадько, Елена Киндратец, Николай Козловец, Владимир Корженко, Максим Лепский, Виталина Никитенко, Роман Олексенко, Сергей Попов, Ирина Предборская, Олег Пунченко, Ирина Утюж, Ирина Шавкун.

Члены редакционного совета:

Валентина Воронкова – д. филос. н., проф. (Запорожье, Украина); **Олег Пунченко** – д. филос. н., проф. (Одесса, Украина); **Ян Зубелевич** – д. хаб., проф. кафедры философии и педагогики Варшавской Политехники (Варшава, Польша); **Регина Андрюкайтене** – д. социальных н. (менеджмент), зав. кафедры предпринимательства и экономики Мариямпольской коллегии (Мариямполь, Литва).

ИНОСТРАННЫЕ ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Ян Зубелевчич – д. хаб., проф. кафедры философии и педагогики Варшавской политехники (Варшава, Польша); **Ева Старжинска** – д. хаб., проф. Института философии Варминско-Мазурского университета в Ольштине (Ольштын, Польша); **Павел Водопьянов** – д. филос. н., проф. кафедры философии Беларусского государственного технологического университета, член-корреспондент НАН Беларуси (Минск, Беларусь); **Анатолий Зеленков** – д. филос. н., проф., зав. кафедрой философии и методологии науки Беларусского государственного университета, Заслуженный деятель науки Беларуси (Минск, Беларусь); **Аурелия Литвин** – зав. кафедрой менеджмента Государственного аграрного университета Молдовы (Кишенев, Республика Молдова); **Регина Андрюкайтене** – д. социальных н. (менеджмент) зав. кафедрой предпринимательства и экономики Мариямпольской коллегии (Мариямполь, Литва); **Вайдотас Вилюнас** – доктор (Ph.D), доц., директор Мариямпольської коллегии (Мариямполь, Литва); **Йолита Грябликайте** – доктор (Ph.D), доц. Университета Александраса Стульгинскиса (Каунас, Литва); **Йолита Ввайнхардт** – доктор (Ph.D), доц. кафедры менеджмента факультета экономики и менеджмента Университета Витаутаса Великого (Каунас, Литва); **Пранас Жукаускас** – д. социальных н. хаб., проф.кафедры менеджмента факультета экономики и менеджмента Университета Витаутаса Великого (Каунас, Литва).

Наши партнеры:

Научный журнал «Философия образования» Института высшего образованния НАПН Украины; Нац. пед. ун-т им. М. П. Драгоманова; Укр. Академия полит. наук; Сборник научных трудов «Гилея»: научный вестник Нац. пед. ун-та им. М. П. Драгоманова; Кафедра менеджмента государственного аграрного университета Молдовы (Кишенев, Ресупублика Молдова); Кафедра предпринимательства и экономики Мариямпольской коллегии (Мариямполь, Литва); Кафедра менеджмента факультета экономики и менеджмента Университета Витаутаса Великого (Каунас, Литва).

Печатается по решению ученого совета Запорожской государственной инженерной академии от 08.09.2016 р., протокол № 9

Гуманитарный вестник Запорожской государственной инженерной академии: Сборник научных трудов / Под ред. В. Г. Воронковой.- Випуск 66.- Запорожье: РИО ЗГИА, 2016. - 292 с.

Издание публикуется с 2000 г.

© Запорожская государственная инженерная академия, 2016
© Воронкова В. Г. (гл. ред.), 2016

ISSN 2072-7941 (Online)
ISSN 2072-1692 (Print)

«GUMANITARNIY VISNIK ZAPORIZHKOI DERZHAVNOI INZHENERNOI AKADEMII»
«HUMANITIES BULLETIN OF ZAPORIZHZHE STATE ENGINEERING ACADEMY»

PROCEEDINGS SCIENTIFIC PUBLICATIONS

Issue 66 (2016)

Published 4 times a year Founded in 2000

Philosophical anthropology
Philosophy of Culture
Social Philosophy and Philosophy of History
Philosophy of Science and Technology
The History of Philosophy
Philosophy of education

Zaporizhzhe

2016

ISSN 2072-7941 (Online)
ISSN 2072-1692 (Print)

Founder:
Zaporozhye State Engineering Academy

The Chairman of the international editorial board – **Viktor Banakh** – Doctor of Technical, Professor, Rector of Zaporozhye State Engineering Academy (Zaporozhye, Ukraine)

***Editor-in-Chief* – Valentina Voronkova** – Doctor of Sciences (Philosophy), Professor, Head of the Department of Management of Organizations and project management Zaporozhye State Engineering Academy (Zaporozhye, Ukraine) (профіль у системі Google Scholar).

***Deputies of Editor-in-Chief* – Irina Ryzhova –** Doctor of Sciences (Philosophy), Professor of Department of design, Zaporozhye national technical university (Zaporozhye, Ukraine)

Editorial Board

Victor Andruschenko, Vladimir Bekh, Vlada Bilogur, Vitaliy Volovik, Oksana Gayevska, Lyudmila Gorbounova, Dmitry Dzvinchuk, Vitaliy Zhadko, Elena Kindratets, Mykola Kozlovets, Vladimir Korzhenko, Maksim Lepskyi, Vitalina Nikitenko, Roman Oleksenko Sergey Popov, Irina Predborska, Oleg Punchenko, Irina Utyuzh, Irina Shavkun.

FOREIGN MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

Jan Zubielewicz – Doctor of Philosophy habil., Professor department philosophy Faculty Senate Administration and Social Sciences Warsaw University of Technology (Warszawa, Poland); **Ewa Starzyńska** – Doctor habil., Professor Instytut Filozofii Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie (Olsztynie, Poland); **Pavel Vodop'yanov** – Doctor of Sciences (Philosophy), Professor Head Department of Philosophy and Methodology of Science Belarusian State Technical University, Corresponding member of the National Academy of Sciences of Belarus (Minsk, Belarus); **Anatoliy Zelenkov** – Doctor of Sciences (Philosophy), Professor Head Department of Philosophy and Methodology of Science Belarusian State University (Minsk, Belarus); **Aureliâ Litvin** – Head of the Department of Management yurchyshyn agricultural Agrarian University Moldovy (Kishinev, Respublika Moldova)*;* **Regina Andriukaitienė** – Doctor of social sciences Head of Business and Economics Department Marijampolės kolegija (Marijampole, Lithuania**); Vaidotas Viliunas –** Doctor (Ph.D), Associated Professor, Marijampole College Principal (Marijampole, Lithuania). Jolita, Greblikaitė – Doctor (Ph.D), assoc. prof. Aleksandras Stulginskis University (Kaunas, Lithuania); **Jolita, Vveinhardt** – Doctor (Ph.D), Assoc. prof. Department of Management Faculty of Economics and Management Vytautas Magnus University (Kaunas, Lithuania); **Pranas Žukauskas -** Doctor of social sciences habil., Professor Department of Management Faculty of Economics and Management Vytautas Magnus University (Kaunas, Lithuania).

Our partners:

Scientific Journal "Philosophy of education" Institute of higher education of Ukraine; National reserve. EDR. UN-t. M. P. Drahomanov; UKR. Academy of political Sciences; Bulletin «Hileya»: Research Bulletin of the national reserve. EDR. Har-TU. M. P. Drahomanov; Department of Management of the State Agrarian University of Moldova (Kishinev, Respublika Moldova); Department of management Head of Business and Economics Department Marijampolės kolegija (Marijampole, Lithuania); The Department of Management Faculty of Economics and Management Vytautas Magnus University (Kaunas, Lithuania)

Published by the decision of the Academic Council of the Zaporozhye State Engineering Academy, dated 08.09.2016, Protocol No 9.

Humanities Bulletin of Zaporizhzhe State Engineering Academy: Proceedings Scientific publications / Ed. V. Voronkova. – Issue 66. – Zaporozhye, EPD of ZSEA, 2016. 292 P.

© Published since, 2000
© Zaporizhzhe State Engineering Academy, 2016
© Voronkova V. (*Editor-in-Chief*), 2016

ЗМІСТ

1	ВОРОНКОВА В. Г.	*Концептуалізація інформаційно-комунікативного менеджменту в контексті нелінійно-синергетичної методології*	13
2	ІВАНОВА Н. В.	*Ціннісний зміст «духовного» в реалізації смислів життя індивіда: соціально-філософський аналіз*	26
3	БЕРЕЗА В. О.	*Значення політичної культури суспільства у процесі політичної соціалізації індивіда*	36
4	БОГУСЛАВСЬКА О. Г.	*Ефективна міжособистісна комунікація як підгрунтя якісної PR-діяльності*	45
5	КОЗИНЕЦ Л. А.	*Инновационный педагогический опыт как объект научного познания*	55
6	ЧЕРНИШ Т. М.	*Методологія дослідження інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду в умовах глобалізації*	64
7	МЕЛЬНИК В. В.	*Интеллектуально-духовные приоритеты цивилизационного развития в условиях трансформации постиндустриального общества в информационное и «общество знаний»*	78
8	КАЛЮЖНЫЙ В. С. ТОВАРНИЧЕНКО В. А.	*Маргинализация официальной науки: необходимость толерантности между парадигмами*	90
9	СЕВЕРИН-МРАЧКОВСЬКА Л. В.	*Консьюмеризм: морально-етичний вимір*	101
10	БІЛОГУР В. Є.	*Теоретико-методологічна рефлексія спорту як ареалу людиновимірності спортивної діяльності та можливості її гуманізації як соціальної практики*	112
11	СОСНІН О. В.	*Про вимір системи вищої технічної освіти в координатах проблем національної безпеки*	123
12	КРАВЧЕНКО А. А.	*Креатив сучасного мислення в динаміці соціокультурної реальності: методологічний контекст*	135
13	ШИНДАУЛОВА, РАУШАН	*Ноогуманизм в современной философии: философский и компаративный анализ*	144
14	ХОМ'ЯК Н. О.	*Буття людини в ландшафтах сучасного міста*	150
15	ЧОРНА Л. В.	*Вплив релігійної форми ідеації на формування суспільного ідеалу*	158

16	ГЬОКХАН, ДЕМІР	*Глобальні міграційні процеси: політика визнання «Іншого» і проблема адаптації мігрантів*	170
17	КАЧМАР О. В.	*Вплив соціального макро- і мікросередовища на прояви агресивності особистості*	183
18	РИЖОВА І. С.	*Методи, принципи, підходи до аналізу дизайнерської культури як умови гармонізації відносин людини, природи, суспільства*	192
19	СТОВПЕЦЬ О. В.	*Проблема обґрунтування буття інституту інтелектуальної власності в реаліях сьогодення*	206
20	VVEINHARDT, JOLITA ANDRIUKAITIENE, REGINA	*Mobbing in the workplace incorporating bullying: theoretical insights*	219
21	GREBLIKAITĖ, JOLITA ANDRIUKAITIENE, REGINA	*Philosophy of social entrepreneurship: complex influence of phenomen*	226
22	КУЦЕПАЛ С. В.	*Структуралістсько-постструктуралістський інструментарій дослідження політичного дискурсу*	232
23	БАЗАЛУК О. О.	*Філософія війни і миру*	239
24	МАКЕДОНСЬКА С. І.	*Філософська культура вчителя як фактор сталого соціального розвитку суспільства*	251
25	МАКСИМЕНЮК М. Ю. НІКІТЕНКО В. О.	*Формування парадигми інформаційно-комунікативного суспільства як різновиду складної соціальної системи і взаємодії*	266
	СВІДЧЕННЯ ПРО АВТОРІВ		279
	ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ		286

CONTENT

1	VORONKOVA, VALENTINA	*Conceptualization of information-communicative management in the context of nonlinear synergetic methodology*	13
2	IVANOVA, NATALIIA	*Role of the contents of the "spiritual" in the implementation of the meanings of the life of the individual: the social-philosophical analysis*	26
3	BEREZA, VADIM	*The value of political culture of society in the process of political socialization of the individual*	36
4	BOGUSLAVSKAYA, OLGA	*Effective interpersonal communication as the basis of effective PR-activities*	45
5	KOZINETS, LIDIA	*Innovative pedagogical experience as an object of scientific knowledge*	55
6	CHERNYKH, TATYANA	*Methodology of research information and communicative capacity of humanitarian ideology in the context of globalization*	64
7	MELNYK,VICTORIA	*Intellectual and spiritual civilization development priorities in the context of transformation of post-industrial society into the information and «knowledge society»*	78
8	KALYUZHNY, VICTOR TOVARNICHENKO,VLADIMIR	*The marginalization of official science: the need of tolerance between the paradigms*	90
9	SEVERIN-MRACHKOVSKA, LIUDMYLA	*Consumerism: moral and etnical dimension*	101
10	BILOGUR, VLADA	*Theoretical and methodological reflection on the sport as range of the human dimension sports activities and the possibility of its humanization as a social practice*	112
11	SOSNIN, ALEKSANDER	*About the dimension of the system of higher technical education in the coordinates national security problems*	123
12	KRAVCHENKO, ALLA	*Creation of modern thinking in the dynamics of sociocultural reality: methodological context*	135
13	SHINDAULOVA, RAUSHAN	*Noohumanism in Modern Philosophy: Philosophical and Comparative Analysis*	144
14	KHOMYAK, NATALIA	*Human existence in the landscape of the modern city*	150
15	CHORNA, LIDIYA	*The influence of religious form of ideation on social ideal forming*	158
16	GÖKHAN, DEMIR	*Global migration processes: politics of recognition of the "Different" and problems of emigrants adaptation*	170

17	KACHMAR, OLEKSANDRA	*The impact of social macro- and micro-environment on the individual manifestations of aggressiveness*	183
18	RYZHOVA, IRINA	*Methods, principles, approaches the analysis of design culture as conditions for harmonisation of relations of human, nature, society*	192
19	STOVPETS, OLEKSANDR	*The problem of justification for intellectual property institution existence in contemporary realities*	206
20	VVEINHARDT, JOLITA ANDRIUKAITIENE, REGINA	*Mobbing in the workplace incorporating bullying: theoretical insights*	219
21	GREBLIKAITĖ, JOLITA ANDRIUKAITIENE, REGINA	*Philosophy of social entrepreneurship: complex influence of phenomen*	226
22	KUTSEPAL SVETLANA	*Structural-poststructual toolchain of political discourse investigations*	232
23	BAZALUK, OLEG	*The philosophy of war and peace*	239
24	MAKEDONSKAIA, SVETLANA	*Philosophical culture teacher as a factor of sustainable social development society*	251
25	MAKSIMENYUK, MARINA NIKITENKO, VİTALINA	*The formation of the paradigm of information-communicative society as a kind of complex social systems and interactions*	266
LIST OF AUTHORS			279
REQUIREMENTS FOR SCIENTIFIC ARTICLES			286

СОДЕРЖАНИЕ

1	ВОРОНКОВА В. Г.	*Концептуализация информационно-коммуникативного менеджмента в контексте нелинейно-синергетической методологии*	13
2	ИВАНОВА Н. В.	*Ценностное содержание «духовного» в реализации смыслов жизни индивида: социально-философский анализ*	26
3	БЕРЕЗА В. А.	*Значение политической культуры общества в процессе политической социализации индивида*	36
4	БОГУСЛАВСКАЯ О. Г.	*Эффективная межличностная коммуникация как основа результативной PR-деятельности*	45
5	КОЗИНЕЦ Л. А.	*Инновационный педагогический опыт как объект научного познания*	55
6	ЧЕРНЫШ Т. Н.	*Методология исследования информационно-коммуникативного потенциала гуманитарного мировоззрения в условиях глобализации*	64
7	МЕЛЬНИК В. В.	*Интеллектуально-духовные приоритеты цивилизационного развития в условиях трансформации постиндустриального общества в информационное и «общество знаний»*	78
8	КАЛЮЖНЫЙ В.С. ТОВАРНИЧЕНКО В. А.	*Маргинализация официальной науки: необходимость толерантности между парадигмами*	90
9	СЕВЕРИН-МРАЧКОВСКАЯ Л. В.	*Консьюмеризм: морально-этическое измерение*	101
10	БИЛОГУР В. Е.	*Теоретико-методологическая рефлексия спорта как ареала человекомерности спортивной деятельнсти и возможности ее гуманизации как социальной практики*	112
11	СОСНИН А. В.	*Об измерении системы высшего технического образования в координатах проблем национальной безопасности*	123
12	КРАВЧЕНКО А. А.	*Креатив современного мышления в динамике социокультурной реальности: методологический контекст*	135
13	ШИНДАУЛОВА, РАУШАН	*Ноогуманизм в современной философии: философский и компаративный анализ*	144
14	ХОМЯК Н. А.	*Бытие человека в ландшафтах современного города*	150
15	ЧЕРНАЯ Л. В.	*Влияние религиозной формы идеации на формирование общественного идеала*	158

16	ГЕКХАН, ДЕМИР	*Глобальные миграционные процессы : политика признания «Другого» и проблема адаптации мигрантов*	170
17	КАЧМАР А. В.	*Влияние социальной макро- и микросреды на проявления агрессивности личности*	183
18	РИЖОВА И. С.	*Методы, принципы, подходы к анализу дизайнерской культуры как условия гармонизации отношений человека, природы, общества*	192
19	СТОВПЕЦ А. В.	*Проблема обоснования бытия института интеллектуальной собственности в сегодняшних реалиях*	206
20	ВВАЙНХАРДТ, ЙОЛИТА АНДРЮКАЙТЕНЕ, РЕГИНА	*Издевательства инкорпорирующего моббинга на рабочем месте: теоретические основания*	219
21	ГРЯБЛИКАЙТЕ, ЙОЛИТА АНДРЮКАЙТЕНЕ, РЕГИНА	*Философия социального предпринимательства: комплексное исследование явления*	226
22	КУЦЕПАЛ С. В.	*Структуралистско-постструктуралистский инструментарий исследования политического дискурса*	232
23	БАЗАЛУК О. А.	*Философия войны и мира*	239
24	МАКЕДОНСКАЯ С. И.	*Философская культура учителя как фактор устойчивого социального развития*	251
25	МАКСИМЕНЮК М. Ю. НИКИТЕНКО В. А.	*Формирование парадигмы информационно-коммуникативного общества как разновидности сложной социальной системы и взаимодействия*	266
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ			279
ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ			286

УДК 1:316. 77 : 005

ВОРОНКОВА В. Г.,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту організацій
та управління проектами,
Запорізька державна інженерна академія
(Запоріжжя, Україна) E-mail: valentina-voronkova@yandex.ru

КОНЦЕПУТУАЛІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В КОНТЕКСТІ НЕЛІНІЙНО-СИНЕРГЕТИЧНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ

В статті представлено концептуалізацію інформаційно-комунікативного розвитку сучасного соціуму *як нової парадигми розвитку цивілізації XXI століття. Розроблено нову управлінську парадигму інформаційно-комунікативного менеджменту, що пов'язана з інформаційною революцією, яка здійснює революційний вплив інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) на всі сфери життєдіяльності суспільства. Розкрито поняття «інформаційно-комунікативного менеджменту» та його складові. З'ясовано простір інформаційно-комунікативного менеджменту як інформаційну форму підтримки процесів і функцій, що домінують в організації інформаційно-орієнтованого типу. Обґрунтовано напрями оптимізації інформаційно-комунікативного менеджменту в організації інформаційно-орієнтованого типу, розвиток якої детермінується інформаційною культурою.*

Ключові слова: *інформаційно-комунікативний менеджмент, парадигма розвитку цивілізації, парадигма, інформаційна революція, інформаційно-комунікативні технології, інформаційний простір, інформаційне мережеве суспільство, організація як інформаційно орієнтована, культура інформаційна, нелінійна-синергетична методологія*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Актуальність теми дослідження

Актуальність дослідження концепутуалізації парадигми інформаційно-комунікативного менеджменту в контексті нелінійно-синергетичної методології *пов'язана з інформаційною революцією, що здійснює революційний вплив інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) на всі сфери життєдіяльності. Інформаційно-комунікативні технології (ІКТ) представляють собою* сукупність методів, виробничих процесів, програмно-технічних та лінгвістичних засобів, що інтегруються з метою збирання, обробки, збереження, розповсюдження, відображення та використання інформації в інтересах користувачів та їх впливу на всі сфери життєдіяльності суспільства. Це явище інтегрує в собі ефекти попередніх революційних винаходів типу книгодрукування, телефонія, радіозв'язок, персональні комп'ютери, Інтернет, що створюють технологічну основу для подолання будь-яких відстаней при передачі інформації та

© Воронкова В.Г., 2016

об'єднання інтелектуальних здібностей та духовних сил людства. *По-перше,* дослідження концептуалізації парадигми інформаційно-комунікативного менеджменту в контексті нелінійно-синергетичної методології сучасного соціуму *як нової парадигми розвитку цивілізації XXI століття п*редставляє собою новий науковий напрямок, у контексті якого формується парадигма інформаційно-комунікативного менеджменту, в основі якого управління інформацією, кореляції-відносини щодо створення інформаційних ресурсів, які транслюються в інформаційному просторі організації завдяки посередництву кодів-сигналів-референцій-свідчень. В контексті інформаційно-комунікативного менеджменту відбувається управління за допомогою інформації, що сприяє формуванню управлінських технологій, тобто упровадженню в життя організації ефективного менеджменту у самому прямому смислі цього слова. *По-друге,* дослідження концептуалізації парадигми інформаційно-комунікативного менеджменту в контексті нелінійно-синергетичної методології покликане аналізувати інформаційну спрямованість економічних проблем організації через посередництво упорядкування перетворень висхідних субстанцій чи ресурсів організації, щоб знайти способи забезпечення їх балансу в умовах стохастичності інформаційного суспільства та мережевої економіки. *По-третє,* саме за таких умов розвиток інформаційно-комунікативного менеджменту XXI століття продовжує поглиблювати значення категоріальних контурів інформаційної парадигми як сукупності знань, направлених на вироблення технологій організації управлінської діяльності, досягнення цілей організації завдяки інформації і перетворення її на вироби чи послуги. За таких умов регуляторами системи прибуткових відносин виступають механізми інформаційно-комунікативного менеджменту, що здатні сприяти виявленню інформаційного потенціалу організації, який допомагає досягнути певних рівнів розвитку інформаційних стандартів та інформаційного забезпечення організації, сприяти удосконаленню інформаційного соціуму, що направлений на розвиток людського (інтелектуального, інформаційного) потенціалу. *По-четверте*, актуальність теми дослідження концепутуалізації парадигми інформаційно-комунікативного менеджменту у контексті нелінійно-синергетичної методології у тому, що науковий і технологічний прогрес у розвитку комунікацій безпрецедентно прискорив управління інформацією, тобто потоками та інформаційними ресурсами у напрямі глобалізації і формування глобального інформаційного суспільства та створення інформаційно-комунікативної інфраструктури (Information and communication infrastructure), що включає в себе всю сукупність засобів обчислювальної техніки, телекомунікаційного обладнання, каналів передачі даних та інформаційних систем, засобів комутації та управління інформаційними потоками, а також організаційних структур, правових і нормативних механізмів, що забезпечують їх ефективне функціонування [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на яку спираються автори

Результати фундаментальних досліджень концепутуалізації парадигми інформаційно-комунікативного менеджменту в контексті нелінійно-

синергетичної методології як нової парадигми розвитку цивілізації XXI століття представлено у наукових працях Р.Абдєєва, В. Андрущенка, Д. Белла, Н.Вінера, В.Воронкової, О.Базалука, С.Гнатюка, В.Глушкова, В. Даніл'яна, О. Дзьобань, Ю. Дорошенка, Д.Дубова, У.Ешбі, К.Коліна, В.Мельник, В.Кременя, С.Курдюмова, М.Ожевана, Л.Петрушенка, К.Поппера, І.Пригожина, О.Пунченка, С.Савченко, О.Сосніна, А. Урсула, Р.Фішера, Г. Хакена, Р. Хартлі, К. Шеннона. На нашу думку, поняття «інформаційно-комунікативного менеджменту» слід розглядати в одному ряду з такими типовими характеристиками, як «постіндустріальне суспільство» (Д.Белл), «інформаційне суспільство» (М.Порат, Й.Масуда), «мережеве суспільство» (М.Кастельс), «нове індустріальне суспільство» (Дж.Гелбрейт), «активне суспільство» (А.Етціоні), «постекономічне суспільство» (В.Іноземцев), «організаційне суспільство» (Р.Престус), «пострадянське суспільство» (Ж.-Ф.Ліотар).

Згідно з Й.Хергетом, центральним пунктом інформаційно-комунікативного менеджменту є постулат, згідно якого інформація представляє собою найважливіший ресурс, фактор виробництва і конкурентоспроможності і потребує цілеспрямованої координації. Й.Хергет відмічає, що суть інформаційно-комунікативного менеджменту у тому, що підприємницька інформаційна інфраструктура повинна координуватися за допомогою вирішення трьох задач: 1) формування (побудова інформаційних систем – людина, інформаційні ресурси, інформаційні і комунікаційні технології); 2) керування (управління інформаційними процесами); 3) розвиток (перманентна здатність адаптації інформаційних систем до плинного оточуючого середовища). Й.Хергет відмічає, що сфера інформаційно-комунікативного менеджменту включає у себе декілька складових: 1) інформацію; 2) інформаційні і комунікаційні технології; 3) індивідуальних споживачів інформації. Г.Вірзіг розглядає інформаційно-комунікативний менеджмент як інтеграцію інформації і комунікації, виділяючи в ньому три аспекти інформаційного менеджменту, в результаті чого інформаційний менеджмент носить технократичний характер: 1) комунікативний менеджмент; 2) управління інформаційними ресурсами; 3) управління обробкою інформації. Й.Хентце і і А.Хайнеке визначають інформаційно-комунікативний менеджмент як сукупність правил, технічних засобів і систем (систематичне планування, організацію і координацію і контроль інформаційної діяльності і процесів, а також комунікації всередині організації), які визначають інформаційну і комунікаційну структуру організації, визначаючи при цьому цілеспрямоване використання інформації як ресурсу. Г.Вольфрам розглядає інформаційно-комунікативний менеджмент як функцію управління у бізнесі, орієнтовану на ресурси, відносячи до його змісту задачі надання інформації і розробки інформаційних систем у сфері інформаційно-технічної інформації. Е. Фогель вводить поняття «менеджменту інформаційних ресурсів» як синонім інформаційно-комунікативного менеджменту, головна задача якого координація обробки інформації [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Проблемна ситуація

© Воронкова В.Г., 2016

Перехід до інформаційного суспільства став носити характер технократичного проекту (проектів), що має в своїй основі інноваційний характер, що базується на інформаційно-комунікаційних технологіях і включає створення автоматизованих інформаційних систем, які повинні задовольняти вимоги інформаційного суспільства.

Мета наукового дослідження – концептуалізація парадигми інформаційно-комунікативного менеджменту в контексті нелінійно-синергетичної методології як нової парадигми розвитку цивілізації XXI століття.

Дана мета реалізується в наступних задачах:

- розробити нову управлінську парадигму інформаційно-комунікативного менеджменту, що пов'язана з інформаційною революцією, яка здійснює революційний вплив інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) на всі сфери життєдіяльності суспільства;

- розкрити поняття «інформаційно-комунікативний менеджмент» та його складові;

- з'ясувати простір інформаційно-комунікативного менеджменту як матеріальну форму підтримки процесів і функцій, що домінують в організації інформаційно-орієнтованого типу;

- виявити проблемне поле нелінійно-синергетичної методології концепутуалізації парадигми інформаційно-комунікативного менеджменту.

Обговорення проблеми

У зв'язку з цим всі країни світу приділяють велику увагу для упровадження сучасних інформаційних технологій в економіку країн і життя суспільства та розвитку інформаційно-комунікативного менеджменту. У Японії ще у 1972 р. був підготовлений «План створення інформаційного суспільства до 2000 р.». У США у 1993 р. був підготовлений документ, що визнавав стратегію адміністрації країни у сфері інформатизації під назвою: «Національна інформаційна інфраструктура: план дій». У Європейському Союзі підготовлена у 1994 р. і прийнята комісією Європейської спільноти програма «Європейський шлях в інформаційне суспільство». З 2000 р. почала реалізовуватися програма «Електронна Європа – інформаційне суспільство для кожного». У Фінляндії у 1995 р. розроблена програма «Фінський шлях в інформаційне суспільство», яка відома не тільки як високорозвинуте суспільство, але й як одна з самих конкурентоспроможних економік світу, що свідчить про дієздатність суспільства та інформаційно-комунікативного менеджменту. У 1996 р. уряд Німеччини представив програму «Шлях Німеччини в інформаційне суспільство» (Germany's Way to the Information Society). На протязі 1990-х рр. XX ст. у більшості найбільш розвинутих держав і цілому ряду країн, що розвиваються, були прийняті програми розвитку інформаційного суспільства [3]. Створено ряд міжнародних організацій, покликаних сприяти побудові інформаційного суспільства - Information Society Forum, European survey of the Information Society (ESIS). На кінець, у 2000 р на зустрічі G8 Була прийнята Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства. Окінавська хартія приділяє особливу увагу упровадженню сучасних інформаційних технологій, що здійснюють свій вплив на економіку країн, образ життя людей та соціальний розвиток, взаємодію

державних структур та населення. Більшість країн, що підписали Окінавську хартію, приділяють особливу увагу упровадженню сучасних інформаційно-комунікативних технологій, що представляють собою парадигму створення інформаційного суспільства. Вона включає:

1) трансформацію змін в економічній і соціальній сферах – у максимальному використанні знань і передових ідей, в контексті яких повинен бути подоланий розрив у сфері доступу до інформації і знань що існує між країнами;

2) хартія підтверджує принцип, що всі люди повинні мати рівні права використовувати переваги глобального інформаційного суспільства;

3) хартія звертається з закликом до всіх ліквідувати розрив, що існує між країнами у сфері інформації та знань [4].

Концептуалізація парадигми інформаційно-комунікативного менеджменту

Концептуалізації парадигми інформаційно-комунікативного менеджменту сприяв розвиток теорії соціальних мереж та мережевого суспільства. Теорії соціальних мереж представляють собою методологічний апарат, найбільш адекватний дослідженням складного соціуму, що нелінійно розвивається за умов глобального соціуму. Мережа трактується як динамічна структурна форма, що дозволяє акумулювати нерівновагомі горизонтальні зв'язки, включаючи результати свідомих дій індивідуальних і колективних акторів, а також їх непередбачувані наслідки у відкриту систему. Саме мережеве суспільство починає виступати суспільством символічної реальності, яке може розширятися шляхом включення нових вузлів, які здатні до комунікації. Тому ускладнення соціуму, ускладнення його динаміки, яка приймає нелінійний характер, потребує обновлення теоретико-методологічного апарату в контексті нелінійно-синергетичної методології, переосмислення її базових категорій, як соціальний простір і час, соціальна структура, соціальна стратифікація, мобільність, що викликає до життя нові форми теоретизування, у тому числі в контексті мережевого підходу до аналізу глокального соціуму [5].

Відмітимо, що поняття «мережеве суспільство» (network society) ввів в обхід американський соціолог М.Кастельс, згідно з яким мережа є динамічний соціум, що не має константних структур і передає по своїм комунікаціям масовані потоки інформації у прискореному режимі. Одиниця є мережа як нова просторова форма, що домінує у мережевому суспільстві, сформована з різноманітної сукупності суб'єктів і організацій, безпосередньо модифікованих.

У контексті парадигми інформаційно-комунікативного менеджменту в контексті нелінійно-синергетичної методології виникають різні інтерпретації інформаційно-комунікативного менеджменту: іноді у ньому вбачають синонім внутрішньо-організаційного управління обробкою даних; в інших випадках він ототожнюється з комунікаційними та інформаційними процесами організації, що пов'язано з більш широким трактуванням інформації як ресурсу - самостійного фактору виробництва, який лежить основі процесу прийняття рішень. З позицій системного підходу інформаційно-комунікативний менеджмент охоплює планування, організацію, координацію і контроль інформаційної діяльності і

© Воронкова В.Г., 2016

процесів, а також комунікації всередині організації з метою покращення її роботи. Інформаційно-комунікативний менеджмент стосується всіх функцій управління сучасних організацій, а також процесів комунікації і прийняття рішень. Інформаційно-комунікативний менеджмент передбачає загальну методологію роботи з інформацією в управлінських структурах. Враховуючи той факт, що основним носієм інформації в управлінні є документ, то слід зробити висновок про те, що методологія інформаційно-комунікативного менеджменту у повній мірі може бути застосована до управління документацією в організації [6].

Концептуалізація поняття «інформаційно-комунікативний менеджмент»

Концептуалізація поняття «інформаційно-комунікативний менеджмент» пов'язується з двома основними групами – типом ресурсів та типом інструментів, що кваліфікується як технологія управлінської діяльності і відбувається в умовах стохастичності інформаційного суспільства та мережевої економіки. Умовно ми можемо виокремити найбільш розповсюджені дефініції інформаційно-комунікативного менеджменту: 1) інформаційне забезпечення діяльності організації на всіх рівнях управління у самому широкому смислі слова; 2) інформаційні ресурси організації та управління ними; 3) інформаційні послуги і підприємництво; 4) інформаційні системи, технічна підтримка і управління ними; 5) обробка та аналіз інформації; 6) офіс-менеджмент; 7) стратегічне планування і менеджмент. Отже, парадигма інформаційно-комунікативного менеджменту включає інформацію як базовий компонент інформаційної системи організації, що розвивається за рахунок інформаційно-комунікативних технологій і систем в результаті інформаційних процесів, що відбуваються в організації. Всі країни вирішують проблеми концептуалізації інформаційно-комунікативного менеджменту (інформаційної економіки, інформаційних технологій, інформаційних систем, інформаційних ресурсів) з метою створення *єдиного інформаційного простору*, включаючи: 1) розробки консалтингового проекту (проектів) формалізації вимог до створення системи інформаційного простору організації; 2) проектування автоматизованих інформаційних систем та методів їх проектування; 3) реінжинірингу (реконструкції) бізнес-процесів інформаційного суспільства; 4) новий системний підхід, що регламентує проектування, розробку, супроводження і розвиток інформаційних систем (нове системне проектування); 5) розробку технологій інформаційно-комунікативного менеджменту – інформаційна техніка, інформаційні функції, інформаційне і комп'ютерне середовище системного менеджера, засоби інформаційного менеджменту тощо; 6) опис технологій інформаційно-комунікативного менеджменту у системах соціального захисту – інформаційні ресурси і моделі системи соціального захисту, технології інформаційного менеджменту даної системи, включаючи корпоративну автоматизовану інформаційну систему і систему персоніфікованого обліку [7].

Слід виділити простір концептуалізації інформаційно-комунікативного менеджменту як матеріальної форми підтримки процесів і функцій, що домінують в організації в інформаційному суспільстві: 1) матеріальна опора

простору (мікроелектроніка, телекомунікації, комп'ютерна обробка даних, системи сповіщення і високошвидкісного транспорту, що базуються на інформаційних технологіях); 2) вузли й комунікації, тобто простір потоків, що базуються на електронній мережі, яка пов'язує між собою конкретні місця з чітко виділеними соціальними, культурними, фізичними і функціональними характеристиками; 3) просторова організація домінуючих менеджерських еліт, що здійснюють управлінські функції, навколо яких формується організаційний простір. Звідси витікає надзвичайно важливий висновок, що мережа впливає на соціальну організацію спільноти [8].

Нелінійно-синергетична парадигма інформаційно-комунікативного менеджменту

Парадигму інформаційно-комунікативного менеджменту в контексті нелінійно-синергетичної методології слід розглядати як еволюцію розвитку західних суспільств (рівні, кондиції, еволюцію соціальних феноменів), кожний елемент якої слід експлікувати як мікросистему чи субсистему, яка може бути складовою системою будь-якої макросистеми чи макромоделі. Структура парадигми інформаційно-комунікативного менеджменту потребує визначення архітектоніки диференціальних моделей, субмоделей і субсистем інформаційного суспільства з метою визначення його властивостей (атрибутів) як системи з урахуванням евристично-еволюційних тенденцій подальшого розвитку. Міждисциплінарна матриця парадигми інформаційно-комунікативного менеджменту (філософська, кібернетична, соціологічна та інше) містить у собі відповідний понятійний ряд, що включає онтологічне, гносеологічне та аксіологічне визначення. Дана проблематика визначення парадигми інформаційно-комунікативного менеджменту визначається соціокультурною детермінацією всієї системи діяльності, об'єктивними передумовами та суб'єктивними чинниками, взаємодією між суб'єктом та об'єктом, засобами та цілями, раціональним та ірраціональним, свідомим та несвідомим у системі розвитку інформаційного суспільства [9].

Концептуалізація нелінійно-синергетичної парадигми інформаційно-комунікативного менеджменту в контексті нелінійно-синергетичної методології як нової парадигми розвитку цивілізації XXI століття представлена у роботах вчених синергетичного спрямування (І.Пригожин, І.Стенгерс, Г.Ніколіс, Г.Хакен). У творах цих авторів дається аналіз основних принципів постнекласичного пізнання, звернення до деяких аспектів їх застосування при аналізі інформаційно-комунікативного менеджменту, вони є корисними для нелінійно-синергетичної методології інформаційно-комунікативного менеджменту як складаного соціального, економічного і культурного феномену та процесів його розвитку. Так, І.Пригожин, Г.Ніколіс, Г.Хакен здійснили спробу аналізу з синергетичної точки зору пізнання інформаційних процесів сучасності, їх теоретико-методологічні праці зіграли провідну роль у становленні нової парадигми інформаційно-комунікативного менеджменту у загальнонауковому і соціальному пізнанні. Так, С.Курдюмов підкреслює, що ідеї І.Пригожина аналогічні дослідженням процесів самоорганізації у відкритих нелінійних системах, які проводилися в Інституті прикладної математики ім. М.Келдиша не

© Воронкова В.Г., 2016

один десяток років. Особливо імпонувало С.Курдюмову те, що І.Пригожин здійснив спробу установити на рівні філософських узагальнень якісні зміни, які відбуваються у сучасних фізичних явищах про природу і світ у цілому. Нелінійно-синергетична методологія прояснює багато явищ інформаційно-комунікативного менеджменту, у якому відбуваються складні і суперечливі процеси [10].

У результаті наукових розвідок І.Пригожина та І.Стенгерс теорія самоорганізації перетворюється на самостійну науку, що постійно розвивається, в контексті якої значний інтерес відіграють нелінійні процеси і нерівновагомість станів. Цей напрямок розвивався шляхом розвитку методів термодинамічного аналізу явищ самоорганізації. І.Пригожин та І.Стенгерс відмічали труднощі застосування синергетики до аналізу різноманітних процесів (управлінських, соціальних, економічних) у зв'язку з невизначеністю перемінних; необхідністю врахування жорстко визначеного оточення, з яким певна система обмінюється речовиною, енергією та інформацією. Як засвідчує соціально-філософський аналіз, всі розмисли про застосування синергетичного підходу до аналізу економічних явищ, процесів і розвитку суспільства виходять із розуміння управління цим суспільством як складною дисипативною системою [11].

У контексті парадигми інформаційно-комунікативного менеджменту переважає відкритість (здатність обміну системи з зовнішнім середовищем), неурівновагомість, виникнення хаотичних і неупорядкованих структур більш високого порядку, до яких відносяться і мережеві структури. Ієрархія дисипативних систем інформаційно-комунікативного менеджменту створює грунт для виникнення різних рівнів синтезу порядку і хаосу. На феноменологічному рівні аналізу порядку і хаосу в дисипативних системах слід розкрити механізм їх соціальної самоорганізації, що приводить, з однієї сторони, до ускладнення соціальних структур з їх спрощенням через дії, що сприяють елімінації процесів – ієрархізації. З іншої сторони, до розпаду складних дисипативних структур на більш прості, і як результат - приводять до переходу від упорядкованості соціальної системи до її хаотичного стану. Чергування процесів ієрархізації та деієрархізації в інформаційно-комунікативному менеджменті організаціїї як складної соціотехнологічної системи визначається характером аттракторів, в процесі реалізації яких процеси ієрархізації визначаються як прості аттрактори, в інших - деієрархізації – дивні аттрактори [12].

Специфіка нелінійно-синергетичної методології інформаційно-комунікативного менеджменту

Специфіка нелінійно-синергетичної методології парадигми інформаційно-комунікативного менеджменту у тому, що самоорганізація може бути проаналізована як виникнення нового цілого, утвореного узгодженою поведінкою складових елементів висхідного середовища. Визначальним фактором формування самоорганізації є виникнення набору можливостей

подальшого відбору через посередництво масштабних флуктуацій. Розвиток, що розуміється як спонтанна природна самоорганізація, може бути пов'язаний з сталою закономірністю тільки як перехід від одних відносно сталих систем до інших. Причому, на рівні послідовних фаз розгортання нелінійного динамічного процесу здійснюється перехід до чергового вибору сталих структур, тобто буде здійснюватися сценарій переходу від хаосу до порядку і навпаки. Креативна робота соціальної випадковості у проблемному полі розгортання нелінійного динамічного процесу обмежена рамками особливих ситуацій, коли здійснюється біфуркаційний перелом і народжуються нові структури. У спокійних ситуаціях рівновагового існування управлінської системи домінує детермінізм, здатний розглядати випадкову флуктуацію як направлену всупереч встановленої детерміністської тенденції [13].

До аналізу інформаційно-комунікативного менеджменту можуть бути застосовані приклади нелінійно-синергетичної методології аналізу інформаційного суспільства. Народження нового типу інформаційно-комунікативного соціуму, що потребує упровадження на всіх рівнях інформаційно-комунікативного менеджменту, пов'язано з порушенням висхідної просторово-часової симетрії. По-перше, виникає часова неоднорідність – одному з можливих історичних шляхів розвитку інформаційного суспільства віддається перевага. По-друге, вникає нова просторова неоднорідність – з'являється нова структура, яка свідчить про те, що моделі інформаційного суспільства виникали у різні часи і в різних просторових координатах країн. Ще один з найважливіших синергетичних аспектів аналізу інформаційного суспільства – біфуркаційні ситуації, як здатні порушити послідовно лінійне протікання подій. Постільки джерелами обновлення порядку виступають самі найрізноманітніші сфери (детермінанти) буття – від природних до кібернетичних, то виникає необхідність полідетерміністського, багатовимірного описання цілісності самоорганізуючої системи, де був би врахований взаємовплив детерміністських імпульсів самої різноманітної природи. «Біфуркаційний хаос», що виникає в результаті розломів суспільства і цивілізацій є джерелом не тільки руйнації, але й творення нового, що й привело до еволюції соціумів від індустріальної і постіндустріальної стадії до інформаційної та «суспільства знань» [14].

Отже, смисл всіх переходів в інформаційному соціумі від порядку до хаосу і навпаки - у пошуках сталості організації як складної соціотехнологічної системи, яка здійснює управління підвищення місця і ролі (виконання функцій) інформаційно-комунікативного менеджменту. Цей пошук проявляється у протилежних тенденціях: 1) прагненні до максимально неупорядкованого стану (хаосу) у замкнутих системах; 2) прагненні до форм упорядкування (при певних умовах) у відкритих системах. В результаті мірою безладу організації (дезорганізації) є величина, яка називається ентропією, а мірою порядку (організації) – негативна ентропія, що називається негентропією, чи «інформацією» [15].

© Воронкова В.Г., 2016

Висновки

Суттєвий аналіз процесів самоорганізації в організаціях як складних соціотехнологічних системах дає відповідь на питання: який характер тієї рушійної сили, що змушує дисипативні структури ускладнюватися у процесах ієрархізації чи спрощуватися у процесах деієрархізації та самооргнізуватися до стану упорядкування всіх структур. Саме реалізації цих функцій і допомагає інформаційно-комунікативний менеджмент як нова цивілізаційна парадигма розвитку соціуму у XXI столітті. Американський спеціаліст М.Аттінджер вводить поняття «інтегрованого інформаційного менеджменту», під яким розуміється створення такої інформаційної структури, де всі «частинки» інформації забезпечують необхідний рівень співпадіння всіх інформаційних компонентів організації і сприяють її сталому розвитку. Під інформаційним суспільством слід розуміти таке суспільство, в якому інформаційно-комунікативний менеджмент розглядається як невід'ємний компонент управлінських технологій, в контексті якого інформаційні технології слугують інструментом досягнення цілей організації, яке здатне розподіляти і використовувати інформацію. Інформаційно-комунікаційний менеджмент – процес, що включає технології організації управлінської діяльності, направлені на досягнення цілей організації через посередництво упорядкування перетворень висхідних субстанцій та ресурсів організації завдяки інформації і перетворення її на вироби та послуги [16].

Список використаних джерел

1. Воронкова В. Г. Формування інформаційної культури особистості як умова успішної адаптації людини до життя в інформаційному суспільстві [Текст] / В. Г.Воронкова // Гілея : науковий вісник: зб. наук. праць. – К.: Вид-во УАН ТОВ «НВП» «ВІР», 2014. – Вип. № 86 (7). – С.198-203.

2. Воронкова В. Г. Інтернет як глобальна тенденція розвитку інформаційного суспільства [Текст] / В. Г.Воронкова // Гілея : науковий вісник: зб. наук. праць. – К.: Вид-во УАН ТОВ "НВП" "ВІР", 2015. – Вип. № 93(2). – С. 174-179.

3. Гринберг, А. С. Информационный менеджмент: учеб. пособие / Гринберг, А. С., Король, И. А.. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 415 с.

4. Дзьобань О. П. Національна безпека України: концептуальні засади та світоглядний сенс : монографія [Текст] / Дзьобань О. П. – Х. : Майдан, 2007. – 284 с.

5. Закон України про національну програму інформатизації / Відом. Верховної Ради України. -1998. - № 7. - с.181.

6. Закон України про концепцію Національної програми інформатизації / Відом. Верховної Ради України.-1998. - № 27-28. - с.182.

7. Інформаційні технології як фактор суспільних перетворень в Україні: зб. аналіт. доп. / М. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк, Т. О. Ісакова; за заг. ред. Д. В. Дубова. – К. : НІСД, 2011. – 96 с. Електронна версія: http://www.niss.gov.ua. - Дата доступу: сер. 2016. – Назва з екрана

8. Калініна Л. М. Генезис інформаційного менеджменту як галузі наукового знання [Текст] /Л. М.Калініна // Стратегічні пріоритети. - 2009. - № 4 (13). - С.71-76.

9. Мельник В. В. Формування концепції інформаційного менеджменту: сутність, задачі, основні напрями розвитку [Текст] / В.В.Мельник // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2012. – Вип.49 .- С.122-134.

10. Про затвердження Положення про формування та виконання національної програми інформатизації : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 серпня 1998 р. № 1352 / Офіційний вісник України.-1999.- № 35.

11. Соснін О. В. Інформаційна безпека: нові виміри загроз, пов'язаних з інформаційно-комунікаційною сферою [Текст] / О. В.Соснін, О. П.Дзьобань // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : [зб.наук.пр.] – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2015. – №61. – С. 24 -34.

12. Соснін О. В. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України : [монографія] [Текст] / О. В. Соснін. – К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. – 2003. – 572 с.

13. Савченко С. В. Філософія глобального інформаційного суспільства як цивілізаційна парадигма розвитку сучасного суспільства [Текст] / С. В. Савченко // Гілея: науковий вісник: [зб. наук. пр.] – К. : Вид-во УАН ТОВ «НВП» «ВІР», 2014. – Вип. 90. – С. 194-198.

14. Савченко С. В. Взаємодія культури і освіти в умовах інформаційного суспільства та культурної глобалізації: соціально-філософський вимір [Текст] / С. В. Савченко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, – 2014. – Вип.59. – С.117-126.

15. Пунченко О. П. Цивилизационное измерение истории человечества: [монография] [Текст] / О. П. Пунченко. – Одесса :Астропринт, 2013. – 448с.

16. Пунченко О. П. Фреймы для репрезентации современного этапа цивилизационного развития [Текст] / О. П.Пунченко // Философия и социальные науки: Научный журнал. – Минск : Белорусский государственный университет. – 2014. – №2. – С.26-30.

REFERENCES

1. Voronkova V. G. Formuvannâ contest ìnformacìjnoї osobistostì yak uspìšnoї adaptacìї umov rites to life in ìnformacìjnomu suspìl'stvì / V. G. Voronkova // Gìleâ: scientific bulletin: ZB. Sciences. Prats ' mother. -K. : UEN LLC NVP "«VÌR», 2014. - No. 86 (7). - P. 198-203.

2. Voronkova V. G. The Internet as a global trend of development of the information society / V. G. Voronkova // Gìleâ: scientific Bulletin: GB. Sciences. works. – K.: Publishing House of SCIENCE "SEC", "BELIEVE", by 2015. Is the Issue. 93 (2). – P. 174-179.

3. Grinberg, A. S. Informacionnyj management: učeb. Book / A. S.Grinberg, I. A.King. – M.: UNITY-Dana, 2003. – 415 s.

4. Dz'oban' A. P. National security of Ukraine: conceptual framework and worldview makes sense: monograph / A. P. Dz'oban' . - KharkivХарків, 2007. – 284 s.

5. The law of Ukraine "On national programme of informatization / Known. Parliament. - 1998. - No. 7. - P. 181.

6. Law of Ukraine about the concept of the national programme of informatization / Known. Parliament. – 1998 . -No. 27-28. - P. 182.

7. Information technology as a factor of social transformation in Ukraine: singles. analìt. Ext. / M. A. Oževan, S. L. Hnatyuk, T. A. Isakova; for the floor. Ed. D. Oak. – K. : NISS, 2011. – 96 s. electronic version: http://www.niss.gov.ua. - Дата доступу: сер. 2016. – Назва з екрана

8. Kalinina L. M. Genesis information management as a field of scientific knowledge / L. M.Kalinina // Strategic priorities. - 2009. - No. 4 (13). - P. 71-76.

9. Melnik V. V. Formation of the concept of information management: essence, objectives, main directions of development /V. V. Melnik // Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy : [GS Sciences etc.]. – Zaporizhzhya: publishing ZDIA, 2012. – Issue 49.- P. 122-134.

10. Approval of regulations on the development and implementation of a national programme of informatization : the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 31 September 1998 No. 1352 / Official Bulletin of Ukraine. -1999. - No. 35.

11. Sosnin A. V. Information security: new dimensions of threats related to information-communication sphere / A. V. Sosnin, O. P. Dz'oban' // Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State

© Воронкова В.Г., 2016

Engineering Academy : [GS Sciences etc.] – Zaporizhzhya : publishing ZDIA, 2015. No. 61. - P. 24-34.

12. Sosnin A. V. Problems state management system of national information resources of the scientific potential of Ukraine : [monograph] [Text] / A. V. Sosnin. – K.: Institute of State and law. In M. Koretsky. – 2003. – 572 s.

13. Savchenko S. V. Philosophy of the global information society as the civìlìzacìjna paradigm of development in modern society [text] / S. V. Savchenko // Gìleâ: scientific Bulletin: [GS Sciences Ave]- K. : Publishing House of SCIENCE LLC NVP "," BELIEVE ", 2014. Is the Issue. 90. - P. 194-198.

14. Savchenko S. V. The interaction of culture and education in the conditions of the information society and cultural globalization: a socio-philosophical dimension / S. V. Savchenko // Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy : [GS Sciences etc.]. – Zaporizhzhya : publishing of ZDIA is 2014. - Issue 59.- P. 117-126.

15. Punčenko O. P. Civilizacionnoe izmerenie history čelovečestva: [monografiâ] / O.P. Punčenko. – Odessa : Astroprint, 2013. – 448 s.

16. Punčenko O. P. Frejmy for reprezentacii ètapa sovremennogo civilizacionnogo development / O. P. Punčenko // Filosofiâ s socials Sciences: Naučnyj. –Minsk : Belorusskij old University. – 2014. – №2. - P. 26-30.

ВОРОНКОВА В. Г. *– доктор философских наук, профессор, заведующая кафедрой менеджмента организаций и управления проектами Запорожской государственной инженерной академии (Запорожье, Украина)*

E-mail: valentina-voronkova@yandex.ru

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТА В КОНТЕКСТЕ НЕЛИНЕЙНО-СИНЕРГЕТИЧЕСКОЙ МЕТОДОЛОГИИ

В статье представлена концептуализация философии информационно-коммуникативного менеджмента как новой парадигмы развития цивилизации XXI столетия. Разработана новая управленческая парадигма информационно-коммуникативного менеджмента, которая связана с информационной революцией, которая осуществляет революционное влияние благодаря информационно-коммуникативным технологиям (ИКТ) на все сферы человеческой жизнедеятельности общества. Раскрыто понятие «информационно-коммуникативный менеджмент» и его составляющие. Обосновано пространство информационно-коммуникативного менеджмента как информационной формы поддержки процессов и функций, которые доминируют в организации в информационном пространстве. Обоснованы направления оптимизации информационно-коммуникативного менеджмента в организации информационно-ориентированного типа, развитие которой детерминируется информационной культурой.

Ключевые слова: *информационно-коммуникативный менеджмент, парадигма развития цивилизации, информационная революция, информационно-коммуникативные технологии, информационное пространство, сетевое общество, организация как информационно ориентированная, культура информационная, нелинейно-синергетическая методология*

VORONKOVA, VALENTINA - Doctor of Sciences Philosophy, professor, Head of the Department of Management of Organizations and project management, Zaporozhye State Engineering Academy (Zaporizhzhya, Ukraine)

E-mail: valentina-voronkova@yandex.ru

CONCEPTUALIZATION OF INFORMATION-COMMUNICATIVE MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF NONLINEAR SYNERGETIC METHODOLOGY

The article presents information and communications management as a new paradigm of development of civilization in the 21century. Developed a new management paradigm of information-communicative management associated with the information revolution, the revolutionary impact of information and communication technologies (ICT) in all spheres of vital activity of the society. Revealed the concept of information-communicative management and its components. It is a space of information-communicative management as the information form the support processes and functions that dominate the Organization in the information space. Obǵruntovano directions of optimization of information-communicative management in the Organization of the information-oriented type.

Keywords: *informational-communicational management, paradigm of development of civilization, the information revolution, information and communication technology, information spacпарадигма е, the information network society, the information as geared, culture information, nonlinear synergistic methodology*

Стаття надійшла до редколегії 25.08.16 р.
Рекомендовано до друку 30.08.16 р.

© Воронкова В.Г., 2016

УДК 130.31

ІВАНОВА Н. В.,
кандидат філософських наук, доцент,
завідувач відділення «Дошкільне виховання»
Луцького педагогічного коледжу (Луцьк, Україна),
докторант кафедри філософії та соціології
Південноукраїнського національного педагогічного університету
(Одеса, Україна), E-mail: iva.chumbas@gmail.com

ЦІННІСНИЙ ЗМІСТ «ДУХОВНОГО» В РЕАЛІЗАЦІЇ СМИСЛІВ ЖИТТЯ ІНДИВІДА: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Розглянуто проблему духовного яка належить до тих смислових матриць буття, завдяки яким функціонують коди культури, соціальні варіанти життя, феномени наукового пізнання. Окреслено ціннісні смисли духовності як способу самотворення, конституювання особистості у відношенні до життя та мислення. Доведено, що духовність є антиподом універсалізації життя, масовізації, абсолютизації чуттєво-тілесної повсякденності. Показано, що духовне освоєння світу переводить об'єкти в культурні феномени і є умовою творення особистості та вирішення актуальних проблем морального і соціального життя.

Ключові слова: *духовність, особистість, мислення, соціальність, культура, творчість, саморефлексія, моральність.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Як відомо, відкриваючи для себе духовні основи буття світу, людина тим самим виявляє свою зацікавленість у ньому, в інших людях, відчуває причетність до роду людського і до вищої духовної інстанції – Бога. Як духовна істота, вона живе не лише своїми егоїстичними потребами, а й суспільними, світовими; суто егоїстичні цінності для неї поступаються місцем цінностям загальнолюдським і загальносвітовим. Разом з тим, вона не забуває і про себе. Вона усвідомлює свою власну роль як носія даних цінностей, для неї усвідомлення світу є водночас усвідомленням самої себе, адже дух – це не просто свідомість, він завжди поєднує в собі свідомість із самосвідомістю, що, власне, і складає зміст понять «дух» і «духовність». В свою чергу, цей зміст стає ядром особистості, діяльність якої активізує процес мислення як процес творення.

Проблема «духу» і «духовності» була і залишається об'єктом постійного аналізу філософії. Спираючись на традицію класичної філософії – Р. Декарта, І. Канта, Г. Гегеля та інших, вказана проблема розглядається в працях В.Воронкової, В. Розіна, С. Кримського, А. Фоменко, С. Пролєєва, П. Гайденко, М. Мамардашвілі, В.Мельник, Є. Мареєвої, Г. Щедровицького та ін.

Разом з тим, залишається не до кінця вирішена проблема взаємозв'язку духовності із соціальним та культурним життям суспільства, в якому реалізуються творчі потенції людини, вирішуються проблеми «добра» і «зла» тощо.

Метою статті є аналіз духовності в контексті основних кодів соціокультурного життя людини, визначенні перспектив її пізнання і діяльності.

Виклад основного матеріалу. В контексті виявлення структурних складових «духу» постає необхідність виокремити і концептуалізувати сутність «духовності». Це надзвичайно складне поняття, яке завжди перебувало і перебуває в центрі постійних дискусій, уточнень, аж до її заперечення. Разом з тим, в арсеналі людського мислення є питання, як вважає С. Кримський, на які є або можуть бути дані відносно задовільні відповіді. Ними займається наука. Існують питання, на які в загальній формі відповісти неможливо; вони вимагають індивідуального життєвого досвіду суб'єкта. Все пройдене життя кожної конкретної людини є, наприклад, індивідуальною відповіддю на питання, на кшталт: що таке щастя, любов, дружба? Таким питанням займається мистецтво: вони вічні і невичерпні, як багатоманітність людського існування. Для людини характерні також питання, які вимагають співставлення епістемних можливостей життя і смерті, входження у екзистенціальні, «помежові» ситуації буття. Це питання про «смисл буття, про можливості існування в самому феномені життя чогось, що не заперечується смертю, про помежові сфери духу і душі, про мотиви, в силу яких обов'язкові для фізичних процесів закони збереження виявляються нездійсненими в сфері індивідуальної долі людини. З такими питаннями пов'язані вищі інстанції людської духовності, що не виключає її причетності до всіх трьох типів запитування» [6, с. 52].

Проблематика духовності завжди асоціюється з можливістю вирішення тих граничних загадок, таїн людської екзистенції, які характеризують дух в ситуації мисленнєвої діяльності. В її контексті людське існування постає найвищою цінністю в неперервності буття, але не абстрактного, а свого, пропущеного через власні інтереси, потреби, прагнення, у всьому позитивному багатстві їх проявів. Опорною категорією вираження цього є включення в потік процесуальної, безумовно значимої «тривалості» (простору) – одухотвореної «зовнішності», яка концептуально увійшла в особистісне життя. Оскільки повна рефлексивна розробленість і осмислення духовного досвіду і його передумов займає досить «вузький» горизонт раціонально-логічного дискурсу, остільки, стосовно незрефлексованих, неосмислених аспектів важливо поставити питання щодо їх ідентифікації, відповідь на яке перебуває «в просторі духовності» [4, с. 556], тобто в ситуації інтелектуального аналізу.

Важливою умовою вирішення такого типу питань є повернення до так званих «вічних» істин, без яких осмислене життя перетворюється в стан, просто в фазу існування. Іншими словами, до тих перших смислових матриць буття, завдяки яким функціонують архетипи і коди культури, соціальні інваріанти життя, прафеномени наукового пізнання. В цьому аспекті проблема «духовності» пов'язана з архетипічною укоріненістю людини в самодостатніх, самоцінних, благодатних і творчих, первісних сферах осмисленого буття. Тому вона завжди співзвучна часу життя людини і соціуму в їх темпоральній єдності.

Зазначимо, що «духовність» не тотожна «духовному життю» суспільства. Вона виступає як спосіб самотворення особистості і конституюється у вигляді покликання її носіїв (суб'єктів пізнання і мислення). Якщо світогляд передбачає

© Іванова Н.В., 2016

вибір образу і певної мети життя, то духовність пов'язана з вибором свого особистісного власного образу, своєї долі, тобто «зустрічі з самим собою». А це завжди проблемна ситуація, повна неочікуваних, несподіваних результатів, що вимагає пізнавальної та мисленнєвої рефлексії. Зокрема, стосовно того, що хоче історія, яка постійно ставить людину перед необхідністю переживати трагічні випробування. Разом з тим, в ній діє своєрідний закон (правило) збереження людяності (гуманності), в силу якого найбільш жахливі катаклізми породжують одночасно і високі зразки моральної мужності, духовної величі, критичної і сміливої думки, апеляції до совісті і осмислення вищих цінностей. Тому «антропологічна катастрофа» XX століття, про яку так багато говорять, не знизила потребу в духовності, її високому потенціалі.

Сьогодні доцільно експлікувати предикати духовності через виділення множинних, інваріантних рис, властивих всім її типам, і окреслити проблемні контури її основ. В першу чергу зазначимо, що духовність завжди виступала як принцип самотворення людини, як вихід до вищих ціннісних інстанцій конституювання особистості, її знання, свідомості духовності і мислення, як заклик до звершення того, що не здійснюється природним шляхом, а лише в контексті параметрів культури. Духовність – це «здатність переводити універсум зовнішнього буття у внутрішній всесвіт особистості на етичній основі, здатність створювати той внутрішній світ, завдяки якому реалізується собі тотожність людини, її свобода від жорсткої залежності і перед постійно мінливими ситуаціями. Духовність в кінцевому рахунку приводить до свого роду смислової космогонії, поєднанню образу світу з моральним законом особистості» [6, с. 55-56].

В даному контексті потрібно застерегти від розуміння духовності як альтернативи тілесності, «тварності» (Г. Сковорода). Ймовірно, саме таке розуміння і стало одним з мотивів обережного ставлення до проблеми «духовності» в її різних тлумаченнях. В дійсності ж духовність протилежна не плоті, а хаосу збуджених інстинктів, які роблять людину залежною від спокус споживчих пропозицій, не «тілу», а ілюзіям і сурогатам чуттєвості, «містиці тіла» (М. Бердяєв). Така ситуація актуальна як ніколи сьогодні, в умовах «універсалізації життя». Маються на увазі нівелюючі процеси серіації виробництва, споживання та його ритуалізація, «колонізація» чуттєвості, котрі в якості інтегрального кінцевого ефекту призводять до феномену «масового суспільства». Оформленню останнього передують «об'єктивні явища індустріалізації, технологізації, технізації, урбанізації, бюрократизації, які доводять природні функції соціуму до автоматизму, і одночасно з цим посилюють деіндивідуалізацію, духовну залежність, відчуженість» [4, с. 530]. Потрібно також враховувати, що вказана обставина призводить до «шаблонізації» життя, а це означає загальнодоступність, розкутість, завдяки яким здійснюється перехід від сокровенного буття до чуттєво-тілесної повсякденності. Остання відрізняється «універсально-публічним режимом міжіндивідуальних зв'язків на основі особливого екзистенціального комплексу: в силу повсюдності суспільства уникати його нав'язливого впливу неможливо. Відчуття безнадійного безсилля перед обличчям соціального залучення легалізує

певний фамільярно-безцеремонний тип групової інтеракції» [4, с. 531]. В її основі знаходиться орієнтація на чуттєвість, котра складає основу «масовості», яка не може слугувати надійним джерелом активного, продуктивного мислення.

«Ентелехією» повороту від «еліти» до «маси» виступили три могутні соціальні катаклізми, які в XX столітті зрушили основи традиції: культурна, сексуальна, популістська (масова) революції. Вони зняли покрови зі світу, перетворивши таїну в байку, оповідь (нарратив). Втратили свою загадковість кохання, жінка, сім'я, шлюб, космос, віра. «Закрите» відкрилось, сокровенне (сакральне) стало явним, доступним. Культурна революція зрівняла талановитих, вибраних і натовп; сексуальна революція зняла відмінності високого і низького, небесного, піднесеного і мирського, повсякденного; популістська революція знищила бар'єри між народом і вождем, генієм і посередністю, звела пересічність в ранг еталону і наслідування. В таких явищах головним постає момент «масовізації», який визначив спрощення, пересічність, неминуче розмивання демаркацій продуктивного і репродуктивного, освіченості і невігластва, духовності і тілесності. Але духовність не альтернатива тілесності, а опосередковане начало між інтелектом та інстинктом. Вона завжди репрезентує повноту буття, тому і протилежна будь-якій абсолютизації кожної з його підсистем. В силу чого духовність постає «живою точкою, живою свідомістю, живим мисленням» [7, с. 223].

Однак і тілесність не може підлягати повному запереченню. Нагадаємо, що християнське богослов'я висуває догмат «обожнення плоті», піднесення її «духом Божим» в числі таких же канонів віри, як догмат «єдиносутності Трійці», очікування «духа заспокійливості» та умиротворення тощо. Окрім того, аристотелівське розуміння «тіла» (на противагу платонівському) як форми духу увійшла в європейський менталітет. В цьому контексті людина постає як диференційована, але органічно інтегрована істота, котра володіє фізіологічною текстурою (тілесністю), яка відчуває, мислить, включена в соціальність, має розвинену «Я»-концепцію. В зв'язку з цим вона включає підсистеми персональної та групової ідентичності буття «Я» як гуманітарної структури продукту культури. Це – буття «тут-тепер-серед людей – зі своїм минулим – і майбутнім» [8, с. 144], – говорив Е. Муньє. Основа формування особистісної духовності – перманентне «перекачування» зовнішнє у внутрішнє, з постійним з нарощуванням власної величі і гідності, самозбагаченням, самовідкриттям і через глибини осягнення самості – перевідкриттям. Групова, розрахована на експектацію природа «Я» знаходить вираз в особливому духовно-культурному принципі його існування і розвитку. В процесі осмислення духовність не зводиться до душі, котра є суб'єктом духовності, а не її самість. Ось чому духовність не підпадає під опозицію «суб'єктивне-обєктивне» (як і під опозицію «духовне-тілесне»), а виступає як буття, наділене опосередкованим духом. Таке буття М. Бердяєв називав «першожиттям» в якому органічно поєднані духовне і матеріальне начала людини. В такому аспекті буття постає «не фізичним існуванням, а Благом» [3, с. 195], до якого можна прийти в процесі духовного осмислення.

© Іванова Н.В., 2016

Для мислення дух – це не суб'єктивне явище і не об'єктивна предметність, а трансформація одне в одне. Це ті миттєвості глибин одкровення, коли світовий, соціальний і духовний порядок відкривається людині як «прозора»повнота сущого. Це стан активності, який характеризує діяльність по опредметненню ідей і зворотному розпредметненню її результатів, котра визначає семантичне поле культури. Духовний потенціал культуротворчої діяльності характеризується, в свою чергу, її здатністю надавати реальний смисл індивідуальному буттю. В свій час Г. Лейбніц підкреслював, що індивідуальне передбачає нескінченне мислення, адже специфікація чогось у вигляді неповторного феномена можлива лише в шерезі співставлень на нескінченній множині ознак. Така потенційно необмежена діяльність властива лише духу в його культурно-історичному оприявленні. Адже діяльність у своїх потенціях «змикається» з безкінечністю духу, що вимагає більш об'ємних характеристик. Як дух, так і діяльність, що пов'язана з ним, мають здатність рефлексії, самоспоглядання (самозамикання). І вже «в ситуаціях самодіяльності активність людини виходить за межі утилітарних цілей у сферу смисловизначення та внутрішніх цінностей творчої особистості, її невичерпних потенцій» [5, с. 51].

Але потенційна необмеженість духу (в діяльності в цілому і мисленні зокрема) не означає фактичної реалізації. В конкретно-історичному процесі діяльність, котра виступає як феномен духу, не завжди може бути ідентифікована. Життя духу, особливо в індивідуальному оприявленні, може бути втрачене як наявне існування. «Моє буття – буття через мене і при мені, – зазначає С. Б. Кримський, – малий світ в малому часі є покладена мною предметна залежність, інспірована викликаним мною становленням. Занурена в буття людина конституює його у формі світу як продукту свою покладання: інтервали історії дійсності задаються діапазоном ініціатив індивідуального життя, невіддільні від активності самості. Наявна активна самість – існує її світ, немає такої самості – немає і її світу» [5, с. 51-52]. На відміну від духу, який може бути перерваний, мислення визначається в якості аналітико-синтетичного процесу інформаційного освоєння предметного світу, атрибутивного для людини. «Для духа важливі не самі речі, а смисл, що їх поєднує. Справжній вияв речей, які він осягає крізь зовнішню оболонку. І дух переходить від яснобачення до абсолютної сліпоти, – коли порушуються життєві смисли подій» [9, с. 258], – писав А. де Сент Екзюпері. Наприклад, згасаюче кохання із смисложиттєвої цінності перетворюється в хаос дрібних турбот і побутових незгод. Або велика мета «розмінюється» на конкретику повсякденності.

В контекст осмислення духовності з необхідністю входить вирішення проблеми співвідношення «добра» і «зла», яка перебуває в центрі всіх філософських, теологічних, етичних систем. В історії цивілізації ви дані системи, починаючи від міфологічних поглядів і світових релігій до новоєвропейського раціоналізму виходили з концепції співвідношення добра і зла. «Зло» вважалося феноменом відносним, оскільки з точки зору універсального зв'язку речей і подій, а тим більше теодицеї, воно асоціювало «добро», поставало здатним мотивувати його, а в ряді випадків виступати також ілюзорною маскою «добра».

Осмислення сучасної соціальності змінило уявлення про відносність «зла». Небезпека всезагального знищення людства, екологічної катастрофи, технологічної загрози повної деградації духовності обумовило виникнення помежових та есхатологічних обставин, перед лицем яких в особистості збільшилась свобода багатоваріативності вибору та креативності своєї моральної поведінки. В силу чого на перший план етичної (моральної) духовності виступила не формальна схематика морального імперативa, а вчинки, які «працюють» на зміцнення цього імперативу. У вимірах такої ситуації людина має право по-новому вирішити, що означає залишатися порядною, тобто моральною. «Моральність народжується в момент вибору під особисту відповідальність, а не як результат накладання готової парадигми. В політиці, в історії відповідальною моральною проблемою, в свою чергу, стає визначення індивідом меж цієї відповідальності» [1, с. 121], – зазначає Л. Баткін.

В різноманітних, соціально і морально неоднозначних, альтернативних ситуаціях роль особистісного протистояння абсолютному злу або співмірних йому явищ підвищується. Для збереження канонів моральності постає завдання звернення до більш високих рівнів духовних цінностей, а також ціннісної ієрархії моральної свідомості, піднесення над ситуативною етикою до безумовності «морального імперативу». Тут вимога морального піднесення одержує новий контекст вживання і нову мотивацію його значимості, яка виходить за сферу лише однієї моралі до більш широкого духовного осмислення. В його контексті стає зрозумілим, що не можна віддавати безумовний пріоритет ідеї над життям. Істина співмірна не з ідеєю, а з мудрістю. Це повертає духовні пошуки наших днів до теми мудрості, до ідеї розуму і розумного мислення. Ідея «морального інтелекту, який поєднує моральний інтелект в розумну емоцію, здатність уникати простоти рішень в ім’я складності людських проблем і, разом з тим, зберігати аполонівську ясність мислення в найбільш заплутаних лабіринтах життя, може бути розцінена як співзвучний нашому часу принцип духовності. Щоправда, аналіз духовності робить досить відносним розрізнення минулого і теперішнього. Тут часто сучасні контексти осмислення постулатів ментальності актуалізує старі істини і образи, роблячи їх більш адекватними сучасній історії» [6, с. 61-62]. Зокрема, саме в стані осмислення моральності як принципу дії людина і робить «прорив» до самої себе, здатна себе побачити.

В даному контексті набуває значення необхідність застерегти від потуг цинічної практики максимально применшити роль теорії. Адже саме вона в різних варіантах обґрунтовує атрибутивність для людського життя духовності в її різноманітних проявах. Не випадково слова «теорія, мій друг, сіра, лише вічно зеленіє дерево життя» В. Гете вкладає в уста Мефістофеля. Це формула диявольської спокуси, за допомогою якої Фауст виключається з науки в практику прагматичної перебудови життя. При всій безумовності вимоги єдності теорії і практики, залишається в силі і твердження про необхідність співмірності цих категорій. Практика, не співмірна теорії, може в сучасних умовах, коли небувало зростає соціальна небезпека помилки, виявитися деконструктивною. Для того, щоб цього не трапилося потрібен впорядковуючий рух мислення, діяльність якого створює теорію [7, с. 280].

© Іванова Н.В., 2016

Кожна практична діяльність по своїй суті амбівалентна, тобто веде не лише до позитивних, але і негативних результатів. Навіть діяльність Бога («Почуті молитви закінчуються сльозами») може призвести до трагічного розподілу людських цінностей. Вказана формула, яка метафорично виражає певний духовний досвід людства, свідчить про проблематичність будь-якої переоцінки предметної активності щодо внутрішньої самодіяльності людини. Більше того, в нашу епоху в процесі переходу на новий технологічний рівень, до постіндустріального (інформаційного) етапу розвитку, не можна абстрагуватися від феномену двозначності нестримного практицизму в спілкуванні людини з природою і собі подібними. Духовності нашого часу починає відповідати потреба осмислення не лише практичної активності, але і творчої стихії споглядання як процесу самоаналізу, саморефлексії, що може бути розцінене як вид такої діяльності, котра змінює не об'єкт, а суб'єкт діяльності. Це особливе відношення до оточуючого середовища, метою якого є збереження предметного світу, а ціною і платою – перетворення внутрішнього, духовного світу людини. «Споглядання знаменує грань переходу зовнішніх практичних дій у внутрішню смислотворчість і стан свободи. Споглядання – це проблема перетворення зовнішньої предметності в духовну самовизначеність в системі соціокультурного життя» [7, с. 64]. А також в системі індивідуальних самовизначень особистості.

В результаті в процесі духовно-практичного освоєння світу долається гносеологічний контраст суб'єкта і об'єкта. Суб'єкт виступає як носій комплексу духовних інтенцій, тим самим «оправдовуючи» об'єкта, а у визначення об'єкта входить людська практика, тобто система дій у всіх сферах соціального життя. Тим самим духовне освоєння світу надає немовби погляд зсередини системи «суб'єкт-об'єкт», в якій об'єкт в результаті одухотворення так само активний, як і суб'єкт, оскільки в контексті діяльності опредметнює його сутнісні сили. Духовне освоєння світу переводить об'єкти в культурні феномени, і в цьому відношенні перетворює їх в знаки діяльності особистості. В результаті стає можливим «резонанс свідомості в речах» [2, с. 365].

Важливо підкреслити, що основоположний, базовий характер для розуміння духовності (як і духу) має культурно-християнська триєдність: «Віра-Надія-Любов». Віра в ньому виступає вже по принципу буття, а не пізнання як вічне народження «внутрішнього», ідеального індивіда в системі особистості, як рух до абсолюту і «зустріч» з ним, як спосіб подолання навислої над людиною «загрози відносності» (Т. де Шарден), як шлях формування в людині того, що не відміняється смертю. Це означає, що людина «повинна прорвати предметну видимість, зрозуміти, що вона є лише проекцією її свідомості і що предметам самим по собі зовсім не властиво нічого з того, в чому вона може реалізувати і розвинути себе як людську істоту, a priori маючи в собі такі феномени, як совість, добро, любов тощо» [7, с. 237].

Духовність – це завжди шлях до самого себе, до своєї особистості. Запорукою її розвитку виступає культура, умова високої духовності. Вона благодатна, тому що протистоїть як світу фізичної детермінації, так і світу гедоністичного споживання тілесно-плотських радощів, та веде до світу

ціннісних вимірів, які визначаються красою, свободою, істиною. Але не просто світу цінностей, оскільки мова йде про наші реальні духовні запити, або про «людину духовну». Якщо ми ставимо таке питання, то запитуємо себе про «свої витоки, тобто шукаємо возз'єднання з нашою духовною вітчизною, а саме з християнською європейською культурою, – зазначає М. К. Мамардашвілі. – Причому слово «християнська» я вживаю, звичайно, не в конфесіональному смислі, а маю на увазі нашу здатність змінюватися… Там, де людина не може, там вже діє якесь первинне розрізнювальне поняття, якась іскра як вказівка на певне внутрішнє джерело і образ, даний в самій людині, і орієнтація на цей образ поза будь-якими зовнішніми авторитетами, вказівками і будь-якої ієрархії. Просто орієнтація або шлях. І достатньо на цей шлях стати, і тоді нам щось допоможе. Але головне – бути гідним, щоб не трапилося» [7, с. 149].

Висновки. Таким чином, шлях людини – це шлях духовного вдосконалення. Але воно може бути здійснене, якщо ти відповідаєш йому (шляху) своїми духовними запитами. У цьому контексті духовний процес є відображенням не лише культури, а способом вибору духовності як шляху і служіння їй. В такому плані дух – це завжди момент самовизначення, це такий процес, в якому дух є тим буттям, яке знає і завдяки цьому знанню визначає себе. Іншими словами, дух є свобода, або «свобода є субстанція духу» (Г. Гегель). Дана свобода так і залишалася б суто внутрішнім духовним актом, якби дух не був взаємопов'язаний із зовнішнім світом, якби сам не жив природно-тілесним життям. У безпосередній єдності з цим життям дух постає тим, що може бути назване «душею». В такій ситуації постає завданням виявити основні параметри поняття «душі» та її значення для розвитку мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Баткин Л. М. Итальянское Возрождение в поисках индивидуальности / Л. М. Баткин. – М. : Наука, 1989. – 272 с.*
2. *Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 423 с.*
3. *Бердяев Н. Самопознание / Н. А. Бердяев. – М. : Изд-во «Книга»,1991.– 441 с.*
4. *Ильин В. В. Философия : Учебник для вузов / В.В. Ильин. – М. : Академический проект, 1999. – 592 с.*
5. *Кримський С. Б. Запити філософських смислів / С.Б. Кримський. – К.: ПАРАПАН, 2003. – 240 с.*
6. *Крымский С. Б. Философия как путь человечности и надежды / С. Б. Крымский. – К.: Курс, 2000. – 308 с.*
7. *Мамардашвили М. К. Философские чтения / М. К. Мамардашвили. – СПб. : Азбука-Классика, 2003. – 832 с.*
8. *Мунье Э. Манифест персонализма / Э. Мунье.– М. : Республика, 1999.– 559 с.*
9. *Сент-Экзюпери А. Юный почтовой. Ночной полет. Планета людей / А. Де Сент-Экзюпери. – М. : Детская литература, 1983. – 348 с.*

© Іванова Н.В., 2016

REFERENCES

1. Batkin L. M. Ital'janskoe Vozrozhdenie v poiskah individual'nosti / L. M. Batkin. – M. : Nauka, 1989. – 272 s.

2. Bahtin M. M. Jestetika slovesnogo tvorchestva / M. M. Bahtin. – M. : Iskusstvo, 1979. – 423 s.

3. Berdjaev N. Samopoznanie / N. A. Berdjaev. – M. : Izd-vo «Kniga»,1991.– 441 s.

4. Il'in V. V. Filosofija : Uchebnik dlja vuzov / V. V. Il'in. – M. : Akademicheskij proekt, 1999. – 592 s.

5. Krymskyi S. B. Zapyty filosofskykh smysliv / S. B. Krymskyi. – K. : PARAPAN, 2003. – 240 s.

6. Krymskij S. B. Filosofija kak put' chelovechnosti i nadezhdy / S. B. Krymskij. – K. : Kurs, 2000. – 308 s.

7. Mamardashvili M. K. Filosofskie chtenija / M. K. Mamardashvili. – SPb. : Azbuka-Klassika, 2003. – 832 s.

8. Mun'e Je. Manifest personalizma / Je. Mun'e.– M. : Respublika, 1999.– 559 s.

9. Sent-Jekzjuperi A. Junyj pochtovoj. Nochnoj polet. Planeta ljudej / A. De Sent-Jekzjuperi. – M. : Detskaja literatura, 1983. – 348 s.

ИВАНОВА Н. В. - кандидат философских наук, доцент, заведующая отделения «Дошкольное воспитание» Луцкого педагогического колледжа (Луцк, Украина), докторант кафедры философии и социологии Южноукраинского национального педагогического университета (Одесса, Украина)

E-mail : iva.chumbas@gmail.com

ЦЕННОСТНОЕ СОДЕРЖАНИЕ «ДУХОВНОГО» В РЕАЛИЗАЦИИ СМЫСЛОВ ЖИЗНИ ИНДИВИДА: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

Рассматривается проблема духовного, которая принадлежит к тем смысловым матрицам бытия, благодаря которым функционируют коды культуры, социальные варианты жизни, феномены научного познания. Определены ценностные смыслы духовности как способа самосозидания, конституирования личности по отношению к жизни и мышлению. Доказано, что духовность является антиподом универсализации жизни, её массовизации, абсолютизации чувственно-телесной повседневности. Показано, что духовное освоение мира переводит объекты в культурные феномены и является условием созидания личности и решения актуальных проблем нравственной и социальной жизни.

Ключевые слова: *духовность, личность, мышление, социальность, культура, творчество, саморефлексия, нравственность.*

IVANOVA, NATALIIA - candidate of philosophical sciences (Ph.D.), Docent, Head of Department "Preschool education" of Lutsk Pedagogical College (Lutsk, Ukraine), doctoral student of the department of philosophy and sociology of South Ukrainian National Pedagogical University (Odesa, Ukraine)

E-mail iva.chumbas@gmail.com

ROLE OF THE CONTENTS OF THE "SPIRITUAL" IN THE IMPLEMENTATION OF THE MEANINGS OF THE LIFE OF THE INDIVIDUAL: A SOCIAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

The article reveals the problem of the spiritual, which belongs to the matrix of meaning of life by which codes of culture, social life options, the phenomena of scientific knowledge operate. Spirituality means an art of value self-creation of personality and is constituted in a relation to life and thinking. Spirituality ultimately results in the combination of image of the world with a moral principle of personality. The study shows that spirituality is an alternative to the universalization of life, consumption, absolutisation of sensual and somatic everyday life, expansion of mass philosophy, ignorance. Representing the fullness of life, spirituality appears as "live" thinking. This does not mean total denying of natural-somatic, because person has a physiological

texture that feels, thinks and is included into sociality. For the thinking the spirituality is the state of activity that determines semantic field of culture. In its turn, the spiritual potential of cultural activities is characterized by the ability to provide an individual existence with a sense. The solution of the problem of the relationship between "good" and "evil" necessarily enters into the context of reflection of the phenomenon of spirituality, which is the center of all philosophical, religious and ethical systems. The result of spiritual and practical exploration of the world is the overcome of hnoseological opposition of an object and a subject. Spiritual development of the world transforms objects into cultural phenomena. Spirituality – is always a condition of creation of a personality.

Keywords: *spirituality, personality, thinking, sociality, culture, creativity, self-reflection, morality.*

Стаття надійшла до редколегії 25.06.16 р.
Рекомендовано до друку 30.06.16 р.

© Іванова Н.В., 2016

УДК [008:32]:316.614

БЕРЕЗА В. О.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
(Черкаси, Україна) E-mail: gileya.org.ua@gmail.com

ЗНАЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА У ПРОЦЕСІ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДА

У статті відзначається, що політична культура відіграє провідну роль у політичній соціалізації особистості, внаслідок якої відбувається формування політичної свідомості та засвоєння й відтворення людиною зразків політичної поведінки. Своєю чергою набуті політичні погляди, цінності, орієнтації, норми дозволяють індивіду належним чином адаптуватися до наявної політичної системи і стати дійсним суб'єктом політичного життя. Отже, під час соціалізації в людини формується культура особистої участі в процесі здійснення влади та релізуються цінності політичної культури. А ціннісно-нормативний вимір політичної соціалізації проявляється як діяльнісне внормування правового статусу особистості.

Ключові поняття: *політична культура, політична соціалізація, політична свідомість.*

Актуальність проблеми. Політична культура суспільства – це складний і багатогранний феномен, динамічний і одночасно стійкий в історичному, просторовому і часовому вимірі. З огляду на це, питання політичної культури привертають увагу багатьох сучасних дослідників. Адже, як відзначає М. Іванов, свідоме формування політичної культури як мистецтва спільного цивілізованого проживання людей у державі – турбота всього сучасного суспільства, важлива умова його благополуччя. Демократичний лад не може затвердитися і бути ефективним без відповідної політичної культури населення. Демократія передбачає перетворення людини в джерело влади, вершителя доль своєї країни і міжнародної політики. І хоча в умовах демократичної держави далеко не кожен індивід впливає на прийняття політичних рішень, саме від свідомого вибору й активності більшості громадян залежить облік у державній політиці інтересів різних груп населення, компетентність і відповідальність правлячої еліти [1, с. 65-66].

Метою статті є визначення значення політичної культури суспільства у процесі політичної соціалізації індивіда.

Виклад основного матеріалу Чим обумовлена провідна роль політичної культури у політичній соціалізації? З точки зору І. Жадан, структурування політичної картини світу молоді здійснюється в процесі соціального научання, моделі та механізми якого значною мірою задані політичною культурою суспільства. Основними соціально-психологічними феноменами політичної культури, що утворюють простір і визначають спрямованість політичної соціалізації, є домінуючий політичний дискурс (прийняті або ті, що мають шанс

бути прийнятими суспільством, ідеї та цілі), політичні цінності (ті, що були відтворені і пережиті, усвідомлені, визначають світосприйняття і політичну поведінку, а відтак формують політичне життя, а також ті, які наразі лише декларуються) та зразки політичної діяльності і політичної поведінки, які репрезентують соціальні очікування. Процесуальну складову політичної культури, яка визначає динамічні особливості соціалізації, утворюють форми політичної взаємодії, прийняті в соціумі; норми політичної поведінки та критерії її оцінювання; політична компетентність агентів соціалізації; способи соціалізаційних впливів, легітимні в межах даної культури; політична залученість громадян; напруженість актуальних політичних потреб громадян; ефективність наявних соціалізаційних інститутів [2].

О. Ващенко вказує на взаємозалежність феноменів політичної культури та політичної соціалізації особистості. Зазвичай лише високий рівень політичної культури, що складався протягом століть історико-культурного розвитку та має міцний соціально-аксіологічний фундамент, здатний забезпечити суспільство стабільними та ефективними механізмами політичної соціалізації особистості. Політична культура має фундаментальний, суспільно-формуючий характер. Відповідно, від рівня і характеру політичної культури конкретного суспільства залежать можливості політичної соціалізації особистості в ньому. Водночас, саме в процесі політичної соціалізації особистістю набувається певний ціннісно-смисловий фундамент політично-культурного характеру [3, с. 518].

Я. Арабчук стрижнем політичної соціалізації вважає збагачення особистості політичним досвідом попередніх поколінь, що виражений у політичній культурі, яку розуміємо як сукупність загальноприйнятих ціннісних орієнтацій, переконань і норм політичного життя суспільства. В міру її засвоєння людина усе більше адаптується до існуючої політичної системи, стає здатною активно впливати на неї, тобто усе в більшому ступені робиться суб’єктом політичного життя [4, с. 212].

І. Білоконь в свою чергу робить акцент на значенні політичної культури для політичної соціалізації в умовах суспільно-політичних трансформацій. В умовах трансформації суспільства основою збереження суспільного ладу і відтворення формування громадянськості постають моральні уявлення, цінності і норми суспільства, відображені, зокрема, в політичній культурі. Культура, як носій соціально-політичних цінностей, проявляється на різних рівнях взаємодії суб'єкта і соціуму – від взаємодії дитини з батьками до відносин громадянина з державою та людини з нацією, що обумовлює розвиток політичної свідомості особистості [5, с. 60].

В умовах змін політичної та економічної системи, трансформації соціокультурного середовища при відсутності механізмів узгодження багатоманітних соціальних інтересів та забезпечення єдності й цілісності суспільства, приналежність до тієї чи іншої субкультури стає суттєвим фактором політичної соціалізації, обумовлює гетерогенність політичної культури [6, с. 88].

Роль політичної культури у процесі політичної соціалізації також розкривається через її відповідні функції. Так, згідно з І. Жадан, політична культура виконує низку функцій у процесі формування політичної картини світу

© Береза В.О., 2016

суб'єкта, найбільш значущими з яких є соціалізувальна (визначення базових умінь, характеристик і рис особистості, необхідних для реалізації її інтересів, громадянських прав та функцій у політичній взаємодії), ідентифікаційна (забезпечення умов для реалізації потреби індивіда в груповій належності, прийнятті й захисті політичних ідеалів своєї групи), адаптаційна (вироблення механізмів пристосування до мінливої політичної реальності), регуляторна (вибір моделі соціалізації, визначення процесуальних аспектів взаємодії на основі прийнятих у межах політичної культури норм і правил), комунікаційна (забезпечення взаємодії суб'єктів соціалізації на основі загальноприйнятих уявлень, символів, стереотипів тощо), ціннісно-смислова (детермінація політичної взаємодії і окреслення простору конструювання політичної картини світу ідеалами та цінностями політичної культури) [7].

Варто відзначити взаємозалежність політичної культури та політичної соціалізації. Чим вища політична культура суспільства, тим більше уваги воно приділяє процесові політичної соціалізації. Проте справедливим можна вважати й протилежне твердження: чим вищий ступінь політичної соціалізації в суспільстві, тим вищим є і рівень політичної культури. Адже люди з високим рівнем політичної соціалізації беруть активну участь у політичному житті суспільства, забезпечуючи розвиток суспільних відносин. Відтак поняття «політична культура» і «політична соціалізація» взаємопов'язані. Політична культура суспільства є змістовим компонентом політичної соціалізації особи. В результаті ж політичної соціалізації суб'єкт пристосовується до політичної культури і спроможний розвивати її [8, с. 93].

В результаті політичної соціалізації через формування політичної свідомості особистості, що включає політичні цінності, орієнтації, установки, норми, та засвоєння й наступного відтворення зразків політичної поведінки відбувається відтворення політичної культури.

Так, на думку С. Безклетного, наявність політичної свідомості особистості є першим результатом засвоєння пануючої в суспільстві політичної культури. Другим результатом є участь людини в політичному процесі. Адже вона засвоює політичну культуру не задля самої здатності розуміти світ політичного, знати закони та правила його функціонування, а задля власної участі у процесі владних відносин. Політична культура і дає кожній людині принципи політичної поведінки, політичні норми та ідеали, тобто визначає комплекси орієнтацій і установок стосовно існуючої системи в цілому та окремих її інститутів, і в першу чергу стосовно своєї особистої ролі в системі «людина – суспільство –держава». Таким чином, політична культура особистості включає два основних компоненти: політичну свідомість і політичну поведінку. Відтак маємо говорити про культуру особистої участі в процесі реалізації влади та про реалізацію цінностей політичної культури: від голосування за певного кандидата як акта передання йому своїх повноважень в управлінні державою, до виконання безпосередніх функцій управління державою [9, с. 156].

Як зазначає О. Царенко, наявність цінностей, які підтримуються всіма членами суспільства, визначає ступінь узгодженості між його окремими елементами, тобто його стабільність. На рівні суспільства цей процес

відбувається завдяки внутрішнім механізмам відтворення і трансформації політичної культури, тоді як формування особистісних цінностей та орієнтацій демократичного спрямування є результатом процесу політичної соціалізації. Отже, політична соціалізація постає як сукупність процесів становлення політичної культури, свідомості та поведінки особистості, прояву політичної активності, залучення індивіда до цінностей, знань, рольових зразків, які дозволяють адаптуватися до політичного життя суспільства [10, с. 463-464].

О. Проскуріна, виокремлюючи такий різновид політичної соціалізації, як культурна трансмісія, основним його призначенням вважає передачу політичної культури від одного покоління до іншого, від однієї соціальної групи до іншої. Культурна трансмісія здійснюється трьома шляхами. Перший шлях – це підтримання й збереження існуючої політичної культури. Він пов'язаний, як правило, з передачею політичних поглядів, норм, цінностей, орієнтацій тощо від старшого покоління до молодшого – від батьків до дітей, від учителів до учнів, від викладачів до студентів і т. ін., причому старше покоління виступає в ролі контролера за дотриманням даного процесу. Другий шлях – перетворення й переробка як попередньої так і сучасної політичної культури. Цей шлях зумовлений постійними змінами, які відбуваються в економічній, соціальній і політичній структурах суспільства. Третій шлях – створення нової політичної культури. Таким шляхом ідуть головним чином ті країни, які вперше здобули можливість вибору самостійного економічного, соціального й політичного шляху розвитку [11, с. 318-319].

Реалізація функцій політичної культури з політичної соціалізації особистості відбувається через такі її складники, як політичні цінності, норми, стереотипи, ідеали, зразки поведінки тощо. Так, І. Білоконь базовими чинниками політичної соціалізації називає компоненти культури, які виступають, з одного боку, в якості предмета потреби для особистості, а з іншого – в якості умовних, рольових, статутних тощо вимог щодо моделей діяльності в процесі задоволення потреби. Отже основні параметри особистості громадянина, зумовлені детермінацією ззовні, зводяться до його ціннісних орієнтацій і настановлень у політичній сфері [5, с. 62].

Н. Ісхакова також вважає політичні цінності невід'ємною частиною політичної культури суспільства, що віддзеркалюються у політичній свідомості та є важливим джерелом політичної соціалізації особи [6, с. 91].

Під політичним цінностями розуміють не тільки ідеали, а й чітко описані норми, узаконені настанови, яких потрібно дотримуватися. Політичні цінності не можуть сприйматися безпосередньо. Але певні політичні ціннісні ідеали можуть мати предметне втілення. Такі політичні ідеали можна назвати політичним нормами. Політичні норми вводять в структуру мотивації особистості додатковий досвід і колективні пріоритети, на основі яких людина вносить корективи в свої ціннісні орієнтації. Нормативна система більш жорстко, ніж ціннісна, детермінує діяльність людей. Функціональні відмінності між політичними нормами і політичними цінностями полягають в тому, що останні є критеріями орієнтації в світі, тоді коли норми переважно відносяться до способів досягнення мети. Такі політичні ідеали як свобода особистості,

© Береза В.О., 2016

конституціоналізм, правова держава, розподіл влади, громадянське суспільство та інші, до яких суспільство йшло протягом багатьох століть, сьогодні зафіксовані в політичних легітимних нормах, які регулюють поведінку громадян в демократичних суспільствах. Регулювання суспільних відносин за допомогою політичних норм означає встановлення визначених оптимальних з точки зору суспільства меж поведінки її учасників. Адже політичні норми регулюють політичні взаємовідносини класів, націй, політичних організацій, формулюють діяльність держави [12, с. 95].

Окрім ціннісно-нормативного виміру винятково важливим є діяльнісний аспект політичної культури. Його складають визнані в суспільстві норми політичної поведінки, навики і способи політичної діяльності, вміння і досвід, важливу роль тут відіграють також соціально-політичні норми. Вони визначають правовий статус особи, наділяють учасників правовідносин конкретними правами та обов'язками, передбачають притягнення до юридичної відповідальності осіб, які порушують правопорядок, і тим самим стимулюють встановлення зразків суспільно значущої поведінки. При цьому особа не є пасивним об'єктом впливу політичної системи, а мова йде й про набуття нею досвіду в результаті практичної участі в політичному житті, конкретної політичної поведінки [6, с. 92].

Норми, цінності, настанови, пов'язані з політичною поведінкою, засвоюються завдяки різним соціальним і психологічним механізмам, де процеси стереотипізації відіграють провідну роль. Вони виконують місію впорядкування великих інформаційних потоків та їх категоризацію і мають забезпечувати відносну стабільність позицій молодої людини в процесі пізнання світу. Політичні стереотипи є вагомою складовою в структурі соціальних стереотипів і відіграють важливу роль у становленні особистості на всіх етапах політичної соціалізації. Політичний стереотип – це стандартизований, схематизований, спрощений, зазвичай емоційно забарвлений образ соціально-політичного об'єкта (явища, процесу), який характеризується стійкістю, але часто містить у собі несуттєві риси цього об'єкта. У широкому смислі це звичний канон мислення та поведінки, способи виконання дій у визначеній послідовності, інерція думки, ригідність. Основні його функції: когнітивна (відбір інформації, схематизація, спрощення), ціннісно-захисна, ідентифікаційна (створення позитивного Я-образу і групового Ми-образу), ідеологізаційна (формування та підтримка групової ідеології), соціальна (соціальна категоризація), афективна [13].

І. Білоконь звертає увагу на духовно-моральні аспекти політичної культури та їхню роль у процесі політичної соціалізації особистості, зокрема через формування її громадянської спрямованості. В політичній сфері мораль втілюється в політичні норми і цінності, спрямовані на збереження держави, підвищення її потуги і добробуту громадян. На індивідуальному рівні політична сутність моралі проявляється як патріотизм та відповідальність особистості за дотримання нею громадських норм, правил тощо. Іншими словами, громадянська спрямованість особистості проявляється у прийнятті нею моралі певного суспільного ладу та в почутті своєї відповідальності перед суспільством, дотриманні певних соціальних норм, що ґрунтується на усвідомленні суб'єктом

своїх прав і обов'язків, на його громадянських цінностях, почутті відповідальності та моральних уявленнях.

Висновки. Громадянська спрямованість особистості розвивається в системі духовної культури суспільства. Основним механізмом виникнення і розвитку суспільних форм поведінки є, насамперед, інтеріоризація норм, зразків, вимог, ідеалів та цінностей суспільства. Таким чином, громадянська спрямованість є особливим видом політичної моральності особистості. В процесі соціалізації людина оволодіває духовною складовою політичної культури, що забезпечує діяльність індивіда, спрямовану на реалізацію громадянських цінностей [5, с. 62]. Спільно з набутими політичними поглядами і переконаннями вони складають дорогоцінний життєвий досвід людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванов М. С. Проблеми удосконалення політичної системи України в контексті формування нової політичної культури громадян / М. С. Іванов // Наукові праці ЧДУ ім. П. Могили. – Політичні науки. Вип. 31. Т. 44. 2005, Миколаїв. С. 64-67.

2. Жадан І. В. Механізми політичної соціалізації молоді в умовах модернізації освіти / І. В. Жадан [Електронний документ] // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. наук. праць. К.: Міленіум, 2011. Вип. 28. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ujrn/Soc_Gum/Nsspp/2011_28/Zhadan.htm

3. Ващенко О. О. Формування політичної культури особистості як мета політичної соціалізації / О. О. Ващенко // Гілея : науковий вісник. Вип. 65. К., 2013. С. 515-522.

4. Арабчук Я. Роль політичних партій в соціалізації особистості / Я. Арабчук // Гілея : науковий вісник. Вип. 74. К., 2013. С. 209-213.

5. Білоконь І. Духовна культура як чинник моральної і громадянської спрямованості / І. Білоконь // Соціальна психологія. 2008. №6. С. 59-66.

6. Ісхакова Н. Г. Особливості процесу політичної соціалізації в умовах трансформації політичної системи України / Н. Г. Ісхакова // Нова парадигма – Вип. 53. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. С. 83-95.

7. Жадан І. В. Методологічні засади дослідження взаємодії суб’єктів політичної соціалізації як чинника структурування політичної картини світу студентської молоді / І. В. Жадан [Електронний документ] // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: зб. наук. праць. К. : Міленіум, 2011. Вип. 12. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ujrn/Soc_Gum/ppp/2011_12/Zhadan.htm

8. Пробийголова Н. Особливості розвитку теорії політичної соціалізації / Н. Пробийголова // Політичний менеджмент. 2004. №6. С. 88-95.

9. Безклетний С. Формування політичної культури сучасних студентів як завдання практичної політики / С. Безклетний // Нова парадигма. Вип. 71. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. С. 144-158.

10. Царенко О. О. Роль засобів масової комунікації в політичній соціалізації особистості / О. О. Царенко // Гілея : науковий вісник. Вип. 52. К., 2012. С. 463-469.

11. Проскуріна О. О. Політична культура України в умовах глобальної інформатизації: форми політичної соціалізації та їх удосконалення / О. О. Проскуріна // Гілея: науковий вісник. Вип. 20.- К., 2009. С. 317-323.

12. Лещенко С. В. Роль ціннісно-нормативної системи у політичній соціалізації суспільства / С. В. Лещенко // Нова парадигма. Вип. 72. К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. С. 89-98.

13. Позняк С. І. Деякі аспекти політичної соціалізації та формування стереотипів молоді / С. І. Позняк, Т. О. Вольфовська [Електронний документ] // Проблеми політичної

© Береза В.О., 2016

психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць. К.: Міленіум, 2008. Вип. 8. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ ujrn/Soc_Gum/ ppp/2008_8/28%20-%20Pozniak-Wolfrowska.htm.

REFERENCES

1. Іванов М. С. Проблеми удосконалення політичної системи України в контексті формування нової політичної культури громадян / М. С. Іванов // Наукові праці ЧДУ ім. П. Могили. – Політичні науки. Вип. 31. Т. 44. 2005, Миколаїв. - С. 64-67.

2. Жадан І. В. Механізми політичної соціалізації молоді в умовах модернізації освіти / І. В. Жадан [Електронний документ] // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. наук. праць. К.: Міленіум, 2011. Вип. 28. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ujrn/Soc_Gum/Nsspp/2011_28/Zhadan.htm

3. Ващенко О. О. Формування політичної культури особистості як мета політичної соціалізації / О. О. Ващенко // Гілея : науковий вісник. Вип. 65. К., 2013. С. 515-522.

4. Арабчук Я. Роль політичних партій в соціалізації особистості / Я. Арабчук // Гілея : науковий вісник. Вип. 74. К., 2013. - С. 209-213.

5. Білоконь І. Духовна культура як чинник моральної і громадянської спрямованості / І. Білоконь // Соціальна психологія. 2008. №6. - С. 59-66.

6. Ісхакова Н. Г. Особливості процесу політичної соціалізації в умовах трансформації політичної системи України / Н. Г. Ісхакова // Нова парадигма – Вип. 53. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. - С. 83-95.

7. Жадан І. В. Методологічні засади дослідження взаємодії суб'єктів політичної соціалізації як чинника структурування політичної картини світу студентської молоді / І. В. Жадан [Електронний документ] // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: зб. наук. праць. К.: Міленіум, 2011. Вип. 12. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ujrn/Soc_Gum/ppp/2011_12/Zhadan.htm

8. Пробийголова Н. Особливості розвитку теорії політичної соціалізації / Н. Пробийголова // Політичний менеджмент. 2004. №6. - С. 88-95.

9. Безклетний С. Формування політичної культури сучасних студентів як завдання практичної політики / С. Безклетний // Нова парадигма Вип. 71. К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. - С. 144-158.

10. Царенко О. О. Роль засобів масової комунікації в політичній соціалізації особистості / О. О. Царенко // Гілея: науковий вісник. Вип. 52. К., 2012. - С. 463-469.

11. Проскуріна О. О. Політична культура України в умовах глобальної інформатизації: форми політичної соціалізації та їх удосконалення / О. О. Проскуріна // Гілея: науковий вісник. Вип. 20. К., 2009. - С. 317-323.

12. Лещенко С. В. Роль ціннісно-нормативної системи у політичній соціалізації суспільства / С. В. Лещенко // Нова парадигма Вип. 72. К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. - С. 89-98.

13. Позняк С. І. Деякі аспекти політичної соціалізації та формування стереотипів молоді / С. І. Позняк, Т. О. Вольфовська [Електронний документ] // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць. К.: Міленіум, 2008. Вип. 8. Режим доступу:
http://www.nbuv.gov.ua/ujrn/Soc_Gum/ppp/2008_8/28%20-%20Pozniak-Wolfrowska.htm

Береза В. А. - *кандидат педагогических наук, доцент, Черкаский национальный университет имени Богдана Хмельницкого (Черкасы, Украина)*

E-mail: *gileya.org.ua@gmail.com*

ЗНАЧЕНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕСТВА В ПРОЦЕССЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ ИНДИВИДА

В статье отмечается, что политическая культура играет ведущую роль в политической социализации личности, в результате которой происходит формирование политического сознания и усвоения и воспроизведения человеком образцов политического поведения. В свою очередь приобретенные политические взгляды, ценности, ориентации, нормы позволяют индивиду должным образом адаптироваться к существующей политической системы и стать действительным субъектом политической жизни. Таким образом, при социализации человека формируется культура непосредственного участия в процессе осуществления власти и реализуются ценности политической культуры. А ценностно-нормативное измерение политической социализации проявляется как деятельностное упорядочения правового статуса личности.

***Ключевые понятия**: политическая культура, политическая социализация, политическое сознание.*

***Bereza Vadim -** candidate of pedagogical sciences, docent, National university named after Bogdan Khmelnitsky of Cherkasy*

(Cherkasy, Ukraine) E-mail: gileya.org.ua@gmail.com

THE VALUE OF POLITICAL CULTURE OF SOCIETY IN THE PROCESS OF POLITICAL SOCIALIZATION OF THE INDIVIDUAL

The political culture of society is a complex and multifaceted phenomenon, dynamic and simultaneously stable in historical, spatial and temporal dimension. Given this, the issue of political culture attracts the attention of many modern researchers. Indeed, conscious formation of political culture as an art of common civilized living of people in the state – taking care of all modern societies, is an important condition for its prosperity. The democratic system cannot establish itself and be effective without a political culture of the population. Democracy involves the transformation of a human being into a source of power, the supreme arbiter of the country and international politics. Although in a democratic state, not every individual has impact on policy-making, it is a conscious choice and activity of most people that affect account in public policy of interests of different groups, competence and responsibility of the ruling elite. Usually only a high level of political culture, which for centuries was formed during historical and cultural development and has a strong social and axiological foundation, is able to provide the society with stable and effective mechanisms of political socialization of a personality.Political culture has fundamental, social and formative character.

Accordingly, the level and nature of the political culture of a particular society affects the possibilities of political socialization of a personality in it. However, it is in the process of political socialization of the individual that certain value-semantic foundation for political and cultural nature is acquired. Interdependence of political culture and political socialization is worth noting. The higher the political culture of a society, the more attention it pays to the process of political socialization. However, the opposite statement can be considered just: the higher the degree of political socialization in the society, the higher is the level of political culture. After all, people with high level of political socialization actively participate in the political life of society, ensuring the development of public relations. Thus the notion of "political culture" and "political socialization" are interconnected. The political culture of a society is the semantic component of political socialization.

As a result of political socialization, subject of adapting to political culture and is able to develop it. As a result of political socialization, through the formation of political consciousness of the individual, which includes political values, orientations, attitudes, norms, and learning and subsequent use of samples of political behavior is the use of political culture. Implementation of the functions of political culture of political socialization of a personality is due to such is components,

© Береза В.О., 2016

as political values, norms, stereotypes, ideals, behavior patterns and so on. The article calls attention to the spiritual and moral aspects of political culture and their role in the process of political socialization, especially through the formation of civic orientation. In the political sphere, morality is embodied in the political norms and values, aimed to preserve the state, increasing its power and prosperity of citizens.

At the individual level, the political nature of morality appears as patriotism and responsibility of the individual for compliance with social norms, rules and more. In other words, civic orientation of the individual appears in accepting morals of certain social order and a sense of responsibility in society, subjecting to certain social norms based on apprehension of subject's rights and obligations, on his civil values, sense of responsibility and moral submissions. Civic orientation of the individual develops in a system of spiritual culture of society. The main mechanism of the origin and development of social behavior forms are primarily internalization of norms, patterns, demands, ideals and values of society. Thus, civil orientation is a special kind of political morality of personality. In the process of socialization human being masters the spiritual component of the political culture that provides individual's activities aimed at implementation of civic values. Together with acquired political views and beliefs, they constitute a precious human experience.

Key words: *political culture, political socialization, political consciousness.*

Стаття надійшла до редколегії 19.06.16 р.
Рекомендовано до друку 24.06.16 р.

УДК 316.774:659.4

БОГУСЛАВСЬКА О. Г.,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри менеджменту організацій
та управління проектами
Запорізької державної інженерної академії
(Запоріжжя, Україна) E-mail: boguslav009@rambler.ru

ЕФЕКТИВНА МІЖОСОБИСТІСНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ПІДГРУНТЯ ЯКІСНОЇ PR-ДІЯЛЬНОСТІ

Паблік Рілейшнз (PR) - це діяльність, що здійснюється на протязі значного проміжку часу, за конкретним планом для забезпечення гармонійної взаємодії між організацією (особою) і її громадськістю з метою формування (посилення) "ситуації успіху". Основою і сутнісним змістом PR-діяльності є комунікація.

Комунікація як сфера наукового знання має тривалу історію і постійну актуальність. Про це свідчить, наприклад, той факт, що термін "комунікація" - має значну кількість визначень, які трансформовані від лат. "communicatio" - повідомлення, передача і від "communicare" - робити загальним, розмовляти, пов'язувати, повідомляти, передавати.

В цілому, комунікація - це соціально обумовлений процес передачі і сприйняття інформації в умовах міжособистісного і масового спілкування за допомогою різних каналів комунікації та різних комунікативних засобів. На практичному ж рівні, комунікація - це обмін інформацією між двома або більшособами, з обов'язковою наявністю зворотного зв'язку.

Ключові слова: *Паблік Рілейшнз (PR), функції комунікації, класифікація комунікацій, комунікативна модель, канали (засоби) комунікації, об'єктивні бар'єри комунікації, суб'єктивні бар'єри комунікації, зворотний зв'язок*

Мета статті полягає в дослідженні комунікативного простору сучасного суспільства й надання практичних рекомендацій в контексті підвищення комунікативної компетентності як запоруки гармонійного сполучення особистих, організаційних і суспільних інтересів.

Виклад основного матеріалу. Проблеми дослідження комунікації і комунікативних процесів на даний час входять в число найбільш актуальних проблем людства. "Центральне положення комунікацій в історії людства, - на думку Еріка Барноу, - переконливо пояснює, чому такі різні галузі пізнання, як антропологія, мистецтво, освіта, етнологія, історія, журналістика, право, лінгвістика, філософія, політологія, психологія та соціологія, - всі тяжіють до вивчення комунікаційних процесів. ".

– Аналогічний інтерес частково пояснюється тим, що комунікація як явище і процес виконує значну кількість функцій. Незважаючи на те, що поділ процесу комунікації на окремі акти носить умовний характер і в реальному режимі комунікація передбачає перетин функцій і зміну ролей, перелік функцій комунікації (який постійно доповнюється і розширюється) досить значний, а саме: емотивна функція (відображення емоцій); конативна функція (передача інформації); референтна функція (накопичення людського досвіду);

© Богуславська О.Г., 2016

акумулятивна функція (збір інформації та її передача); денотативна функція (орієнтація на адресата); поетична функція; метамовна функція; управлінська функція; інформативна функція; етнічна функції тощо.

Для розуміння процесу комунікації її доцільно класифікувати за певними ознаками: За засобами здійснення комунікації: вербальна комунікація - повідомлення або передача за допомогою слів (мови) деякого уявного змісту; словесне спілкування. невербальна комунікація, або комунікація, здійснювана в паралінгвістичному дискурсі, комунікація за допомогою знаків: комунікація за допомогою жестів; комунікація за допомогою символів; комунікація за допомогою інших лінгвістичних засобів (наприклад, міміка, пози й ін.). За суб'єктами комунікації і типами відносин між ними: міжособистісна комунікація - вид особистісно-орієнтованого спілкування, пов'язаний з обміном повідомленнями і їх інтерпретацією двома або більше індивідами, які вступили в певні відносини між собою; міжгрупова комунікація - вид взаємодії людей, яка детермінується їх приналежністю до різних соціальних груп і категорій, незалежний від їх міжособистісних зв'язків і індивідуальних переваг; публічна комунікація - вид інституційного (статусно-орієнтованого) спілкування з публікою (значним числом слухачів); повідомлення в такій комунікації зачіпає інтереси суспільства і набуває публічного характеру; масова комунікація - процес систематичного поширення інформації, що носить інституційний характер, а також передача спеціально підготовлених повідомлень за допомогою різних технічних засобів на чисельно великі, анонімні, розосереджені аудиторії; регулятор динамічних процесів суспільної свідомості, інтегратор масових настроїв, а також потужний засіб впливу на індивідуальність і групи. Функції та види комунікації можуть бути виділені тільки в дослідницьких цілях, оскільки в реальному режимі комунікація є безперервною взаємодією в процесі спілкування.

Коли комунікативний процес є об'єктом аналізу, його доцільно представляти у вигляді моделі. Лінійна (класична) модель комунікації Г. Лассуелла (1948 р.) включає 5 основних елементів:

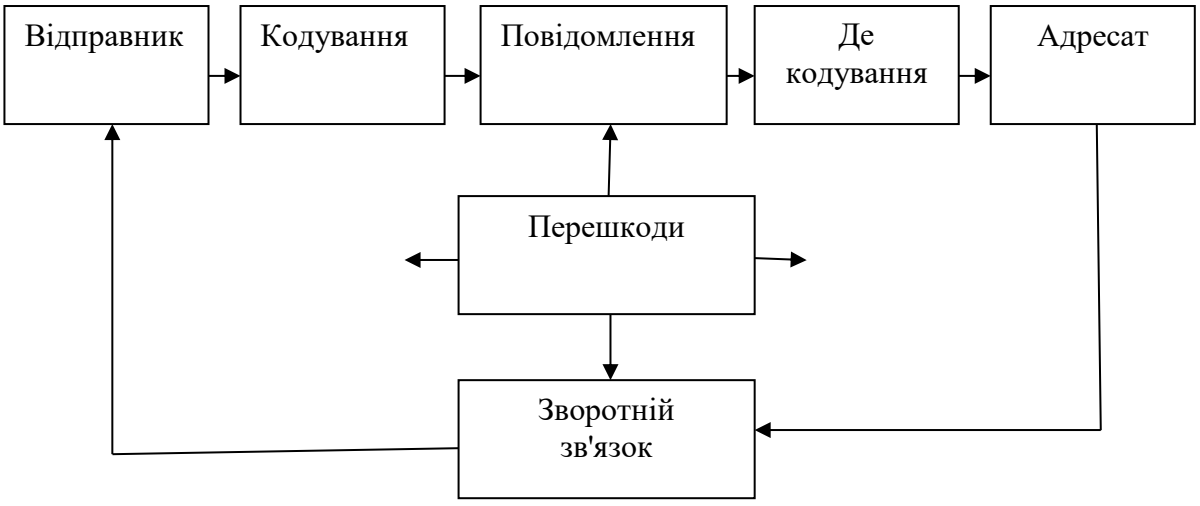

Пояснення основних елементів комунікаційного процесу наведено в

Таблиці 1.

Таблиця1. Основні елементи комунікаційного процесу.

1	Відправник	(хто передає повідомлення?)	конкретна особа / установа /організація
2	Повідомлення	(що передається?)	вся сукупність інформації, яка передається від відправника до одержувача (адресата): слова або звуки, візуальний ряд, емоційний фон, інтонації, жестикуляція, пантоміма та інше.
3	Канал комунікації	(як здійснюється передача повідомлення?)	канали особистої комунікації (взаємодія "лицем до лиця" або по телефону) канали опосередкованої комунікації (звернення в умовах відсутності особистого контакту і зворотного зв'язку)
4	Адресат	(кому направлено повідомлення?)	адресатів може бути декілька (або навіть багато), якщо взяти за приклад презентацію, коли один оратор звертається до цілої аудиторії
5	Ефект	(яка мета?)	вплив, який здійснюється на одержувача в результаті повідомлення. Результатом (ефектом) комунікації може бути інформування, мотивація, запрошення до обговорення, актуалізація проблематики, демонстрація лідерства / харізмитичності, спонукання до конкретних дій тощо.

Крім того, для розуміння комунікації, необхідно звернути увагу на такі поняття, як "контекст", "бар'єри комунікації" і "зворотний зв'язок". Контекст – це обставини, умови, зовнішнє середовище, конкретна ситуація, в рамках якої відбувається комунікація між суб'єктами. Бар'єри комунікації - це перешкоди, які спотворюють зміст повідомлення, перешкоджають ефективному спілкуванню. Зворотний зв'язок - в широкому сенсі означає відкликання, відгук, реакцію на будь-яку дію чи подію. В контексті комунікації " зворотний зв'язок " - це відповідна реакція на повідомлення. При цьому ролі у суб'єктів можуть змінюватися. Одержувач, даючи зворотний зв'язок, стає відправником, а відправник - одержувачем.

Відповідно до зазначеної моделі Г.Д. Ласуелла, процес комунікації включає в себе кілька етапів, а саме: Зародження ідеї. Відправник вирішує, яку ідею або повідомлення слід передати. Необхідно проаналізувати свою ідею з точки зору її адекватності і доречності в конкретній ситуації. Кодування і вибір каналу. Відправник повинен закодувати свою ідею, використовуючи для цього різні вербальні та невербальні засоби, а також вибрати сумісний з типом символів канал передачі. Процес кодування перетворює ідею в повідомлення. Передача повідомлення. Відправник фізично передає повідомлення за допомогою вибраних каналів комунікації, до яких крім вербального і невербального відносять паралінгвістичний, а також технічні засоби, що

© Богуславська О.Г., 2016

використовуються при передачі повідомлення. Декодування. Інтерпретація символів відправника в свідомості одержувача. Декодування вважається адекватним в тому випадку, коли первісне значення (ідея) відправника збігається з тим значенням, яке приписує даними символам одержувач.

До каналів (засобів) особистої комунікації відносять:

Вербальні засоби. Це, перш за все, мова (письмова і усна) - система знаків і способів їх з'єднання, яка служить засобом вираження думок, почуттів і намірів відправника повідомлення. Вокальні засоби: тембр голосу (природне, індивідуальне забарвлення голосу); гучність; темп мови (швидкість проголошення слів); ритм мови (ритмічна характеристика мови); інтонація (емоційне забарвлення мови); дикція (чіткість виголошення слів, звуків); паузи в промові. Невербальні засоби: міміка (вираз обличчя); мікроміміка (ледь вловимі мімічні вирази, які можуть говорити багато про що, наприклад, сіпання ока, коли співрозмовник особливо нервує); пантоміма (поза тіла); жестикуляція (рух рук, ніг, тулуба); погляд (візуальний контакт, вираз очей); зовнішній вигляд людини (одяг, зачіска, прикраси, косметика і т.д.); міжособистісне простір.

1. Паралінгвістичні засоби: незв'язані з характеристиками мови елементи, такі як кашель, сміх, зітхання, плач, говір, індивідуальні особливості вимови, заїкання тощо.

2. Тактильні засоби: динамічні дотики в формі рукостискання, поплескування, поцілунків, а також контакти з предметами.

3. Ольфакторні засоби (запахи): природні і штучні.

У практичній (особистій та професійній) діяльності людини, яка претендує на успішність, необхідно підвищувати рівень комунікативної компетентності. Комунікативна компетентність - це: здатність розуміти себе (усвідомлення власних мотивів, можливостей у сфері спілкування, поведінкових патернів); здатність розуміти інших людей (розуміння потреб, мотивів інших людей, особливостей спілкування, використовуваних психологічних захистів); здатність розуміти взаємини людей (адекватно сприймати ситуацію спілкування, усвідомлювати власний вплив на процес спілкування, розуміти причини виникаючих труднощів); здатність прогнозувати і моделювати міжособистісні ситуації (що неможливо без розвитку всіх вищезазначених здібностей, а також вимагає знань про перешкоди взаєморозуміння і використання конструктивних комунікативних прийомів).

В цілому, комунікативна компетентність неможлива без суми: знань: вербальних (мовних) і невербальних (немовних); умінь і звичок спілкування; високого ступеня ситуативної адаптивності як здатності пристосовуватися до ситуації, яка швидко змінюється. Комунікація може вважатися ефективною в тому випадку, коли вона зрозуміла адресату, складає на адресата враження, відповідає особистості комунікатора і, звичайно, коли вона (комунікація), досягає поставленої мети. Для того, щоб комунікація стала ефективною, необхідно реалізувати наступний алгоритм: Чітко сформулювати мету комунікації. Виявити якісні характеристики і визначити кількісно свою цільову аудиторію (адресата). Визначити бажану відповідну реакцію (в т.ч. в кількісному вираженні). Сформулювати основну ідею звернення (зміст і характер інформації,

аргументи). Вибрати засоби поширення інформації (канали комунікації), її носіїв. Визначити етапи взаємодії. На кожному етапі взаємодії визначити прийоми (способи, технології, методи), що підвищують ймовірність досягнення мети. Зібрати і проаналізувати інформацію, що надходить по каналах зворотного зв'язку.

Перешкодами на шляху якісної міжособистісної взаємодії можуть стати об'єктивні і суб'єктивні бар'єри комунікації. Об'єктивні бар'єри - це, перш за все, фізичний шум, неякісний телефонний зв'язок, повільний інтернет і ін.

Крім того, наприклад, до об'єктивних труднощів взаємодії оратора і аудиторії можна віднести такі явища як: Інерція включення - стан людини, коли вона ще перебуває в своїх думках, проблемах і не може відразу активно слухати, сприймати виступ оратора. Це означає, що оратору потрібно звільнити на час виступу свідомість слухачів від тих життєвих обставин, які могли б негативно вплинути на їхнє ставлення до одержуваної інформації. Висока швидкість розумової діяльності. Людина думає в 4 рази швидше, ніж викладає свої думки і знання. Коли оратор говорить, інтелект слухачів велику частину часу вільний і може відволікатися від мови оратора. Нестійкість уваги. Увага може відвернути зовнішність оратора, його голос, манера говорити, оформлення приміщення, звук дверей, що відкриваються, шепіт й інше. Антипатія до чужих думок. Людям зручніше і легше йти за логікою своїх переконань, тому у них утворюється стійке неприйняття точки зору оратора, іноді це породжує репліки, вигуки та інші реакції незгоди. Суб'єктивні бар'єри комунікації залежать від особистості і рівня професіоналізму комунікатора, які наведені в таблиці 2.

Таблиця 2. Суб'єктивні бар'єри комунікації

Семантичні бар'єри	неправильне або неоднозначне тлумачення змісту слів, смислових відтінків вербальних засобів. Особливо часто це відноситься до складної термінології, жаргонних виразів, запозичених слів, професійної лексики.
Бар'єри сприйняття	неоднозначне розуміння або інтерпретація інформації в результаті першого враження, стереотипів, певних внутрішніх установок, конфліктної ситуації, особистого неприйняття теми або співрозмовника
Бар'єри незнання	інколи співрозмовники, почувши незнайоме їм слово або поняття, соромляться перепитати або зізнатися у власній некомпетентності, тому мовчать. При цьому, розуміння загального змісту повідомлення втрачається або сильно спотворюється.
Бар'єри інтересу	ми охоче говоримо про те, що нам цікаво. Якщо тема дискусії далека від нашого кола інтересів, рівень сприйняття інформації значно знижується
Емоційний стан	коли людина стурбована особистими переживаннями, вона не зможе якісно обговорювати бюджет на наступній рік.
Невміння слухати	невикористання технік активного або рефлексивного слухання, неувага, відсутність інтересу до теми або до співрозмовника заважають правильному, цілісному і адекватному сприйняттю інформації.
Невірний контекст	спілкування відбувається не в потрібний час і не в потрібному місці.

© Богуславська О.Г., 2016

Відсутність зворотного зв'язку	монологічність повідомлення, відсутність візуального контакту, егоцентричність, коли ініціатор спілкування не цікавиться думкою співрозмовника, не задає питання...

При цьому, мінімізувати негативний вплив комунікативних бар'єрів цілком можливо. Для цього необхідно: Усунути всі об'єктивні бар'єри або перенести комунікаційну ситуацію в більш зручний і сприятливий контекст. Використовувати максимально зрозумілу співрозмовника лексику щоб уникнути семантичних помилок. Не варто використовувати складну або професійну термінологію, якщо ви не впевнені, що співрозмовник вас зрозуміє (але навіть при цьому їх пояснювати). Спочатку зацікавити співрозмовника в темі обговорення. Формулювати повідомлення максимально чітко і ясно. Перш ніж переходити до самого повідомлення, переконайтеся, що у співрозмовника немає бар'єрів сприйняття. Якщо ви помітили, наприклад, вплив стереотипів або будь-яких установок, необхідно проявити емпатію, поліпшити емоційний фон спілкування. Регулярно давати зворотний зв'язок співрозмовнику. Дотримуватися оптимального рівня деталізації - інколи під величезною кількістю подробиць пропадає найголовніша суть. Розбивати повідомлення на логічні частини, зручні для запам'ятовування. Немає нічого страшного в повторенні найбільш ключових моментів для більш грунтовного осмислення. Пам'ятати про регламент - занадто коротке або навпаки затягнуте повідомлення можуть дратувати або втомлювати співрозмовника. Співбесідника завжди потрібно «будити», стимулювати, привертати до себе увагу. Іншими словами, для ефективної особистої комунікації необхідно вміти активізувати розумову діяльність аудиторії. Способи активізації розумової діяльності аудиторії: використання голосової та емоційної модуляції (зміна інтонації, висоти, гучності голосу, залучення різних емоцій); адекватна міміка і жести (жести відкритості та доброзичливості); зміна темпу: витримування паузи, різка зміна швидкості, перехід від нарочито повільної мови до скоромовки; використання наочних посібників; конспектування опорних (ключових) моментів; переривання мовлення на цілком очевидних для слухачів словах, вимагаючи від них продовження; "провали пам'яті", коли оратор нібито забуває щось цілком очевидне для аудиторії і просить допомогти "згадати" (дати, імена, терміни тощо); використання різних видів запитань: навідних, контрольних, риторичних, уточнюючих, зустрічних, питань-пропозицій; чергування різних видів діяльності, залучення різних каналів сприйняття. чітка організація процесу виступу, якісна підготовка;

Також підвищують ефективність комунікації прийоми активного слухання: 1) Пауза - дає співрозмовнику можливість подумати. Після паузи співрозмовник може сказати щось ще, про що промовчав би без неї. Пауза так само дає самому слухачеві можливість відсторонитися від себе (своїх думок, оцінок, почуттів), і зосередитися на співрозмовникові. Уміння абстрагуватися від себе і перемикатися на внутрішній процес співрозмовника - одне з головних і важких умов активного слухання, що створює між співрозмовниками довірчий контакт. 2) Уточнення - це прохання уточнити або роз'яснити що-небудь зі

сказаного.

Особливу увагу слід приділити тому, як почати і як закінчити комунікацію. Використання "ефекту краю" - це ще один спосіб оптимізувати міжособистісну комунікацію.

Класичні способи початку виступу: 1. Новини співрозмовника. 2. Новини ініціатора комунікації. 3. Комплімент. 4. Приклади успіху. 5. Провокація. 6. Несподіване питання. 7. Особиста подія. 8. Драматизація. 9. Прогноз.

Розуміння моменту, коли слід завершити спілкування дуже важливо. Затягування комунікації може перетворити перемогу на поразку. Потрібно зробити так, щоб у співрозмовника виникло бажання продовжити, а не скоротити ваше спілкування. Приклади завершення комунікаційного контакту наведені в таблиці 3.

Таблиця 3. Приклади завершення комунікації

Несподіваний фінал	Здивуйте співрозмовника несподіваним висновком або коментарем. "Тепер я не буду вимовляти слів « на закінчення », тому що закінчення не буде. Все тільки починається ..."
Резюме	Це традиційний і цілком задовільний спосіб завершення спілкування, хоча і не найефектніший. Цінність його полягає в тому, що він допомагає зрозуміти і запам'ятати зміст і це, ймовірно, найлегший і безпечний варіант завершення контакту.
Жарт	Популярна в середовищі шоу-бізнесу фраза «залишити їх веселими» застосовна і в процесі особистої комунікації. Тільки переконайтеся, що запропонована вами історія, цитата або жарт доречний й смішний.
Оптимістичний або надихаючої заклик	У деяких випадках потрібно не тільки проінформувати, а й надихнути співрозмовника. Тоді вибір слів і мови повинен бути таким, щоб передати хвилювання і душевний підйом. Завершуючи свою доповідь, з назвою «Закон в неспокійні часи» в юридичній школі Католицького університету Вашингтона, професор права Гарвардського університету Мері Енн Глендон сказала: "Бажаю вам завжди, навіть ціною самопожертви, бути зразком чесності і відданості обов'язку, як в суді, так і поза його стінами, як для сильних і викликають заздрість, так і для безпорадних, ненависних і пригноблених. Удачі, і нехай з вами завжди буде Господь!"
Заклик до дії	Це наказ "йти і діяти", втілити сказані тільки що слова, почуті в позитивну дію, яке буде мати позитивні наслідки (підвищення ефективності діяльності, досягнення мети, отримання прибутку ... і ін.)
Комплімент на прощання	Якщо у співрозмовника залишиться сприятливу думку про самого себе, він з більшою ймовірністю запам'ятає те, що ви їм говорили
Вдячність	"Спасибі" можна сказати за: звернення в компанію, покупку, оплату рахунку, телефонний дзвінок, приємну зустріч, лист, "за те, що Ви - наш клієнт", за вирішення питання, допомогу і підтримку, корисну інформацію, оперативність, добрі слова, подарунки, знаки уваги, можливість побачити нове місто, можливість познайомитися з цікавими людьми, ідею, якісно зроблену робот.

У звичайному спілкуванні існують дрібні недомовленості і неточності, які "домислюються" співрозмовниками один за одного. Але коли обговорюються

© Богуславська О.Г., 2016

складні, емоційно значимі теми, співрозмовники часто мимоволі уникають явно піднімати болючі питання. Уточнення дозволяє зберігати розуміння почуттів і думок співрозмовника в такій ситуації. 3) Переказ (парафраз) - це спроба слухача коротко і своїми словами повторити викладене співрозмовником тільки що. При цьому слухач повинен намагатися виділяти і підкреслювати головні на його погляд ідеї і акценти. Переказ дає співрозмовнику зворотний зв'язок, дає можливість зрозуміти, як його слова звучать з боку. В результаті, співрозмовник або отримує підтвердження того, що він був зрозумілий, або отримує можливість скоригувати свої слова. Крім того, переказ може використовуватися як спосіб підведення підсумків, в тому числі проміжних. Розвиток думки - спроба слухача підхопити і просунути далі хід основної думки співрозмовника. Повідомлення про сприйняття - слухач повідомляє співрозмовнику своє враження від співрозмовника, який сформувався в ході спілкування. Наприклад, «Ця тема дуже важлива для вас». Повідомлення про сприйняття себе - слухач повідомляє співрозмовнику про зміни в своєму власному стані в результаті слухання. Наприклад, «Мені дуже боляче це чути». Зауваження про хід бесіди - спроба слухача повідомити про те, як, на його погляд, можна осмислити бесіду в цілому. Наприклад, «Схоже, ми досягли спільного розуміння проблеми».

Висновки

Таким чином, комунікація розуміється як складний, багатоетапний процес взаємодії між людьми, який реалізується за певною моделлю і полягає в обміні інформацією, а також в сприйнятті і розумінні партнерами один одного. Ефективна комунікація - це комунікація, при якій відправник повідомлення використовує якісні засоби кодування і передачі своєї ідеї, що сприяє досягненню чітко усвідомлюваної мети. Ефективна комунікація передбачає адекватність інформації, що передається, кодування ідеї, використання оптимальних каналів (засобів) передачі інформації. Для підвищення ефективності міжособистісної комунікації необхідно вміти мінімізувати вплив об'єктивних і суб'єктивних бар'єрів спілкування, застосовувати покроковий алгоритм комунікації, прагнути активізувати розумову діяльність адресата (аудиторії) і використовувати технологію активного слухання. Всі ці прийоми доцільно застосовувати для оптимізації PR-діяльності, як функції менеджменту, що формує відносини з громадськістю та реалізує програму дій для забезпечення громадського розуміння й прийняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баглай В. В. Ризик-комунікація та паблік рилейшнз у кризових ситуаціях / В.В.Баглай // Социальные технологии: актуальные проблемы теории и практики. - К.: 2006. - Вып.29. - С.16-26.

2. Бебик В. М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз / В.М.Бебик // Міжрегіональна академія управління персоналом. - К.: МАУП, 2005. - 440 с.

3. Блэк Сэм. Паблик Рілейшнз / С.Блэк.- М.: Сирин, 2002.- 202 с.

4. Почепцов Г. Г. Паблік рилейшнз: Навч.посіб. для студ. вищ. навч. закладів. /

Г.Г.Почепцов.- К.: Знання, 2000. – 506 с.

5. Тихомирова Є. Б. Паблік рилейшнз у глобалізованому світі / Э.Б.Тихомирова. - К.: Науково-видавничий центр "Наша культура і наука", 2004. – 489 с.

6. Томилов В.В. Культура организации международных коммуникаций / В. В. Томилов.- Спб: «Энциклопедия маркетинга», 2003.

7. Воронкова В. Г. Формування образу «я» та вибір людиною самої себе в умовах плинності людського буття як проблема філософської рефлексії / В. Г. Воронкова // Людина в умовах мінливості соціокультурного простору: духовно-практичний вимір: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (3-4 червня 2016 р.) Ч.1. Концептуальні схеми руху особистості у смислових просторах самовизначення / Ред.-упорядн. : Р. І. Олексенко, М. В. Будько.- Мелітополь : Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького.- 2016.- С.60-64.

REFERENCES

1. Baglai V. V. In risk communication and public rilejšnz in crisis // Social tehnologii: aktual'nye problems of theory and practice. - K., 2006. - Issue 29. -S. 16-26.

2. Bebyk V. M. In information and communication management in a global society: psychology, technology, engineering public rilejšnz / Interregional Academy of personnel management. - K. : Interregional Academy of personnel management, 2005. - 440 p.

3. Sèm Blèk. An Affirmation. - M.: Nineveh, 2002-202 s.

4. Pocheptsov G. G. Pablìk relations: Navč. posìb. for Stud. viš. navč. zakladìv. - K. : Znannia"(knowledge), 2000.- 506 s.

5. Tikhomirov E. B. Pablìk relations globalìzovanomu have svìtì. -K. : Scientific-vidavničij Center "our culture I science", 2004. - 489 s.

6. Tomilov V. V. Culture Organization of international communications. St. Petersburg : "encyclopedia of marketing", 2003.

7. Voronkova V. G. Formation of the image of the "I" and the choice of the person itself in terms of turnover of the human being as a problem of philosophical reflection / V.G. Voronkova // The man in the face of vicissitudes and cultural space: a spiritual and practical dimension: materials of the international scientifically-practical Conference (3-4 June 2016). Part 1. The conceptual scheme of the movement of the personality in the semantic spaces self-determination /ed.-uporâdn.: R. I. Oleksenko, M. V. Budko. -Melitopol: Publishing MDPU. B. Khmelnitsky, 2016.- p. 60-64.

БОГУСЛАВСКЯ О. Г. - *кандидат философских наук, доцент кафедры менеджмента организаций и управления проектами Запорожской государственной инженерной академии, (Запорожье, Украина)*

E-mail: boguslav009@rambler.ru

ЭФФЕКТИВНАЯ МЕЖЛИЧНОСТНАЯ КОММУНИКАЦИЯ КАК ОСНОВА РЕЗУЛЬТАТИВНОЙ PR-ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Паблик Рилейшнз (PR) - это планомерная, постоянно осуществляемая деятельность по обеспечению гармоничного взаимодействия между организацией (личностью) и её общественностью с целью формирования (усиления) ситуации спеха. Основой и сущностным содержанием PR-процессов является коммуникация. Коммуникация как сфера научного знания имеет длительную историю и всё возрастающую актуальность, и об этом говорит, к примеру, тот факт, что у термина "коммуникация"– огромное число определений, которые берут своё начало из от лат. "communicatio" - сообщение, передача и от "communicare" - делать общим, беседовать, связывать, сообщать, передавать. В целом, коммуникация - это социально обусловленный процесс передачи и восприятия информации в условиях межличностного и массового общения по различным каналам с помощью разных коммуникативных средств. На практическом же уровне, коммуникация - это обмен информацией между двумя или более людьми, с обязательным наличием обратной связи.

© Богуславська О.Г., 2016

Ключевые слова: паблик рилейшнз (PR), функции коммуникации, классификация коммуникаций, коммуникативная модель, каналы (способы) коммуникации, объективные барьеры коммуникации, субъективные барьеры коммуникации, обратная связь

Boguslavskaya, Olga - candidate of philosophical sciences (Ph.D.), Docent, Head of Department Department of Management of Organizations and project management, Zaporozhye State Engineering Academy (Zaporizhzhya, Ukraine)

E-mail: boguslav009@rambler.ru

EFFECTIVE INTERPERSONAL COMMUNICATION AS THE BASIS OF EFFECTIVE PR-ACTIVITIES

Public Relations (PR) is an activity that is carried out over a significant period of time, on a specific plan to ensure harmonious interaction between the Organization (entity) and its relations with the aim of forming (gain) "situation success." The basis and substance content of PR-activity is communication. Communication as a field of scientific knowledge has a long history of and ongoing relevance. This is evidenced, for example, the fact that the term "communication"-has a number of definitions that transformed from Latin. "sommunicatio"-message transfer to and from "communicare"-make a general, speak, associate, notify, transmit. In General, communication is socially conditioned by the process of transmission and perception of information in terms of interpersonal and mass communication through various communication channels and various communication tools. At the practical levels, communication is the exchange of information between the two or bìl'šosobami, with the obligatory presence of a feedback.

***Keywords**: p**ublic Relations (PR), functions of communication, classification of communications, communicative model of, the channels (Tools),objective barriers of communication, subjective barriers of communication, feedback*

Стаття надійшла до редколегії 20.06.16 р.
Рекомендовано до друку 25.06.16 р.

УДК 37.013:165.191

КОЗИНЕЦ Л. А.
кандидат педагогических наук,
доцент кафедры педагогики Белорусского
государственного педагогического университета
имени Максима Танка
(Минск, Беларусь) kaphedra.philos@onat.edu.ua

ИННОВАЦИОННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ОПЫТ КАК ОБЪЕКТ НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ

В статье исследуются вопросы становления и развития теории инновационного педагогического опыта. Автор осуществляет анализ теории изучения, обобщения и внедрения опыта успешных учителей на основе принципа историзма, рассматривает изменение места инновационного педагогического опыта в системе научного знания с позиций современной педагогической науки и практики.

Ключевые слова: *педагогический опыт, инновационный педагогический опыт, теория инновационного педагогического опыта, генезис, наука, научное познание, эффективность, структура, взаимодействие, концепция.*

Постановка проблемы. Обращение исследователей к проблеме инновационного педагогического опыта обусловлено необходимостью получения целостного представления о его зарождении, развитии, обобщении и внедрении. Методологическим регулятивом данной части исследования являются принципы историзма (историко-логический и проблемно-исторический), которые воплощают активную роль исследователя по отношению к избранному объекту познания и детерминируют необходимость исторического анализа. Одновременно с конкретикой исторического развития действуют факторы логической последовательности. Появление направления научного знания, изучающего инновационный педагогический опыт, является результатом закономерного развития педагогической науки и практики. С позиций познания генезиса инновационных процессов лишь совмещение исторического и логического в дополнении с проблемно-историческим принципом способствует научному пониманию целостной картины [1]. Современный ученый, осуществляющий анализ педагогического явления с опорой на перечисленные выше принципы, должен подходить к решению не только прикладных, но и фундаментальных задач. Важнейшая задача исследователя заключается в проецировании фактов и событий прошлого на современное состояние педагогического явления [2].

Цель статьи: осуществить анализ развития теории изучения, обобщения и внедрения педагогического опыта на основе историко-логического и проблемно-исторического принципов.

Основная часть. Проблема формирования инновационного педагогического опыта не является абсолютно новой для педагогики. Отдельные

© Козинец Л.А., 2016

ее аспекты рассматривали в своих трудах зарубежные ученые Я. Коменский, И. Гербарт, А. Дистервег и отечественные классики педагогики Н. Пирогов, Л. Толстой, К. Ушинский.

Передовой опыт учителей, складывающийся в период революционного преобразования педагогической теории и практики, предвосхитил современные научные подходы к изучению и обобщению инновационного педагогического опыта. Выдающиеся деятели молодого советского государства Н. Крупская, А.Луначарский, А. Бубнов, М. Калинин рассматривали его как главное средство строительства советской школы. Новаторский опыт воплотился в учебно-воспитательных системах авторских школ З. Гинсбурга, А.Макаренко, В.Сороки-Росинского, С. Шацкого.

Находки передовых учителей 20-х гг. могли повлиять на развитие педагогической теории и практики, однако их слабое научное осмысление и не всегда оправданное внедрение в массовую практику свели на нет многие ценные начинания новаторов. В последующее десятилетие наступил период, именуемый в истории педагогики «методическим догматизмом». Продолжался он до конца 40-х гг.

Теория изучения, обобщения и внедрения педагогического опыта стала создаваться в начале 50-х гг. XX в. и формировалась на протяжении нескольких десятилетий. Ученые М. Скаткин, Н. Тучнин, А. Гельмонт ввели в научный оборот понятие «передовой педагогический опыт». Основываясь на методологическом принципе взаимосвязи педагогической науки и практики, исследователи стали рассматривать передовой опыт как возникающий в педагогической работе учителей, а затем превращающийся в объект научного познания.

Последующее десятилетие характеризовалось расширением научных поисков по основам педагогической теории. Они завершились изданием монографии «Общие основы педагогики» [3]. Авторы исследования высказали мысль о том, что «нельзя пассивно ожидать, когда появится авторский опыт, … необходимо способствовать его созданию» [3, с. 269].

Новый импульс развитию теории передового педагогического опыта придал Всесоюзный методологический семинар, состоявшийся в Москве в 1978 г. *Цель семинара* – переосмысление теории педагогического опыта, уточнение понятийно-категориального аппарата. После семинара список исследователей пополнился. К разработке теоретических аспектов проблемы приступили Ю.Бабанский, Б. Гершунский, В. Гмурман, В. Журавлев, В. Загвязинский, Э.Моносзон, Я. Турбовской и другие ученые.

В. Бондарь, Э. Костяшкин, М. Красовицкий, И.Кривонос, Г. Хозяинов, Т.Шамова предприняли попытку раскрыть сущность передового педагогического опыта, определить критерии его выявления, показать влияние опыта на развитие массовой практики. С. Батышев, Е. Варнакова, М. Зверева продолжили работу над проблемой освоения и распространения передового педагогического опыта. Исследователи В. Краевский и Т. Новикова сконцентрировали внимание на взаимосвязи педагогической науки и практики.

Расширение тематики актуальных педагогических исследований в 80-е гг.

XX в. активизировало деятельность ученых по изучению сущности передового педагогического опыта. Термин рассматривался учеными в разных контекстах. Он трактовался как:

- творческий поиск школ и учителей, в ходе которого открываются новые педагогические факты, ранее не известные в педагогической науке и школьной практике (Э. Моносзон);
- совокупность знаний, умений и навыков, приобретенных воспитателем в процессе обучения и воспитания (В. Войтко);
- совокупность профессиональных знаний, умений и навыков, применяемых в решении педагогических задач (В. Журавлев);
- опыт, опирающийся на проверенные практикой научные достижения, оказывающий существенное влияние на совершенствование качества преподавания, повышение уровня воспитанности учащихся, не требующий дополнительных затрат времени и сил учителя и учащихся, доступный для применения в различных условиях основной массе учителей (Г. Федоров, Л. Родионова);
- зарождающееся в практике творчески работающих учителей явление, которое становится объектом научного познания (А. Козлова);
- превышение обычного в педагогической деятельности уровня (М.Львов);
- объект научного мышления, обогащающий педагогическую теорию новыми фактами и идеями, критерий правильности выдвинутого наукой теоретического предположения (Т. Абдуллаев);
- опыт более успешной педагогической работы (Л. Фридман);
- практика, которая вносит новизну, оригинальность, прокладывает дорогу ранее неизвестному в науке (М.Скаткин);
- опыт, устойчиво обеспечивающий наиболее эффективное и максимально возможное решение учебно-воспитательных задач; характеризующийся наиболее рациональным, экономным, оптимальным с точки зрения затрат, усилий и средств решения учебно-воспитательных задач; опирающийся на основные педагогические принципы обучения и воспитания; несущий в себе элементы новизны в содержании, формах и методах решения определенных задач (Ю. Бабанский);
- результат реализации творческого потенциала педагога (Г. Хозяинов);
- средство целенаправленного повышения эффективности и совершенствования учебно-воспитательного процесса, способное удовлетворять актуальные потребности практики обучения и воспитания (Я. Турбовской).

Ученые рассматривают феномен педагогического опыта с позиции той функции, которая их больше всего интересует. Сущность передового опыта чаще всего связывается с повышением эффективности обучения и воспитания (Ю. Бабанский, В. Бондарь, М. Красовицкий, М. Скаткин, В.Краевский и др.), однако в других случаях представляется как результат творческого поиска учителей или целых педагогических коллективов (Э. Моносзон). Отмеченные характеристики, по выражению Н. Бурдакова, не могли служить «основой

© Козинец Л.А., 2016

глубокого осмысления теоретических и практических вопросов изучения и обобщения передового педагогического опыта» [4, с. 9].

Значительный вклад в разработку методологических оснований изучения и обобщения передового педагогического опыта внесли сотрудники лаборатории теории и методики изучения и обобщения педагогического опыта, которая стала функционировать в 1980 г. при НИИ общей педагогики АПН СССР (заведующий Я.Турбовской). Опираясь на фундаментальные работы по педагогике, научный коллектив лаборатории приступил к разработке темы «Педагогический опыт как источник развития теории и практики обучения и воспитания» [5]. Результатом научных поисков стала разработка концепции изучения и обобщения педагогического опыта на диагностической основе.

В публикациях конца 80-х гг. освещались вопросы выявления и использования передового опыта учителей. Д. Богоявленская, З. Калмыкова, Л.Фридман проанализировали опыт учителей-новаторов, рассмотрели его «с учетом развития личности учащихся». В. Загвязинский и М. Львов связали передовой опыт с творчеством учителя, научно обосновали необходимость формирования представлений будущих учителей о передовом педагогическом опыте.

Появление в начале 90-х гг. XX в. работ Н. Бурдакова, Ф. Терегулова и Г. Хозяинова знаменовало собой новый поворот в разработке теоретических аспектов изучения, обобщения и распространения передового педагогического опыта.

Н. Бурдаков [4] в монографии «Передовой педагогический опыт: формирование, обобщение, использование (методология, теория, практика)» раскрыл сущность передового педагогического опыта с точки зрения системного подхода, выделил его функциональные свойства и структурные компоненты, разработал механизм внедрения передового опыта в профессиональную подготовку учителя.

Ф. Терегулов [6] рассмотрел процессы распознавания, изучения, обобщения, распространения и внедрения передового опыта с позиций материалистической диалектики. В отличие от существующих ранее концепций, он выстроил теоретический конструкт не «снизу» (в результате индуктивного обобщения фактов), а «сверху» (по отношению к эмпирическим данным), то есть в результате творческого развития научного знания, анализа теоретических гипотез. Теория распознавания, изучения, обобщения, распространения и внедрения передового педагогического опыта, разработанная ученым, характеризовалась системностью и научной обоснованностью теоретических положений.

Г. Хозяинов [7] в работе «Основы акмеологии. Педагогический опыт как результат и опора самореализации творческого потенциала педагога» впервые рассмотрел педагогический опыт в качестве основы акмеологии.

В середине 90-х гг. XX в. ученые-педагоги В. Загвязинский, И. Цыркун, Н. Юсуфбекова стали освещать проблему изучения, обобщения и внедрения опыта передовых учителей с позиций педагогической инноватики. Культурно-праксиологическая концепция, дидактическая система и технология

инновационной подготовки педагогов, разработанные белорусским ученым И. И. Цыркуном [8, 9], обеспечили создание принципиально новых нормативно-методических документов в сфере образования Республики Беларусь, позволили осуществлять подготовку студентов педагогических вузов в соответствии с проводимыми реформами.

Проблема изучения и обобщения педагогического опыта нашла широкое отражение в диссертационных исследованиях второй половины XX в. [Н.Тучнин, 1951; Т. Михайленко, 1960; М. Федоринов, 1966; Т. Ф. Кулдавлетов, 1972; З. Михайлова, 1975; Л. Гусев, 1975; А.Бойко, 1979; Н. Терновая, 1982; М. Ягъяев, 1982; А. Козлова, 1983; А.Сурманидзе, 1984; Л. Комашева, 1985; А. Киктенко, 1986; О. Ярошенко, 1986; Т. Клименко, 1986; Н. Гвоздева, 1988].

Диссертационные исследования, выполненные на рубеже XX–XXI вв., отражают методологические основы передового педагогического опыта (Ф. Терегулов); взаимосвязь педагогической науки и практики (Я. Турбовской); теорию изучения и обобщения передового педагогического опыта (И. Боронилова, Н. Карнаух, А.Курзина); концепты педагогического опыта в системе повышения квалификации учителей (В. Мижериков, Л. Ушенина, Л. Филиппова); методику выявления учителей-лидеров (А. В. Давыденко, В. Дубровская, Е. Пахомова); освоение будущими учителями педагогического опыта (Э. Бронникова, И. Ситникова, Л.Стрелец, Л. Щербакова). Позитивным моментом исследований является быстрое реагирование авторов на запросы общества в области образования, рассмотрение инновационного педагогического опыта как самостоятельного направления исследования. Вместе с тем в них слабо отражена теоретико-методологическая направленность.

Глубокий анализ современной философской и психолого-педагогической литературы по проблеме свидетельствует об отсутствии целостных теорий и концепций инновационного педагогического опыта. Исследователи чаще всего связывают инновационный опыт с созданием, освоением и применением педагогических инноваций, обращают внимание в основном на одну и ту же отличительную особенность: опыт должен привести к кардинальному изменению традиционно сложившейся практики обучения. Современной педагогической науке предстоит раскрыть сущность и структуру инновационного педагогического опыта, обосновать его функциональные особенности.

Научное обоснование сущностных характеристик инновационного педагогического опыта позволит проанализировать процессы его создания, освоения и использования с единой позиции, усилить ориентирующую функцию в практической деятельности, направить творческий поиск учителей на формирование опыта с необходимыми свойствами. При этом сущностные характеристики опыта вначале станут предметом и результатом его анализа и обобщения, а затем постепенно будут превращаться «в эталон при соотнесении с массовым опытом» [5, с. 8].

Научное обоснование структуры инновационного педагогического опыта с позиции наличия двух подструктур – *безличностной* (профессиональные умения и навыки, методы и приемы) и *личностной* (деятельность людей) позволит

© Козинец Л.А., 2016

отразить сравнительно устойчивую сущность педагогического опыта, изучить характер связей и отношений структурных компонентов инновационного опыта: *связи взаимодействия* (между формами, методами и приемами обучения и воспитания), *связи взаимодополнения* (между внутренними и внешними условиями), *генетические связи* (между имеющейся системой педагогических средств и результатами преобразования предмета), *связи функционирования* (отношения между педагогом и учащимися и др.), *связи управления* (между компонентами опыта в процессе реализации субъектом программы преобразования предмета).

Важнейшей задачей современной педагогической науки является поиск и формулировка системообразующего фактора инновационного опыта. Таким фактором, с нашей точки зрения, может выступать новая *педагогическая концепция* или *идея*, которая привносится автором опыта. Выдвигая в качестве системообразующего фактора инновационного опыта педагогическую идею, мы исходим из того, что в общем виде она не только отражает объект, но и направлена на его преобразование. В идее педагог предполагает свою цель, план преобразования, проверенный опытом результат. Идея, лежащая в основе инновационного педагогического опыта, выступает средством, которое связывает все компоненты структуры в единое целое.

Сущностные характеристики инновационного педагогического опыта выступают методологической основой для рассмотрения ряда теоретических и практических вопросов. Они задают определенное содержание деятельности по формированию необходимого опыта, определяют в нем объекты анализа и обобщения, составляют основу для соотнесения инновационного опыта с массовым, дают возможность «определить содержание изменений элементов в процессе развития опыта к своему будущему (идеальному) состоянию» [4, с. 16].

Понимание сущности инновационного педагогического опыта создает основу для определения его признаков (критериев). Имеющиеся попытки их разработки пока не привели к положительным результатам. Типичным является выявление отдельных характеристик инновационного опыта и их совокупности без учета взаимодействия опыта с другими объектами. При этом отнесенность опыта к инновационному предполагается уже известной. В силу узости используемой методологической базы все сводится к установлению признаков инновационного опыта как такового, взятого самого по себе. При таком подходе нельзя вывести признаки, на которые можно опереться при отнесении опыта к инновационному на основе его существенных свойств.

Заключение. В развитии теории изучения, обобщения и внедрения педагогического опыта условно можно выделить следующие этапы: эмпирической импровизации (1950–1960-е гг.); концептуации передового педагогического опыта (1970–1980-е гг.); формирование современных научных подходов к изучению педагогического опыта (1990-е гг.); переосмысление теории изучения и обобщения передового педагогического опыта с позиций инновационной педагогики (2000-е гг.). Этап эмпирической импровизации характеризовался разработкой авторских методик изучения и обобщения опыта; концептуации передового педагогического опыта – уточнением понятийно-

категориального аппарата; формирования современных научных подходов к изучению педагогического опыта – отождествлением передового педагогического опыта со словом «инновация»; переосмысление теории изучения и обобщения передового педагогического опыта с позиций инновационной педагогики – формированием технологического подхода к оформлению педагогического опыта, рассмотрением его в качестве содержательного компонента профессиональной подготовки учителя. Изучение научных разработок отечественных ученых на каждом этапе позволяет проследить динамику развития отечественного исследовательского интереса к проблеме инновационного педагогического опыта, понять многогранность и многоаспектность проделанной отечественными исследователями работы.

Перспективы дальнейших исследований: обосновать роль инновационного педагогического опыта в усилении интеграции педагогической науки и практики образования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗУЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Валеев, Г. Х. Постановка проблемы педагогического исследования / Г. Х. Валеев // Педагогика. – 2001. – № 4. – С. 19–23.

2. Бобрышов, С. В. Методология историко-педагогического исследования развития педагогического знания: дис. … д-ра пед. Наук : 13.00.01 / С. В. Бобрышов. – Ставрополь, 2006. – 477 с.

3. Общие основы педагогики / под ред. Ф. Д. Королева [и др.]. – М. : Просвещение, 1967. – 391 с.

4. Бурдаков Н. В. Передовой педагогический опыт: формирование, обобщение, использование (методология, теория, практика) / Н. В. Бурдаков. – Красноярск : Изд-во КГПИ, 1992. – 192 с.

5. Турбовской Я. С. Педагогический опыт как источник развития теории и практики воспитания подрастающих поколений / Я. С. Турбовской. – М. : НИИ общей педагогики АПН СССР, 1991. – 237 с.

6. Терегулов Ф. Ш. Передовой педагогический опыт: теория распознавания, изучения, обобщения, распространения и внедрения / Ф. Ш. Терегулов. – М. : Педагогика, 1991. – 296 с.

7. Хозяинов Г. И. Основы акмеологии. Педагогический опыт как результат и опора самореализации творческого потенциала педагога / Г. И. Хозяинов. – М. : Бакалавр. – 116 с.

8. Цыркун И. И. Культурно-праксиологическая концепция специальной инновационной подготовки студентов педвуза / И. И. Цыркун // Вестник международной академии наук высшей школы. – 1999. – № 3 (9). – С. 24–33.

9. Цыркун И. И. Система инновационной подготовки специалистов гуманитарной сферы / И. И. Цыркун. – Минск : Тэхналогія, 2000. – 326 с.

REFERENCES

1. Valeev G. H. The direction of problem of the pedagogical research / G.H. Valeev // Pedagogy. - 2001. - № 4. - P. 19-23.

2. Bobryshov S. V. Methodology of historical-pedagogical research of development of the pedagogical knowledge: dis ... Dr. ped. Sciences: 13.00.01 / S. V. Bobryshov. - Stavropol, 2006. - 477 p.

3. General foundation of pedagogy / ed. F.D. Korolev [et al.]. - M. : Enlightenment, 1967. - 391 p.

© Козинец Л.А., 2016

4. Burdakov N. V. The advanced pedagogical experience: formation, compilation, use (methodology, theory, practice) / NV Burdakov. - Krasnoyarsk: Izd KGPI, 1992. - 192 p.

5. Turbovskoy YS Pedagogical experience as a source of development of the theory and practice of education of younger generations / Y.S. Turbovskoy. - M. : Institute of General Pedagogy of Pedagogical Sciences of the USSR, 1991. - 237 p.

6. Teregulov F. Sh. The advanced pedagogical experience: theory of recognition, study, compilation, dissemination and implementation / Teregulov F. Sh. - M.: Pedagogics, 1991. - 296 p.

7. Khozyainov G. I. Basics acmeology. The pedagogical experience as a result of the self-reliance and the creative potential of educator / G.I. Khozyainov. - M. : Bachelor. - 116 p.

8. Tsyrkun I. I. The cultural-praxeological concept of special innovative preparation of students of the ped.universities / I.I. Tsyrkun // The herald of international Academy of Sciences of the Higher Education. - 1999. - № 3 (9). - P. 24-33.

9. Tsyrkun, I. I. The system of innovative training specialists humanitarian sphere / I.I. Tsyrkun. – Minsk : Tehnalogiya, 2000. - 326 p.

КОЗІНЕЦЬ Л.О. - *кандидат педагогічних наук, доцент кафедры педагогікі Білоруського державного університету ім.М.Танка*

(Мінськ, Білорусь) E-mail: kaphedra.philos@onat.edu.ua

ІННОВАЦІЙНИЙ ПЕДАГОГИЧНИЙ ДОСВІД ЯК ОБ'ЕКТ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

В статті досліджуються питяння становлення та розвитку інновоційного педагогичного досвіду. Автор здійснює аналіз теорії вівчення, узогальнення та упровадження досвіду успішних учителів на основі принципу і історізму, розглядає зміну місця інноваційного педагогичного досвіду у системі наукового знання з позицій сучасної педагогичної науки та практики.

Ключові слова*: педагогичний досвід, інноваційний педагогичний досвід, теорі, генезіс, методологія, наука, наукове пізнання, ефективність, структура, взаємодія, концепція.*

KOZINETS, LIDIA - *Ph.D., associate professor of the Department of Pedagogy of the Belarusian State Pedagogical University named after M. Tank*

(Belarus, Minsk) E-mail: kaphedra.philos@onat.edu.ua

INNOVATIVE PEDAGOGICAL EXPERIENCE AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE

The article investigates the issues of formation and development of the theory of innovative pedagogical experience. Based on the analysis and implementation of the experience of creative educators in the educational process the author substantiates the essence of innovative pedagogical activity as a means of the development of modern education. This activity is based on the principle of interrelation of the pedagogical science and practice and is characterized by the expansion of scientific research on the fundamentals of science teaching. The article discloses the contents of the main interpretations of the essence of the advanced pedagogical experience from the standpoint of implementation of the function of the effectiveness of training and education.The use of a systematic approach to this phenomenon allowed to allocate its functional connections, properties, structural components, develop a mechanism for the introduction of advanced pedagogical experience in professional training teachers, justify it as a process of self-realization of the creative potential educator. The present stage in pedagogical science is characterized by the appeal of progressive thought of this science for a dramatically changing to traditional teaching practices. Pedagogical science is drawn to the disclosure of the essence and structure in its development of innovative

educational experience. Innovations in teaching activities are seen as a social and cultural phenomenon, which has the culture-creative nature.Their essence is not limited to the elaboration of theoretical novelty in the pedagogical process, but require practical application of their in the teaching practice. Innovation is the basis of intellectual resource of teacher that aimed at achieving pedagogical success, theyrepresent innovation, that is highly effective. Justifying the structure of innovative teaching experience in an article highlighted and revealed the contents of two substructures - impersonal (professional skills, methods and techniques), and personal (activity of educator).This is allowed to reflect the relatively stable essence of teaching experience, reveal the nature of connections and relationships of the structural components of an innovative experience: liaison of relationships (between internal and external conditions), the genetic relationships (between existing pedagogical resources system and the results of the transformation of object), operation of the relationships (the relationship between the teacher and students and others.), the control connection (between components of experience during the implementation by the subject the program of the transformations the object). The establishment of these connections reflects the search for systemic factors of innovative experience and can serve as a new pedagogical concept, which is introduced by the author experience. The concept behind this innovation of teaching experience, binds together all the components of the structure of this process.

Стаття надійшла до редколегії 19.06.2016 р.
Рекомендовано до друку 24.06.2016 р.

© Козинец Л.А., 2016

УДК 140.8:316.77

ЧЕРНИШ Т. М.,
вчитель початкових класів
спеціалізованої школи 155
з поглибленим вивченням англійської мови
(Київ, Україна)

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГУМАНІТАРНОГО СВІТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Представлено аналіз методології дослідження інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації та досліджено структуру методологічного пошуку методів дослідження. З'ясовано місце і роль елементів методології пізнання інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації як складного соціального феномена та виявлено цивілізаційний чи культурологічний підхід до аналізу теми дослідження. Розкрито поняттєво-категорійний апарат дослідження інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації та представлено пояснення сучасного терміну «джойнерова комунікативна самореферентна мережа» для адекватного пізнання інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації. Розкрито закономірності розвитку інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації, здійснено діагностику проблем інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації та представлено авторське розуміння інформаційної особистості інформаційного суспільства.

***Ключові слова**: методологія, інформаційно-комунікативний потенціал, гуманітарний світогляд особистості, глобалізація, джойнерова самореферентна мережа*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Актуальність теми дослідження інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації визначається тим, що друга половина XX століття-початок XXI століття прискорилися і ускладнилися соціокультурною динамікою розвитку сучасного світу. Останнє було викликане тим, що в умовах глобалізації відбувається посилення взаємозв'язку науково-технічного прогресу, соціальних і культурних змін, викликаних становленням і розвитком інформаційного суспільства, визнання переваги нових інформаційних технологій та використання нових цифрових технологій і нових медіа. Ці процеси, досягаючи критичної межі свого розвитку, сприяли тому, що гуманітарний світогляд розвивався під впливом інформаційного суспільства, що вимагало використання методології аналізу інформаційно-комунікативного потенціалу - загальнонаукової, загальнофілософської, загальнокультурологічної, загальносоціологічної, метаієрархічного підходу чи метасистемної методології [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на яку спираються автори

Методологія дослідження інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації зводиться до виявлення наукових підходів у вивченні даної проблеми. Аналізуючи підходи першого блоку наукової літератури, відмітимо, що сьогодні термін «інформаційно-комунікативний потенціал гуманітарного світогляду» базується на: 1) концепції інформаційного суспільства, що сприяли утворенню нової форми суспільного буття (Д.Белл, П.Дракер, К.Лейн, О.Тоффлер, Р.Хатчінс, Ю.Хаяша, Т.Хусен); мережевого інформаційно-комунікативного суспільства (Д.Тепскотт, М.Пренскі, Н.Хоув, В.Штраус), завдяки яким з'явилися терміни «мережеве покоління» – «NET-Generation чи N-generation», «цифрові аборигени», «цифрова нерівність», «цифрові іммігранти»; 2) класичній позитивістській методології, яка представлена концепцією структурного функціоналізму (функціональною основою інформаційного суспільства є процес інтенсивної переробки інформації у комплекс світоглядних проглядів і знань); 3) аксіологічним підходом (в основі якого цінності освіти, можливості і технології її отримання); 4) синергетичним підходом (в основі якого самоорганізація мережевих структур, автопоезисних систем); 5) герменевтичним методом, в основі якого адекватне виявлення ціннісного смислу сучасної трансформації гуманітарного світогляду під впливом розвитку інформаційно-комунікативного потенціалу особистості, що здійснило істотний вплив на соціальні інститути, сприяло технізації виробництва, бюрократизації управлінських рішень та інтелектуалізації праці, появі когнітивної праці; 6) системного методу (уявлення про гуманітарний світогляд як систему, яка має ряд підсистем, що приймають участь у характерних для нього взаємозв'язках і взаємодіях, що володіють однорідністю у детермінації, інформації, функціонуванні і передбачають його зв'язок з іншою підсистемою чи рівнем. Ієрархічний порядок передбачає послідовне вертикальне розташування підсистем, що складають дану систему (вертикальна декомпозиція); пріоритет дії чи право втручання підсистем верхнього рівня; залежність дій підсистем верхнього рівня від фактичного виконання нижніми підсистемами своїх функцій). Координація представляє собою відтворення горизонтальної упорядкованості, складається з окремих дій, що відтворюють залежності – сильні чи слабкі. Подальшій діалектизації гуманітарного світогляду особистості сприяє перехід від переважного вивчення внутрішньо системних зв'язків до пізнання системно-субструктурного фону міжсистемних залежностей, формування метасистем та інфраструктур, в результаті чого виникає підсистемно-системна-метасистемна методологія.

У другий науковий блок дослідження феномена «інформаційно-комунікативний потенціал гуманітарного світогляду особистості» слід включити роботи з біхевіоризму (Д. Уотсон, Б. Скіннер та ін.), символічного інтеракціонізму (Дж. Мід, Г. Блумер, Ч. Кулі, Т. Шибутані та ін.), феномено-герменевтичного напряму (М. Хайдеггер, К. Ясперс та ін.), розуміючої соціології (А. Шюц), трансцендентально-прагматичного підходу (К.-О. Апель), теорії комунікативної дії (Ю. Габермас), постструктуралізму (Ж.-Ф. Ліотар).

© Черниш Т.М., 2016

До третього наукового блоку робіт слід віднести доробки «інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості», а саме: символізації інформаційно-комунікативного світогляду – К. Гірца, К. Леві-Стросса, Л. Леві-Брюля, Е. Лінча, Б. Маліновського, М. Мосса, Р. Барта, М. Вебера, Е. Кассірера, А. Лосєва, Е.Б. Тейлора, К. Хюбнера, М. Еліаде.

У четвертий науковий блок робіт, необхідних для аналізу інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації входять доробки вчених XX ст.: А. Аппадураї, З. Баумана, Д. Белла, І. Валлерстайна, В. Іноземцева, Н. Моісєєва, М. Кастельса, Р. Робертсона, О. Тоффлера, в яких здійснюється аналіз впливу глобалізаційних процесів на трансформацію гуманітарного світогляду особистості. У роботах З. Бжезинського, Г. Кіссінджера, К. Поппера, Ф. Фукуями, Дж. Сороса представлені ідеї глобалізму та його впливу на формування інформаційно-комунікативного потенціалу світогляду [2].

Сучасні наукові дискурси інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості за часів глобалізації представлені у наступних концепціях: 1) концепція розуміння діалогу як основи взаємодії людини, світогляду, культури, яку розвиває М. Бахтін. Культура повинна себе відтворювати, так як смисл її існування у передачі способів діяльності у всій багатоманітності та її видів і форм; 2) концепція інформаційного суспільства, яке спирається на визначальну роль інформації у житті людей. Ця ідея бере свій початок у засновника кібернетики Н.Віннера, і продовжується у творах Е. Масуди, М. Маклюена, О. Тоффлера, Дж. Бенігера, М. Кастельса. 3) концепція соціальної комунікації як процесу обміну текстами у ході їх породження та інтерпретації привів до появи лінгвосоціологічного підходу, який розробляється Т. Дрідзе. 4) концепція комунікативних намірів суб'єктів, що дозволяє діагностувати якість взаємодії в інформаційно-комунікативному соцумі. 5) концепція комунікативного суспільства Н. Лумана, що розглядається як операційно замкнена універсальна система, що охоплює соціальні реальності, які виділяються з оточуючого світу на основі комунікації, яка має свої види: адекватна, псевдо, квазі-комунікації, що потребують ресурсів інформаційного суспільства.

В сучасних наукових дослідженнях інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості існує велика кількість: 1) підходів (наприклад, загальноконцептуальні, міждисциплінарні, дисциплінарні); 2) парадигм (функціоналістська і соціокультурна, західна і східна, екзистенціально-феноменологічна та інструментально-прагматична, медіа-центрована і людино-центрована); 3) напрямів (неовеберіанський, неомарксистський, неодюркгеймianський, раціоналістський та ірраціоналістський). Вивчення інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду дає можливість виокремити наступні види уявлень про систему концептуально оформлених поглядів та ідей, в яких усвідомлюються і оцінюються відносини людей до дійсності: 1) інформативний; 2) афективно-оціночний, що базується на вираженні позитивних чи негативних почуттів у відношенні до дійсності; 3) переконуючий, що представляє собою спілкування,

направлене на стимулювання будь-якої діяльності; 5) ритуальний, що направлений на дотримання чи виконання соціально встановлених норм поведінки [3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Проблемна ситуація

В основі становлення і розвитку інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості - визначення комунікативної раціональності як здатності суб'єкта в конкретній ситуації вибирати мету і реалізувати її за допомогою комунікативної дії, що відповідає правилам і нормам певного культурно-історичного співтовариства. Комунікативна раціональність виступає засобом досягнення взаєморозуміння; значущого мотиватора людської поведінки; способу соціальної інтеграції, соціалізації членів групи; здібності до інтеракцій; інструменту відтворення культурних цінностей. Новий тип раціональності особистості – відкрита комунікативна раціональність має здатність об'єднувати раціональні та ірраціональні елементи в постнекласичній картині світу, розширюючи тим самим комунікативну проблематику. В комунікативній раціональності реалізується комунікативна компетентність людини, що виявляється у гуманітарному світогляді особистості, що детермінується інформаційно-комунікативним потенціалом інформаційного суспільства і сприяє формуванню інформаційної особистості.

Мета наукового дослідження – концептуалізація інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості та його практична реалізація в умовах глобалізації.

Дана мета реалізується в наступних задачах:

- визначити методологію дослідження інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації та дослідити структуру методологічного пошуку методів дослідження;

- з'ясувати місце і роль елементів методології пізнання інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації як складного соціального феномена та виявити цивілізаційний чи культурологічний підхід до аналізу теми дослідження;

- виявити понятєво-категорійний апарат дослідження інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації та дати пояснення сучасного терміну «джойнерова комунікативна самореферентна мережа» для адекватного пізнання інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації;

- розкрити закономірності розвитку інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізцаії;

- здійснити діагностику проблем інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації та дати розуміння інформаційно-комунікативної особистості інформаційного суспільства.

© Черниш Т.М., 2016

Обговорення проблеми

Методологію дослідження інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації слід розпочати з поняття «методологія». Методологія – термін, що складається з слів «метод» (гр. methodos - спосіб пізнання, дослідження явищ) і «логос» (від logos – поняття, думка, розум). З точки зору креативного відношення до дискурсосмислення інформаційного суспільства методологія може бути визначена як вчення про способи фіксації результатів дослідження моделей інформаційного суспільства, наукових парадигм, до яких тяжіють ті чи інші вчені, логічну організацію, методи і засоби пізнання проблем інформаційного суспільства. Інколи поняття «методологія» використовується як система принципів діяльності і сукупність методів, що пояснюють все, що пов'язане з інформаційним суспільством. Методологія включає способи фіксації результатів в осягненні феномена інформаційне суспільство, пізнання його проблем в контексті гностизації світу, за допомогою яких осмислюються феномени-факти-явища конкретної реальної дійсності. Слід виділити дві основні функції методології: з однієї сторони, це внутрішня організація, з іншої – регулювання процесу пізнання і діяльності людей в умовах інформаційного суспільства. Методологічний механізм осягнення проблем інформаційного суспільства передбачає, що у свідомості людини створюється ідеальна модель інформаційного процесу, в якому запрограмована мета інформаційної діяльності людини. Сформульована віртуальна реальність у вигляді ідеальної моделі майбутньої діяльності може бути матеріалізована у технологічній карті, комп'ютерній програмі, перспективних планах та інших алгоритмах інформаційного процесу. Механізми внутрішніх взаємозв'язків ідеальної моделі майбутньої діяльності з реальним процесом розкриваються у змісті поняття «логос», що корелюється зі словами «думка», «слово», «смисл». Змістовна думка відображає значення змісту речей і явищ інформаційного суспільства, сутність і зміст яких повинен бути адекватним і співпадати з смислом речей і явищ. Слово «логос» відображає думку і смисл буття, їх реальну єдність, що проявляється в діяльності людей, а методологія може бути визначена як «логос буття», що сприймається людиною через посередництво розуму. Реальний зміст «логосу» інформаційного суспільства як ідеальної моделі може бути розкрито через характеристику елементів, що його складають: 1) структуру інформаційної діяльності; 2) логіку організації і послідовності інформаційної діяльності; 3) методи і засоби інформаційної діяльності [4].

Структура методологічного пошуку методів дослідження інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації - це сформована у мисленні суб'єкта система елементів, що використовуються для пізнання об'єкта і предмета дослідження. Структура як методологічна система репрезентує собою чуттєві, емотивні, мотиваційні, ментальні моделі і механізми осягнення дійсності. Наприклад, формування нового механізму регулювання відносин в інформаційному соціумі у якості елементів цієї діяльності включає визначення принципів і норм діяльності, інструментів впливу на суб'єктів інформаційних відносин, методів реалізації

відносин, їх повноважень, способів формування інституційно-правових структур. Логіка організації і послідовності діяльності - це споглядальне формування елементів структури інформаційної діяльності, що визначає характер всіх взаємозв'язків діяльності як єдиного цілого. При цьому логічне обґрунтування дослідження проблем інформаційного суспільства включає в себе онтологічні, гносеологічні і формально-логічні форми пізнання: 1) онтологічний аспект («логіка речей») пізнання свідчить про необхідний взаємозв'язок явищ і предметів інформаційного світу, що передбачає мисленнєве встановлення взаємозв'язку елементів, що включаються в структуру діяльності; 2) гносеологічний аспект («логіка знання») пізнання - встановлення необхідного зв'язку понять, за допомогою яких пізнається сутність, смисл та істина досліджуваних явищ; 3) формально-логічний аспект логіки методології дослідження (логіка доказу і спростування) проблем інформаційного суспільства виявляється у необхідному зв'язку суджень, формах побудови ідеального образу інформаційного суспільства на основі уявлюваного образу його моделі. Формальна логіка потребує дотримання субординації загального і часткового, не дозволяє підміняти предмет дослідження. Отже, логіка мислення при формуванні ідеальної моделі дій для досягнення поставленої цілі включає: 1) відбір взаємопов'язаних операцій процесу діяльності («логіка речей»); 2) встановлення взаємозв'язків окремих елементів для прогнозування результатів («логіка знання»); 3) дотримання законів формальної логіки («логіка доказу і спростування»), що забезпечує цілеспрямованість мислення, концентрацію його на практиці інформаційного суспільства у контексті всіх інтересів – глобальних, загальнолюдських інтересів, інтересів інших рівнів [5].

Зміст елементів методології пізнання інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації як складного соціального феномена в його динаміці розвитку формується на основі певних принципів, виходячи з цілей суб'єкта діяльності, тобто зміст визначається методологічною позицією суб'єкта, певною точкою зору та відображенням інтересів суб'єкта діяльності. Фактори формування методологічної позиції суб'єкта пізнання: 1) наукова позиція як основа визначення методів і засобів пізнання; 2) інтерес суб'єкта пізнання (економічний, науковий, гуманітарний); 3) цивілізаційна ідентичність суб'єкта пізнання; 4) вроджені якості особистості суб'єкта пізнання; 5) професійні якості і рівень підготовки суб'єкта пізнання та інші. У якості методології наукового дослідження може виступати наукова позиція дослідника, що виявляється у різних наукових підходах до виявлення базових понять, визначення сутності соціальних, відносин та їх реалізації. Теоретичні положення, будучи основою позиції суб'єктів протилежних напрямків, впливають на методологію дослідницької і практичної діяльності. Методологія формування, розвитку і реалізації цивілізаційних і міжцивілізаційних відносин відображає широкий спектр різнорівневих інтересів їх суб'єктів. Разом з тим, у якості нормативної провідної основи виявляються цивілізаційні цінності, морально-духовні якості, образ життя народів. Розрізняють два підходи до визначення предмета інформаційного суспільства: 1) вивчення актуальних глобальних проблем

© Черниш Т.М., 2016

інформаційного суспільства; 2) дослідження світу як цілісності всіх форм буття людини інформаційного суспільства. У рамках першого методологічного підходу основними напрямками дослідження є: 1) переорієнтація інформаційної економіки на вирішення задач в інтересах всього суспільства; 2) сприяння соціально-економічному розвитку відсталих держав та їх широкосмугового доступу до Інтернет; 3) вирішення проблем інформаційного суспільства як проблем якісно нової складності, в основі яких криза управління і нездатність управляти світовими процесами; 4) недостатність розвинутості електронного управління. У рамках другого напрямку дослідження інформаційного суспільства предметне поле є достатньо широким, вивчається світова цивілізація як цілісність, що є інформаційною цивілізацією. У цьому відношенні відсутні єдині методологічні підходи та шляхи вирішення проблем інформаційного суспільства [6].

Для нас важливим є цивілізаційний чи культурологічний підхід до аналізу інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації, який зводиться до того, що процес глобалізації розглядається як можливий чи бажаний результат творчого діалогу цивілізацій, а глобальність є плюральною, так як кожна цивілізація володіє власною логікою існування на шляху діалогу цивілізацій та має власні шляхи розвитку інформаційного суспільства. При дослідженні світоглядного потенціалу інформаційного суспільства слід використовувати специфічні методи: побудови наукових теорій та їх перевірки, обробки емпіричних даних, якісного і кількісного вивчення реальності, детерміністські та ймовірнісні методи. Таким чином, в результаті аналізу методологічних засад, можемо визначити, що предметом дослідження світоглядних засад інформаційного суспільства є система міжцивілізаційних суспільних відносин, глобальний механізм їх регулювання, сучасні трансформації основних сфер діяльності та існування людства, безпека і стратегія розвитку суспільства, що детермінуються інформаційною цивілізацією та представляють інформаційне суспільство, що перебуває у стані своєї динаміки.

Синергетична парадигма інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації та постмодерну зводиться до того, що: 1) об’єктами дослідження є відкриті системи у безперервному стані, які характеризуються інтенсивним обміном речовини і енергії між підсистемами, а також між системою та її оточенням. 2) розрізняються процеси організації і самоорганізації: їх загальна ознака – зростання порядку, зумовлені протіканням процесів, протилежних встановленню термодинамічної рівноваги, незалежно від впливу взаємодіючих елементів зовнішнього середовища. 3) результатом самоорганізації виступає виникнення, взаємодія, а також взаємовплив (наприклад, кооперація) більш складних в інформаційному смислі об’єктів, чим елементи зовнішнього середовища, з яких вони виникають, тобто взаємодія позитивних і негативних зворотних зв’язків, що приводять до рівноваги в умовах інформаційного простору постмодерну [7].

Виділено складові постмодерністської парадигми: 1) деканонізація всіх

канонів і всіх офіційних умовностей, іронічна переоцінка цінностей; 2) розмитість жорстких бінарних опозицій, техніка бріколажу; 3) відмова від традиційного «Я», акцентуація на багатоманітності «Я»; 4) гібридизація, мутантна зміна жанрів, що породжує нові форми; 5) карнавалізація як визнання іманентності сміху, «веселої відносності» предметів, як участь у дикому розпорядку життя; 6) мовленнєва гра, гра з текстом, гра з читачем, гра зі зверх текстом, театралізація тексту; 8) ігрове освоєння Хаосу; 9) інтертекстуальність, опора на всю історію людської культури та її переосмислення; 10) виявлення плюралістичного типу мислення з його розкріпаченим характером мислення, який орієнтує на прийняття життєвого багатства і різноманітності; 11) двох-чи багаторівнева організація тексту, розрахована на елітарного і масового читача одночасно, використання жанрових кодів як елітарної, так і масової літератури, наукового дослідження; використання розважальності і звехерудованості; 12) орієнтація на багатоманітність використання тексту; 13) поява явища «смерті автора»; 14) багатоманітність точок зору і смислів; 15) принципова асиметричність, незавершеність, відкритість конструкції; 16) використання принципу ризоми [8].

Ці особливості світоглядного потенціалу постмодерністської парадигми зумовили полівалентну поетику постмодернізму, для якої характерно: 1) поява нових, гібридних літературних форм; 2) цитатно-пародійна двох-чи багатомовність, пастишизація; 3) фрагментарність, колаж, монтаж, використання текстів; 4) ризоматика (відсутність зв'язуючого центру); 5) розчинення голосу автора у дискурсах; 6) гра з культурними знаками і кодами; 7) травестійне пониження класичних зразків, іронізування і пародування; 8) використання культурфілософської постструктуралістської символіки; 9) відмова від істини; 10) фрагментарність, пародійність, використання автором певної маски, інтертекстуальність, аллюзійність, присутність ігрового елементу; 11) пастіш, попуррі.

Для з'ясування методології дослідження інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації слід виявити понятєво-категорійний апарат. Відправним елементом інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду та його практичної реалізації в умовах глобалізації є поняття «інформаційний простір», що включає «простір» – культурний, освітній, простір ментальності. Поняття «інформаційний простір» включає поняття «інформація», визначається як сукупність результатів семантичної (мовної) діяльності людства і включає в себе: 1) інформаційні ресурси; 2) засоби інформаційної взаємодії; 3) інформаційну інфраструктуру.

Поняття «інформаційне середовище» означає частину інформаційного простору, що має цінність у вигляді економічного ресурсу, який формує найближче інформаційне оточення індивіда, виступає як сукупність умов, що забезпечують його продуктивну діяльність. Наприклад, у навчальному закладі формується інформаційне освітнє середовище, що включає систему апаратних засобів, програмне забезпечення, бази даних, які реалізують інформаційні процеси. Під терміном «інформаційний простір освіти» розуміється

© Черниш Т.М., 2016

інформаційно-комунікативне середовище». Інформаційний простір освіти характеризується не тільки сукупністю технічних і програмних засобів збору, зберігання, обробки і передачі інформації, але також соціальними, психолого-педагогічними та культурними умовами реалізації інформаційних процесів в освіті. Інформаційний ресурс глобального інформаціологічного (мережевого) суспільства характеризується використанням мереж як основи для спілкування. Використання інформаційних ресурсів характеризується ефективністю мережевої взаємодії, для чого необхідно розвивати глобальну мережеву взаємодію, в основі якої виробництво нових технологій обробки інформації [9].

Пізнання інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації потребує пояснення сучасного терміну «джойнерова комунікативна самореферентна мережа». Це неформалізована самоформуюча інформаційна система, яка створюється членами суспільства, що являються активістами багатьох клубів і товариств, які приймають участь у визначних масових заходах, виборах, і таким чином стають активними розповсюджувачами інформації, так як вносять в комунікативну мережу своє суб'єктивне начало. Створюється відчуття репрезентативності для значної великої спільноти, чим самим джойнерові товариства формують другу (паралельну) модель існування мережевого світу. В результаті діяльності самореферентних товариств інформаційне суспільство стає джойнеровим, проявляючи свою гносеологічну сутність через посередництво джойнерової комунікативної інформації. В джойнеровій комунікативній самореферентній мережі інформаційно-комунікативного суспільства по-новому розуміється комунікативна роль мови яка зв'язує суб'єкта як біологічної, соціальної, вітальної, онтологічно і нейропсихологічної істоти з інформаційно-суспільними формами буття людей [10].

Пізнання в джойнерових самореферентних товариствах інформаційно-комунікативного суспільства – це ефективна дія існування молоді в умовах становлення глобалізованого світу. *До закономірностей розвитку інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації* слід віднести процеси «постмодернізації» комунікації: 1) поява нових видів і форм комунікативного впливу (перфоманс і перформативна комунікація, нарратив, подвійне кодування; 2) віртуалізацію та інформатизацію комунікації, перенесення значного об'єму комунікативних процесів, подій і фактів в гіперреальність; 3) символізацію комунікації, знаки і символи якої стають єдиними для багатьох контактуючих культур; 4) семіотизацію будь-яких просторів, в яких відбуваються міжкультурні контакти; 5) формування нових мов комунікації, що відображають специфіку конкретних віртуальних просторів (наприклад, символічна мова інсталяцій); компресію мовних засобів природних людських мов (акроніми, абревіатури), спрощення етикетних норм, спрощення формальностей в результаті чого досягається глобальна доступність комунікативних систем для будь-яких учасників, а також максимальне спрощення і прискорення досягнення цілей комунікації; 6) формування нових типів і профілів комунікантів, що відображають їх життєві стратегії; 7) розвиток діалогу культур і цивілізацій як результат багатокультурності і багатомовності

світу, а також ацентризму у світосприйнятті і світогляді; 8) наррація як домінуючий тип лінійної комунікації і комунікативний жанр конструювання тексту, який проявляється у формуванні історії і моделюванні реальності; 9) інтертекстуалізація суб'єктів комунікації, тобто накладення одних культурних практик (контекстів) на інші в єдиному для всіх просторі комунікації і, як наслідок, формування цитатного мислення, клішування вербальної комунікації з перед заданістю мовленнєвих формулювань і витратою глибини та індивідуальності. Слід звернути увагу на особливості компаративного підходу до специфіки ціннісних орієнтацій гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації [11.

Особливостями компаративістського підходу специфіки ціннісних орієнтацій інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації слід вважати наступне: 1) компартивістсько-аксіологічний метод потребує врахування балансу між цивілізаційним (теорія локальних цивілізацій) і формаційним підходами (маса суперечностей); 2) цінності розглядаються як «культурні коди», розшифрування яких дозволяє здійснювати міжкультурний вплив у «цивілізаційних формах» і/чи з максимальною ефективністю, яка також поки що не працює; 3) підвищена увага приділяється соціальному і психологічному рівням виявлення ціннісних орієнтацій, а також контексту їх вираження; 4) з онтологічної точки зору цінності розглядаються у контексті лінгвістичного детермінізму, що дозволяє їх описувати, а не пояснювати; 5) компаративно-аксіологічний аналіз сприяє виробленню ряду прогностичних моделей, які дозволяють оцінити перспективи тих чи інших тенденцій соціокультурної динаміки [12].

Діагностика проблем інформаційно-комунікативного потенціалу гуманітарного світогляду особистості в умовах глобалізації направлена на виявлення суперечностей і бар'єрів у спілкуванні і зумовлена виключним значенням її у розвитку людської цивілізації як гаранта існування самих культур, що й потребує подолання цих бар'єрів. Міжкультурна комунікація являється індикатором розвитку культури у суспільстві: з однієї сторони, вона розкриває її здатність до сприйняття інокультурних елементів і породження на основі цього нових для даного соціокультурного організму форм; з іншої, – здатність транслювати свої цінності в інші культури. Проблеми міжкультурної комунікації пов'язані з глобальною культурою, вестернізацією, культурною глобалізацією, адаптацією, незнанням мови, не комунікаційною компетентністю. Подолання проблем міжкультурної комунікації в умовах глобалізації відбувається завдяки соціодіагностиці, яка сприяє «взаємодії свідомостей», які детерміновані різними напрямами акультурації: 1) асиміляція (людина повністю приймає норми і цінності чужої культури); 2) сепарація (негація чужої культури при збереженні ідентифікації тільки зі своєю культурою); 3) маргіналізація (втрата ідентичності з власною культурою і відсутність ідентифікації з культурою більшості); 4) інтеграція (ідентифікація як з власною, так і новою культурою). Подолання проблем міжкультурної комунікації здійснюється за допомогою знакових механізмів, серед яких найбільш істотну роль відіграє мова, яка найтіснішим чином пов'язана зі світоглядом і формуванням даної культури [13].

© Черниш Т.М., 2016

Під інформаційно-комунікативною особистістю розуміємо сукупність здібностей і характеристик людини, що зумовлюють створення і сприйняття нею мови (текстів, символів), які розрізняються: а) мірою структурно-мовленнєвої складності; б) глибиною і точністю відображення дійсності; в) певною цільовою спрямованістю. Інформаційно-комунікативна особистість – це та «наскрізна ідея» «прозорого суспільства», яка поглинає всі аспекти вивчення мови і одночасно руйнує кордони. Інформаційно-комунікативна особистість вміщає у собі психічний, соціальний, етнічний та інші компоненти, переломлених в інтеркомунікативних факторах через мову, дискурс, мовну компетентність. Інформаційно-комунікативна компетентність особистості – це знання основних законів функціонування мови і мовлення і здатність до їх використання для вирішення професіональних задач. Матрицезмістовна структура мовленнєвої особистості складається з трьох ієрархічних щаблів: 1) вербально-семантичний (самий нижчий) – власне володіння лексикою і граматикою, який визначає мовленнєву компетенцію; 2) тезаурусний рівень – у ньому відображається «мовна картина світу», ієрархія понять і цінностей, що має важливість як у національному, так і в соціально – груповому і особистому плані; визначає основні риси мовленнєвої особистості і співвідноситься з мовною і культурологічною компетенцією; 3) мотиваційний рівень – включає у себе сфери спілкування, пов'язані з комунікативними здібностями і комунікативною поведінкою особистості, що співвідноситься з комунікативною практикою соціальних систем [14].

Інформаційно-комунікативна *компетенція інформаційної особистості* як результат опредмечення мовленнєвої особистості включає наступні її види: 1) аналітична компетенція – розуміння вірувань, цінностей, практик, парадоксів іншої культури і суспільства – включаючи етнічне, політичне розуміння, здатність встановлення зв'язків, усвідомлення умов інаковості; 2) емоційна компетенція – здатність розкриття (емпатії) до різноманітних культурним досвідам і впливам, інтерес і повага до інших культур, цінностей, традиціям, досвідам – транснаціональна культурна емпатія; 3) креативна компетенція – здійснення синтезу культур, транснаціональний синтез, бачення альтернатив, варіантів,здатність використовувати різноманітні культурні джерела для натхнення; 4) поведінська компетенція – не тільки оволодіння мовою, але й вільне використання міжкультурних невербальних кодів.

Філософія постмодерну, в умовах якого розвивається гуманітарна парадигма особистості, відмовилася від класики, імплікує нові способи і правила інтелектуальної діяльності, що виявилися своєрідною відповіддю на рефлексивне осмислення глобальних зсувів, що відбуваються у світогляді. Це: 1) відмова від істини, а, отже, від таких понять, як «початок», «причина», замість яких вводиться світосприйняття «слід», як єдине, що залишається замість минулої претензії пізнати точну причину; 2) неприйняття категорії «сутність», що орієнтує дослідника на пошук глибин, коренів явищ і приводить до появи категорії «поверхня» (ризома), в контексті якої переваги мають такі категорії, як «гра», «випадок»; 3) відмова від категорій істина, сутність, ціль, задум, по суті, відмова від категорійно-понятєвої ієрархії, що характеризує дослідницький

інтерес у модерні і ставка на поняття «анархія»; 4) якщо у дискурсі модерну мали найбільше значення поняття «метафізика» і «трансцендентне», у постмодерні їм протиставляються поняття «метафізика» – «іронія», «трансцендентне – «іманентне»; 5) якщо постмодерн корелював з «визначеністю», то постмодерн з невизначеністю», яке виявилося одним із центральних в його інтелектуальній практиці; 6) на зміну поняттям «жанр», «межа» приходять поняття «текст» та «інтертекст», що дають можливість мислителю творити, ігноруючи поняттям «традиція»; 7) постмодерн націлений не на творчість, синтез, а на «деконструкцію» і «деструкцію» [15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми пов'язана з нелінійним мисленнням, який детермінований наступними теоретичними положеннями: номадичного мислення, сценарного мислення, посібілістського мислення, можливісного мислення, складного мислення з акцентуацією на принципи – ризоматичності, трансгресивності, можливості, складності, плюралістичності, відкритості, інноваційності, інтегративності, цілісності, прогностичності, критичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воронкова В. Г. Філософія глобалізації: соціоантропологічні, соціоекономічні та соціокультурні виміри : [монографія] / В. Г. Воронкова. – Запоріжжя : Видавництво ЗДІА, 2010. – 272 с.

2. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура / М. Кастельс. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 607 с.

3. Отрешко В. С. Гуманітарна стратегія інноваційного розвитку українського суспільства. Політологічний контекст : монографія / Володимир Отрешко; Нац.пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова.- Київ : Генеза, 2014.- 432 с.

4. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : ГУВШЭ, 1996. – 608 с.

5. Дубов Д. В. Широкосмуговий доступ до мережі Інтернет як важлива передумова інноваційного розвитку України : аналіт. доп. / Д. В. Дубов, М. А. Ожеван. - К.: НІСМД, 2013. – 108 с.

6. Воронкова В. Г. Формування інформаційної культури особистості як умова успішної адаптації людини до життя в інформаційному суспільстві» / В. Г. Воронкова // Гілея : науковий вісник : зб. наук. праць. – К.: Вид-во УАН ТОВ «НВП» «ВІР», 2014. – Вип. № 86 (7). – С.198-203.

7. Кастельс Мануэль. Становление общества сетевых структур / Мануэль Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе : [Антология] / под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – 505 с.

8. Базалук О. Формування образу людини майбутнього як стратегічна мета філософії освіти / О. Базалук // Освіта і управління – 2010. - Т.13. № 2/3 - С.49-55.

9. Пунченко О. П. Інформатизація як засіб репрезентації інформаційних ресурсів суспільства / О. П. Пунченко, А. А. Лазаревич // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, – 2015. – Вип. 63. – С.21-30.

10. Кастельс М. Інтернет і Галактика - Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. Пер. з англ. / М. Кастельс.- К.: Видавництво «Ваклер» у формі ТОВ, 2007. - 304 с.

11. Соснін О. В., Воронкова В. Г., Постол О. Є. Сучасні міжнародні системи та глобальний розвиток (соціально-політичні, соціально- економічні та соціально-антропологічні виміри) : Навчальний посібник / О. В. Соснін, В. Г. Воронкова, О. Є. Постол // Київ: Центр навчальної літератури, 2015. – 556 с.

© Черниш Т.М., 2016

12. Bazaluk O., Blazhevich T. Cosmic Education : Formation of a Planetary and Cosmic Personality. / "Philosophy and Cosmology", Vol. 12. – Kiev : ISPC, 2013. – P.147–160.

13. Лазаревич А. А. Становление информационного общества: коммуникационно-эпистемологические и культурно-цивилизационные основания / А. А. Лазаревич; науч. ред. И. Я. Левяш.- Минск : Беларуская навука, 2015.- 537с.

14. Нестеряк Ю. В. Державна інформаційна політика України / Ю. В. Нестеряк. - К.: НАДУ, 2014.- 292 с.

15. Куцепал С. В. Освіта в глобалізаційно-інформаційному континуумі: необхідність трансформації / С. В. Куцепал // Філософські обрії. - Вип.15. – Київ ; Полтава, 2006. - С.27-40.

REFERENCES

1. Voronkova V. G. Philosophy of globalization : socìoantropologìčnì, and socio-economic and socio-cultural dimensions : [monograph] / V. G. Voronkova. – Zaporizhzhya : ZDIA, 2010. – 272 p.

2. Kastel′s M. Informacionnaâ èpoha : President, obŝestvo, culture / M. Kastel′s. – M. : GU VŠÈ, 2000. – 607 s.

3. Otreško V. S. Humanitarian strategy of innovation development of Ukrainian society. Political context : monograph / Vladimir Otreško; National Pedagogic University Ave. M. P. Drahomanov.- Kyiv : Genesis, 2014.- 432 s.

4. Kastel′s M. Informacionnaâ èpoha : President, obŝestvo and culture. – M. : GUVŠÈ, 1996. – 608 s.

5. Dubov D. V. Broadband access to the Internet as an important precondition for innovation development of Ukraine: analìt. Ext. / D. Dubov, M. Oževan. -K.: NÌSMD, 2013. - 108 s.

6. Voronkova V. G. Formation of informational culture of personality as a condition of successful human adaptation to living in the information society "/ V.G.Voronkova // Gìleâ: scientific Bulletin: Sciences. works. – K. : Publishing House of SCIENCE LLC NVP, " BELIEVE ", 2014. Is the Issue. No. 86 (7). - P. 198-203.

7. Kastel′s Manuèl′. Stanovlenie setevyh society structures / Manuèl′ Kastel′s / /Novaya volna postindustrial′naâ on Zapade: [bots are] /edited. V. l. Inozemceva.- M. : Academia, 1999. – 505 s.

8. Bazaluk O. Formation of the image of the man of the future as a strategic goal of the philosophy of education / O. Bazaluk // Education and management. – 2010. - TK 13. No. 2/3. - P. 49-55.

9. Punčenko O. P. Informatization as a means of disseminating the information resources of the society / O. Punčenko, A. Lazarevìč // Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy : [GS Sciences etc.]. – Zaporizhzhya: publishing of ZDIA is 2015. - Issue 63. - P. 21-30.

10. Kastel′s M. Internet and Galaxy - Considerations for Internet, business and society. Lane. With the English. / M. Kastel′s. - K. : Publishing House "Vakler" in the form of the LLC, 2007. - 304 s.

11. Sosnin A. V., Voronkova V. G., Postol O. E. Modern international systems and global development (socio-political, socio-economic and socio-anthropological dimensions): textbook / A. V. Sosnin, V. G. Voronkova, O. E. Postol // Kyiv: Center for educational literature, 2015. – 556 s.

12. Bazaluk O., Blazhevich T. Cosmic Education : Formation of a Planetary and Cosmic Personality. / "Philosophy and Cosmology", Vol. 12. – Kiev : ISPC, 2013. – P.147–160.

13 Lazarevich A. A. Formation of information society : communications and epistemological and cultural-civilizational grounds / A. A. Lazarevich; researcher. Ed. Levâš I.Ya. : Minsk, Belaruskaya navuka, 2015. - 537 s.

14. Nesteriak Y. State information policy / Y. Nesteriak. - K. : NADY, 2014. - 292 p.

15. Kucepal S. Osvita-ìnformacìjnomu globalìzacìjno in kontinuumì: neobhìdnìst′ oblast/s. Kucepal // Fìlosofs′kì obrìï. Is the Issue. No15. - Armouring; Poltava, 2006. - P. 27-40.

ЧЕРНЫШ Т. Н., учитель начальных классов специализированной школы №155 с углубленным изучением английского языка (Киев, Украина)

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ГУМАНИТАРНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Представлен анализ методологии информационно-коммуникационного потенциала гуманитарного мировоззрения личности в условиях глобализации и исследовано структуру методологического поиска методов исследования. Определено место и роль элементов методологии познания информационно-коммуникационного потенциала личности в условиях глобализации как сложного социального феномена и выявлен цивилизационный или культурологический подход к анализу исследования. Исследованы закономерности развития информационно-коммуникационного потенциала гуманитарного мировоззрения личности в условиях глобализации и осуществлен анализ диагностики проблем информационно-коммуникационного потенциала гуманитарного мировоззрения личности в условиях глобализации.

Ключевые слова: *методология, информационно-коммуникационный потенциал, гуманитарное мировоззрение личности, глобализация, джойнеровая самореферентная сеть*

Chernykh, Tatyana, primary school teacher specialized school with №155 Intensive English Language (Kyiv, Ukraine)

Methodology of research information and communicative capacity of humanitarian ideology in the context of globalization

Analyzes research methodology of information-communicative potential humanitarian worldview of personality under the conditions of globalization and investigated the structure of the search of the methodological research methods. It is the place and role of the elements of the methodology of cognition of information-communicative potential humanitarian worldview personality in conditions of globalization as a complex social phenomenon and civilization or cultural approach to the analysis of the research topics. Solved ponâttêvo-category vehicle research information and communicative potential humanitarian worldview of personality under the conditions of globalization and presented an explanation of the modern term "communicative džojnerova samoreferentna network for adequate knowledge of information-communicative potential humanitarian worldview of personality under the conditions of globalization.

Keywords: *methodology, informational and communicative potential, the humanitarian worldview personality, globalization, džojnerova samoreferentna network*

Стаття надійшла до редколегії 02.07.2016 р.
Рекомендовано до друку 07.07.2016 р.

© Черниш Т.М., 2016

УДК 316.422

МЕЛЬНИК В. В.,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри управління,
інформаційно-аналітичної діяльності та євроінтеграції
Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова
(Київ, Україна) E-mail: doc.v.melnik@mail.ru

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНО-ДУХОВНЫЕ ПРИОРИТЕТЫ ЦИВИЛИЗАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОГО ОБЩЕСТВА В ИНФОРМАЦИОННОЕ И «ОБЩЕСТВО ЗНАНИЙ»

В статті розкрито механізми формування інтелектуально-духовних пріоритетів цивілізаційного розвитку в умовах трансформації постіндустріального суспільства в інформаційне і «суспільство знань», в якому зростає динаміка розвитку науки, освіти, культури. Виявлено суть нової стратегії інтелектуально-духовних пріоритетів цивілізаційного розвитку, яка направлена на вирішення культурно-інтелектуальних задач освіти, вироблення стратегічних позицій розвитку освіти в умовах викликів цивілізації. Аргументовано динамічну трансформацію постіндустріальної цивілізації в інформаційну, яка вимагає і динамічного розвитку науки і освіти, які розвиваються у якості безпосередньої виробничої сили і направлені на формування якісно нового сектору інформаційної економіки. Представлено аналіз практичних питань, пов'язаних з концептуалізацією інтелектульно-духовних пріоритетів цивілізаційного розвитку в умовах трансформації постіндустріального суспільства в інформаційне і «суспільство знань». Зроблено висновок, що розробка нової стратегії інтелектуально-духовної освіти як фактор сталого розвитку в умовах трансформації інформаційного суспільства, буде сприяти еволюції в «суспільство знань», яке виступає фактором інноваційного розвитку.

Ключові слова: інтеплектуально-духовні пріоритети, трансформація, постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство, «суспільство знань», наука, освіта, культура, інновації, сталий розвиток, інноваційний розвиток.

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными и практическими заданиями

Интеллектуально-духовные приоритеты цивилизационного развития в условиях трансформации постиндустриального общества в информационное выступают новой стратегией образования как фактора устойчивого развития. Новая стратегия интеллектуально-духовных приоритетов цивилизационного развития исходит из того, что сегодня все человечество находится на переломном этапе своего существования, в контексте которого ему угрожает обострение разнообразных кризисов как в сфере экономики, так и в сфере культуры, увеличивается напряжённость, которая свидетельствует о многочисленных системных кризисах. В условиях трансформации постиндустриального общества в информационное возникает потребность и

необходимость формирования новой стратегии интеллектуально-духовных приоритетов цивилизационного развития, которая опирается на парадигму «глобальных вызовов и ответов», предвидит создание антикризисных культурных механизмов, деятельность которых направлена на преодоление разрушительных процессов трансформации постиндустриального общества в информационное, обеспечения стабильного характера общественной эволюции с самоидентификацией субъекта в пространстве интерсубъективной среды [1].

Анализ последних исследований и публикаций

Мы проанализировали трансформацию постиндустриального общества в информационное, которое эволюционирует в «общество занний» и выявили интеллектуально-духовные приоритеты цивилизационного развития.Общество характеризукется информационным, енсли его основаные услвоия его воспроизводства зависят от научного знания. Фордистско-кейнсианская эра в основном приходится на период между 1940 и 1980 гг., который характеризовался экспансией массового производства и массового потребления.РАзвитие информ ационных икоммуникационных технологий приводит к нарушению этого порядка. Н.Штер ракссматрвиает разработку политики знания как неизбежное последствие становления «общества знания», в основе которого возникают новые матрицы культуры, науки и образования. Знание, идеи и информация являются специфическими сущностями, наделенными атрибутами, отличающими их от предметов потребеления или денег. К началу 1960-х гг. в индустриально развитых странах произошел важнейший социальный сдвиг: количество квалифицированных специалистов и менеджеров («белых воротничков») начало превышать количество индустриальынх рабочих,- отмечал Дж.Нейсбит в работе «Мегатренды». П.Дракер еще в 1959 г. ввел новый термин – специалист по работе со знанием, или когнитивный работник. Дж.К.Гелбрейт ввел понятие «техноструктура» для описания качественно новой роли иерархии технических специалистов и экспертов в организации управления обществом. В результате дискуссий ученые (Г.Бехманн, Ф.Уэбстер) пришли к выводу, что знание отражает статистический структурный аспект, а информация – процессуальный аспект коммуникации. Функциональной основой информцаионного общества является процесс интенсивной пекрерабоотки информации в знания. При этом знание, согласно А.Лазаревича, понимается как качественное состояние информации как освоенной, отрефлексированной, систематизированной и интегрированной социальным субъектом в эпистемические системы разного уровня. Термин «информационное общество» описывает реальность общества, основанного на знаниях, с точки зрения состояния и эволюции производительных сил. И наоборот, термин «общество, основанное на знаниях» описывает информационное общество с точки зрения «способьба производства» - сочетания производительных сил и системы отношений,складывающихся по поводу производства, хранения и распространения информации и знаний.

Цель статьи состоит в концептуализации интеллектуально-духовных приоритетов цивилизационного развития в условиях трансформации постиндустриального общества в информационное и «общество знаний».

© Мельник В.В., 2016

Для решения цели следует решит ряд взаимомосвязанных задач, которые помогут раскрыть тему:

- выяснить механизмы формирования интеллектуально-духовных приоритетов цивилизационного развития в условиях трансформации постиндустриального общества в информационное и «общество знаний», в котором возрастает динамика развития науки, образования, культуры;

- раскрыть суть новой стратегии интеллектуально-духовных приоритетов цивилизационного развития, которая направлена на решение культурно-интеллектуальных задач образования, выработку стратегических позиций развития образования в условиях вызовов цивилизации;

- обосновать, что динамическая трансформация постиндустриальной цивилизации в информационную требует и динамического развития науки и образования, которые развиваются в качестве непосредственной производительной силы и направлены на формирование качественно нового сектора информационной экономики.

- дать анализ практическим вопросам, связанным с концептуализацией интеллектуально-духовных приоритетов цивилизационного развития в условиях трансформации постиндустриального общества в информационное и «общество знаний»;

- разработать новую стратегию интеллектуально-духовного образования как фактор устойчивого развития в условиях трансформации информационного общества, эволюционирующего в «общество знаний», что выходит на формирование знания как фактор развития инновационного развития.

Обоснование проблемы

В условиях трансформации постиндустриального общества в информационное возникает *потребность в формировании механизмов интеллектуально-духовного цивилизационного развития,* которое будет способствовать устойчивому развитию. Такими механизмами могут выступать устойчивые социальные институты – экономика, политика, право, культура, управление, мораль, направленные на удовлетворение культурных потребностей населения. Формирование интеллектуально-духовных приоритетов цивилизационного развития в условиях трансформации постиндустриального общества в информационное и «общество знаний» пронизывает все сферы жизнедеятельности, так как выступает средством, результатом и средой жизнедеятельности индивидов. В условиях трансформации постиндустриального общества в информационное только интеллектуально-духовные приоритеты цивилизационного развития выражают устойчивую качественную характеристику общества, которая в единстве развивает все ее элементы, включая науку, образование, культуру. Интеллектуально-духовные приоритеты цивилизационного развития выполняют роль коммуникатора, который соединяет в одно единое целое все ее элементы между творцами и потребителями духовно-интеллектуальных и культурных ценностей, обеспечивая регулирование социальных отношений и в то же время отображая регулятивный аспект. Интеллектуально-духовные приоритеты

цивилизационного развития представляют собой нелинейное образование, достаточно сложное и противоречивые, духовно-практическое социальное образование, которое развивается в контексте трансисторических культурных значений и конкретно-исторических смыслов [2]. Интеллектуально-духовные приоритеты цивилизационного развития эволюционировали от индустриального к постиндустриальному и информационному обществу, которое эволюционно переходит в «общество знаний», *в котором возрастает динамика развития науки, образования, культуры.* Интеллектуально-духовные приоритеты цивилизационного развития как часть общей культурной политики государства имеют самостоятельные цели, задачи, функции, детерминированные целью и задачами общей культурной и образовательной политикой современного государства.

Новая стратегия интеллектуально-духовных приоритетов цивилизационного развития направлена на решение культурно-интеллектуальных задач образования, выработку стратегических позиций развития образования в условиях вызовов цивилизации. Развивая сектор культурных индустрий, модернизируя культурную политику и усовершенствуя механизмы их внедрения, государство должно вырабатывать механизмы глубинных изменений образовательной политики в связи с социально-культурными нововведениями и перспективами межкультурного диалога. В условиях глобальных вызовов цивилизации образовательная политика дополняется процессами транскультурной конвергенции и формирования транслокальных культур – культур диаспор, миграционными тенденциями, реконфигурацией социокультурного пространства. Современный мир в условиях глобализации постепенно превращается в мозаику транслокальных культур и образовательных систем, которые глубоко проникают друг в друга и создают новые образовательно-культурные ареалы, формирующие и сетевую структуру. Интенсификация коммуникаций в условиях информационно-коммуникационного пространства и усиления межкультурных влияний, развитие информационных технологий виртуально-сетевого общества способствуют дальнейшей диверсификации образовательных стратегий в условиях информационного общества, которое эволюционно превращается в «общество знания». В условиях глобальных рисков и вызовов цивилизации интеллектуально-культурное развитие развивается по оси смещения от культурного империализма к культурному плюрализму и от закрытого общества к открытому с формированием мегатенденций и мегатрендов глобального развития [3]. Новая стратегия образования как фактор устойчивого развития в условиях трансформации постиндустриального общества в информационное и «общество знаний» должна преодолеть проблемы массового общества и массового человека, космополитической культуры и космополитического человека, глобального гражданского общества и глобальной культуры. Увеличение этнической, культурной и религиозной гомогенности общества в условиях в условиях трансформации постиндустриального общества в информационное и «общество знаний» становится культурной компенсацией и опиумом для отсталых народов.

© Мельник В.В., 2016

Социально-философский анализ темы свидетельствует, что человечество переживает огромную социокультурную и антропологическую кризисную ситуацию, которая воплощает в себе черты отрицания эпохи модерна и формирование культурных оснований постмодерна. Чтобы выйти из этого круга, следует переосмыслить культурно-исторические, философские и морально-аксиологические принципы обустройства социума в условиях вызовов цивилизациии осуществить трансформацию всех сфер жизнедеятельности с приоритетами информационного общества и «общества знаний». Современные проблемы трансформации постиндустриального общества в информационное и «общество знаний» связаны с тем, что кризисные явления порождены явлениями вестернизации. Глобализация расшатывает систему факторов, которые влияют на личность, расшатывает традиционные культуры и ценности; изменения взаимоотношений человека и природы в информационном обществе, которые невозможны без изменений отношений между людьми в разных социокультурных и образовтаельных контекстах.

Динамическая трансформация постиндустриальной цивилизации в информационную требует динамического развития науки и образования, которые развиваются в качестве непосредственной производительной силы и направлены на формирование качественно нового сектора информационной экономики. В этих условиях государство должно решить две задачи стратегического назначения образования как фактора устойчивого развития: 1) сохранение материального и духовного наследия; 2) завоевание конкурентоспособности национального культурного продукта на мировом рынке. Новая стратегия интеллектуально-духовных приоритетов цивилизационного развития образования в условиях глобальных рисков направлена на создание стабилизационно-устойчивых процессов (общественная консолидация, уменьшение рисков возникновения деструктивных и дезорганизованных элементов, развитие гражданского общества, создание межкультурного диалога; вклад каждой культурной группы в создание общественного благосостояния) [4]. Одним из культурных вызовов современной цивилизации есть фрагментарность современного общества, которая требует формирования культурной идентичности. Только наполнение образовательной политики информационным содержанием может открыть каждую из национальных культур миру, развитие которых есть первоочередным заданием в эпоху глобализации. Новая стратегия образования как фактора устойчивого развития интеллектуально-духовных приоритетов в условиях глобальных рисков – это создание антикризисных культурных механизмов, деятельность которых направлена на преодоление разрушительных процессов.

Новая стратегия образования в контексте интеллектуально-духовных приоритетов цивилизационного развития в условиях глобальных рисков развивается как реконструкция образования с ориентацией на моделирование культурных феноменов онтологии личности в социуме философских, метафизических, эстетических, этических, теолого-религиозных и других оснований, воздействуя на матрицы духовно-интеллектуальной матрицы культуры. Интеллектуально-духовные приоритеты цивилизационного развития

должны выступить катализатором устойчивого социально-экономического прогресса, чтобы способствовать устойчивому развитию интеллектуальной цивилизации на основе науки, образования, культуры в едином взаимозависимом процессе. Новая стратегия образования как фактор устойчивого развития в условиях эволюции информационного общества в «общество знаний» – это процесс все большего приспособления системы обучения и воспитания к запросам расширяющейся практики глобальной рыночной экономики, стремящейся преодолеть границы национальных государств. Усиливающаяся зависимость экономики от знаний порождает идею создания Единой мировой образовательной системы (ЕМОС), основанной на единых образовательных стандаратах [5]

Следует выяснить и практические вопросы, связанные с концептуализацией интеллектуально-духовных приоритетов цивилизационного развития в условиях трансформации постиндустриального общества в информационное и «общество знаний». Судьба XXI столетия зависит от образования, и от того, насколько будет формироваться и внедряться в жизнь эффективная концепция образования и к управлению страной привлекаться компетентные управленцы, зависит судьба страны, экономики, общества. В современных условиях трансформации постиндустриальной цивилизации в информационную формирование эффективной концепции образования обусловлено потребностями практики, а также теми реальными вызовами, которые делегируют системе образования современные факторы общественной жизни – глобализация и информационная революция, демократизация и становление рыночной экономики, интенсификация общественных отношений и межгосударственных культурных связей. Эффективная концепция системы подготовки специалистов в условиях информационной цивилизации должна сводится к тому, чтобы научиться познавать; научиться работать; научиться работать с другими; научиться приобрести профессиональную квалификацию; научиться быть компетентным специалистом. В услвоиях информационного общества профессионализм и компетентность – это цель образования, благодаря которым образование должно готовить профессиональную и квалифицированную элиту, способную работать в условиях конкуренции.

Прогресс системы образования возможен только на основе культуры, так как на основе культуры могут развиваться реальная политика, эффективная экономика, эффективная культурная политика. Основными компонентами эффективной концепции образования должны стать: неустанное формирование знаний, высокое качество образовательных услуг, доступность качественного образования. Чтобы было будущее у нашего государства, необходимо формировать в высших учебных заведениях: 1) высокую философскую, политическую и экономическую культуру; 2) высокое политическое сознание; 3) использовать новые методы анализа социальных и экономических явлений; 4) научиться принимать эффективные управленческие решения; 5) владеть методами диагностики общества; 6) формировать высокую гуманитарную культуру и гуманитарное знание, которое способствует формированию мировоззренческого сознания, морального сознания, правового сознания.

© Мельник В.В., 2016

Именно инновационное, демократическое и информационное образование должно выступить катализатором социально-экономической трансформации информационного общества в «общество знаний», чтобы способствовать построению национальной экономики на основе инновационных технологий. Государство должно сформировать стратегию приоритетного научно-технического развития на основе привлечения производства, науки, образования, бизнеса в едином взаимозависимом комплексе. Формирование эффективной концепции системы подготовки профессиональных специалистов включает: 1) междисциплинарную подготовку высококвалифицированных кадров в контексте новых направлений; 2) концепцию гуманитарного образования, которая была бы принята на государственном уровне; 3) концепцию развития современных информационных технологий; 4) концепцию повышения квалификации (так как знания устаревают каждые 7-10 лет). К недостаткам Болонского процесса: 1) разрушение отечественной системы образования; 2) отток наиболее способных студентов на Запад; 3) трудности организации отечественной научной школы и слабое финансирование науки, которое не дает возможности развивать ее на уровне передовых технологий; 4) снижение уровня самодостаточности отечественного образования; 5) сокращение часов на гуманитарные науки, которые формируют личность; 6) усиление знаний, которые формируют не ограниченно прагматического специалиста, а всестороннее развитую личность; 7) сокращение часов на дисциплины, которые формируют социальный, интеллектуальный и экономический прогресс; 9) недостаточная востребованность магистров в высших учебных заведениях как сейчас, так и в будущем; 10) исчезновение профессионального и подготовленного специалиста, способного работать в сложных условиях научно-технического и информационного прогресса.

Концептуализация интеллектуально-духовных приоритетов цивилизационного развития в условиях трансформации постиндустриального общества в информационное и «общество знаний» требует выяснения приоритетов развития образования. Образование в условиях тарансформации постиндустриального общества в информационное и «общество знаний» должно стать транслятором социокультурного опыта, необходимого для современного развития общества. В условиях информационного общества, эволюционирующего в «общество знаний», должна развиваться концепция образования, основанная на знаниях, инновациях, электронном обучении с использованием дистанционных и сетевых технологий обучения, что в целом влияет на качество образования и подготовку высококвалифицированных и высококомпетентных специалистов [6].

Формирование новой стратегии интеллектуально-духовного образования как фактора устойчивого развития в условиях глобализации сводится к тому, чтобы: сберечь достоинства высшего образования в условиях глобализации, фундаментальность, исследовательский характер образования, дипломированных специалистов, готовых работать в условиях рыночной экономики и быть конкурентными специалистами. Высшее образование должно стать транслятором социокультурного опыта, необходимого для современного

развития общества, потому что культура в условиях кризиса выполняет компенсаторские функции. Культура должна войти и в дворцы, и в хижины (М.Рерих), поэтому необходимо формировать культурность, воспитанность, интеллигентность.

В современных условиях информационного общества, эволюционирующего в «общество знаний», интеллектуально-духовным приоритетом цивилизационного развития есть инноватика, объектом которой являются инновации, рассматриваемые как социальный прогресс. Аспектами развития инноватики являются: 1) развитие инновационной деятельности (творчество, креативность, интеллектуальная собственность); 2) развитие коммуникативных особенностей инновационной деятельности (система личностных связей, ролевой статус инноваторов и т.д. 3) развитие управленческих особенностей инновационной деятельности (принятие инновационных решений, инновационный риск); 4) развитие и инновационной культуры (инновационное сознание, воспитание); 5) развитие инновационных систем (на уровне общества, организаций); 6) развитие государственной инновационной политики; 7) развитие инновационного потенциала. Перманентные инновации считаются при этом способом существования социальных систем. Возникновение современной инноватики связано в первую очередь с результатами работ Г.Тарда (Франция), Н.Кондратьева (Россия), Й.Шумпетера (Австрия, США и др.). На протяжении всей истории человечества инновации были важным фактором его интеллектуального и экономического развития. Однако именно в последние годы инновационное развитие общества становится «пропуском в лидеры» для стран, регионов, организаций. Многие компании в поисках новых конкурентных преимуществ все чаще обращают свой взор на инновации. Все большее значение среди них приобретают факторы инноваций и распространения знаний. Поэтому сегодня надо развивать экономику, основанную на знаниях и на инновациях.

Новая стратегия интеллектуально-духовного образования как фактор устойчивого развития в условиях трансформации информационного общества, эволюционирующего в «общество знаний», выходит на формирование знания как фактора развития инновационного развития. Мы согласны с авторами, которые утверждают, что в XXI веке знания становятся не менее, если не более значимыми для общества, чем сырьевые ресурсы, так как в качестве показателя национального богатства выступают не запасы сырья или цифры производства, а количество способных к научному творчеству людей. «Общество знания» - это не только продолжение проекта Просвещения, но и трансформация информационного общества в «общество знаний», в основе которого превращение знания, наиболее развитой формой которого является научное знание. Концепция «общества занния» лучше отражает сложность и динамизм происходящих изменений, чем концепция постиндустриального или «информационного общества».

Выводы

Основой трансформации является возрастающее значение информационного сектора в сравнении производством товаров, усиление роли информационного сектора в сравнении с производством товаров, усиление роли

© Мельник В.В., 2016

информационного компонента в производственных процессах (в сопоставлении с ролью сырья и энергии), а также пересмотр социальных ориентиров. Если характерными особенностями индустриальных обществ является машинное производство и частная собственность, то в постиндустриальных обществах таковыми становятся производство и эксплуатация информации и знания. Применительно к духовано-цивилизационных приоритетов «общества занния» следует вести речь о ценностях культуры, науки, образования, новых возможностях и технологиях их получения, высокой информационной культуре, профессиональной компетентности и ответстсвенности. В основе развития - социальная коммуникация, которая воплощает в себе интеллектуальные, социально-экономические, социально-мировоззренческие, технологические, нравственные, культурологические и другие важнейшие осорбенности. Сделан вывод, что разработка новой стратегии интеллектуально-духовного образования как фактор устойчивого развития в условиях трансформации информационного общества, будет способствовать эволюции в «общество знаний», которое выступает фактором развития инновационного развития.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Вашкевич В. М. Історична свідомість сучасної молоді: до методології дослідження / В. М. Вашкевич // Вища освіта України. – 2005. – № 4. – С.74-79.

2. Воронкова В. Г. Формирование нового мировоззрения, нового человека, нового общества будущего / В. Г. Воронкова / Кого и как воспитывать в подрастающих поколениях: [монография] // Под ред. О. А. Базалука. – К.: Издательский дом «Скиф». – 2012. – Т.2. – С.134-152.

3. Воронкова В. Г. Філософія глобалізації: соціоантропологічні, соціоекономічні та соціокультурні виміри. [Монографія] / В. Г. Воронкова. – Запоріжжя : Видавництво ЗДІА, 2010. – 272 с.

4. Voronkova Valentina, Maksimenyuk Marina, Nikitenko Vitalina. Humanistic Management in the Context of Philosophic Anthropology: Human Dimension. / «Intellectual Archive», Vol. 5, No. 1.- Ontario, Kanada, 2016. – P.37-48.

5. Базалук О. А. Философия образования в свете новой космологической концепции. Учебник / Олег Базалук. – Киев : Кондор, 2010. – 458 с.

6. Bazaluk Oleg. Neurophilosophy in the Formation of Planetary-Cosmic Personality / Future Human Image 1 (4) – Kyiv : ISPC, 2014. – P. 5-13

7. *Мельник В. В. Культурна глобалізація як рушійна сила розвитку сучасного соціуму / В. В. Мельник // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії і практики: [зб. наук. пр..] / Класичний приватний університет. – Вип.54. – 2012. – С.184-196.*

8. Нікітенко В. О. Загальнолюдські цінності як геоцінності планетарного масштабу: антропологічний вимір / В. О. Нікітенко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб.наук.пр.]. / ред. В. Г. Воронкова. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2013. – Вип. 55. – С. 131 – 138.

9. Савченко С. В. Взаємодія культури і освіти в умовах інформаційного суспільства та культурної глобалізації: соціально-філософський вимір / С. В. Савченко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб. наук. праць]. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2014. – Вип. 59. – С. 117–126.

10. Савченко С. В. Концепції «суспільства знань» як стратегічного ресурсу держави у гуманітарно-науковому дискурсі / С. В. Савченко // Гілея : науковий вісник : [зб. наук. праць]. – К.: Вид-во УАН ТОВ «НВП» «ВІР», 2015. – Вип. 91(12). – С. 236–241.

11 Савченко С. В. Еволюція переходу інформаційного суспільства в «суспільство знань» в умовах глобалізації / С. В. Савченко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : [зб. наук. праць]. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2015. – Вип. 62. – С. 158–169.

12. Svyrydenko Denys. Higher education in the face of XXI century challenges. Philosophy and Cosmology 2014 (Vol. 13) - Kyiv: ISPC, 2014. – P. 258-263.

REFERENCES

1. Vaškevič V. N. Sn the Historical consciousness of modern youth : research methodology/m. Vaškevič//higher education in Ukraine. 2005. – № 4. – Pp. 74-79.

2. Voronkova V. G. Formirovanie new mirovozzreniâ, new rights, new society of the future / V.G. Voronkova / Who and as vospityvat' in podrastaûŝih pokoleniâh : [monografiâ] // edited. O. A.. Bazaluka.: Izdatel'skij DOM "Skif". is 2012. – T. 2. P. 134-152.

3. Voronkova V. G. Philosophy of globalization: socìoantropologìčnì, and socio-economic and socio-cultural dimensions. [Monograph] / V. G. Voronkova. – Zaporizhzhya : ZDIA, 2010. – 272 p.

4. Voronkova Valentina, Maksimenyuk Marina, Nikitenko Vitalina. Humanistic Management in the Context of Philosophic Anthropology: Human Dimension. / «Intellectual Archive», Vol. 5, No. 1.- Ontario, Kanada, 2016. – P.37-48.

5. Bazaluk O. A. Filosofiâ obrazovaniâ kosmologičeskoj light koncepcii specify in. Tutorial / Oleg Bazaluk. – Kyiv : Condor, 2010. – 458 p.

6. Bazaluk Oleg. Neurophilosophy in the Formation of Planetary-Cosmic Personality / Future Human Image 1 (4) – Kyiv : ISPC, 2014. – P. 5-13

7. Melnik V.V. Cultural globalisation as a driving force of the development of modern society / V. Melnik // Social technology : actual problems of theory and practice: [GS. etc..] / Classical Private University. – 2012.- Issue 54. - P. 184-196.

8. Nikitenko V. A / Human values as geocìnnostì global scale : the anthropological dimension / V. Nikitenko // Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy: [GS Sciences etc.] / Ed. V. G. Voronkova. – Zaporizhzhya: publishing ZDIA, 2013. - Issue. 55.- P. 131-138.

9. Savchenko S. V. The interaction of culture and education in the conditions of the information society and cultural globalization : a socio-philosophical dimension / S.V.. Savchenko //Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy : [GS Sciences works]. – Zaporizhzhya: publishing ZDIA, 2014. - Issue. 59.- P. 117-126.

10. Savchenko S. V. Concept "society of knowledge as a strategic resource of the State in the humanities and scientific discourse / S.V. Savchenko // Gileâ: scientific Bulletin: [GS Sciences works]. – K. : Publishing House of SCIENCE LLC NVP "," BELIEVE ", 2015. - Issue. 91 (12). – P. 236–241.

11. Savchenko S. V. Eevolution of transition of the information society in the "society of knowledge" in the conditions of globalization / S.V.Savchenko // Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy : [GS Sciences works]. – Zaporizhzhya : publishing ZDIA, 2015 .- Issue. 62. - Pp. 158 -169.

12. Svyrydenko Denys. Higher education in the face of XXI century challenges. Philosophy and Cosmology 2014 (Vol. 13) – Kyiv : ISPC, 2014. – P. 258-263.

МЕЛЬНИК В. В. - *кандидат философских наук, доцент кафедры управления, информационно-аналитической деятельности и евроинтеграции Национального педагогического университета имени М. П. Драгоманова (Киев,Украина)*

E-mail: doc.v.melnik@mail.ru

© Мельник В.В., 2016

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНО-ДУХОВНЫЕ ПРИОРИТЕТЫ ЦИВИЛИЗАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОГО ОБЩЕСТВА В ИНФОРМАЦИОННОЕ И «ОБЩЕСТВО ЗНАНИЙ»

В статье раскрыты механизмы формирования интеллектуально-духовных приоритетов цивилизационного развития в условиях трансформации постиндустриального общества в информационное и «общество знаний», в котором возрастает динамика развития науки, образования, культуры. Выявлена суть новой стратегии интеллектуально-духовных приоритетов цивилизационного развития, которая направлена на решение культурно-интеллектуальных задач образования, выработку стратегических позиций развития образования в условиях вызовов цивилизации. Аргументирована динамическая трансформация постиндустриальной цивилизации в информационную, которая требует и динамического развития науки и образования, которые развиваются в качестве непосредственной производительной силы и направлены на формирование качественно нового сектора информационной экономики. Представлен анализ практических вопросов, связанных с концептуализацией интеллектуально-духовных приоритетов цивилизационного развития в условиях трансформации постиндустриального общества в информационное и «общество знаний». Сделан вывод, что разработка новой стратегии интеллектуально-духовного образования как фактор устойчивого развития в условиях трансформации информационного общества, будет способствовать эволюции в «общество знаний», которое выступает фактором инновационного развития.

Ключевые слова: *интеллектуально-духовные приоритеты, трансформация, постиндудустриальное общество, информационное общество, «общество знаний», наука, образование, культура, инновации, устойчивое развитие, инновационное развитие.*

MELNYK, VICTORIA – PhD in Philosophy, Associate Professor of Department in management information and analytical activities and European Integration, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

E-mail: doc.v.melnik@mail.ru

INTELLECTUAL AND SPIRITUAL CIVILIZATION DEVELOPMENT PRIORITIES IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATION OF POST-INDUSTRIAL SOCIETY INTO THE INFORMATION AND «KNOWLEDGE SOCIETY»

The article reveals the mechanisms of formation of the intellectual and spiritual civilization development priorities in the context of transformation of post-industrial society into the information and «knowledge society», in which increasing the dynamics of the development of science, education and culture. Revealed the essence of the new strategy of intellectual-spiritual priorities of civilization development, which aims to address cultural and intellectual tasks of education, developing policy positions for the development of education in the face of challenges of civilization. Is the dynamic transformation of post-industrial civilization in information, which requires a dynamic development of science and education, which evolve as an immediate productive force and aimed at formation of a qualitatively new information economy. An analysis of practical issues related to conceptualizing intellectual-spiritual civilization development priorities in the context of transformation of post-industrial society into the information and knowledge society ". It is concluded that the development of new strategies of intellectual-spiritual education as a factor of sustainable development in the context of transformation of the information society, will contribute to the evolution of the "knowledge society", which is a factor in the development of innovative development. The article deals with the problem of forming a new strategy for education on the basis of the intellectual and spiritual civilization development priorities. The new strategy of education as intellectual and spiritual

civilization development should contribute to sustainable development. The new strategy of the intellectual and spiritual civilization development priorities focused on the cultural and intellectual objectives of education. In the context of globalization, the concept of education must be based on knowledge, innovation, e-learning using distance and online learning technologies. Higher education should become a translator and cultural experience for the modern development of society.

***Keywords**: intellectual and spiritual priorities, transformation, information society, society of knowledge, science, education, culture, innovation, sustainable development, innovative development.*

Стаття надійшла до редколегії 04.07.2016 р.
Рекомендовано до друку 09.07.2016 р.

© Мельник В.В., 2016

УДК 101.8: 316.344.7

КАЛЮЖНЫЙ В. С., кандидат философских наук,
профессор кафедры философии и политологии
Запорожской государственной инженерной академии
(Запорожье, Украина)
ТОВАРНИЧЕНКО В. А., кандидат философских наук,
доцент кафедры философии и политологии
Запорожской государственной инженерной академии
(Запорожье, Украина) E-mail: tovarnichenko@mail.ru

МАРГИНАЛИЗАЦИЯ ОФИЦИАЛЬНОЙ НАУКИ: НЕОБХОДИМОСТЬ ТОЛЕРАНТНОСТИ МЕЖДУ ПАРАДИГМАМИ

В статье рассматривается процесс ее маргинализации официальной науки. Наука лежит в основе современных информационных технологий. Без нее были бы невозможны достижения в области освоения космоса, медицины, генетики, кибернетики.. Но не только наука оказывает влияние на общество, но и общество влияет на науку как социальный институт и, в частности, на ученых, которые являются членами общества. В ситуации постмодерна меняется культурная функция науки. Ее идентичность размывается. Наука, оказывается с этой точки зрения одной из сфер профессиональной деятельности, имеет лишь прикладное значение - в создании возможностей для проектирования новых технических систем, - но претензии на обладание истиной не имеют оснований. В разных отраслях науки требования к ее критериям отличаются. Именно это дает возможность существовать маргинальной науке. Маргинальная наука — самостоятельная область теоретического знания, которая не соответствует наличным критериям научности, но в разных отраслях науки требования к ее критериям отличные. Именно это дает возможность существовать маргинальной науке. В взаимодействиях между официальной наукой и маргинальной наукой необходима толерантность

***Ключевые слова**: толерантность, псевдонаука, маргинальная наука, научная картина мира, рациональность, парадигма, наука, научная рациональность, критерии науки*

Вступление

Для современной Украинской науки, как социального института, характерно, то, что ее не обошел стороной процесс трансформации украинской социальной структуры - маргинализация значительной части населения. Маргинальная наука - самостоятельная область теоретического знания, которая, по оценкам научного сообщества, не соответствует наличным критериям научности. Основой для подобных оценок разногласия мировоззрения, концептуального или политического плана между носителями этого знания, что отклоняется от норм и ортодоксально настроенной большинством. В взаимодействиях между официальной наукой и маргинальной наукой необходима толерантность - норма сосуществования в мире гармоничного многообразия, признания субъектом безусловной ценности, другого отличного от него субъекта. Сущностными чертами толерантности поведения являются способность сострадать, готовность идти на контакт.

Не вызывает сомнения, что в современном мире решающее значение имеют наукоемкие технологии, отставание в который приводит к отставанию в экономическом и военном развитии. В современном мире нет такой сферы деятельности, в которую бы не проникла наука. Трудно переоценить ту роль, которую играет наука в жизни современного общества. Наука лежит в основе современных информационных технологий. Без нее были бы невозможны достижения в области освоения космоса, медицины, генетики, кибернетики.. Но не только наука оказывает влияние на общество, но и общество влияет на науку как социальный институт и, в частности, на ученых, которые являются членами общества. В ситуации постмодерна меняется культурная функция науки. Ее идентичность размывается. Наука, оказывается с этой точки зрения одной из сфер профессиональной деятельности, имеет лишь прикладное значение - в создании возможностей для проектирования новых технических систем, - но претензии на обладание истиной не имеют оснований. В разных отраслях науки требования к ее критериальности отличаются. Именно это дает возможность существовать маргинальной науке. Маргинальность возникает под влиянием внешних факторов, связанных с социально-экономической и социокультурной трансформацией общества в целом, которая, в свою очередь, заставила социальные группы, имевшие ранее высокий статус, изменить или полностью утратить его и связанные с ним социальную среду, социальные связи и систему ценностных ориентаций. При таком понимании и наука и псевдонаука в культуре равноправны, торжествует игровое отношение к жизни. Псевдонаучные игры не требуют использования громоздкого и дорогостоящего оборудования, и являются более эффективными в финансовом отношении, чем занятия наукой. В этих условиях размывается граница между наукой и псевдонаукой, что тормозит технологическое развитие.

Основная цель научного исследования: рассмотреть становление маргинальной науки как социального института и отрасли знания, ее взаимодействие с официальной наукой и псевдонаукой, необходимость толерантности между ними.

Данная цель реализуется в следующих задачах:

- выяснить причины маргинализации науки как социального института и отрасли знания;
- проанализировать взаимодействие маргинальной науки с официальной наукой и псевдонаукой;
- обосновать необходимость толерантности между научными парадигмами.

Обзор литературы

Проблемой демаркации науки и не науки занимались К.Поппер, В.Мельник, В.Ильин, Ю.Мелков, В.Чуйко, М.Киселев, С.Лебедев, А.Миронов, М.Савостьянова, А.Лебедь, И.Попова и другие.

Обсуждение проблемы

Рассматривая маргинальную науку как социальный институт, можно отметить, что маргинальная позиция образованных слоев украинского общества, в большей степени навязанная новой экономической ситуацией. Это не может не

© Калюжный В.С., Товарниченко В.А., 2016

влиять на статус науки и образования в системе ценностей украинцев. Высшее образование, не способствует росту социального статуса, а наоборот, в данной ситуации, воспринимается как фактор ниспадающей социальной мобильности, следовательно, снижается ценность самого образования. Как известно, маргинальность это — промежуточное положение человека, группы между другими людьми, группами, которое возникает вследствие утраты органической связи с устойчивой системой отношений, с изначально естественным социокультурной средой. К сожалению маргинализация может происходить в любой отрасли жизни, и в научной жизни. В следствие некоторых социальных процессов возникает маргинальная наука. Маргинальная наука может быть рассмотрена как социальный институт и как система теоретического знания. Состояние маргинальности характерно, в первую очередь, для большинства групп, отличающихся достаточно высоким уровнем образования и высоким социально-профессиональным статусом, который имели в прошлом. Этими ““новыми маргиналами”, являются, во-первых, работники “бюджетной сферы”: учителя, врачи, преподаватели вузов и работники академических и отраслевых НИИ” [1, с. 65]. Это не может не отражаться на престиже профессионального преподавателя или ученого. В целом можно сказать, что украинское общество “теряет” слой интеллектуалов и интеллигенции, которые выполняют в рамках культурно-нормативной системы основную функцию передачи базовых ценностей и культурных стандартов и которые являются интегрирующей силой современного общества. Однако, как известно, маргинальные элементы, социальный статус которых был понижен в следствие экономических трансформаций, предпринимают попытки повторного встраивания в социальную систему. Это может привести к очень интенсивной массовой мобильности (перевороты и революции, восстания и войны) или к формированию новых общественных групп, борющихся с другими группами за место в социальном пространстве. Эти факторы вынуждают ученых искать пути к выживанию.

Рассмотрим маргинальную науку, как отрасль теоретического знания. Следует отметить, что наука, в отличие от других форм освоения мира, характеризуется наличием логико-методологических процедур обоснования и рефлексивного определения общих основ научного знания, критериев и норм, отделяющих научное знание от массива ненаучного знания. К таким критериям относятся: достоверность, обоснованность, рациональность, эмпирическая подтверждение и принципиальная возможность фальсификации и другие. Если в естественных науках ведущим является принцип верификации, то в гуманитарном знании - ценностно-антропологическое измерение, в технических науках - предметно-преобразовательная и социальная определенность, в математике - “соответствие требованиям аксиоматичности и внутренне непротиворечивой построения теоретических концептов” [2, с.17]. К. Поппер, отмечая, что “опыт, особенно научный, можно представить как результат обычно ошибочных догадок, их проверки и обучения на основе наших ошибок. Опыт в таком смысле не является “источником знания” и не наделен каким-либо абсолютным авторитетом” [3, с. 406].

В эмпирическом базисе науки нет ничего абсолютного. С точки зрения эмпириокритицизма экспериментальная практика не может быть единственно универсальным инструментом оценки истинности теоретических конструктов и их эвристического потенциала, хотя и является основанием для теоретических обобщений, поскольку вне объяснения остаются эмпирические факты, которые противоречат научно-теоретическим системам знания. Теории же образуются для объяснения фактов: именно в отношении них они осуществляют свои познавательные функции. Поэтому “факты по сравнению с теориями характеризуются большей фундаментальностью”[4, с.260]. Действительная фальсификация теории осуществляется тогда, когда выясняется, что: а) модификации не приводят к ожидаемому сбалансирования теории и эмпирии; б) модификации имеют искусственный характер, вызывая неоправданное усложнение; в) существует новая теория, которая успешно конкурирует со старой. Особенностью такой структуры является ее ярко выраженный исторический характер; “известны многочисленные примеры того, как факты, которые полностью вытекают из данных непосредственного наблюдения, не воспринимались как таковые именно потому, что им просто не было места в схеме реальности науки данной исторической эпохи” [5, с.70], то есть происходит их маргинализация.

Предложение позитивизма ограничить мнению ученого решением вопросом “как?” отказываясь от размышлений над “почему?” имеет корректное оправдание. Вопрос “как?” позволяет осуществить абстрагирование от онтологии и обратиться к методу. Такой подход делает методологическое знание, становясь главным предметом мысли, теперь может рассматриваться без учета сферы применения методов. Соответственно оно впервые содержательно и конкретно отделяется от онтологии и гносеологии, становится объектом исследования. Дисциплинарное доминирование вопроса “как?” позволило качественно изменить структуру, динамику изменений и отношения между знаниями, образовав разделение на фундаментальную и прикладную науки. Одновременно, как показали парадоксы прагматизма, “отождествление содержания знания с методом обосновало невозможность решить вопрос о происхождении, выбор, совершенствование методов, если отсутствует онтология (представления о действительности, относительно которой создаются методы)” [6, с.14]

Одной из базовых характеристик науки эпохи постмодернизма является акцент внимания на субъекте научного познания и всестороннему учета социально-культурного фона, на котором проводятся научные исследования. Предъявляются требования необходимого учета социокультурной и личностной детерминации научного познания. Эпоху постнеклассического в научном познании характеризует максимально полное включение в научный анализ ценностно-целевых структур социума, связи внутри научных целей с вне научными. В следствие чего некоторые направления научного исследования становятся маргинальными.Акцентируется внимание на ответственность исследователей “за произведеное ими новое знание и последствия его применения” [7, с.4].

© Калюжный В.С., Товарниченко В.А., 2016

Реалии парадигмальной науки такие, что вольно, или невольно, сознательно или бессознательно, добровольно или принудительно она продуцирует принцип: “парадигмы Истины выше, чем объективная истина”. Это обстоятельство становится одним из главных оснований аксиологической критики парадигмальной науки. Существует “такой многомерный феномен, как “научная идеология”, без которого нет науки” [8, с.18]. Парадигма имеет ярко выраженный праксиологический и прагматический аспекты. Первый касается круга вопросов “что и как изучать?”, второй – вопросам “зачем, с какой целью?”. Ограничения, которые накладывает на исследования парадигма, имеют и антропологические основания – отбирать то, что заслуживает внимания, ученый будет исходя из той парадигмы, которую он разделяет, или из той парадигмы, которую разделяет научное сообщество. Так происходит потому, что интеллект чисто психологическими причинами работает только в рамках сложившихся структур и всегда становится очень привязанным к ним. В первом случае парадигма – предмет веры ученого, во втором, возможно, – результат компромисса, который может быть следствием или конформизма, или отсутствии собственного видения проблемы, когда в существующую парадигму хотя и “с трудом верится”, но все-таки лучше, чем ничего. Социальное влияние проникает в науку и через те языковые нормы, которые используются учеными для информирования о результатах своей научной деятельности. Ученый должен лингвистически оформить результаты наблюдения. То, что ученый “увидел”, есть результат интерпретации в зависимости от того, почему конкретный ученый был обучен. Современный ученый - это человек, который вовлечен в деятельность конкретных научных групп, в которых целыми поколениями людей, носителей данной традиции, развивается стиль мышления. Для тех, кто принадлежит к данному коллективу, стиль мышления, присущий этому коллективу, обязательно есть единственно правильный. Человек с другим стилем мышления не воспринимается этим коллективом, становится маргиналом. Принадлежность реальных ученых разных групп в научном сообществе приводит к различиям во взглядах на результаты собственной деятельности и оценке труда своих коллег. Возникает конфликт интерпретаций, теорий, методов, фактов – “ситуация, которую нельзя объяснить, используя старые представления об объективности в науке” [8, с.104].

Парадигмы действительно меняют одна другую. Однако новая парадигма имеет шансы на успех только в двух случаях: или из-за появления критического количества аномалий, которые не вписываются ни в какие существующие объяснения (а это в науке за всю историю ее существования было крайне редко, что и заставило Т. Куна отступать к микрореволюциям), или в том случае, если новая парадигма поддерживается авторитарно, тогда она имеет большие шансы на успех, поскольку активно внедряется через систему образования, научные публикации, авторитет научных сообществ. Конкурирующая парадигма, в этом случае, остается на маргинальном уровне. По сути, парадигма – это упорная и настойчивая попытка «навязать природе и социальной реальности те концептуальные рамки, которые дает профессиональное образование» [9, 20]. Типология представлений о сущности философии науки предполагает

различение той или иной ее ориентации, к примеру, онтологически ориентированной, когда приоритетными являются процедуры анализа, обобщения научных знаний с целью построения целостного образа универсума или методологически ориентированной, когда определяющим становится рассмотрение разносторонних «процедур научного исследования, а также анализ содержательных предпосылок знания» [10, с.21] .

Философский подход к анализу научного знания отличается от подхода к этому вопросу отдельных наук. Философию прежде всего интересует наука как целое, ее место и роль в историческом процессе, в жизнедеятельности человека. Для философии важно выявление общетеоретических основ науки, обсуждение ее исторических судеб, постижение причин существования этого целостного социального организма в исключительном разнообразии своих проявлений, установление возможностей проникновения ее составляющей во все сферы образования и научной деятельности. А для этого нужен анализ тех стилей мышления, существующих в науке, на определенных этапах ее развития, причин их возникновения, трансформации и маргинализации. Как провести границу между тем, что научное и ненаучное? Основываясь на одних и тех же фактах могут быть построены различные теории, толерантность между которыми необходима, но невозможна на данном этапе. Как пример рассмотрим борьбу двух парадигм Н. Тесла и А. Эйнштейна, для борьбы между которыми использовались не столько научные аргументы, сколько политические и экономические средства воздействия.

Более ста лет назад был открыт эффект резонанса широко используется в радиотехнике. С помощью этого эффекта в начале двадцатого века Никола Тесла создал трансформатор – генератор, который работал на частоте порядка 100 кГц, который получал энергию из «эфира». Мощность на выходе этого трансформатора в сотни раз превышала мощность на входе. Затем происходят очень интересные вещи: о работе Тесла в 20-х годах XX века как бы забывают, но зато начинает доминировать теория относительности А. Эйнштейна, по сути, чистая софистика, запутанная и противоречивая единственная цель которой опровергнуть существование эфира. Теория относительности А. Эйнштейна признана официальной наукой, но более ста лет вызывает философские и научные споры. Она напоминает прекрасный воздушный замок, что не имеет под собой фундамента, и поэтому постоянно подвергалась критике со стороны значительной группы физиков. Это А.Тимирязев, К. Поппер, А. Майкельсон, И.Физо, М. Борн, Дж. Томсон и др. Теория относительности непонятна многим, но проблема непонимания заключается не в непонимании, а в отсутствии содержания. Но политическое влияние, конвенциализм и конъюнктура делают теорию относительности неоспоримой. Постепенно теория относительности стала догмой, новой религией.

Но если теория относительности неверна, то, как она могла стать общепризнанной? С точки зрения прагматизма истинно то, что полезно. И действительно, теория относительности очень полезная нефтяным магнатам, если ее рассматривать как оружие она вызывает восхищение, но, к сожалению, это оружие направлено против нас. Эйнштейн делает заявления, с которыми

© Калюжный В.С., Товарниченко В.А., 2016

невозможно спорить, и которое он успешно применяет: «Главное это содержание, а не математика...С помощью математики можно доказать все что угодно...Математика – единственно сделан способ водить самого себя за нос...Существует возможность овладеть предметом математически, не поняв сути дела...В физике существует всего лишь несколько фундаментальных идей, которые можно выразить обычными словами. Ни один ученый не мыслит формулами». Эйнштейн ведет себя как софист, сознательно нарушая законы логики. Рассмотрим второй постулат: Скорость света в вакууме одинакова для всех инерциальных систем отсчета. Она не зависит ни от скорости источника, ни от скорости приемника светового сигнала. В такой форме данный постулат ошеломляет. Он звучит таинственно и окутанный ореолом волшебства. Но его можно сформулировать по-другому, не изменяя физический смысл: 1. Скорость света разная в разных средах. 2. Скорость распространения волн в любом однородной среде постоянна. Она не зависит ни от скорости источника ни от скорости приемника сигнала (эффект Доплера). Казалось бы, тот же физический смысл, но нет таинственности и магического ореола. Звучит достаточно обыденно.

С периодичностью примерно в двадцать лет появляются публикации таких исследователей: А. Меделяновский, В. Докучаев, А. Чернетский, В. Ацюковский, в которых описывается получение энергии с помощью резонанса. Особый интерес представляют работы Андрея Мельниченко, настраивал в резонанс не только трансформаторы но и электродвигатели (увеличение мощности в несколько раз). Но этим публикациям не уделяется внимание, они провозглашаются псевдонаучными, поскольку они противоречат теории относительности и якобы нарушают закон сохранения энергии. Но если существует эфир, закон сохранения энергии не нарушается. Как отличить где научное знание, представленное маргинальной наукой, а где псевдонаучное? Существует довольно простой способ выбрать из двух теорий правильной. Не следует забывать, что критерием научности является повторяемость эксперимента. Наука исчезает, когда вместо обращения к опыту, начинаются переходы на личности. Так, получить резонанс довольно сложно, так это явление неустойчивое, так отсутствуют приборы. Однако, это сделать гораздо проще, чем построить термоядерный реактор. Формулы для расчета параметров колебательного контура можно найти в любом справочнике радиолюбителя. Таким образом, колебательный контур, настроенный в резонанс, позволяет получить увеличение мощности в несколько раз. Чем выше частота, тем больше получаемая мощность. Вопрос о том, откуда берется энергия (предположительно из эфира) пока остается открытым и требует дополнительного изучения. Современное кризисное общество в стадии трансформации находится в точке бифуркации относительно формирования ценностных ориентаций, поскольку требует изменения представлений о месте человека в современном мире, ее роль и отношение к этому миру. Сам же человек является движущей силой современного общества, его архитектором и строителем. И в зависимости от выбора обществом пути реализации творческого и духовного потенциала современной молодежи, или препятствование этом, общество будет или в

прогрессивном движении к гармоничных общественных отношений, или в режиме регресса и саморазрушения[11, с.19].

Информационная революция (ИР), базирующаяся на соединении компьютера с телекоммуникационными сетями, предсказала человечеству не меньше, чем в свое время паровая машина или электродвигатель. Достигнута в начале XX века коммуникационная единство мира обретает качественно новое содержание: скорость распространения больших объемов информации намного превосходит передвижения людей и товаров. Создается глобальное информационное пространство, которое быстро осваивается человеческим сообществом. Важной предпосылкой познания вообще и социального познания, в частности, является тезис о том, что информационная революция коренным образом преобразует человеческое и общественное бытие. Впрочем, «глубокое понимание инструментальных рычагов информационного общества свидетельствует, что в процессе его развития происходит сжатие времени и пространства, благодаря рычагу которого устанавливаются контакты в любой точке земного шара, изменяется содержание различных видов деятельности, индивиды превращаются в граждан планеты» [12, с.34]

Не смотря на разные мнения, ученые все же достигают состояния консенсуса путем выработки взаимоприемлемых формулировок. Не смотря на противоречия и разногласия, наука развивается. Степень взаимопонимания может существовать в пределах между единодушием по поводу содержания теории и методов ее интерпретации, с одной стороны, и полным нежеланием (или технической невозможностью) перевести высказывания оппонента в доступной для понимания и принятой форме - с другой. Похожие проблемы могут решаться на разных уровнях, поэтому различие между парадигмальным уровнем и уровнем исследовательских программ часто осложняются. Если разные точки зрения рассматривать как несовместимые парадигмы, то при этом консенсус невозможен, с другой стороны, отношение ученых к проблеме выбора между двумя теориями может быть решен на уровне исследовательской программы. Различные исследовательские программы могут быть совместимы в рамках одной и той же парадигмы. В этом случае сотрудничество и установление взаимопонимания между учеными возможна. Другое дело, если теорию рассматривать как новую парадигму, несовместимую со старыми представлениями, то достижение взаимного согласия вовсе не свидетельствует о достижении истинного знания. Согласие лишь проясняет состояние науки и отношения между различными группами ученых.

Выводы

Рассматривая маргинальную науку как социальный институт, можно отметить, что состояние маргинальности в Украине обусловлено общим кризисом и радикальными реформами. В следствие включения в научный анализ ценностно-целевых структур социума, связи внутринаучних целей с вненаучными некоторые направления научного исследования становятся маргинальными. Невозможность реального, а не декларируемого «плюрализма парадигм», недостаток толерантности между ними приводит к маргинализации некоторых научных направлений. Во время «научных революций» маргинальная

© Калюжный В.С., Товарниченко В.А., 2016

наука приходит на смену официальной. С одной стороны, новые информационные технологии позволяют ученым всего мира быстро получать доступ к новой информации, с другой стороны в интернет присутствует много информационного мусора. Например, можно легко найти изображение скелета кентавра или дракона, высказывания сторонников «плоской Земли», реклама и т. д., всё это затрудняет поиск достоверной информации. Генезис науки нельзя рассматривать отдельно от событий, происходящих в культурной и политической жизни общества. Удобно объявить представителей конкурирующей парадигмы псевдоучеными, а саму парадигму псевдонаучной.

Перспективы дальнейших исследований:

исследование взаимодействия маргинальной науки, официальной науки, псевдонауки, их социокультурной роли в обществе, взаимодействия и рациональности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Попова И. П. Новые маргинальные группы в российском обществе (теоретические аспекты исследования) / Попова И. П. // СОЦИС, 1999. - №7. - С. 64-66.

2. Мельник В. Наука: проблеми обґрунтування та об'єктивності / В. Мельник // Вісник Львівського університету.Філософські науки. - 2008. - Вип . 11. - С.15-26.

3. Поппер К. Логика и рост научного знания // К. Поппер. Избранные работы. - М. : Прогресс, 1983 .- 608 с.

4. Ильин В. В. Философия науки. - М. Изд-во Москов. ун-та, 2003. - 360 с.

5. Мелков Ю. А. Факт в постнекласической науке. - К.: ПАРАПАН, 2004. -224 с.

6. Чуйко В. Л Особливості концепції істини в теорії наукового пізнання / В. Л.Чуйко // Філософія науки : традиція та інновації. - 2008. – Вип. 2. - С.12-17.

7. Кисельов М. М. Наука і освіта в епоху постнекласики : проблеми перетину / М.М.Кисельов // Філософія науки : традиція та інновації. - 2008. – Вип. 2.- С.3-12.

8. Лебедев С. А, Миронов А .В. Когнитивная социология: от критики особого гносеологического статуса науки к проблеме научного консенсуса./ С.А.Лебедев, А.В.Миронов // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 7. Философия. 1998. - N 4. - С. 99-109.

9. Савостьянова М. В. структура та функціональний діапазон Парадигмальної науки / М.В.Савостьянова // Філософія науки: традиції та інновації. - 2010, №1(2). - С.18-26.

10. Лебідь А. Є. Філософія науки та її роль у розвитку рефлексії Сучасних форм наукової діяльності / А. Є. Лебідь // Філософія науки : традиції та інновації. - 2009. - №1. - С.18-23.

11. Банах В. А., Банах Л. С. Трансформація ціннісних орієнтацій молоді в умовах кризового суспільства / В. А. Банах, Л. С. Банах // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. - 2016. - Вип. 64. - С. 13-21.

12. Воронкова В. Г. Інтернет як глобальна тенденція розвитку мережевого суспільства та інформаціоналізму / В. Г. Воронкова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. - 2016. - Вип. 64. - С. 32-43.

REFERENCES

1. Popova I. P. New marginal groups in Russian society (the theoretical aspects)/ Popova I. P. // SOTSIS, 1999. — No. 7. — P. 64-66;

2. Melnik V. Science : problems obrudovanija the Ob ktelnet / Melnik V. // Visnyk Luvsgaga University Floofs science. 2008. VIP. 11. P. 15-26

3. Popper K. Logika and growth of scientific knowledge // Popper K. Selected works. -M.: Progress, 1983.-608 p.

4. Ilyin V. V. Philosophy of science. - M., Izd-vo Moskov. University press, 2003. - 360

5. Melkov Y. A. postclassical Fact in science. - K. : PARAPAN, 2004. -224 c.

6. Chuiko V. L Features of the concept of truth in the theory of scientific knowledge / Chuiko V. L // Philosophy of science : traditions and innovations 2008. – Vol. 2 sec.12-17.

7. Kiselev M. M. Science and education in the era postclassic: problems of intersection /Kiselev M. M. // Philosophy of science : traditions and innovations 2008. – Vol. 2 sec.3-12.

8. Lebedev S. A., Mironov A. V. Cognitive sociology: from criticism of the special epistemological status of science to the problem of scientific consensus. / Lebedev S. A., Mironov A. V. // Vestn. Mosk. Univ. Sir. 7. Philosophy. 1998. - N 4. - P: 99-109.

9. Savostyanova M. V. structure and functionality of the Paradigm of science /Savostyanova M. V. // Philosophy of science : traditions and innovations, 2010, №1(2)sec.18-26.

10. Lebid A. There. Philosophy of science and its role in the development of a reflection of Modern forms of scientific activity /Lebid A. // Philosophy of science: traditions and innovations, 2009, no 1 p. 18-23.

11. Banakh, V. A., Banakh, L. S. Transformation of value orientations of youth in the conditions of crisis of society. V.A. Banakh, L. S. Banakh // Humanitarian Bulletin Zaporizhya state engineering Academy. - 2016. - Vol. 64. - S. 13-21.

12. Voronkova V. G .The Internet as a global trend of development of network society and nformational / V. G. Voronkova // Humanitarian Bulletin Zaporizhya state engineering Academy. - 2016. - Vol. 64. - Pp. 32-43.

***КАЛЮЖНИЙ В. С.** - кандидат філософських наук, професор кафедри філософії та політології Запорізької державної інженерної академії (Запоріжжя, Україна)*

***ТОВАРНИЧЕНКО В .О. -** кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та політології Запорізької державної інженерної академії*

(Запоріжжя, Україна) E-mail: tovarnichenko@mail.ru

МАРГІНАЛІЗАЦІЯ ОФІЦІЙНОЇ НАУКИ: НЕОБХІДНІСТЬ ТОЛЕРАНТНОСТІ МІЖ ПАРАДИГМАМИ

У статті розглядається процес її маргіналізації офіційної науки. Наука лежить в основі сучасних інформаційних технологій. Без неї були б неможливі досягнення в галузі освоєння космосу, медицини, генетики, кібернетики.. Але не тільки наука впливає на суспільство, але і суспільство впливає на науку як соціальний інститут і, зокрема, на вчених, які є членами товариства. В ситуації постмодерну змінюється культурна функція науки. Її ідентичність розмивається. Наука, виявляється з цієї точки зору однією з сфер професійної діяльності, має лише прикладне значення - у створенні можливостей для проектування нових технічних систем, - але претензії на володіння істиною не мають підстав.В різних галузях науки вимоги до її критеріям відрізняються. Саме це дає можливість існувати маргінальної науці. Маргінальність виникає під впливом зовнішніх факторів, пов'язаних із соціально-економічною й соціокультурною трансформацією суспільства в цілому, яка, в свою чергу, змусила соціальні групи, які мали раніше високий статус, змінити або повністю втратити його і пов'язані з ним соціальне середовище, соціальні зв'язки та систему ціннісних орієнтацій. При такому розумінні і наука і псевдонаука в культурі рівноправні, торжествує ігрове ставлення до життя. Псевдонаукові ігри не вимагають використання громіздкого і дорогого устаткування, і є більш ефективними у фінансовому відношенні, ніж заняття наукою. В цих умовах розмивається межа між наукою і псевдонаукою, що гальмує технологічний розвиток. Для сучасної Української науки як соціального інституту, характерно те, що її не обійшов стороною процес трансформації української соціальної структури — маргіналізація значної частини населення. Маргінальна наука - самостійна галузь теоретичного знання, яка не відповідає наявним критеріям науковості, але в різних галузях науки вимоги до її критеріям відмінні. Саме це дає можливість існувати маргінальної науці. У взаємодіях між офіційною наукою і маргінальної наукою необхідна толерантність

***Ключові слова:** толерантність, псевдонаука, маргінальна наука, наукова картина*

© Калюжный В.С., Товарниченко В.А., 2016

світу, раціональність, парадигма, наука, наукова раціональність, критерії науки

KALYUZHNY, VICTOR - candidate of philosophical sciences (Ph.D.), professor department of philosophy and political science Zaporizhia State Engineering Academy (Zaporozhye, Ukraine)

TOVARNICHENKO, VLADIMIR - candidate of Philosophical Sciences (PhD), assistant professor department of philosophy and political science Zaporizhia State Engineering Academy (Zaporozhye, Ukraine) E-mail: tovarnichenko@mail.ru

THE MARGINALIZATION OF OFFICIAL SCIENCE: THE NEED OF TOLERANCE BETWEEN THE PARADIGMS

The article examines the process of marginalization of the official science. Science is the basis of modern information technologies. Without it would be impossible to achieve in the field of space exploration, medicine, genetics, Cybernetics.. But not only science affects society and society affects science as a social institution and, in particular, on scientists who are members of the society. In the situation of postmodernity changed the cultural function of science. Her identity is blurred. Science is from this point of view one of the spheres of professional activity, has only a practical value in creating opportunities for the design of new technical systems, but claim to possession of truth have no reason to. In different branches of science requirements to its criteria differ. It gives the opportunity to be a marginal science. Marginality occurs under the influence of external factors related to socio-economic and socio-cultural transformation of society as a whole, which, in turn, made social groups that previously had a high status, change, or completely lose it and the associated social environment, social relations and the system of value orientations. With this understanding, and science and pseudo-science in the culture of equal triumphs playful attitude to life. Pseudo-games do not require the use of cumbersome and expensive equipment, and are more cost effective than science classes. In these circumstances, it blurs the boundary between science and pseudoscience, which hampers technological development. For the modern Ukrainian science, as a social institution, characteristically, that it was not spared the process of transformation of the Ukrainian social structure of marginalization of a large part of the population. Marginal science is an independent field of theoretical knowledge which does not correspond to cash the criteria of science, but in different branches of science requirements to its criteria is excellent. It gives the opportunity to be a marginal science. The interactions between formal science and marginal science required tolerance

Key words: *tolerance, pseudoscience, fringe science, scientific picture of the world, rationality, paradigm, science, scientific rationality, the criteria of science*

Стаття надійшла до редколегії 25.06.2016 р.
Рекомендовано до друку 30.06.2016 р.

УДК 1:366:17.022

СЕВЕРИН-МРАЧКОВСЬКА Л. В.,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені В.Гетьмана»
(Київ, Україна) E-mail: lsever2010@gmail.com

КОНСЬЮМЕРИЗМ: МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ ВИМІР

У статті аналізується морально-етичний аспект консьюмеризму як суспільного явища. Розглядаються різні підходи до трактування поняття консьюмеризму, становлення концепції консьюмеризму. Робиться висновок про суперечливе трактування сутності консьюмеризму як феномену духовно-економічного життя сучасної людини.

Ключові слова: *консьюмеризм, людина, споживання, духовні потреби, життєві цінності, духовно-економічне буття людини.*

Актуальність та постановка проблеми в загальному вигляді, її зв'язок з важливим науковими і практичними завданнями. Проблема консьюмеризму, яка є багатогранною та дискусійною, посідає чільне місце в наукових дослідженнях та дискусіях. Специфіка феномену консьюмеризму полягає у тому, що він функціонує на межі економічної та духовної сфер життєдіяльності індивіда. Звідси – інтерес до нього як економістів, так і філософів, психологів, культурологів. Інтерес до дослідження проблеми консьюмеризму продиктований, власне, самим сучасним життям, яке, дедалі, все більшою мірою демонструє складність, неоднозначність, багатоманіття проявів. Аналіз консьюмеризму як суспільного явища, всебічне осмислення його морально-етичного аспекту дозволить людині переглянути засади власного буття, зорієнтуватися у складних реаліях сучасного життя.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких представлено вирішення даної проблеми, і на які спирається автор. Зазначимо, що консьюмеризм виступає, насамперед, предметом дослідження економічної науки. Так консьюмеризм як концепція захисту прав споживачів та найважливіший напрямок соціальної діяльності в системі ринкових відносин, основні права споживачів та державна політика по їх захисту, міжнародний досвід розвитку консьюмеризму, а також передумови його виникнення та розвиток в Україні перебувають у центрі уваги І.Дудли та О.Язвінської. До наукового доробку О.Язвінської також можна віднести й дослідження передумов та основних історичних етапів розвитку консьюмеризму.

Проблема консьюмеризму в контексті аналізу питань теорії і практики маркетингової діяльності є об’єктом дослідження В.Бевзенка, І.Баширова.

© Северин-Мрачковська Л.В., 2016

Етичні аспекти консьюмеризму в контексті аналізу проблеми підприємництва та бізнес-культури, взаємовідносин підприємництва та споживачів розглядають Л.Лігоненко, Г.Піратовський, І.Молоштан.

Психологічні аспекти впливу ідеології споживання на дітей як нової групи споживачів аналізують Е.Шакурова, Л.Єрохіна-Кандалінцева, О.Нікіфоров, О.Щеглов, Д.Кук, Р.Роббінс, М.Золл та інші.

Зазначимо, що органічно пов'язаний з проблемою консьюмеризму феномен споживання почав досліджуватися ще у XVIII-XIX століттях. Перші теорії та концепції споживання належать М.Веберу, Т.Веблену, К.Марксу, Г.Зіммелю, Т.Зомбарту. Зокрема, К.Маркс подає ідею товарного фетишизму, Т.Веблен – теорію показного демонстративного споживання, Г.Зіммель висунув теорію моди як засобу самовизначення, Т.Зомбарт запропонував теорію розкоші тощо. Своєрідним «апологетом» теорії споживання можна вважати відомого англійського економіста першої половини XX століття Дж.М.Кейнса, а критиком – його попередника - видатного французького економіста початку XIX століття Ж.-Б.Сея.

Аналіз проблеми споживання під економічним «кутом» зору має місце також у роботах сучасних науковців, зокрема, С.Хорвіца, Ф.Котлера, К.Келлера.

Філософський погляд на проблему споживання зустрічаємо у працях О.Шпенглера, Ж.Бодрійяра, Г.Маркузе, які писали про деструктивний, дегуманізуючий вплив ідеології споживання на сучасну людину.

Тему людини-споживача розкривають у своїх працях і багато сучасних зарубіжних та вітчизняних науковців: З.Бауман, А.Зинов'єв, Н.Кляйн, Р.Лівшиць, Д.Сібрук, А.Тарасов, Е.Фромм, Н.Еліас, М.Бережний, Д.Залтман, Х.Ортега-і-Гасет, Ф.Фукуяма, Дж.Енджел, Н.Хомський, Б.Сарков, С.Борзих, О.Самсін, Б.Кузнєцов, О.Язвінська, І.Дудла, О.Цинтила та інші.

Соціально-культурні, політичні передумови формування суспільства споживання, специфіка «економіки споживання», грунтованої на штучно сформованих потребах людини та маніпулюванні ними, активно, зі значною долею критики, аналізуються П.Мостовим. Його погляди зводяться до вкрай критичного осмислення суті та наслідків розширення «економіки споживання» як підгрунтя суспільства споживання.

Соціальні та психологічні аспекти формування розумних потреб особистості аналізують Є.Донченко, Л.Сохань, В.Тихонович. Критерії розумних потреб особистості перебувають у центрі уваги Ф.Садикова. Проблема розумних потреб особистості в умовах соціалізму досліджується М.Михайловим. Соціально-філософські аспекти проблеми потреб людини найбільш повно аналізують О.Самсін та А.Здравомислов. Всебічне осмислення поведінки споживачів провадить І.Альошина.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття. Проблемна ситуація. Проте, на жаль, на тлі жвавого інтересу до феномену консьюмеризму, яке ми спостерігаємо в останні десятиліття як у вітчизняній, так і зарубіжній науці, всебічне та повне дослідження його морально-етичного виміру залишається не повною мірою актуалізованим.

Основною метою статті, таким чином, є повне та всебічне осмислення морально-етичного аспекту феномену консьюмеризму, що здійснюється крізь призму взаємодії моральності та економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обгрунтуванням отриманих наукових результатів. Ознакою буття сучасної людини є виразне домінування матеріальних цінностей над духовними. Якщо раніш духовні цінності й потреби відігравали важливу роль у житті індивіда й суспільства загалом, то у сучасному світі вони, вочевидь, знівельовані [1; 2, с.230; 3; 4, с.98].

У сучасному світі як окремі індивіди, так і суспільство загалом, керуються зовсім іншими установками й орієнтирами, новою життєвою «релігією»: наприклад, створюють щось нове, неординарне не задля прояву власної індивідуальності та самореалізації, а з метою формування попиту, й у кінцевому підсумку, - задля особистого збагачення. Саме попит виступає визначальним чинником матеріального виробництва, оскільки виробники товарів і послуг націлені у своїй діяльності, насамперед, на отримання очевидних і швидких результатів. Таким чином, відбувається підміна потреби в культурних (духовних) цінностях потребою в цінностях матеріальних, що завжди робить людину все більш залежною від сфери товарів. Метою трудової діяльності індивіда, його праці стає отримання певного товару (послуги). Людина працює заради придбання даного товару (виробу) і, зазвичай, після здійснення бажаної покупки її потреби лише зростають або виникають нові, які, здебільшого, грунтуються на потребах, задоволених раніш.

Отже, є підстави стверджувати, що всі люди, які залучені в «орбіту» ринку, тією чи іншою мірою виступають як споживачі. Тому в сучасному світі набувають особливої актуальності консьюмеристичні відносини - відносини, грунтовані на обслуговуванні та задоволенні потреб людей як споживачів.

Насамперед, хотілося б звернути увагу на багатозначність трактування поняття консьюмеризму. По-перше, у деяких роботах з економіки консьюмеризм трактується як синонім кейнсіанства[1], оскільки історично саме воно зробило в економіці наголос на споживанні як шляху економічного зростання та створення добробуту [5]. До кейнсіанської революції стандартним було переконання, що виробництво, а не споживання, є джерелом економічного розвитку. Завдяки кейнсіанству, маніпулювання елементами загального доходу (споживанням, заощадженням, урядовими витратами тощо) стало фокусом макроекономічної політики та економічного поступу [5]. Такий підхід був сформований у XVIII–XIX століттях.

По-друге, терміном «консьюмеризм» (від англ. *consumer* - споживач) позначають «організовані дії, акції, спільні програми щодо захисту інтересів споживачів, якості товарів і послуг від свавілля, здійснюваного недобросовісними товаровиробниками, комерсантами, торговцями»[6]. Співзвучну точку зору щодо визначення поняття консьюмеризму висловлює низка науковців: Ф.Котлер та К.Л.Келлер [7], О.М.Язвінська [8, с.10-71], І.О.Дудла [9, с.15-46] та інші. Так, зокрема, О.Цинтила стверджує, що «консьюмеризм як суспільне явище - це характеристика феномена споживання. Він є рухом громадян і організацій за розширення прав споживачів, якості

© Северин-Мрачковська Л.В., 2016

товарів і послуг» [1].

По-третє, консьюмеризм виступає специфічною ознакою розвитку сучасного світу, характеристикою економічного буття сучасної людини, й як стиль життя, грунтований на культі споживання, - вирішальним чинником розвитку відносин типу: «споживачі–виробники». Консьюмеризм зумовлює зміну життєвих цінностей людини, штучно нав'язуючи їй потребу у все нових і нових товарах та послугах, які, зазвичай, є непотрібними; формує нову «культуру»: основна мета людини, її головний життєвий орієнтир – це придбання та споживання товарів, що перетворює її на людину-споживача [1].

Таким чином, є підстави констатувати, що поняття консьюмеризму є складним і багатовимірним. Зазначені вище підходи до осмислення сутності поняття консьюмеризму, на нашу думку, варто розглядати як взаємодоповнюючі.

Зауважимо, що феномен консьюмеризму має певну динаміку розвитку. Варто зазначити, що що саме в умовах ринку стає можливим формування консьюмеристичних відносин й, відповідно, концепції консьюмеризму. Прийнято вважати, що біля витоків суспільства споживання стояв Генрі Форд. Як відомо, 1 жовтня 1908 року він випустив на своєму заводі перший автомобіль моделі «Т», який отримав прізвисько «бляшана Ліззі». Всього за 16 років, 4 червня 1924 року, з конвейєра вже зійшла 10-мільйонна «Ліззі». Мільйони автомобілів потребували мільйонів покупців, і Форду спала на думку «маленька ідея», якою він пізніше пишався, і котра допомогла йому розв’язати дану проблему: запровадити конвейєрне виробництво, яке дозволило збільшити продуктивність праці, знизити собівартість одиниці продукції та встановити, порівняно, високий рівень заробітної плати для робітників, які і ставали покупцями «Ліззі». Таким чином, масове виробництво дало поштовх масовому споживанню.

З часом, на ринку відбувається накопичення подібних товарів, зростає необхідність їх реалізації, посилюється конкуренція між товаровиробниками у збуті товарів. Консьюмеризм стає своєрідною «реакцією» споживачів на зростання кількості неякісних товарів на ринку, у виробництві яких є зацікавленим, власне, сам виробник (оскільки знижується їх собівартість).

Отже, зростання масового виробництва, необхідність збуту виробником усе більшої кількості, часто, неякісних товарів, усвідомлення споживачами необхідності захисту своїх прав на ринку стають соціально-економічними передумовами формування консьюмеризма як суспільного явища.

Таким чином, консьюмеризм формується як рух, метою якого є відстоювання інтересів і прав споживачів, забезпечення високого рівня якості товарів і послуг, що пропонуються їм на ринку.[2] Якщо порівнювати традиційні права продавця (пропонувати будь-який товар, якщо товар несе загрозу здоров’ю, то пропонувати з необхідними застереженнями; призначати за товар будь-яку ціну; витрачати будь-які кошти на просування товару, дотримуючись умов чесної конкуренції; пропонувати будь-які програми стимулювання збуту, сповідуючи принцип чесної та правдивої реклами) та покупця (розраховувати, що товар буде якісним та безпечним у використанні; не купувати товар, що

пропонується; розраховувати, що товар відповідає прорекламованим характеристикам та якості) можна дійти висновку, що влада, в основному, зосереджена в руках продавця. Тому прихильники концепції консьюмеризму – громадяни та політики, що усвідомлюють свою відповідальність за розширення прав та впливу покупців по відношенню до продавців, - наголошують на необхідності державного захисту інтересів та прав споживачів. На сьогодні він передбачає: вибір товару, доступ в отриманні знань про товар мають бути вільними; гарантований рівень споживання (передбачається шляхом стимулювання виробництва, сплати компенсацій); право на належну якість та торговельне обслуговування; право на необхідну доступну й достовірну інформацію про кількість, якість та асортимент товарів; безпека товарів для життя, здоров'я, майна; компенсація збитків, спричинених товарами неналежної якості; звернення до суду та в інші органи за захистом порушених прав; право на об'єднання споживачів у товариства, організації [10, с.60].

Оскільки, повсякчас, недостатні поінформованість, підготовленість, захищеність покупця не дозволяють йому прийняти найбільш правильне рішення, то все голосніше звучить вимога про надання споживачам додаткових прав, а саме: на вичерпну інформацію про найбільш важливі властивості товару; на захист від сумнівних товарів та сумнівних маркетингових прийомів та інші.

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин більшість компаній, в принципі, визнали переважну більшість законних прав споживачів. У зв'язку з цим сформувалася своєрідна «збірка заповідей» стосовно споживача, дотримання яких принесе користь виробнику: виробляти якісний товар; опікуватися проблемами споживача, які йому важко вирішити самостійно; намагатися завбачувати бажання споживачів; якомога більше інформувати споживача про виробника; допомагати споживачам в експлуатації товарів; створювати атмосферу відкритості у стосунках зі споживачами; забезпечувати чітку адресність товару, що виробляється, та інші.

Права споживачів у сучасному суспільстві захищені також законодавчо, однак і наявність юридичних норм не виключає ситуацій «порівняно чесного обману», коли використовується некомпетентність споживачів за принципом «на те й щука в річці, щоб карась не дрімав». Наприклад, неетичною поведінкою можна вважати дії компанії, яка не здійснює необхідних заходів по усуненню дефектів своєї продукції, які можуть зумовити шкідливі наслідки для населення.

Важливою формою взаємодії виробника та споживача, продавця та покупця є рекламна діяльність. У країнах з розвинутою ринковою економікою рекламна діяльність опирається на етичні стандарти, що закріплені в міжнародному кодексі рекламної практики, головними моральнісними принципами якої є: чесність, правдивість, благопристойність (відмова від використання в рекламі методів та прийомів, що зазнають громадського осуду) тощо. Неприпустимими вважаються прямий та опосередкований обман, використання перекручених даних про якість товарів, маніпулювання даними об'єктивних досліджень. Кодекс визначає також етичні принципи, відповідно до яких мають вибудовуватися взаємостосунки конкурентів та гарантуватися захист прав особистості: задоволення потреб споживачів, сприяння справедливій

© Северин-Мрачковська Л.В., 2016

конкуренції між підприємцями, створення позитивного іміджу тощо.

У країнах пострадянського простору, зокрема, Україні, суттєвою перешкодою, що заважає більшою мірою орієнтуватися на інтереси споживача, є «спадщина» тоталітарної культури, системи, де бажання, смаки, інтереси та погляди «спускалися зверху». Споживачам пропонувався не той товар, котрий відповідав їх смакам та уподобанням, а той, який було зручніше виробляти. Хронічний дефіцит сприяв формуванню жорсткої підсвідомої установки у ставленні до споживача: «бери, що дають». До сьогодні зберігається негативна практика орієнтування на виробника на шкоду інтересам споживача, щоправда, тепер вона є не настільки категоричною, як колись.

Консьюмеризм як організований рух споживачів на захист своїх прав, таким чином, є продуктом розвитку ринкових відносин, економічної еволюції, закономірним результатом переходу від економіки виробників до економіки споживачів, від «ринку виробника до ринку споживача» [10, с.60]. Зародившись на початку ХХ століття, він отримав широке поширення у світі, здобувши особливого впливу у Скандинавії, країнах Бенілюксу, дедалі більше поширюючись у Франції, Німеччині та Японії. З того часу з'явилися чимало ініціативних груп, прийнято низку законів, що охороняють інтереси споживачів, створені спеціальні служби на державному та місцевому рівнях.

Проте, з часом консьюмеризм в «гонитві» за якісними товарами і послугами, що надаються споживачам, як наче, «перероджується», набуваючи нової модифікації: він стає новою «філософією» життя, стилем життя, грунтованим на культі споживання; людина, занурюючись у «вир» споживацьких інтересів, уподобань та все зростаючих потреб, поступово змінюється, «перероджується» з моральної точки зору, стає «рабом» споживання. Консьюмеризм, таким чином, перетворюється на новий життєвий орієнтир людини, формує засади її життєвої «політики». Як такий, консьюмеризм також цілком може називатися новою «релігією», новою «ідеологією» життя. Німецько-американський філософ і соціолог ХХ століття Г.Маркузе у своїй роботі «Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвиненого індустріального суспільства» (1964) говорить про прихід нової форми цивілізації, яка перетворює непомірне споживання на потребу, а все нові потреби продукуються суспільством і служать засобом тотального контролю над індивідом [11].

Зауважимо при цьому, що під впливом «ідеології» консьюмеризму більшість людей купує свій товар не з метою задоволення нагальних життєвих потреб, а заради можливості вираження власного соціального статусу й підтвердження високого рівня достатку. Адже, спочатку існували лише товари, які були необхідні людині в щоденному споживанні, проте, згодом виробники, з метою збільшення своїх капіталів, почали виробляти продукцію, в якій не було необхідності. «Якщо проаналізувати асортимент товарів, що пропонуються споживачеві, виявляється, що насьогодні лише 30% товарів відповідають базовим потребам людини» [12].

З метою поширення таких товарів виробники створювали рекламу, яка і сформувала засади консьюмеризму як філософії споживання, сприяючи

формуванню у людей «штучних» потреб. Під впливом реклами люди купують нові товари, найчастіше, не через їх функціональність, а лише тому, що пропонований товар - рідкісна й нова річ. Зауважимо при цьому, що пріоритетність товару визначається не його внутрішніми якостями, не нагальністю його придбання, а винятково зовнішнім виглядом, «статусністю». Ще наприкінці XIX століття Т.Веблен помітив, що «люди, здійснюючи покупки, стали керуватися ірраціональними причинами», зокрема, бажанням підкреслити свою приналежність до певної соціальної групи [13]. З часом товари набували масового поширення й їх продовжували купувати тільки тому, що «вони були в інших». Коли в результаті масового поширення вони втрачали свою «ексклюзивність», людині-споживачу пропонувалося нове «покоління» товару, більш ексклюзивне і статусне. «Розплата» індивіда за спробу шляхом придбання «престижних» товарів і послуг піднятися на вищий статусний рівень, стати кращим за інших, на нашу думку, - це хибний життєвий орієнтир, оскільки він означає втрату власної індивідуальності, особистісної неповторності, занепад духовності. У гонитві за товарами людина, по суті, створює видимість своєї значущості, намагаючись переконати в ній себе саму та інших.

Висновки дослідження. З нашої точки зору, трактування феномену консьюмеризму у морально-етичному вимірі є амбівалентним, двоїстим. З одного боку, консьюмеризм як «ідеологія» споживання цілком заслуговує на критику. По-перше, життя багатьох людей унаслідок впливу на них середовища, «заточеного» на економіку споживання, зводиться до того, що вони відшуковують усе новітніші товари, активно міняють старе на нове, більш престижне, їх спілкування зводиться до того, де, що, хто бачив, придбав що-небуть нове… З часом, вони з легкістю міняють і старі стосунки на нові, більш престижні. У гонитві за «статусністю» у речах (заміських будинках, квартирах, автомобілях, одязі тощо) індивід дуже швидко починає керуватися принципом «статусності» у побудові міжлюдських стосунків, не залишаючи в них місця щирій дружбі, безкорисливості, взаємодопомозі, сумлінню, честі, відповідальності, вірності, шляхетності, інакше кажучи, - моральним цінностям (нормам). Консьюмеризм, таким чином, призводить до дегуманізації людини та суспільства загалом. Важко не погодитися з думкою сучасного німецького філософа Гвардіні Р., який зазначає, що для буття сучасної людини є характерним «дефіцит переживань,…, безпосередніх особистісних зв'язків» [14].

По-друге, негативною тенденцією розвитку консьюмеризму в сучасному світі стає поява нової групи споживачів – дітей, які стають не лише платоспроможною силою, але й активними «консультантами» батьків у процесі вибору товару. Виробники, маркетологи, рекламні агентства, відповідно, починають звертати увагу на дітей як групу споживачів та збільшувати рекламні бюджети [2, с.230]. На наше глибоке переконання, занурення у «вир» споживання аудиторії дітей призводить до формування в них із раннього віку аморальних рис: марнославства, зверхності та гордовитості у спілкуванні з іншими людьми, гіпертрофованої потреби у матеріальних цінностях тощо. Дитина (підліток) прагне придбати не книгу, а «статусний» гаджет нового

© Северин-Мрачковська Л.В., 2016

покоління, потенційні можливості якого будуть використовуватися нею несповна (і це відомо заздалегідь і їй, і її батькам); витратити кошти не на екскурсію чи подорож, а на нову версію, скажімо, смартфону, технічні можливості якого можуть використовуватися не за прямим призначенням, а з аморальною метою: наприклад, зафільмувати сцену знущання над ровесником, виклавши її у інтернет-середовищі тощо.

Безсумнівним є той факт, що, якщо раніше консьюмеризм виступав, загалом, як характеристика споживання, то сьогодні він цілком заслуговує статусу гасла й одночасно мети життя сучасної людини, перетворюючись на повноцінну практичну філософію - філософію споживання. Ідеологія насолоди споживанням стає однією з головних ознак сучасної цивілізації, здійснюючи деструктивний вплив на духовність людини. Культурна цінність або практичне призначення товару виявляються не суттєвими; набагато більш важливим є емоційний стан людини, компенсація (задоволення), одержувана у процесі обміну грошей на товари (послуги), яке найчастіше здійснюється несвідомо, імпульсивно, під впливом зовнішніх чинників [1]. Прогнози ж на майбутнє для світу, в якому панує консьюмеризм, цілком зрозуміло, невтішні. За таких обставин люди мають здійснювати спроби переосмислення власних життєвих цінностей, власного ставлення до матеріальних аспектів буття.

З іншого боку, консьюмеризм - це прогресивний, по своїй суті, громадський рух, метою розгортання якого є боротьба за підвищення якості товарів і послуг, пропонованих споживачам. Відтак, на нашу думку, консьюмеризм цілком можна трактувати як цінне у моральнісному аспекті явище економічного буття людини, моральнісно орієнтована соціальна діяльність у сфері ринкових відносин.

Зазначені вище підходи до осмислення проблеми консьюмеризму, вочевидь, демонструють багатовимірність і складність даного феномену духовно-економічного життя сучасної людини. Хоча, ці підходи й суперечливі, однак, як засвідчує дійсність, вони цілком узгоджуються в сучасному світі. Консьюмеризм сприймається виробниками і як заклик до створення все більшої кількості товарів і послуг з метою задоволення потреб споживачів, і як шлях до власного збагачення, і як політика виробництва та популяризації товарів, які мають високий рівень якості, що особливо актуально в умовах загострення екологічних проблем унаслідок антропогенної діяльності людини, і як заклик до виробництва якісних товарів та послуг, і як ідеологія насолоди споживанням, і як філософія споживання, що розкриває негативні та позитивні аспекти цього феномену сучасної епохи, звертає увагу на доцільність переосмислення духовних засад існування сучасної людини.

Подолання тих чи інших негативних наслідків розвитку ринкової економіки, на наше глибоке переконання, можливе лише шляхом сталого розвитку економіки та інших сфер суспільного життя, ефективної державної політики, результативного виховного впливу на людину. Інакше кажучи, – шляхом створення справжнього гуманістичного суспільства, в умовах якого людина буде мати сприятливі можливості для розвитку власної індивідуальності, збагачення духовного світу.

Примітки:

1. Кейнсіанство - це макроекономічна теорія, яка визнає й обгрунтовує необхідність і значущість державного регулювання ринкової економіки. На думку Кейнса, державному регулюванню підлягають такі макроекономічні показники, як: національний дохід, сукупна пропозиція, сукупний попит, зайнятість, заощадження та інвестиції. Основним чинником, здатним вивести економіку з кризи, є, на думку Кейнса, сукупний попит. Він визначається трьома складовими: споживанням населення, інвестиціями підприємств, державними витратами. Тому кейнсіанську економічну політику часто називають концепцією управління попитом [15].

2. Термін «консьюмеризм» виникає у 60-х роках XX століття і приходить на зміну поняттю «суверенітет споживача».

3. Щоправда, в останні роки значна частина населення нашої країни та країн Західної Європи, відмовившись від споживання товарів російського виробництва через військово-політичний конфлікт України та РФ, вочевидь, продемонструвала, що консьюмеристичні інтереси можуть мати потужні моральні «шори».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цинтила О. Консьюмеризм як ознака сучасної культури і втрати людської індивідуальності [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://arr.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/619/.

2. Шакурова Э. М. Консьюмеризм поглощает детство // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия: Социальные науки. – 2007. -№3(8). -С. 226–233.

3.Сінькевич О. Б. «Ідеологія суспільства споживання та масова культура: філософсько-культурологічний аналіз» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.sworld.com.ua/konfer29/1223.pdf.

4. Швейцер А. Культура и этика / Пер. с нем. - М. : Прогресс, 1973. – 343 с.

5. Хорвіц Стівен. Консьюмеризм - це кейнсіанство. Журнал «The Freeman» грудень, 2010 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.mises.org.ua/articles/65-stephen-horwitz/201-consumerism-is-keynesianism.html.

6. http://slovopedia.org.ua/38/53402/380851.html">КОНСЬЮМЕРИЗМ [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <a http://slovopedia.org.ua/38/53402/380851.html">КОНСЬЮМЕРИЗМ.

7. Котлер Ф., Келлер К. Л. Маркетинг менеджмент. Экспресс-курс / Перевод с англ. под науч. ред. С. Г. Жильцова. -С.-Пб-г: Питер, 2010. -480 с.

8. Язвінська О. М. Історія консьюмеризму: Навч. посіб. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2000. – Розд.1. –С.10-71. -252 с.

9. Дудла І. О. Захист прав споживачів: Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – Тема 1. – С.15-46. .

10. Бевзенко В. Ф., Баширов И. Х. Мир маркетинга: Учебное пособие. – изд. 2-ое, допол. – Донецк, 2003. - 200 с., ил.

11. Маркузе Г. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвиненого індустріального суспільства [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://vpered.wordpress.com/2010/09/16/marcuse-one-dimensional-man/

12. Мостовой П. Лекция: «Есть ли будущее у общества потребления?» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://polit.ru/article/2005/12/01/mostovoi/.

13.Veblen_-Teoria_prazdnogo_klassa.pdf [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: Veblen_-Teoria_prazdnogo_klassa.pdf.

14. Гвардини Р. Конец Нового времени [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://royallib.com/read/gvardini_romano/konets_novogo_vremeni.html#61440.

15. http://epi.cc.ua/keynsianstvo20523.html [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://epi.cc.ua/keynsianstvo20523.html.

© Северин-Мрачковська Л.В., 2016

REFERENCES

1. Tsyntyla O. Consumerism as a sign of modern culture and the loss of human individuality [Electronic resource] - Access: http://arr.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/619/.

2. Shakurova E. Consumerism swallows the childhood // Vestnik of Nizhny Novgorod University by N. Lobachevskii. Series: Social studies. - 2007. -№3 (8). - P. 226-233.

3. Sinkevych O. The ideology of consumer society and mass culture, philosophical and cultural analysis [Electronic resource] - Access: http://www.sworld.com.ua/konfer29/1223.pdf.

4. Shweitser A. The Culture and the Ethics / Transl. From Germ. - M .: Progress, 1973. – 343 p.

5. Horvitz S. Consumerism is a Keynesianism. The Magazine «The Freeman», Dec. 2010 [Electronic resource] - Access: http://www.mises.org.ua/articles/65-stephen-horwitz/201-consumerism-is-keynesianism.html

6. http://slovopedia.org.ua/38/53402/380851.html"> consumerism [Electronic resource] - Access: http: // slovopedia. org.ua/38/53402/380851.html">КОНСЬЮМЕРИЗМ .

7. Kotler F., Keller K. Marketing. Management. Express Course / translated under the scientific editorship of Zhiltsova S. -S-Pb: Piter, 2010. - 480 p.

8. Yazvinska O. The History of Consumerism: Textbook. - K.: Kyiv National University of Trade and Economics, 2000. - Part.1. - P.10-71. -252 p.

9. Dudla I. Consumer rights protection: Textbook. - K.: Educational literature Center, 2007. - Theme 1 - P.15-46. – 448 p.

10. Bevzenko V., Bashirov Y. The world of marketing: Textbook. - 2-nd Ed., supplemented. - Donetsk, 2003. -200 p., fig.

11. Marcuse H. One-dimensional Man. Studies in ideology of advanced industrial society [Electronic resource] - Access: https://vpered.wordpress.com/2010/09/16/marcuse-one-dimensional-man/.

12. Mostovoi P. The Lecture: Is there a future for consumer society? [Electronic resource] - Access: http://polit.ru/article/2005/12/01/mostovoi/.

13. Veblen T. The Theory of the Leisure Class. pdf [Electronic resource] - Access: Veblen_-Teoria_prazdnogo_klassa.pdf.

14. Guardini R. The End of the New Age. [Electronic resource] - Access: http://royallib.com/read/gvardini_romano/konets_novogo_vremeni.html#61440.

15. http://epi.cc.ua/keynsianstvo20523. html [Electronic resource] - Access: http://epi.cc.ua/keynsianstvo20523.html

СЕВЕРИН-МРАЧКОВСКАЯ Л.В. - *кандидат философских наук, доцент кафедры философии ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени В.Гетьмана» (Киев, Украина)* E-mail: lsever2010@gmail.com

КОНСЬЮМЕРИЗМ: МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

В статье анализируется морально-этический аспект консьюмеризма як общественного явления. Рассматриваются различные подходы к трактованию понятия консьюмеризма, становление концепции консьюмеризма. Делается вывод о противоречивой трактовке сущности консьюмеризма как феномена духовно-экономической жизни современного человека.

Ключевые слова: *консьюмеризм, человек, потребление, духовные потребности, жизненные ценности, духовно-экономическое бытие человека.*

SEVERIN-MRACHKOVSKA, LIUDMYLA - *PhD, Associate Professor, Department of Philosophy of State University "Kyiv National Economic University by Vadym Hetman"*
(Kyiv, Ukraine) E-mail: lsever2010@gmail.com

CONSUMERISM: MORAL AND ETHICAL DIMENSION

The article examines the moral and ethical dimension of consumerism as a social phenomenon. There are considered different approaches to the interpretation of the consumerism conceptand to its formation. There is a conclusion about a controversial interpretation of consumerismessence as a phenomenon of spiritual and economic life of modern man.

Keywords: *consumerism, human, consumption, spiritual needs, life values, spiritual and economic life of the person.*

Стаття надійшла до редколегії 01.07.2016 р.
Рекомендовано до друку 06.07.2016 р.

© Северин-Мрачковська Л.В., 2016

УДК 796:141.78

БІЛОГУР В. Є.,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри теорії і методики фізичного
виховання та спортивних дисциплін
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
(Мелітополь, Україна) E-mail: bilovlada@mail.ru

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ СПОРТУ ЯК АРЕАЛУ ЛЮДИНОВИМІРНОСТІ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ГУМАНІЗАЦІЇ ЯК СОЦІАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ

В статті представлено соціально-філософську рефлексію спорту, в контексті якої з'ясовано проблематику теоретико-методологічних засад спорту як ареалу людиновимірності спортивної діяльності, що має в своїй основі змагальність у якості інституціолізованої соціальної практики; визначено сутність спорту як специфічного засобу виміру людських можливостей і здібностей, його людиновимірну сутність; доведено, що спорт виступає у якості засобу перетворення природи людини як суспільного індивіду та вимагає створення для реалізації її сутнісних сил людиновимірних форм людської життєдіяльності; розкрито соціокультурний потенціал спорту як соціальної практики, в основі якої гуманістична сутність спортивної діяльності та спортивного буття; визначити культурні смисли спорту у якості потенціалу його людиновимірного розвитку та можливості його гуманізації як соціальної практики в якості фактору його людиновимірності.

Ключові слова: спорт, людиновимірна сутність, спортивна діяльність, гуманізація спорту як соціальної практики, соціокультурний потенціал спорту, оптимізація людиновимірності спорту

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Розглянемо соціально-філософську рефлексію спорту, в контексті якої з'ясовано проблематику теоретико-методологічних засад спорту як ареалу людиновимірності спортивної діяльності, що має в своїй основі змагальність у якості інституціолізованої соціальної практики. Теоретико-методологічні засади спорту як ареалу людиновимірності спортивної діяльності та можливості її гуманізації як соціальної практики пов'язані з тим, що на початку третього тисячоліття суспільство набуло великого та безцінного досвіду у вивченні різноманітних сфер людської діяльності під впливом соціальних, культурних, онтологічних, еволюційних, історичних процесів. І в центрі всіх перетворень, пов'язаних з гуманізацією та людиновимірністю, залишається людина у її багатоманітних відношеннях зі світом першої і «другої природи», тобто з суспільством, культурою, спортом, спортивною діяльністю, що залежать від комунікаційних процесів, які відбуваються у соціумі, між індивідами-альянсами-групами. В центрі цих перетворень саме сфера смислів спорту та його

екзистенціалів, яка формує якісно нові цінності, норми, правила життєдіяльності, які тісно пов'язані зі створенням умов для повноцінного відтворення людини у всьому багатстві її сутнісних сил, і слугують ареалом гуманізації і людивимірності спортивної діяльності в контексті виявлення структур-смислів-засобів. І немає сумнівів у тому, що саме спорт виступає у якості засобу-модусу перетворення природи людини як суспільного індивіда та вимагає створення для реалізації її сутнісних сил людиновимірних форм людської життєдіяльності, що й потребує глибокого і послідовного аналізу спортивних подій, явищ, об'єктів, понять. СПОРТ - вид фізичної культури: ігрова, змагальна діяльність і підготовка до неї, засновані на використанні фізичних вправ і спрямовані на досягнення найвищих результатів. Він спрямований на розкриття резервних можливостей і виявлення граничних для даного часу рівнів функціонування організму людини в процесі рухової діяльності. Змагальність, спеціалізація, спрямованість на найвищі досягнення, видовищність є специфічними проекціями сфери спорту як виду фізичної культури [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на яку спираються автори

Перш за все, мова йде про людиновимірність самої природи фізичної культури і спорту, проблематиці якої присвячені роботи філософів світового масштабу. Х.Ортега-і-Гассет та Й.Хейзінга стверджують можливість осягнення культури сутності спорту (культури в цілому) у контексті дослідження феномена гри, про що мова йшла в наших попередніх публікаціях, а також через посередництво виявлення ролі і значення глибинної життєвої активності людини як спонтанного виявлення своїх внутрішніх сил, як таких, що не мають зовнішньої цілі і вказують на збиткову повноту людських можливостей. Більш конкретно дослідження спорту у контексті гностизації природної ділової діяльності належить американським дослідникам А.Інгхем і Дж.Поу. Звертаючись до цих проблем, американський соціолог А. Інгхем відзначає, що розвитку бюрократичного контролю в сучасному спорті сприяє матриця «технологічна раціональність» організаційної діяльності. Такий контроль означає примус і посилення експлуатації спортсменів, з чим пов'язане ще більше поглиблення розриву між спортсменами і спортивною діяльністю, в результаті чого поглиблюється відчуження спортсмена як від самої діяльності, так і від суспільства в цілому. У просторово-континуумно-часових культурах спортсмен стає предметом маніпуляцій і оцінюється в категоріях як субстанціонуючих категорій змагальної, соціальної й економічної цінності.

З іншої сторони, аналізуючи соціальні практики спорту як простір розгортання сутнісних сил людини Ж.Ебер (1925) і А.Пуні (1959) вказують на той соціальний механізм, який, конституюючи спорт у якості змагальної форми людських взаємовідносин і людської екзистенції, у межах зростаючого розриву між цілями і засобами змагальної практики, актуалізує проблему людиновимірності спорту. При цьому виникає проблема переосмислення взаємовідносин фізичної культури і спорту, особливо в його комерційній формі. Спорт як формалізована змагальність і макромодель розвитку особистості, що має легітимний статус, є актуалізацією онтологічної сутності змагальності у

© Білогур В.Є., 2016

соціальному і культурному бутті. Спортивна змагальність людської екзистенції сприяє не тільки збільшенню параметрів фізичних показників тіла, але й розвиває повноцінну особистість, спроможну контролювати боротьбу своїх бажань і пристрастей. Спортивний аспект змагальності представлено роботами В.Білогур, Ю.Сегала, В.Столярова. В сучасних умовах глобалізації загострюється проблематика, пов'язана з аналізом місця і ролі людини у сучасному спорті і міри співвідношення різних сторін його природи у дихотомії вирішення проблеми «природа-соціум-культура-людина», «біологічне-соціальне», «фізичне-духовне», у контексті аналізу яких долається підхід до індивіда в основному як носія лише фізичних якостей. Тому багато вітчизняних вчених базуються на ідеї біосоціальної природи людини та аналізують можливість збереження у сучасному спорті формувати особистість як духовно-тілесну цілісність. Ще М.Бердяєв у роботі «Людина і машина» звернув увагу на антигуманність техніки і на те, що у технічній цивілізації спорт може стати засобом руйнації людини і звернули увагу на антропологічні виміри спорту. Цієї думки дотримується і автор даної статті [2].

У той же час осмислення світоглядної категорії тілесності, а також дослідження парадигм її визначення у свідомості людини різних історичних епох і типів культур найбільш повно і об'ємно здійснено Н.Візітеєм. Ще однією цікавою проблемою, яка досліджується у соціально-філософській літературі, є проблема спорту у світі культури, виявлення його зв'язків і співвідношень з фізичною культурою, розв'язанню якої присвячені роботи В.Столярова. На мою думку, як вітчизняна, так і зарубіжна соціально-філософська література багато уваги приділяє дослідженню тенденцій зміни сутнісних сторін спорту як соціальної практики у контексті розвитку тенденцій трансформації взаємовідносин «природа-соціум-культура-людина». З загальнопсихологічної точки зору до цієї проблеми мають відношення роботи Л.Божовича, Є.Головахи. Аналізу місця і ролі фізичної культури та спорту в організації дозвіллєвої чи рекреаційної діяльності, реалізації творчих сутнісних сил індивіда присвячені роботи Л.Когана, В.Цукермана заметою визначити перспективи розвитку сучасного спорту. При цьому описуються основні моделі сучасного спорту (В.Столяров), його суперечності (М.Боген, М.Сараф), тенденції розвитку та проблеми його гуманізації (В.Столяров, П. де Кубертен). На нашу думку, велику роль у визначенні теоретико-методологічних засад філософії спорту як ареалу гуманізації та людиновимірності спортивної діяльності відіграли роботи Н.Візітея та В.Столярова. Проте, на нашу думку, ще мало робіт, у яких би розкривалася рефлексія фізичної культури і спорту у сучасному світі та виявлення і визначення людиновимірності спортивної діяльності і спортивного буття та людиновимірність ще не концептуалізована у якості самостійного напрямку дослідження, що дозволяє визначити стан і тенденції розвитку спорту як простору розгортання сутнісних сил людини. Особливо залишається не розробленою людиновимірна роль спорту в умовах його детермінації як виду соціальної практики у зв'язку з тенденціями комерціалізації та професіоналізації, що потребує рефлексії співрозмірності спорту як інституціоналізованої соціальної практики сучасного суспільства і сутнісних сил людини, що

складають ядро його взаємодії з суспільством і природою на шляху власного розвитку людини як суб'єкта спортивної діяльності, в основі якої спорт як основа людинотворчості [3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Проблемна ситуація

У контексті соціально-філософської рефлексії спорту як ареалу людиновимірності спортивної діяльності спорт розглядається яке сфера суспільного життя, у рамках якої формуються і виявляються найкращі людські якості, відбувається становлення людини як духовно-тілесної цілісності, проте це явище є вкрай амбівалентним і суперечливим. Разом з тим спорт має і негативні стимули для розвитку особистості, так як у спорті людина виміряє свої фізичні і метальні можливості, в контексті яких існує загроза виходу за межі можливостей людини та за межі допустимої напруги своїх сил. Теоретико-методологічні засади спорту як ареалу гуманізації та людиновимірності спортивної діяльності включають широке коло питань, що дозволяють розкрити особливості сучасної фази спорту, суперечності протистояння світоглядних установлень, цінностей, регулятивів, практик, що характеризують спортивне життя сьогодні. Тому осмислення особливостей і тенденцій розвитку спорту як специфічної соціальної практики вимагає звернення до широкого соціокультурного контексту. У той же час слід враховувати, що сучасний стан суспільства, культури, різних елементі в соціокультурного цілого, у тому числі і спорту, у значній мірі пов'язаний зі становленням людино-машинного середовища проживання, що у значній мірі породжує технократизм. Динамічно зростаюча криза спорту та поява все більшої кількості проблем у спортивній діяльності виходять з того, що сьогодні спостерігається тенденція порушення меж людської вимірності, яка і є спонукальним фактором дослідження феномена спорту, визначення перспектив його розвитку, а головне – виявлення тих засобів, застосування яких дозволить гуманізувати сферу спорту. Сам з цієї точки зору і стає актуальною проблема, яка вимагає всебічного дослідження - приближення сучасного спорту до меж людиновимірності, зростання загрози їх подолання [4].

Мета наукового дослідження – концептуалізація теоретико-методологічних засад спорту як ареалу людиновимірності спортивної діяльності та можливості її гуманізації як соціальної практики.

Дана мета реалізується в наступних задачах:

- з'ясувати проблематику теоретико-методологічних засад спорту як ареалу гуманізації та людиновимірності спортивної діяльності;
- розкрити сутність спорту як специфічного засобу виміру людських можливостей і здібностей, а, отже, його людиновимірну сутність;
- довести, що саме спорт виступає у якості засобу перетворення природи людини як суспільного індивіду та вимагає створення для реалізації її сутнісних сил людиновимірних форм людської життєдіяльності;
- виявити основні теоретичні індикатори можливої моделі спорту та його людиновимірної сутності;
- виявити соціокультурний потенціал спорту як соціальної практики, в основі якої гуманістична сутність спортивної діяльності та спортивного буття;

© Білогур В.Є., 2016

- визначити культурні смисли спорту у якості потенціалу його людиновимірного розвитку та можливості його гуманізації як соціальної практики в якості фактору його людиновимірності.

Обговорення проблеми

Розпочнемо з того, що необхідно визначити сутність спорту як специфічного засобу виміру людських можливостей і здібностей, його людиновимірну сутність та довести, що спорт виступає у якості засобу перетворення природи людини як суспільного індивіду та вимагає створення для реалізації її сутнісних сил людиновимірних форм людської життєдіяльності. Отже, нами поставлена задача обгрунтувати спорт як ареал людино вимірності спортивної діяльності та можливості її гуманізації як соціальної практики. Людиновимірність у нашому уявленні постає як істотна сутнісна характеристика спорту як соціальної практики. Соціальна практика спорту у сучасному суспільстві, в умовах якого інституціоналізація спорту все більше детермінована тенденціями орієнтації її на професіоналізацію і комерціоналізацію спорту виводять спорт за межі фізичної культури, орієнтованої на більш повне виявлення сутнісних сил людини. Перевага не стільки змагальної, стільки стратегії розрахованої на досягнення, приводить до того, що кінцевий результат спорту і спортивної діяльності і процес його набуття, втрачають зв'язок з розвитком сутнісних сил людини. Це відбувається у результаті того, що порушується гармонія між гуманістичною сутністю спорту і тими способами і засобами, які покладені в основу досягнення спортивних результатів і приводять до втрати людиновимірності спорту як соціальної практики [5].

Це вимагає перегляду принципів організації як спорту як єдиного цілого, так і його взаємодії з фізичною культурою на користь збереження цілісності як соціокультурної передвизначеності, що сприяє більш повному розкриттю сутнісних сил людини. В основі даного судження концепції біосоціальної природи людини, змагальності як однієї із форм людських відносин, гри як форми культури, універсальності людської природи, культури як людино-творчості. Вирішальне значення для проведеного дослідження відіграли роботи М.Петрова і М.Мамардашвілі, в яких вперше була поставлена проблема людиновимірності та визначені основні шляхи її досягнення. Ідеї М.Петрова про універсалістський і спеціалізований характер розвитку європейської і східної культур відіграли роль стимулу до виявлення і визначення їх смислопокладаючих засад. Дискурсосягнення виходить з того, що характер взаємодії природи, суспільства і людини все більше стверджує положення в тому, що сутність людської природи характеризується вічним устремлінням вийти за межі самого себе і свого спортивного буття, наймаючись при цьому обійти закони природи, історії, суспільств і самої людини. Ця характерна особливість людської природи, що виступає закономірністю вибудовування відносин людини з оточуючим світом, висуває проблему дуалізму трансгресивної творчості. Вихід з цього може відбуватися двома шляхами: 1) позитивне формування взаємовідносин зі світом спорту, що розширяє сферу самореалізації людини; 2) негативний шлях, що приводить до руйнації вже створеного. Саме в цих формах взаємовідносин закладено основу

проблематизації людиновимірності світу, створеного людиною у всіх видах соціальних практик. Головна загроза, яка може виникнути перед людиною, яка переходить межі людиновимірності, - це загроза її переходу у нелюдиновимірний світ, у якому стикаються взаємовідносини людини, культури, природи людини, спорту [6].

У подальшому ми намагаємося розкрити соціокультурний потенціал спорту як соціальної практики, в основі якої гуманістична сутність спортивної діяльності та спортивного буття та визначити культурні смисли спорту у якості потенціалу його людиновимірного розвитку та можливості його гуманізації як соціальної практики в якості фактору його людиновимірності. Характеристикою соціальних реалій у самому широкому смислі слова, що виступає на правах умови здійснення будь-якої діяльності, є людиновимірність як необхідність визначення тієї міри, у якій людина володіє своєю природною і штучною (культурною) власністю, настільки вона оволоділа не тільки своїми силами, але й факторами свого розвитку, що склалися в культурі. При цьому людиновимірність має дві площини виміру: 1) світ розглядається як реальність, що обмежена можливостями людини; 2) обмеженості самої людини, що не є безмежністю її можливостей ((людська ємність» М.Петров). Як свідчить аналіз, істотною стороною людиновимірності у сфері спорту слугує визначення міри співвіднесеності максимально виражених, природно даних і культурно модифікованих тілесних властивостей людини, можливостей її оперативного інтелекту, а також психічних характеристик і моральних якостей (наприклад, почуття відповідальності), особливо коли мова йде про командні види спорту і співвіднесеність їх за принципом гармонії, що не порушують цілісність людини [7].

Теоретико-методологічна рефлексія спорту як ареалу людиновимірності спортивної діяльності та можливості її гуманізації як соціальної практики виходить з того, що спорт як соціальне і культурне явище продовжує виступати частиною більш широкої сфери – сфери фізичної культури, яка покликана перетворити природну частку людину в його культурно-оформлену тілесність, тобто трансформувати морфологічні характеристики тіла у відповідності з наявним культурним ідеалом. Через посередництво спорту фізична культура виконує функцію визначення людиновимірності. Для фізичної культури ця функція є однією з складових її основної функції розвитку і удосконалення людської тілесності. Тому завдяки спорту очевидними вступають ті фізичні і ментальні можливості людини, якими вона володіє. Спорт, який сформувався в глибинах античної культури і спирається на принципи універсалізму і активістської діяльності, які лежать в основі всієї багатоманітності конкретних смислів спортивної діяльності, визначають ціннісні орієнтації особистості. Згідно своєї основної інтенції спорт є простором розгортання сутнісних сил людини, що зберігає свою природно детерміновану цілісність і має устремління до розширення людських можливостей [8].

На нашу думку, відношення «Я-Інший» у сфері спорту є багатоплановим і включає у якості іншого не тільки суперника, але й партнера, суддю, глядача, проте центральним Іншим все ж таки виступає суперник. У відношенні до

© Білогур В.Є., 2016

суперника спортсмен знаходиться у стані змагальності, яка всередині себе здатна розпадатися навпіл на «позитивний полюс» - змагальність (взаємопоглинання себе та Іншого) та «негативний полюс» - конкурентність(самоствердження себе за рахунок Іншого). Обидва ці полюси знаходяться у динамічному співвідношенні, в контексті якого висування одного з них на перший план створює негативний (конкурентний) чи позитивний (партнерський) модуси спортивної комунікації. Як свідчить аналіз, сучасний спорт упритул підійшов до меж «співрозмірності», він дає максимальні навантаження для тіла і духу, що дозволяє його віднести до одного з ареалів антропологічної межі (термін С.Хоружого). За рамками цієї антропологічної межі – вхід в інший простір по відношенню до нормального людського життя: у смерть, травму, кризу самосвідомості. Порушення співрозмірності вносить у спорт момент антигуманності та руйнації.

Романтична концепція олімпійського спорту як максима розвитку особистості вводить у спорт сферу холістичного (цілісного) розвитку людини, орієнованої на комунікацію, що ґрунтується на законах чесності і справедливості. Ідеали олімпійського спорту є людиновимірними і гуманістичними. Проте сучасний спорт і сьогодні порушує принцип холізму, сутність якого розкриває фізичні і психологічні здібності людини вибірково і однобічно, з орієнтацією на соціальну кон'юнктуру і професійну систему норм. Наявність конкурентного моменту у спорті дозволяє йому органічно вписатися у сучасне ринкове суспільство, приносячи у жертву правду і справедливість заради комерціалізації і спортивних прагматичних інтересів. Сучасному спорту властива орієнтація на технократичні ідеали, машинерію, що передбачає можливість змінювати і перебудовувати людську тілесність штучним шляхом, створювати «квазілюдину» на основі використання сучасних технологій. У цьому випадку знову порушується людиновимірність, що складає гуманістичну спрямованість спортивної діяльності [9].

Сучасний спорт зберігає різницю соціокультурних засад, які мають різний потенціал у абрисах людиновимірності. З однієї сторони, спорт, що втілює у собі змагальність у сфері фізичних і психічних можливостей людини, є типовим феноменом західної культури, що носить активістський, атональний характер. Культ успіху поряд з культом тіла виступає найважливішою цінністю, що мотивує спортсмена, який завжди прагне досягти максимального результату, що означає перемогу. З іншої сторони, спорт як складна практика духовно-тілесного удосконалення, що базується на особливій моделі світогляду, пов'язує в одне єдине ціле людину і одухотворену природу. Теоретико-методологічна рефлексія спорту як ареалу людиновимірності спортивної діяльності та можливості її гуманізації як соціальної практики направлена на те, щоб визначити перспективи установок-диспозицій гуманізації спорту, що пов'язані у наші дні з необхідністю формування олімпійської ідеї холізму як ідеалу цілісного людського розвитку на основі цінностей чесності і справедливості. Ці цінності повинні бути прийняті і ними повинні керуватися у спортивному житті не тільки спортсмени, але й судді і вболівальники. Гуманізація спорту передбачає також герменевтику соціальних практик не тільки «великого», але й масового спорту, здатного втягнути у чесну

і доброзичливу змагальність мільйони людей. Саме концепція людиновимірності дозволяє виявити міру співвіднесеності розвитку спорту і потреб у розвитку сутнісних сил людини як цілісної особистості, необхідність сформувати умови для реалізації людиновимірної сутності спорту і визначення його місця в онтологічному і смисловому просторі культури, для чого необхідно сформувати основні складові спортивного мислення і соціальної практики спорту. Сучасний спорт у процесі еволюції формує сукупність привабливих властивостей, що викликають інтерес у мільйонів людей, інтегрують своєю непередбачуваністю, хвилюють гостротою боротьби. Саме соціокультурний контекст спорту розкриває ціннісні смисли і характеристики спортивної особистості і діяльності, що демонструють істинне існування індивіда у світі спорту, сприяючи реалізації спортивних вартостей, що виявлять спортивні потенції. Саме категорія цілісності особистості є головною при визначенні людиновимірності спорту, що поєднує колізії природного і соціального, буття і свідомості, індивідуального і суспільного, об'єктивного і суб'єктивного, що формує інтегральну єдність (синтез), необхідну для світу спорту. Цей синтез дозволяє сформувати у людині таку біосоціальну якість, завдяки якій людина формується як творець спортивного світу. Людина як «міра всіх речей» формує свої сутнісні сили, що виступають основними критеріями міри людиновимірності того простору, у якому самоздійснюється його спортивна сутність. Іншим основним моментом концептуального характеру виступають когнітиви того, що сутність людської природи характеризується вічним устремлінням вийти за межі самого себе і свого світу, намагаючись при цьому вийти за межі законів природи та історії, що і створює проблему у визначенні людиновимірності своєї діяльності [10].

З врахуванням того, що цілісність культури і людини в особливій єдності гармонії і дисгармонії, всебічності і обмеженості в роботі, то ми вважаємо, що в її основі дихотомія «фізичне-духовне», яку достатньо часто інтерпретують у зв'язку з дослідженнями простору спорту і формування особистості спортсмена. При цьому ми спираємося на діалектику, з однієї сторони, духовної культури як синтезу вищих моральних цінностей, пріоритету морального над матеріальним, розуміння людиною своєї людської сутності; а, з іншої, - фізичної культури, що проявляється в мотиваційно-ціннісній орієнтації особистості на фізичне удосконалення у якості фундаменту перетворюючої діяльності.

Концептуальне положення дослідження спорту поєднано з розумінням спорту як сфери граничних можливостей людини, її діяльності, в межах якої здійснюється вихід за межі «традиційного» існування людини як рядового члена суспільства. У спорті реалізуються граничні потенції людини, її діяльності, у рамках якої і формується людиновимірність. Спорт, виступаючи як синтез змагання і конкуренції виступає невід'ємною частиною культури і найважливішим механізмом соціального відтворення людини, в контексті якого спорт виступає як субстанція розгортання сутнісних сил людини. Завдяки спорту очевидними є фізичні і ментальні можливості людини, якими володіє людина. Тому нами доведено, що місце спорту в онтологічному просторі культури визначається, перш за все, його здатністю виявляти межі граничної реалізації можливостей, якими володіє людська тілесність, що напряму залежить від

© Білогур В.Є., 2016

соціоприродних умов [11].

Висновки

Саме у спорті закладені можливості реалізації абрисів людиновимірної функції культури. До визначення культурного потенціалу спорту репродукований потребо-мотиваційний аспект проблеми, постільки потреба вийти за межі своїх можливостей і сам рух до них є істотними моментами процесу людино творчості у констеляції з феноменами творчості, культури, гуманізму. Тому нами доведено, що саме в спорті закладені можливості реалізації людинотворчої функції культури, що імпліцитно включають можливості самореалізації людини. Граничні засади спортивної діяльності слід шукати в базових шарах культури, в яких формується відношення людини до самої себе, соціуму, природи людини, еказистенції. В глибині культурних першооснов культури ми знаходимо невідрефлексовані і не артикульовані потяги до заняття спортом, що формуються в процесі еволюції інституту спорту, формуються пріоритети удосконалення особистості за рахунок спортивної діяльності, формуються глибинні смисли, що спонукають людину до спортивної діяльності та формуються універсалії ціннісних засад спорту як ареалу людиновимірності спортивної діяльності та можливості її гуманізації як соціальної практики [12].

Список використаних джерел

1. Столяров В. И. Философия спорта и телесности человека: Монография. В 2-х кн. – Кн. 1. Введение в мир философии спорта и телесности человека. – М. : Издательство «Университетская книга», 2011. – 766 с.

2. Воронкова В. Г. Концепции взаимосвязи человека, сознания, разума в контексте виртуально-информационного пространства / В. Г. Воронкова // PHILOSOPHY & COSMOLOGY.- Kyiv, 2014. – С.170-182.

3. Obodyhski Kazimierz, Cynarski Wojciech J. Oriental Philosophy of Sport as Interpretation of Martial Arts of the Far East // Kosiewicz Jerzy, Jaczynowski Lech /eds./. Physical activity in integrating Europe. – Warszawa, 2004. – P. 46 - 55.

4. Pawlucki Andrzej. Asianization of physical culture in Poland. A case of imperial expansion or cultural diffusion? // Sports Involvement in Changing Europe / Kosiewicz Jerzy, Obodyński Kazimierz /eds./. – Rzeszow, 2004. – P. 123 - 135.

5. Rymarczyk Piotr. From the performance principle to the fitness principle – the human body in the contemporary Western culture // Sport, Culture and Society. In Honour of Prof. Zbigniew Krawczyk / Ed. by J. Kosiewicz. – Warsaw, 2005. – P. 323 - 327.

6. Sichberg, H. Force against Force: Configuration of Martial Arts in European and Indonesian Cultures / International Rewiev Sport Sociology, 1983, № 2/.

7. Stolyarov, V. I., Gendin, A. M., Sergeev, M. I. Et al. the place of health, physical culture and sport activity in the life and value orientation of Societ school students // International Review for Sociology of Sport, v. 20, N 1, 1985, p. 63 - 73.

8. Tokarski Stanislaw. Body and cultures. Temporal and spatial aspects of Asian martial arts // Sport, Culture and Society. In Honour of Prof. Zbigniew Krawczyk / Ed. by J. Kosiewicz. – Warsaw, 2005. – P. 328.

9. Спортивная энциклопедия систем жизнеобеспечения / А.Д. Жуков.- М.: Юнеско, 2011.

10. Ибрагимов М. М. Философия спорта как новый антропологический проект: монография / М.М. Ибрагимов. – К.: НУФВСУ, изд-во «Олимп. лит.», 2014. – 296 с.

11. Білогур В. Є. Філософія спорту: теоретико-методологічний контекст. Монографія / В. Є. Білогур. - Дніпропетровськ: Акцент ПП, 2014.- 264 с.

12. Шааф Ф. Спортивный маркетинг. - М.: Информационно-издательский дом "ФилинЪ", 1998. - 464 с.

REFERENCES

1. Stolyarov V. The Philosophy of sport and human corporality: Monograph. In 2 vol. – KN. 1. Introduction to the world of philosophy of sport and physicality of the person. – M.: Publishing house "University book", 2011. – 766 p.

2. Voronkova V. The Concept of human relationships, consciousness, mind in the context of a virtual-information space / Voronkova V. // PHILOSOPHY& COSMOLOGY.- Kyiv, 2014. – P. 170-182.

3. Obodyhski Kazimierz, Cynarski Wojciech J. Oriental Philosophy of Sport as Interpretation of Martial Arts of the Far East // Kosiewicz Jerzy, Jaczynowski Lech /eds./. Physical activity in integrating Europe. – Warszawa, 2004. – P. 46 - 55.

4. Pawlucki Andrzej. Asianization of physical culture in Poland. A case of imperial expansion or cultural diffusion? // Sports Involvement in Changing Europe / Kosiewicz Jerzy, Obodyński Kazimierz /eds./. – Rzeszow, 2004. – P. 123 - 135.

5. Rymarczyk Piotr. From the performance principle to the fitness principle – the human body in the contemporary Western culture // Sport, Culture and Society. In Honour of Prof. Zbigniew Krawczyk / Ed. by J. Kosiewicz. – Warsaw, 2005. – P. 323 - 327.

6. Sichberg H. Force against Force: Configuration of Martial Arts in European and Indonesian Cultures. / International Rewiev Sport Sociology, 1983, № 2/.

7. Stolyarov V. I., Gendin, A. M., Sergeev, M. I. Et al. the place of health, physical culture and sport activity in the life and value orientation of Societ school students // International Review for Sociology of Sport, v. 20, N 1, 1985, p. 63 - 73.

8. Tokarski Stanislaw. Body and cultures. Temporal and spatial aspects of Asian martial arts // Sport, Culture and Society. In Honour of Prof. Zbigniew Krawczyk / Ed. by J. Kosiewicz. – Warsaw, 2005. – P. 328.

9. Sports encyclopedia of life support systems / Alexander Zhukov.- Moscow: UNESCO, 2011.

10. Ibragimov M. Philosophy of sport as a new anthropological project: monograph / M. M. Ibragimov. – K.: nufusu, publishing house Olimp. lit.", 2014. – 296 p.

11. Bilohur V. Century Is. Philosophy of sport: theoretical and methodological context. 12. Monograph / V. Bilohur.- Dnepropetrovsk: Accent PP, 2014.- 264 p.

12. Schaaf F. Sports marketing. - M.: Information and publishing house "Filin", 1998. - 464 p.

БИЛОГУР В. Е. - доктор философских наук, профессор, заведующая кафедрой теории и методики физического воспитания и спортивных дисциплин Мелитопольского государственного педагогического университета имени Богдана Хмельницкого, (Мелитополь, Украина) E-mail: bilovlada@mail.ru

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ РЕФЛЕКСИЯ СПОРТА КАК АРЕАЛА ЧЕЛОВЕКОМЕРНОСТИ СПОРТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ВОЗМОЖНОСТИ ЕЕ ГУМАНИЗАЦИИ КАК СОЦИАЛЬНОЙ ПРАКТИКИ

В статье представлена социально-философская рефлексия спорта, в контексте которой определена проблематика теоретико-методологических оснований спорта как ареала человекомерности спортивной деятельности, которая имеет в своей основе соревновательность в качестве инситуционализированной социальной практики; определена

© Білогур В.Є., 2016

сущность спорта как специфического способа измерения человеческих возможностей и способностей, его человекомерная сущность; доказано, что спорт выступает в качестве способа превращения природы человека как общественного индивида и требует создание для реализации ее сущностных сил человекомерных форм человеческой жизнедеятельности; раскрыт социокультурный потенциал спорта как социальной практики, в основе которой гуманистическая сущность спортивной деятельности и спортивного бытия; определены культурные смыслы спорта в качестве потенциала его человекомерного развития и возможности его гуманизации как социальной практики в качестве фактора его человекомерности.

Ключевые слова: *спорт, человекомерная сущность, спортивная деятельность, гуманизация спорта как социальной практики, социокультурный потенциал спорта, оптимизация человекомерности спорта.*

BILOGUR, VLADA - Doctor of Philosophy, Doctor of Philosophy, professor, Head of the Department of theory and methodology of physical education and sport of disciplines, Melitopol State Pedagogical University named after Bogdan Khmelnitsky

(Melitopol, Ukraine) E-mail: bilovlada@mail.ru

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL REFLECTION ON THE SPORT AS RANGE OF THE HUMAN DIMENSION SPORTS ACTIVITIES AND THE POSSIBILITY OF ITS HUMANIZATION AS A SOCIAL PRACTICE

The article presents a social-philosophical reflection of sport in the context which clarified the issues, theoretical and methodological foundations of sport areal the human dimension sports activities that is based on competitiveness as institutionalized social practice; it defines the essence of sports as a specific means of measuring human abilities, his Ludinovo essence; it is proved that sport acts as a vehicle for the transformation of nature human as a social individual and requires the establishment to implement of its intrinsic forces luminometric forms of human activity; disclosed is a social-cultural potential of sport as a social practice, based on the humanistic essence of sports activities and sports life; reveals the cultural meanings of sport as a potential ludvinovo development and possibilities of humanization as a social practice as a factor in his the human dimension.

Keywords: *sports, the essence of sports activities, humanization of sport as a social practice, socio-cultural potential of sport, optimization of the human dimension of sports.*

Стаття надійшла до редколегії 10.07.2016 р.
Рекомендовано до друку 15.07.2016 р.

УДК 378:351.86

СОСНІН О. В.,
доктор політичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки,
член-кореспондент Української академії політичних наук,
завідувач кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних
відносин Національного авіаційного університету,
(Київ, Україна) E-mail: alvas.sosnin@yandex.ru

ПРО ВИМІР СИСТЕМИ ВИЩОЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В КООРДИНАТАХ ПРОБЛЕМ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

В статті дається аналіз підготовки спеціалістів системи вищої технічної освіти в сучасних умовах, за якими стоїть розвиток промислових технологій і облаштування нових суспільно-політичних відносин. Дається характеристика технологічних укладів людства та темпи, з якими людство впроваджує в реальну економіку досягнення науки і техніки. Освіта і наука в сучасному світі стали критичним елементом в системі вимог національної безпеки, тому що без фахово підготовлених інженерів і аналітиків інформації, жодна країна не змогла стати на шлях інноваційного розвитку. Робиться висновок, що інформаційно-комунікаційні мережі і технології стали стратегічним ресурсом розвитку будь-якої країни, демонструючи загальносвітову стратегію формування світового ринку інформаційних ресурсів і послуг. Практика становлення нової інформаційної цивілізації сьогодні розглядається через інформатизацію суспільства і функціонування глобальних інформаційно-комунікаційних інфраструктур.

***Ключові слова**: система вищої технічної освіти, національна безпека, технологічний уклад людства, інформаційні ресурси і послуги, інформаційно-комунікаційна інфраструктура.*

В сучасному світі, враженому глобальною і всеосяжною кризою в економіці, корупцією в суспільно-політичному житті, економіці і державному управлінні – іноді навіть здається, що ресурс для сталого розвитку людством вже вичерпано. В такій ситуації, на наш погляд, лише активне міжнародне науково-технічне співробітництво може стати локомотивом змін на краще, тому що розумно впроваджуючи кращі інноваційні ідеї, ми, скажімо, уникаючи деіндустріалізації України, будемо здатні раціонально оновлювати вітчизняну науку, освіту, промисловість, сільське господарство тощо. Лише валоризацією національного інформаційного ресурсу і нематеріальних активів (НМА) суспільства ми матимемо зиск від наукових і технічних винаходів і освіченості своїх громадян.

Валорізація (від фр. *valorisation*; *valoir* — «цінувати, підходити») — це заходи, проведені державою з переоцінки або підвищення вартості товарів, цінних паперів, валюти, пенсій, соціальних виплат і іншого капіталу. Поняття «валоризація капіталу» введене К. Марксом у главі 7 першого тому «Капіталу». Німецькою оригінальний термін звучить як «Verwertung» (або «Kapitalverwertung»). Сучасним економічним співтовариством більш прийнятий французький термін «valorisation», який переводять як «процес по збільшенню

© Соснін О.В., 2016

основного капіталу» [1].

За таких умов, на наш погляд, по-перше, потрібно змінити акценти в підготовці фахівців в технічних університетах України, особливо за спеціальностями так званого гуманітарного і економічного напрямку, які активно поширились у нас останнім часом. Їх існування в технічних вишах повинно бути більш глибоко обґрунтованим і підпорядковано меті реформування системи міжнародних науково-технічних відносин України із світом. На наш погляд, підготовка фахівців міжнародників в технічних вишах є виключно актуальним напрямком, але має бути відмінним від існуючого в КІМО (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченко) чи гуманітарних університетах і орієнтована, перш за все, на підготовку фахівців для роботи в структурах, які обіймаються міжнародним науково-технічним співробітництвом, а не так, як сьогодні пропонується за міністерським шаблоном (з оглядом на КІМО), тобто, на вивчення загальних проблем міжнародної комунікації, економіки, бізнесу, політології і дипломатичного етикету. Вихованці технічних вишів мають глибоко вивчати і привнести в діяльність зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних структур України, перш за все, більш повне і професійне розуміння засад інноваційної економіки і конкурентної боротьби в умовах науково-технологічного оновлення світу і обов'язково в координатах проблем національної безпеки [2].

Змін в розширенні міжнародного науково-технічного співробітництва вимагає від нас час як постійну потребу людини до вивчення чужого досвіду щодо свободи творчості, демократизації суспільно-політичних відносин, свободи висловлювань зокрема. Для нас це є умовою нового більш ефективного облаштування життя, яке на сьогодні активно інформатизується, збільшує якість послуг в інформаційно-комунікаційної діяльності і, як наслідок, переходить до сьомого технологічного укладу, коли і в нашому суспільстві постійно впроваджуються незримі принципи інноваційності.

Основою розвитку суспільств завжди вважали розвиток наук і освіти, за якими стоїть розвиток промислових технологій і облаштування нових суспільно-політичних відносин. Характеризуючи технологічні уклади людства, цікаво подивитись на темпи, з якими людство долає шлях щаблями цивілізації, впроваджує в реальну економіку досягнення науки і техніки.

Характеристика технологічних укладів			
Техно-логічний уклад	Період	Ядро технологічного укладу	Переваги даного технологічного укладу
1-й уклад	1785 - 1830 рр.	Водяний двигун, текстильна промисловість, текстильне машинобудування, виплавка чавуна, обробка заліза, будівництво каналів	Механізація і концентрація виробництва на фабриках
2-й уклад	1830 - 1880 рр.	Паровий двигун, залізничне будівництво, суднобудування, вугільна промисловість, чорна металургія	Ріст масштабів і концентрація виробництва на основі парового двигуна
3-й уклад	1880 -1940 рр.	Електротехнічне важке машинобудування, виробництво і прокат сталі, важке озброєння, суднобудування, лінії електропередач, неорганічна хімія,	Збільшення гнучкості виробництва на основі використання електродвигунів, стандартизація виробництва, урбанізація

		стандартизація	
4-й уклад	1940 - 1990 рр.	Автомобілебудування, тракторобудування, кольорова металургія, виготовлення товарів тривалого використання, синтетичні матеріали, органічна хімія, виробництво та переробка нафти, атомна енергетика	Масове і серійне виробництво
5-й уклад	1990 - 2020 рр.	Електронна промисловість, обчислювальна техніка, оптоелектронна промисловість, програмне забезпечення, телекомунікації, роботобудування, виробництво і переробка газу, інформаційні послуги	Індустріалізація виробництва і споживання, підвищення гнучкості виробництва, дезурбанізація на основі інформаційних технологій
6-й уклад	середина XX ст.	Біотехнології, нанотехнології, фотоніка, оптоелектроніка, аерокосмічна промисловість, нетрадиційні джерела енергії	Подолання екологічних обмежень за рахунок використання нетрадиційних джерел енергії
7-й уклад	XXI ст.	Інформаційно-комунікаційні технології, технології «термоядерного синтезу», біоенергетика, псі-технології, які пов'язані з мораллю та відповідальністю	Поява категорій «гіперінтелект», «гіперінформація» та «гіперзнання»

Технологічний уклад (синоніми: waves of innovation, англ. techno-economic paradigm, нім. techniksysteme) – сукупність сполучених виробництв, що мають єдиний технічний рівень і розвиваються синхронно. Зміна домінуючих в економіці технологічних укладів визначає нерівномірний хід науково-технічного прогресу. Термін «технологічний уклад» відносять до теорії науково-технічного прогресу. Наведена таблиця дає узагальнене середнє значення розрахунків М. Кондратьєва, А. Шпітгофа, де Вольфа, Й. Шумпетера, Дж.М. Кларка, Дюпре, У. Ростоу, Манделя, вал Дайна, М. Рішоньє, С. Глазьева, У. Ліпсіца, А. Нещадіна, Н. Мироненка, О. Грицая, Г. Іоффе, А. Трейвіша.

На жаль, генетично успадкована від пращурів здатність наших громадян до науково-технічної і просвітницької діяльності, глибокої поваги до співробітництва з сусідами в процесі набуття Україною незалежності владою абсолютно не була задіяна при розбудові національного науково-освітнього і інформаційно-комунікаційного простору. Як наслідок, скажімо, готовність нашого суспільства до інтернет-технологій за даними ООН є низькою. В 2014 р. Україна за рівнем впровадження інтернет-технологій у державному управлінні займала 87-е місце з 193 проіндексованих країн. Із трьох компонентів дослідження найбільш висока оцінка людського капіталу – 0,8616, середня – з розвиненості телекомунікаційної інфраструктури – 0,3802, а найнижча – в онлайн-сервісах – 0,2677. Загальний індекс України – 0,5032.

Відставання від глобальних темпів розвитку електронного управління серйозно тягне країну назад і постійно розширює прірву технологічної відсталості України – ми не можемо використовувати ефективно досягнення чергової світової науково-технологічної революції. Науково-технічна і медична еліта України відповіла на це масовою еміграцією насамперед до США, в інші країни західної і східної цивілізації, а тепер масово до Китаю…, тобто, розсіяло її по всьому світові. Зацікавленість багатьох країн у креативності мислення наших фахівців, сукупності величезних обсягів знань, інформації і досвіду накопиченого ними в процесі індустріалізації України, зокрема в високотехнологічних галузях промисловості, як то оборонна, стала основним імпульсом для їх еміграції. Креативно мислячі інженери, лікарі та вчені України взагалі не змогли в процесі набуття незалежності

© Соснін О.В., 2016

узгодити параметри свого соціально-культурного розвитку із процесами деградації нашого суспільства і вже утворили науково-технічні осередки в різних країнах світу. І мова йде не тільки про ІТ-спеціалістів [3].

Владні кола України не змогли своєчасно відчути (передбачити) і знайти раціональні шляхи і мобілізувати науково-освітню еліту країни для перетворення інтелектуального надбання нації в інформаційний ресурс національного розвитку. Це важливо відзначити тому, що аналізуючи ситуацію, бачимо, що сучасна криза в нашій державі і в суспільстві значною мірою була обумовлена дефіцитом освіти у реформаторів всіх рівнів і втратою Україною національних науково-технологічних пріоритетів. Нездатність національної управлінської і науково-освітньої еліти своєчасно спланувати цілісну програму інформаційно-пропагандистської діяльності щодо науково-технологічного оновлення України в умовах динамічних змін і глобальних трансформацій в світі, який глобально комп'ютеризувався, завадило нам суттєво. Сьогодні ми всюди відчуваємо відсутність фахівців-лідерів для потреб національного соціально-економічного розвитку. На новому оберті технологічного оновлення життя людства діями наших політиків і чиновництва Україну навіть «відкинуто» в технологічному облаштуванні країни (ми залишилися десь на третьому рівні технологічного укладу). І це в той час, коли провідні країни вже переходять на сьомий. Корупція і успадкована звичка нашого чиновництва діяти за принципом «нічого не треба змінювати» згубили країну, яка до набуття незалежності входила до вузького кола найбільш розвинутих в світі, співвідносилась із Францією, Німеччиною... На жаль, їх дії і сьогодні зводяться більше до підготовки випуску стратегій, концепцій, наказів, директив і розпоряджень. В науково-освітній сфері їх не просто важко виконувати – головне, уявити, що за цим стоїть, здається, що державні чиновники навіть не замислюються над тим, чому і як вчиться молодь в освітніх установах України. Ймовірно, що у майбутньому ми будемо тут шукати ключ для розкриття помилок вітчизняного державотворення, а поки що довіра громадян до держави на зламі XX і XXI століть зазнає суттєвих втрат і вже знизилася до тієї граничної межі, за якою проглядається крах існуючої системи управління державою, її економікою, наукою і освітою зокрема [4].

Цілеспрямований негативний вплив на систему освітніх стандартів з боку чиновництва і політиків якісно змінив менталітет народу, його світогляд, цінності й пріоритети. Молодь і їх батьки дедалі більше орієнтуються на навчання за кордоном, оскільки, скажімо, в Інституті міжнародних відносин Національного авіаційного університету фахівців за напрямком «Міжнародна інформація» протягом останніх десяти років готували викладачі, які не мали досвіду і навіть уявлення про складну сукупність існуючої нормативно-правової бази в цій сфері. Викладачі «вчителювали», тобто, одночасно вели по 10-15 дисциплін, що ніяк не сприяло розвиткові зацікавленості студентської молоді до науки. Звичайно, що це вело до руйнації інтересу студентів до напрацювань вітчизняних наукових шкіл, втрати самобутності, здатності до конкуренції. В остаточному підсумку – до зникнення цілісної науково-освітньої системи як такої. Такими діями і політикою чиновництво послідовно поглиблювало соціальну нерівність населення, що дедалі більше стає каталізатором процесів

нестабільності в суспільстві. Воно майже знищило в національній освіті підґрунтя для творчості професорсько-викладацьких кадрів, їх орієнтацію на виховання фахівців-лідерів, здатних демонструвати креативність і могутність українського народу [5].

Це виключно небезпечно для країни, оскільки людина протистоїть будь-яким викликам і небезпекам лише за рахунок освіченості і знань своїх громадян, надають їм волю до перемог. Держава, яка нездатна забезпечити достатній рівень освіти своїм громадянам, приречена. Всі країни всіма силами намагаються надати можливість отримати освіту основній масі свого населення. Залишається загадкою, чому опрацьовані в процесі індустріалізації України методи організації життя і управління науково-освітньою сферою, її людьми, фінансовими, матеріальними і нематеріальними активами у нас не було використано. Чому своєчасно не оновлювались і, як наслідок, суттєво застаріли в процесі інформатизації держави нескоординовані дії урядових структур і законодавців при створенні нового інформаційно-комунікаційного середовища? Чому інформатизація не надала інноваційності нашому розвиткові – навпаки, увійшла у протиріччя із сенсом багатьох вимог демократії і безпеки, у тому числі національної безпеки і безпеки особистості? Сьогодні, обговорюючи прийняття Кабінетом Міністрів України Постанови від 29 квітня 2015 р. № 266 із новим переліком спеціальностей, за якими будуть готувати фахівців вітчизняні виші, виникає багато питань щодо валоризації або переосмислення (уточнення) сенсу проведення державної науково-освітньої політики. Вона, на жаль, широко не обговорюються, хоча, йдеться про складні і виключно важливі для життя країни питання, які власне і формують інноваційність в суспільстві і що таке на сьогодні головний ресурс розвитку сучасних суспільств – інформаційний, і його похідна, що іменується іноді як НМА.

Що таке НМА? Напевно, найкоротше визначення НМА надав професор Нью-Йоркського університету Л. Барух: «нематеріальний актив забезпечує майбутні вигоди, не маючи матеріального або фінансового втілення». Вже сьогодні фахівці виділяють серед них не менш десяти типів. Вони пов’язані:

- із маркетингом (наприклад, товарні знаки, фірмові назви, назви торговельних марок (бренди), логотипи тощо);
- з технологіями і інженерною діяльністю (наприклад, промислові зразки, патенти на вироби, інженерні креслення і схеми, проекти, фірмова документація тощо та технологічні процеси, патентні заявки, технічну документацію, технічні «ноу-хау» тощо);
- із творчою діяльністю людини (наприклад, літературні і музичні твори й авторські права на них, видавничі права тощо);
- з обробкою інформації і створенням баз даних (наприклад, запатентоване програмне забезпечення комп’ютерів і обслуговування автоматизованих баз даних, авторські права на програмне забезпечення, маски й шаблони для виготовлення інтегральних схем тощо);
- з інженерною діяльністю (наприклад,);
- із клієнтами в сфері послуг (наприклад, списки клієнтів, контракти із постачальниками високоякісних послуг, товарів, ліцензійні угоди, договори

© Соснін О.В., 2016

франшизи з ними, відкриті замовлення на поставку тощо);

- з людським капіталом (наприклад, робота по відбору й навчанню робочої сили, договори наймання, угоди із профспілками тощо);

- із земельно-кадастровою діяльністю (наприклад, прав на розробку корисних копалин, на користування землею, повітряним простором тощо);

- з поняттям «гудвіл» або діловою репутацією (гудвіл організації, гудвіл професійної практики, особистий гудвіл фахівця, гудвіл знаменитості й, нарешті, загальна вартість бізнесу як діючого підприємства).

Провідні країни світу, насамперед, США, відчули актуальність НМА першими, коли наприкінці 50-х років минулого століття (після запуску СРСР в 1957 році першого супутника Землі) поставили за мету і кардинально змінити законодавчі основи організації і науково-освітньої діяльності, роботи із науково-технічною інформацією зокрема. Президенти США Д. Ейзенхауер і Дж. Кеннеді свого часу відверто висловлювалися, що СРСР виграв змагання за Космос за шкільною партою і що для американців настав час перейняти саме досвід СРСР в організації освіти і в науки, що і стало поштовхом для їх реформ.

Освіта і наука в сучасному світі, без перебільшення, стали критичним елементом в системі вимог національної безпеки, перш за все, тому, що без фахово підготовлених інженерів і аналітиків інформації, здатних вести конкурентну розвідку, жодна країна не змогла стати на шлях інноваційного розвитку. США, як держава, своїми виключно виваженими діями з того часу постійно надавали належну підтримку розвитку науково-освітньої сфери і процесам формування сховищ науково-технічних знань навколо штабів транснаціональних корпорацій (ТНК). Вони й сьогодні не відсувають ці питання на периферію державних інтересів та фінансування. США, реформуючи науково-освітню сферу швидко знайшли засоби стимулювати громадян до більш активного впровадження ідей і знань в реальну економіку країни і вже на початку 60-х років, впровадженням нової інформаційної політики, обумовили появу інноваційної економіки. Вони суттєво змінили відношення свого населення до освіти, вченості фахівців, науково-технічної діяльності, інформації і знань як ресурсу розвитку своєї держави. Одночасно рішуче (кардинально) реформували систему освіти, чим продемонстрували ставку держави на підготовку інженерів-лідерів, здатних до перетворення наукових знань в технології реальних виробництв і здатних організувати експорт знань, що має виключно високу прибутковість для держави. Важливо відзначити, що сьогодні для нас вивчити їх досвід стає проблемою рівня національної безпеки до вирішення якого недостатньо зусиль Міністерства освіти і науки [6].

Вирішення проблеми ускладнено безліччю міжвідомчих протиріч в розвиткові сучасного світу і вітчизняного законодавства щодо розуміння інформації, сенсу інформаційно-комунікаційних технологій і діяльності людини в глобальному інформаційно-комунікаційному середовищі. Тут всі стоять один про одного, а в діях владних структур спостерігаються одночасно два протилежні за спрямованістю, але нерозривно пов’язаних між собою, процеси, які ми поки що не в змозі усвідомити. З одного боку, зростає відкритість держав (її обумовлює надшвидкий розвиток комп’ютеризованих інформаційно-

комунікаційних технологій (ІКТ) і їх надлегке проникнення в усі сфери життя), з іншого – зростає прагнення влади у всіх країнах світу до закритості й політичного контролю над інформаційно-комунікаційними процесами. У внутрішній політиці цей тренд простежується, скажімо, в істотному розширенні повноважень правоохоронних органів і спецслужб у боротьбі із правопорушеннями в сфері використання ІКТ при захисті інтелектуальної власності, а також у заходах, пов'язаних із інакомисленням громадян, а в зовнішньополітичній сфері – в дипломатичній активності, просуванні ідей (іноді аматорських), наприклад, щодо контрольованого управління процесами інформаційного обміну в глобальних мережах. Скажімо, сьогодні всюди існує потреба зробити їх більш жорсткими, хоча всі усвідомлюють, що регулювати ІКТ діями традиційних державних служб майже неможливо [7].

На сьогодні інформаційно-комунікаційні мережі і технології стали стратегічним ресурсом розвитку будь-якої країни, демонструючи загальносвітову стратегію формування світового ринку інформаційних ресурсів і послуг. Саме тому концептуальний контент інформаціоналізму, сама практика становлення нової інформаційної цивілізації всіма дослідниками сьогодні здебільше розглядається через інформатизацію суспільства і функціонування глобальних інформаційно-комунікаційних інфраструктур. Навіть за умов неповного розуміння методів опрацювання великих масивів інформації в процесі перетворення знань на капітал людство шаленими темпами модернізує і комерціалізує глобальне інформаційно-комунікаційне середовище, дедалі більше підпорядковує його для реалізації своїх потреб не тільки для розвитку глобальної комунікації мас-медіа, а встановлює засади нової інформаційної економіки знань, шукає нові методи реалізації своїх задумів в політичній, економічній і військовій сферах.

Глобальні тенденції першого періоду XXI століття дозволяють стверджувати, що саме в таких умовах буде відбуватися подальше формування нового типу держав, суспільств, їх політики, економіки, військової справи і, безумовно, науки і освіти під зростаючим впливом псі-технологій. На цьому підґрунті сьогодні відбувається становлення принципово нової економіки (knowledge-based economy), а основою конкурентоспроможності країн стає здатність до накопичення і раціонального використання фундаментальних знань – інформації, на основі якої створюються нові проривні технології надвисокого рівня (high-tech). За таких умов знання і здатність вихованців технічних університетів (нетократів) набувають особливої цінності, оскільки вони, по-перше, більш активно залучаються до управління матеріальними і нематеріальними ресурсами нашого суспільства за допомогою новітніх ІКТ і всюди, на всіх рівнях поступово починають знищувати владу безвідповідальних політиків (так би мовити, «кухарок»). Іноді не зважаючи на недостатність знань і навичок, а іноді і повного розуміння сенсу процесів зберігання і розповсюдження інформації і знань, які дедалі більше стають знеособленими, неструктурованими і різнорідними. Це вимагає сьогодні від вищої інженерної школи зокрема на достатньо високому рівні компетентності давати знання щодо використання інформації, зокрема «Великих баз даних» (так званих Big Date) і створення для них національної

© Соснін О.В., 2016

нормативної бази. Поняття Big Date поки що ще можна трактувати досить широко, однак, просту базу абонентів телефонних мереж (навіть із прізвищами і паспортними даними) вже не слід відносити до них. Вони потрібні, скажімо, більше для прив'язки абонента до переміщень мобільних пристроїв, його смакових характеристик, для вирішення проблем, пов'язаних із міжнародним тероризмом, співвідноситься із багатьма іншими проблемами виживання (охорони здоров'я), безпеки життєдіяльності людини взагалі. Вона стимулює прагнення багатьох структур і організацій, зокрема правоохоронних, розширити поняття «персональні дані», яке визначене законодавством, щоб персональними даними вважалися не тільки прізвище, ім'я, по-батькові, але й певний набір поведінкових факторів, на підставі яких можна щось зрозуміти про людину, як то: де купує товари, на які сайти заходить тощо, теж стоїть на порядку денному [8].

Україні сьогодні, щоб не залишитись на узбіччі світового науково-технологічного оновлення, крім розмов (дискутування) про значення ІКТ і потреби в ІТ-спеціалістах, безумовно, конче необхідно інтегруватися до світових інноваційно-технологічних трендів щодо використання нематеріальних активів суспільства. Спираючись на це, ми в найкоротший термін будемо здатні перейти не тільки на інноваційний шлях розвитку економіки, а й обрати (визначити) свої пріоритети в науково-технологічному розвитку, і, як наслідок, створити національну інноваційну систему. Вона має працювати на принципах випереджаючого розвитку фундаментальних наук, а відповідно і науково-освітньої діяльності із правовою охороною напрацьованих знань. Це виключно складне для нашого суспільства завдання, оскільки ми при житті одного покоління майже втратили темпи і традицію відтворення науково-технічного потенціалу країни.

У цьому контексті виключно продуктивною стає позиція Міністра освіти і науки Лілії Гриневич, яку вона висловила на недавній нараді щодо змін в новому переліку спеціальностей вищої школи – спеціальність повинна відповідати професії, бажано не одній, а кільком; спеціальність повинна мати свій вид економічної діяльності і за цією спеціальністю повинна бути достатня кількість місць на ринку праці. Не провина нового міністра, що практика організації вищої освіти в Україні в процесі набуття незалежності і інформатизації суспільства була хибною, і сьогодні, безумовно, потребує не просто нового філософського осмислення, а революційного оновлення (із відповідним кадровим наповненням) на всіх напрямках реформування. На жаль, Перелік галузей знань і спеціальностей підготовки фахівців з вищою освітою, який було затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266, не стимулює такий процес. Як, скажімо, пояснити, що інформаційно-комунікаційні дисципліни не входять до проблематики національної безпеки, а вона, в свою чергу, другорядною віднесена до військової? Подив викликає те, як Міністерство науки і освіти України змогло довести таку позицію Урядові в процесі підготовки вказаної Постанови. Взагалі нікому до кінця незрозумілий і вкрай суперечливий Перелік спеціальностей не сприяє оновленню галузі в період, коли перед країною постають небачені за масштабами виклики щодо науково-

технологічного переозброєння країни і, до того ж, в умовах ведення проти нас воєнних дій та інформаційної війни?

Основу програм науково-технологічного і науково-освітнього оновлення, як відомо, складають складні схеми технізації або інженерного осмислення здобутків наукових шкіл, інформатизація, екологізація та гуманізація життя суспільств. Власне такого розуміння вимагає сам сенс інформаційної політики держав в координатах інноваційно-інформаційних парадигм глобального розвитку. Вітчизняна наука і освіта своєчасно цього не відчули і не донесли суспільству важливість проблеми в координатах стратегії національної безпеки. Здається, що для владних кіл України досі незрозумілою є складна сукупність проблем інформаційно-комунікаційної діяльності своїх громадян в сучасному світі, а відповідно і мета реформ в науково-освітній і інформаційно-комунікаційній політиці, що призвело сьогодні до втрати державою ініціативи в облаштуванні такої діяльності, коли програми міжнародного науково-технічного співробітництва лише в Європі наповнюються величезними фінансовими ресурсами. «Кити» світового бізнесу, які свого часу взялися активно «допомагати» нашим можновладцям і підприємцям із спекулятивним досвідом і капіталом реалізовувати проекти модернізації суспільно-політичного і економічного життя України (насамперед, там, де були зацікавлені), вже опрацьовували правові, фінансові та управлінські аспекти проблеми в проектах програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт 2020».

Робити остаточні висновки і надавати рекомендації щодо виправлення ситуації ще важко, але слід визнати, що, відкриття внутрішнього ринку інформаційно-комунікаційних освітніх послуг для вільної і неконтрольованої діяльності іноземних фахівців за лекалами міжнародних компаній, несе (завдає) Україні загрозу. Прекрасно володіючи інформацією про науково-промисловий, кадровий і науково-освітній потенціал України, фахівці іноземних центрів мають можливості неконтрольовано вести руйнівну діяльність системно і цілеспрямовано. Держава від початку поставила себе тут у нерівне становище, не захистила відповідним чином реальний сектор економіки, свій інформаційно-комунікаційний простір, і тепер вимушена наздоганяти втрачене.

Всі роки незалежності ми занадто повільно і не раціонально вибудовуємо науково-освітню і інформаційно-комунікаційну політику в державі, втратили систему виховання в наших технічних університетах інженерів-лідерів, що завжди було притаманно нашим провідним технічним університетам. Сьогодні, не розуміючи повною мірою навіть поняття «інформаційна політика», наше чиновництво своєчасно просто не реагує на виклики науково-технічного прогресу і адекватно не відповідає суспільству на такі ключові питання, як то: хто володіє інформацією як ресурсом, кому він потрібен, де і за яку ціну його можна придбати, які умови торгівлі ним або обміну. Як наслідок, практика застосування новітніх ІКТ в освіті здебільше орієнтована у нас на розвиток мас-медіа.

За умов такого розуміння ситуації вочевидь, що потреби реальної економіки і саме життя вимагають рішучих змін в системі підготовки інженерно-технічних фахівців для потреб реальної економіки і міжнародного науково-

© Соснін О.В., 2016

технічного співробітництва – здатних працювати із ресурсом, що іменується НМА. У чому полягає особлива складність ситуації? Справа не просто в подоланні виникаючих сьогодні або застарілих труднощів, кризових явищ, дефіцитів і диспропорцій. При всій важливості цієї роботи, при всіх непростих обставинах сьогоднішнього дня важливо усвідомити для себе розуміння стратегічної мети нашого народу – завдання, яке ми маємо виконати – у підсумку розв'язати, навіть якщо мета сьогодні виглядає дуже неблизькою, а вирішення її – дуже складним. Воно достатньо просте – ми повинні увійти (хочеться сказати, «зробити прорив», але військова термінологія тут навряд чи доречна) до кола країн з найбільш високим рівнем добробуту свого народу.

Список використаних джерел

1. Барух Л. Нематериальные активы. Управление, измерение, отчетность. – М.: ИД «Квинто-Консалтинг». – 2003. – 240 с.

2. Белышева И. В., Козлов Н. А. Нематериальные активы компании: классификация и учет // Акционерное общество: вопросы корпоративного управления. 2008. № 4. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.aojournal.ru/journal/lib/archive/detail/ArticleID/38/%D0%90%D0%9F%D0%A0%D0%95%D0%9B%D0%AC-4-47-2008

3. Дмитренко Я. Гости из будущего / 2000. №25(777) 24 — 30 июня 2016 г. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http : // www.2000.ua/v-nomere/derzhava/realii/gosti-iz-buduwego.htm

4. Рейли Р., Швайс Р. Оценка нематериальных активов. – М. : Квинто-консалтинг, 2005. – 792 с.

5. Соснін О., Гулай В. Нав'язані реформи мертві реформи. Перспективи та вектори трансформації спеціальності «Міжнародна інформація» в контексті глобальних і національних викликів / О. Соснін, В. Гулай // Загальнонаціональний правовий тижневик «Юридичний вісник України», №25 (1042) 27 червня - 3 липня 2015 року. – С. 14-15.

6. Філософія гуманістичного менеджменту (соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-антропологічні виміри) : Навчальний посібник / О. В. Соснін, В. Г. Воронкова, М. А. Ажажа – Запоріжжя : Дике поле, 2016. – 356 с.

7. Kay A. S. Baruch Lev on Intangible Assets // CRM.com. 19.01.2001. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.destinationcrm.com/Articles/CRM-News/Daily-News/Baruch-Lev-on-Intangible-Assets-46181.aspx

8. Рейли Р., Швайс Р. Оценка нематериальных активов. – М.: Квинто-консалтинг, 2005. – 792 с.

REFERENCES

1. Baruch L. Nematerial'nye aktivy. Control, izmerenie, otčetnost'. – M.: ID "Kvinto Consulting. – 2003. -240 c.

2. Belyševa I. V., Kozlov N. A. Nematerial'nye aktivy company: classification and accounting // Joint-stock company: korporatvinogo management. 2008. № 4. [electronic resource] – access mode: http://www.aojournal.ru/journal/lib/archive/detail/ArticleID/38/АПРЕЛЬ-4-47-2008

3. Dmytrenko Ya. Guests from the future/2000. No. 25 (777) 24 — 30 June 2016 g. [electronic resource] – access mode: http://www.2000.ua/v-nomere/derzhava/realii/gosti-iz-buduwego.htm

4. Рейли Р., Швайс Р. Оценка нематериальных активов. – М.: Квинто-консалтинг, 2005. – 792 с.

5. Sosnin O., Gulaj V. Imposed reform dead reform. Prospects and vectors of transformation of the speciality "international information" in the context of global and national challenges / A.

Sosnin, V.Gulaj // National legal journal "Law Bulletin", № 25 (1042) June 27-July 3, 2015. P. 14-15.

6. The philosophy of humanistic management (socio-political, socio-economic, socio-anthropological dimensions): textbook / A.V.Sosnin, V.G.Voronkova, M.A.Ažaža – Zaporizhzhya: Wild field, 2016. – 356 c.

7. Kay A. S. Baruch Lev on Intangible Assets // CRM.com. 19.01.2001. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.destinationcrm.com/Articles/CRM-News/Daily-News/Baruch-Lev-on-Intangible-Assets-46181.aspx

8. Rejli R., Švajs R.. Ocenka nematerial'nyh aktivov. – M.: Kvinto, 2005. -792 c.

СОСНИН А. В. - доктор политических наук, профессор, Заслуженный деятель науки и техники, член-корреспондент Украинской академии политических наук, заведующий кафедрой международной информации Института международных отношений Национального авиационного университета (Киев, Украина) E-mail: alvas.sosnin@yandex.ru

ОБ ИЗМЕРЕНИИ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КООРДИНАТАХ ПРОБЛЕМ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В статье дается анализ подготовки специалистов высшего технического образования в современных условиях, за которыми стоит развитие промышленных технологий и обустройство новых социально-политических отношений. Дается характеристика технологических укладов человечества и темпы, благодаря которым человечество внедряет в реальную экономику достижения науки и техники. Образование и наука выступают критическим элементом в системе требований национальной безопасности, потому что без специально подготовленных инженеров и аналитиков информации никакая страна не смогла стать на путь инновационного развития. Делается вывод, что информационно-коммуникативные сети и технологии становятся стратегическим ресурсом развития любой страны, демонстрируя общемировую стратегию формирования мирового ринка информационных ресурсов и услуг. Практика становления новой информационной цивилизации сегодня рассматривается в контексте информатизации общества и функционирования глобальных информационно-коммуникационных инфраструктур.

Ключевые слова: *система высшего технического образования, национальная безопасность, технологический уклад человечества, информационные ресурсы и услуги, информационно-коммуникативная инфраструктура*

Sosnin, Alexander - Doctor of Political Sciences, Professor, Head of International Information National Aviation University (Kiev, Ukraine**)** E-mail: alvas.sosnin@yandex.ru

ПРО ВИМІР СИСТЕМИ ВИЩОЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В КООРДИНАТАХ ПРОБЛЕМ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

In the article is given to the analysis of the training system of higher technical education in which stands the development of industrial technology and the arrangement of the new socio-political relations. Given the characteristic of technological ukladìv of humanity and the pace with which humanity is implementing in the real economy the achievements of science and technology. Education and science in the modern world have become a critical element in the system of national security requirements, so that without specialized trained engineers and analysts information, no country has been able to get in the way of innovative development. Done visnvook, information and communication networks and technologies have become strategic resource the development of any

© Соснін О.В., 2016

country, demonstrating the zagal'nosvìtovu strategy for the formation of a world market of information resources and services. Practice of the establishment of the new information civilization today is seen through computerization of society and the functioning of the global information and communication infrastructures.

Keywords: *System of higher technical education, national security, technological way of humanity, information resources and services, information and communication ìnfrasturuktura.*

Стаття надійшла до редколегії 12.06.2016 р.
Рекомендовано до друку 17.06.2016 р.

УДК 001.82:159.955:316.4.064

КРАВЧЕНКО А. А.,
доктор філософських наук,
професор кафедри управління, інформаційно-аналітичної
діяльності та євроінтеграції
Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова
(Київ, Україна) E-mail: allusik_k@ukr.net

КРЕАТИВ СУЧАСНОГО МИСЛЕННЯ В ДИНАМІЦІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

В статті досліджується проблема методології мислення в соціальному і науковому пізнанні. В його контексті виокремлюється «рамочний» характер мисленнєвої діяльності, який знаходить свою реалізацію в інтелектуальній традиції. Авторка зосереджує увагу на колективній мисленнєвій діяльності, яка існує, насамперед, в знанні про неї. Відмінності між людьми, які володіють різними типами знань, орієнтують на різні форми організації мислення і діяльності. Аналізуються можливості розвитку мислення в навчальних практиках сучасності. Дана ситуація, стверджується в статті, обумовлює якісну трансформацію мислення, культури і людини.

***Ключові слова**: мислення, «рамочний», культура, креатив, наука, пізнання, методологія.*

Розвиток мислення, обумовлений методологічною роботою в сфері філософії і науки, полягає в тому, що послідовно усвідомлюються, виокремлюються і засвоюються прийоми, способи, техніки роботи з кількома типами «рамок». Для наукового дослідження і навіть філософії класичного періоду характерною була робота з одним і достатньою стійким мисленнєвим процесом (або мисленнєвою діяльністю) «набором» рамок з наступним переходом до змісту заданого простору, до тих об'єктів, які існують або можуть існувати в даному контексті. Навпаки, методологічна робота – це завжди робота з багатьма принципово не сумісними «рамочними контурами», отже – з множиною дійсностей, з множиною об'єктів. Зазначимо, що вихідні уявлення методології наукового пізнання формувалися в руслі внутрішньої наукової рефлексії практично впродовж всього розвитку науки. Однак вирішальними для її теоретичного становлення подіями виявилися процеси філософського осмислення дослідницької діяльності, які здійснювалися на базі категоріально-понятійного апарату теорії пізнання. Постає завдання виявити основні параметри сучасного мислення в трансформаціях соціокультурної реальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі мислення та його ролі для науки, пізнання, культури присвячені публікації багатьох дослідників. Зокрема, потрібно відзначити праці С. Кримського, М.Култаєвої, М.Мамардашвілі, В.Розіна, М. Савельєвої, Г. Щедровицького та ін. Методологічну культуру мислення досліджують В. Лукашевич, В.Медведєв, Л. Мікешина та інші. Разом з тим не одержало достатнього аналізу проблема

© Кравченко А.А., 2016

креативу мислення в зміні соціокультурної реальності.

Мета статті полягає в дослідженні і виявленні основних аспектів сучасного мислення, названих «рамочними», в контексті динаміки соціокультурної реальності і ствердження нових смислів буття.

Виклад основного матеріалу. В рамках «внутрішньо-наукової рефлексії методологія наукового пізнання тривалий час існувала виключно у формі конкретно-наукової методології, тобто як рефлексивна система, яка відображує раціонально обґрунтовані оптимальні варіанти організації пізнавальних дій в тій чи іншій конкретній дисципліні або області досліджень, користуючись виключно їх засобами. Тому її результати носили локальний характер» [4, с. 57], – зазначає В. Лукашевич.

За рахунок цього в методологічній роботі виникає певна затримка, свого роду «епохе» (Е. Гуссерль). Смисл, в якому використовується в даному випадку цей термін, ближчий до скептицизму. Методологічне «епохе» здійснюється нами тоді, коли ми штучно «затримуємо» конструктивне завершення процедури покладання об'єктів і певний час свідомо і цілеспрямовано рухаємося в умовах наявності багатьох «рамок», що не зводяться одна до одної. Їх наявність з самого початку утворює ситуацію «проблематизації». Кожна «рамка» або «контур» рамок передбачає свій тип об'єктів і предметів, але методологічне мислення немовби «не помічає» цієї обставини. Процедура об'єктивації і опредметнення не завершується. Методологічна робота висуває ряд заборон на формальну об'єктивацію, характерну для предметного і метафізичного мислення. Названі «рамочні» контури фіксуються, рух йде відразу в кількох контурах або рядах «рамок»; за рахунок цієї техніки утворюються умови для одержання нових типів об'єктів та онтологічних картин. Об'єкт, а також будь-які більш складні об'єктно-онтологічні конструкції (онтологічні картини, моделі) повинні «розглядатися в методологічній роботі як результат рефлексії, і співвіднесення один з одним кількох рамочних контурів» [8, с. 40]. В цьому випадку можна говорити про те, що прийнята конструкція об'єкта думки і мислення є свого роду контракт між учасниками комунікації «тут і тепер».

В процесі методологічної роботи прийнято розрізняти, по меншій мірі, три типа ланок: помежові, об'ємні і робочі. Ці відмінності носять виключно функціональний характер і поза контекстом програмування навряд чи осмислені. В багатьох випадках подібні відмінності потрібно розглядати як спробу первісного структурування ситуації багаторамочної мисленнєвої діяльності. За цими відмінностями стоїть гіпотеза про те, що програмування є більш складний тип мислення, чим наукове дослідження або філософська понятійна спекуляція. Методологічне програмування завжди рухається в трьох рамочних контурах, які функціонально визначаються як робочі, об'ємні і помежові «рамки». Останні вказують на межі мисленнєвого світу, межі онтології; об'ємні рамки задають способи і напрямки об'єктивації (предметизації); робочі структурують оперативне поле, в якому розгортається мисленнєва діяльність. В тій мірі, в якій методологічне мислення в кожній проблемній ситуації рухається в трьох названих рамочних контурах, воно утворює «нову соціокультурну і антропологічну ситуацію» [4, с. 40-41].

Множинний рамочний характер мисленнєвої діяльності ставить проблему співвідношення «колективного» та «індивідуального». Нові способи (техніки) мислення фактично роблять неможливим відтворення суто індивідуального мислення. Інтерпретуючись як діяльність з багатьма контурами рамок, воно імпліцитно передбачає колективний характер реалізації мисленнєвої діяльності. Поза традиційними техніками багатопозиційної організації комунікації і рефлексії для реалізації методологічної роботи необхідний функціональний розподіл по комплексу процесів смислоутворення, аналізу контекстів і контролю за різними контурами рамок. Отже, індивідуалізація багаторамочних технік і технологій мислення дуже проблематична, а в багатьох випадках неможлива. Очевидно, справа полягає в універсальності методологічних рефлексій. Вони не локалізовані в тій чи іншій сфері науки, вони «пронизують» її всю, виявляють себе в мові, емпіричному досвіді, науковому мисленні і пізнанні. Вони складні в своїй змістовно-смисловій структурі. В них міститься ряд рівнів смислу – загальнолюдський (як своєрідний варіант відповідно різним традиціям), досить абстрактний, який фіксує основи кожного людського буття; рівень смислів, що виражає особливості тієї чи іншої науки відповідної історичної епохи; і, нарешті, рівень, який виражає особистісні і соціально-групові інтерпретації універсалій науки, що репрезентує ціннісні установки особистості вченого і наукових співтовариств [6, с. 8].

В сучасних умовах можна констатувати, що окремий індивід не є більше суб’єктом мисленнєвої діяльності. Претензії класичної філософії на те, щоб перетворити індивіда в суб’єкта інтелектуального процесу і мислення, закінчилось невдачою. Одночасно закінчилися невдачею відповідні цьому антропологічному проекту і в його рамках конституйовані проекти створення редукованих технологій мислення, зокрема, науки, інженерії, проектування і філософії. В даному випадку філософію потрібно розуміти не як претензію на фундаментальність, а як редуковану технологію індивідуального мисленнєвого пошуку. В минулому столітті завершився черговий цикл розвитку: претензії німецької класичної філософії спробувати сконструювати відповідні редуковані технології індивідуалізованого мислення не досягли успіху. За нею наступає криза, яка закінчується «переживаннями» про втрату «культури», «особистості» і «суб’єкта» [4, с. 68]. Однак такі висновки передчасні, оскільки сформульовані скоріше під впливом традиційного мислення і усталеного підходу до розуміння сучасності. «Ніяке знання в умовах сучасності, – зазначає Е. Гідденс, – не є знання в «старому» смислі, де «знати» означає «знати достовірно». Це рівним чином має відношення до природничих і до соціальних наук» [3, с. 157]. Отже, і до мисленнєвої діяльності.

«Програмне» мислення, будучи принципово колективним, не гарантоване в своїй реалізації. Воно є «подією», котра відбувається в умовах спеціальної організації. Жодний учасник «події» колективної мисленнєвої діяльності, незалежно від його інтелектуальних здібностей, не може увібрати в себе результати унікального ситуаційного досвіду мислення. Він, фактично, не може стати носієм багатозначної структури мислення і, тим більше, суб’єктом певної системи мисленнєвої діяльності. В XXI столітті ніяка окрема професійна позиція

© Кравченко А.А., 2016

і ніякий конкретний індивід більше не є гарантом здійснення і повторення мисленнєвої роботи – ні філософ, ні процефесіонал-предметник, ні організатор. При цьому окремий учасник «події» колективної мисленнєвої діяльності зберігає пам'ять про те, що мислення можливе. Він прагне до відтворення ситуації з мисленням і не може зробити цього індивідуально. В силу цього він прагне до відтворення умов, котрі, як йому видається, підготували і обумовили подібну «подію» колективного мислення. Хоча «відтворення умов існування мислення не гарантує виникнення самого мислення»[8, с. 40].

Колективна мисленнєва діяльність існує, насамперед, в знанні про неї – як предмет і гіпотетичний об’єкт системи знань про мислення і діяльність. Іншими словами, існування у формі знання може і повинно бути визнано першою і в багатьох випадках вихідною формою існування будь-якої організованості в практичній та мисленнєвій діяльності. «Системно-мисленнєво-діяльнісний» підхід переносить на уявлення щодо мисленнєвої діяльності додатковий знак, який можна назвати «квантором реальності». Однак перенесення «квантора реальності» на дане уявлення (сукупність уявлень) ще не утворює «реальності-як-такої». Остання постає результатом поєднання, по меншій мірі, двох різних перспектив, про які говорив ще А. Шопенгауер – перспективи «інтенціональної» (в якій ми фіксуємо наявність відповідного уявлення), і перспективи «самовизначення» (в якій уявлення доповнюється і компенсується зусиллям волі) [9]. Ідея та уявлення в даному випадку повинні стати і стають «рамкою» самовизначення.

Мова йде не просто про перенесення «квантора реальності» на що завгодно; мова йде про визнання певного ряду уявлень «рамкою» і «межею» актуального самовизначення. Існування в знанні і через знання доповнюється існуванням в якості «рамки» самовизначення і в якості принципу (форми організації) процесів реалізації. Таким чином, виникає світ реальності як єдність уявлення і волі. Визнання волі колективної мисленнєвої діяльності в якості «помежової рамки» актуального самовизначення кожного агента (суб’єкта) мислення зовсім не означає, що воно завжди буде реалізовуватися в повній структурі. Навпаки, ми повинні визнати, що ідея колективного мислення залишається, насамперед, в основному проектом. Виникнення «повних» систем колективного мислення кожний раз буде унікальною подією, утворенням «Всесвіту», мисленнєвою діяльністю організованого «космосу». Виникнувши, певні системи мисленнєвої діяльності достатньо швидко підлягають впливу агресивного соціального і соціокультурного середовища і трансформуються в різні редуковані структури. Ці «редуковані структури в свою чергу стають центрами організмів життєдіяльність, центрами кристалізації життєвих світів»[8, с. 43].

Історичний процес являє собою коеволюції і взаємодію організмів життєдіяльності, і в результаті не спрямовані (направлені) мутації редукування структур мисленнєвої діяльності. Світ колективного мислення може бути визнаний наявним буттям в тій мірі, в якій ми розрізняємо повні і редуковані структури мисленнєвої діяльності і визнаємо, що будь-яка соціокультурна ситуація постає моментом в процесах коеволюції і взаємодії мисленнєвих

центрів життєвих світів. Щоправда, цей «соціокультурний момент», реалізований в системі універсалій культури, представляє собою свого роду помежово узагальнену програму соціального життя. На її основі виникає і з нею узгоджується величезний масив конкретних програм людської життєдіяльності, які складають «тіло» культури – знань, настанов, зразків діяльності, поведінки і спілкування, вірувань, ціннісних орієнтацій тощо. Завдяки цим конкретним програмам, які «закріплюються в культурі у вигляді різних семіотичних систем, універсалії визначають той тип соціальних зв'язків, образ життя, типи особистості, відношення людини до природи, особливості людських комунікацій»[6, с. 8]. Звичайно, і особливостей мислення.

«Рамочний» спосіб вживання знань в європейській інтелектуальній традиції був усвідомлений давно. Одним із прикладів подібного вжитку і відповідний клас рамок є культура, яка з часом одержала чітко виражене натуралістичне тлумачення. Замість того, щоб аналізувати рамочні способи вживання знань та їх функції в процесах колективної мисленнєвої діяльності, почала розглядатися морфологія культури – зміст чи інших «культурних» норм, які трактувалися фактично як «причини» або «генеральні умови» актуальної поведінки в ситуаціях. Дослідження процесів такого роду сьогодні, без сумніву, являє собою ключовий напрямок в науках про культуру, який найбільше розвивається. Можна стверджувати, що проблематизація структуралістських методів аналізу морфології культури дозволила перенести увагу на «рамочні» аспекти [5]. Культурні архетипи, які задають способи використання людиною своїх здібностей, а також прагматичний, етичний і моральний вимір процесів використання практичного розуму будуть визначати і «місце» людини в соціальних структурах (набір соціальних ролей), і статус, і можливі форми соціально-економічної і господарської діяльності. Відмінності між людьми, які володіють різними типами знань, що орієнтуються на різні культурні норми (форми організації мислення і діяльності), виявляються більшими, чим бувші «класові» та ієрархічні зв'язки [7].

Дана ситуація фактично означає, що простір культури постає тією метасистемою, в якій конституюються соціальні та діяльнісні утворення. Так зрозуміла культура принципово протистоїть соціальній організації. Соціальні умови можуть змінюватися від ситуації до ситуації, а разом з ними може трансформуватися «місце», яке займає активний агент. Структура політичних та організаційних інститутів, конкретні обставини (включаючи суб'єктивні фактори), сваволя правителів і готовність конкретних людей до підкорення – все це буде визначати картину соціальної організації. Однак всі ці фактори можуть істотно трансформуватися (аж до повної нейтралізації) під впливом культури. Наявність культурного простору утворює можливість самовизначення для будь-якої конкретної людини і малої групи всупереч соціальній ситуації. Філософська культурологія виходить з того, що саме в культурі закріплюється факт звільнення людини з-під опіки соціальності в будь-яких її формах – політичного тоталітаризму, колективізму, різних способів примусу. Саме культура «розкриває» соціальну організацію і утворює «той вимір історичного процесу, в якому можливе накопичення досвіду свободи та культури мислення» [8, с. 44].

© Кравченко А.А., 2016

Розповсюдження телеологічного розуміння культури як простору свободи означає, разом з тим, і обмеження культурологічного підходу. Динамічний розвиток інформаційних, екранних, політичних та інших технологій змушує інтелектуалів визнати, що поза культурою існують інші типи «рамок», що впливають на процеси самовизначення, комунікації, діяльності та мислення. Денатуралізація поняття «культури» і повернення до аналізу «рамочних» функцій і «рамочних» способів використання знань в ситуаціях колективного мислення і діяльності приводить до виникнення нового типу і сфери діяльності – культурної політики. Вона робить процеси змін і реструктуризацію вказаного культурного простору предметом особливого типу мислення і діяльності. З цієї точки зору культурна політика утворює нові смисли в комунікації та розумінні, утворює культурні образи, а за рахунок цього утворює простори для можливих і допустимих в даних рамках вчинків і дій. Активізуючи уявлення (ідеєтворення, фантазії, проектування), і утворюючи нові методи об'єктивації знань та інших епістемологічних організованостей, культурна політика веде боротьбу за розповсюдження певних уявлень («рамок»), одночасно перетворюючись в боротьбу за можливість зберігати або трансформувати умови людського мислення і діяльності. П. Бурдьє вказував, що той, хто володіє можливісного називати, може викликати до існування, тобто обумовлювати реальність за допомогою «номінації»[1]. Тобто назви, імена.

Соціальні науки і філософія в контексті культурної політики здобувають новий тип практичності, впливають на її інструментарій і зміст. В той же час виникнення і динамічний розвиток сфери культурної політики проблематизує існуючі техніки інтелектуальної роботи і предметно організованого мислення. Ці зміни багато в чому стимулюють обробку і розповсюдження рамочних технік організації мисленнєвої діяльності та ситуацій колективного мислення.

Найважливішим підсумком сучасного етапу розвитку є «виснаження», «вичерпання» індустріального суспільства, заснованого на застосуванні малопродуктивних технологій. Ключовим ресурсом стають інформація, знання і мислення. Знання і окремі одиниці робочого часу можуть бути одночасно задіяні в цілий ряд різних процесів діяльності. Тепер новий вимір виникає у всієї сукупності матеріальних умов діяльності і в самій діяльності. В другій половині XX ст. утворився фундамент нового, постіндустріального, господарсько-економічного ладу, ядром якого стала економіка та індустрія виробництва розповсюдження і використання знань. Виробництво нових знань, отже, і нових технологій – знання про те, як можна використовувати наявні ресурси інакше, чим ми це звикли робити – сьогодні визначає «не тільки конфігурацію, але і вартість всіх інших факторів виробництва» [8, с. 48], - вважає П.Щедровицький. В результаті спочатку поступово, а потім все більш динамічно починає складатися нова реальність – геоекономіка – процес світового обігу і перерозподілу глобальних ресурсів: біосферних, людських, фінансових, організаційних, інноваційних. Постіндустріальні види діяльності, а головне – розвиток в цілому, немовби вийшли за рамки існуючих національно-державних кордонів. Традиційні поняття – суверенітет, внутрішній валовий продукт, внутрішній ринок, податки багато в чому втратили свій економічний смисл.

Дана ситуація обумовлює якісну трансформацію мислення. Минулі століття показали можливість індивідуалізації тих окремих видів і типів мислення, котрі можуть бути подані як діяльність. Для вирішення цього завдання за останні три століття бути сконструйовані відповідні освітні і культурні технології і, насамперед, навчальні предмети і організація навчального процесу. Сучасна освіта як в інституціоналіональному, так і в змістовному плані являє собою проект і форму організації процесів індивідуалізації тих типів мислення, представлені як діяльність. Вся існуюча сьогодні система освіти обслуговує новоєвропейський проект створення індивіда – суб'єкта мислення.

Сьогодні спроби перетворити нові типи мислення – програмування, організаційне проектування, управління, дослідження, політику у вид і форму мисленнєвої діяльності, звести їх до монорамочної організації і технології, отже, навчати цим технологіям, постає наївністю та ілюзією, яка перейшла до нас від минулого. З точки зору попередніх міркувань це означає, що в рамках існуючих навчальних практик ми відтворюємо нічим не обґрунтовані гіпотези про розвиток мислення і можливостях формування індивідуального мислення, характерні для Нового часу. Очевидно, що домінування подібного підходу і лежить в основі сучасної кризи освіти і всієї педагогічної антропології. Зазначимо, що традиція індивідуалістичного трактування антропного матеріалу мислення й мисленнєвої діяльності є основа, є разом з тим, і проект, від якого ми не можемо відмовитися. Ми продовжуємо рухатися в межах цієї програми зі всіма її плюсами і мінусами. Криза філософського індивідуалізму сьогодні також висуває ряд вимог до навчально-пізнавального процесу, які не можуть бути виконані в рамках освітніх технологій, які прагнуть перетворити окремого індивіда в суб'єкта колективної мисленнєвої діяльності. Отже, перед нами виникають нові проблеми розуміння і розвитку мислення, які вимагають свого розгляду і вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бурдье П. Социология социального пространства / П. Бурдье. – М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 2007. – 288 с.*
2. *Генисаретский О. И. Деятельность проектирование и проектная культура / О. И. Генисаретский. – Режим доступа: //http://prometa.ru/olegen/publications/26*
3. *Гидденс Э. Последствия современности / Э. Гидденс; [Пер. с англ. Г. К. Ольховикова; Д. А. Кибальчича; вступ. статья Т. А. Дмитрова]. – М.: «Праксис», 2011. – 352 с.*
4. *Лукашевич В.К. Философия и методология науки: учеб.пособие / В.К.Лукашевич. – М.: Современная школа,2000. – 438 с.*
5. *Тейлор Э. Первобытная культура / Э. Тейлор. – М.: Политиздат, 1989. – 573 с.*
6. *Философия в современной культуре: новые перспективы (Материалы «Круглого стола») // Вопросы философии. – 2004. – № 4. – С. 3-57.*
7. *Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас. – СПб.: Наука, 2000. – 739 с.*
8. *Щедровицкий П. Г. Изменения в мышлении на рубеже XXI столетия: социокультурные вызовы / П. Г. Щедровицкий // Вопросы философии. – 2007. – № 1. – С. 36-54.*
9. *Шопенгауэр А. Мир как воля и представление / А. Шопергауэр. – М.: Московский клуб, 1992. – 395 с.*

© Кравченко А.А., 2016

REFERENCES

1. Burde P. Sotsiologiya sotsialnogo prostranstva / P. Burde. – M.: Institut eksperimentalnoy sotsiologii; SPb.: Aleteyya, 2007. – 288 s.

2. Genisaretskiy O. I. Deyatelnost proektirovanie i proektnaya kultura / O. I. Genisaretskiy. – Rezhim dostupa:

//http://prometa.ru/olegen/publications/26

3. Giddens E. Posledstviya sovremennosti / E. Giddens; [Per. s angl. G. K. Olhovikova; D. A. Kibalchicha; vstup. statya T. A. Dmitrova]. – M.: «Praksis», 2011. – 352 s.

4. Lukashevich V. K. Filosofiya i metodologiya nauki: ucheb.posobie / V.K.Lukashevich. – M.: Sovremennaya shkola,2000. – 438 s.

5. Teylor E. Pervobyitnaya kultura / E. Teylor. – M.: Politizdat, 1989. – 573 s.

6. Filosofiya v sovremennoy kulture: novyie perspektivyi (Materialyi «Kruglogo stola») // Voprosyi filosofii. – 2004. – # 4. – S. 3-57.

7. Habermas Yu. Moralnoe soznanie i kommunikativnoe deystvie / Yu. Habermas. – SPb.: Nauka, 2000. – 739 s.

8. Schedrovitskiy P. G. Izmeneniya v myishlenii na rubezhe XXI stoletiya: sotsiokulturnyie vyizovyi / P. G. Schedrovitskiy // Voprosyi filosofii. – 2007. – № 1. – S. 36-54.

9. Shopengauer A. Mir kak volya i predstavlenie / A. Shopergauer. – M. : Moskovskiy klub, 1992. – 395 s.

КРАВЧЕНКО А. А. - *доктор философских наук, профессор кафедры управления, информационно-аналитической деятельности и евроинтеграции Национального педагогического университета имени М.П. Драгоманова*

(Киев, Украина) E-mail: allusik_k@ukr.net

КРЕАТИВ СОВРЕМЕННОГО МЫШЛЕНИЯ В ДИНАМИКЕ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ РЕАЛЬНОСТИ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ

В статье исследуется проблема методологии мышления в социальном и научном познании. В его контексте выделяется «рамочный» характер мыслительной деятельности, которая находит свою реализацию в интеллектуальной традиции. Автор сосредотачивает внимание на коллективной мыслительной деятельности, в первую очередь в знании о ней. Отличия между людьми, которые владеют разными типами знаний, ориентируют на разные формы организации мышления и деятельности. Анализируются возможности развития мышления в учебных практиках современности. Данная ситуация, утверждается в статье, обуславливает качественную трансформацию мышления, культуры и человека.

Ключевые слова*: мышление, «рамочный», культура, креатив, наука, познание, методология.*

KRAVCHENKO, ALLA - *the doctor of philosophical sciences, professor of department in management information and analytical activities and European Integration, National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov University*

(Kyiv, Ukraine) E-mail: allusik_k@ukr.net

CREATION OF MODERN THINKING IN THE DYNAMICS OF SOCIOCULTURAL REALITY: METHODOLOGICAL CONTEXT

In the article the problem of methodology in social thought and scientific knowledge is revealed. It contextsingled out a "framework" character of mental activity which finds its realization in the intellectual tradition.The author focuseson collective mental activity that exists primarily in the knowledge.The difference between people, who have different types of knowledge, is oriented on

different forms of thinking and activity.The opportunities of development of thinking in educational practices of our time are analyzed.Methodological function of thinking that every problem situation creates new socio-cultural and anthropological situation is revealed.Within scientific reflection the methodology of scientific knowledge for a long time existed mostly in the form of reflective system.Today methodological work of thinking makes a number of prohibitions on formal objectification that actualizes the problem of creative communications.The dynamic development of information, screen, political science and other technologies makes us to recognize the causes of the emergence of new types of thinking and areas of productive activity.The loss of traditional notions of politics, economy, and culture of meaning led to qualitative transformation of thinking.It is shown that modern education is a projectand the form of processes of different types of thinking presented as an activity.This situation, according to a paper, determines the qualitative transformation of thinking, culture and human relevant to the current stage of civilization.

***Keywords**: thinking, "framework", culture, creativity, science, cognition, methodology.*

Стаття надійшла до редколегії 30.06.2016 р.
Рекомендовано до друку 05.07.2016 р.

© Кравченко А.А., 2016

УДК 165.742

ШИНДАУЛОВА Р. Б.
кандидат педагогических наук, доцент,
Казахская национальная консерватория
им. Курмангазы
(Алматы, Республика Казахстан) E-mail: sharabana1@mail.ru

НООГУМАНИЗМ В СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ: ФИЛОСОФСКИЙ И КОМПАРАТИВИНЫЙ АНАЛИЗ

Современные реалии, носящие глубоко кризисный характер, связаны с поиском новой идейно-мировоззренческой парадигмы, с формированием личности, свободно ориентирующейся в поликультурном мире, толерантно относящейся к представителям разных народов, соблюдающей нравственно-духовные, экологические и гуманистические ценности. Этим запросам отвечает находящееся на стадии своего становления ноогуманистически-ориентированное мировоззрение, поскольку оно направлено на гармонизацию отношений в системе «человек-общество-природа». Идея социоприродного согласия, генерирующая категориально-понятийный аппарат ноогуманизма и опора на отдельные аспекты других подходов (ноосферного, психодидактического квантового и пр.), необходимых для формирования ноогуманистически-ориентированного мировоззрения, создают методологический базис ноогуманистического подхода. Поэтому востребованным оказывается анализ подходов, оплодотворивших ноогуманистический подход.

Ключевые слова: *ноогуманистический подход, ноогуманистически-ориентированное мировоззрение, анализ ноогуманистического подхода в контексте смежных подходов.*

Современные кризисные явления экологического, духовно-нравственного характера требуют новых подходов к воспитанию у молодежи мировоззренческих установок, ценностей, которые вели бы к развитию духовных сил общества, улучшению морально-нравственного климата, стабилизации межличностных, межнациональных отношений и пр. В этой связи разрабатываемые основы ноогуманистически-ориентированного мировоззрения отвечают вызовам современности.

Ноогуманистически-ориентированное мировоззрение отражает один из аспектов мировоззренческой матрицы ноосферно-экологической и гуманистической направленности и детерминируется как устойчивая система взглядов и убеждений личности, ее жизненных позиций, поведенческих программ на общество, природу, человека, их взаимоотношения, на ноосферу как на сферу разума, определяющим фактором которой является разумная деятельность человека на планете как среде обитания человечества. Формирование ноогуманистически-ориентированного мировоззрения подразумевает специально-организованное обучение, воспитание и самовоспитание, включающие базовую ноогуманистическую категорию социоприродного согласия, проекции которой в системе «человек-общество-

природа», структурируют ноогуманистические представления и ценности, задавая ноогуманистическую направленность личности, ее психическим процессам: мышлению, сознанию (самосознанию), культуре, мотивационно-потребностной стороне, поведенческим моделям (Например, исследования О.Базалука [1; 8], В.Воронковой [2; 3], Д.Свириденко [9] и др.). В результате этого предполагается становление ноогуманистически-ориентированная личности, с коэволюционным мышлением, сознанием, ноогуманистической мировоззренческой культурой, потребностью в реализации ноогуманистических ценностей и смыслов (самоценность природы и человека как со-субъектов природы, ответственность человека перед Универсумом, стремление к гармоничному сосуществованию с природой, обществом и самим собой и пр.) в процессе ноогуманистически-преобразовательной деятельности, ибо только самодостаточная, гражданси-ответственная, толерантная, развивающаяся личность может объективно оценивать современные реалии и принимать адекватные решения на профессиональном поприще.

В науковедческой методологической литературе ноогуманистический подход трактуется как взаимосвязанная совокупность идей, принципов, основных положений и методов осуществления педагогической деятельности. Ноогуманистический подход рассматривается как руководящая норма в формировании ноогуманистически-ориентированного мировоззрения, которая объясняет исходные теоретические положения, принципы и обосновывает конкретные способы, средства педагогической деятельности в практике формирования указанного мировоззрения.

Термин «ноогуманизм» впервые был введен в научный оборот общей педагогики Г.Сикорской в 1999 г. при разработке ею ноогуманистической модели эколого-педагогического образования и представляет дериват значения «ноосферный гуманизм». Ноогуманизм подчеркивает экологический посыл и «утверждает ценность жизни во всех ее проявлениях, гармоническое взаимодействие человека с природой …и ответственность его как единственного разумного существа на планете за жизнь на Земле [6, с. 32]. Ноогуманизм вбирает в себя ноосферную, гуманистическую, экологическую и физическую (положения квантовой физики) составляющие. Если окинуть единым взглядом весь теоретический базис ноосферной и экологической направленности (идеи русского космизма, учение о ноосфере, концепцию устойчивого развития, экологоориентированные теории), на который опираются современные образовательные парадигмы: ноосферная, экологическая, гуманистическая, – то всех их объединяет единый посыл, обращенный к гармонизации социоприродных систем. Именно идея социоприродного согласия выступает в качестве базовой категории ноогуманизма, определяя его ключевые понятия. Идет ли речь о коэволюции человеческого сообщества и биосферы или установлении гуманных (согласованных) отношений между людьми, либо укреплении внутреннего духовно-психологического равновесия, – везде доминирует сквозная мысль о социоприродном согласии, динамическом равновесии (гомеостазе) социоприродных систем на каждом уровне в системе «человек-общество-природа». Указанные понятия («коэволюция», «гомеостаз»

© Шиндаулова Раушан, 2016

и пр.) объединяет общая смысловая составляющая, синонимирующая с значениями: «лад», «согласие», «мера», «равновесие», которые отождествляются с понятием «гармония». Сказанное позволяет установить глубинную связь между категорией социоприродного согласия и принципом гармонии, являющегося ее смысловым аналогом. Обретя статус универсалии и фундаментальной духовной ценности человека, данный принцип давно приобрел методологическое «мета-» значение в «обосновании устойчивого природопользования в современной концепции социоприродных систем» [4].

Ноогуманистический подход опирается на ноосферный (ноосферно-антропологический), квантовый (психофизический), личностно-ориентированный (личностно-деятельностный) и психодидактический подходы.

Поскольку ноогуманизм родился в лоне философии русского космизма и ноосферного образования, то понятие «ноосфера» является базовым, подчеркивающим преобразующую роль человечества как «мощной геологической силой, перед мыслью и трудом которого «становится вопрос о перестройке биосферы в интересах свободно мыслящего человечества как единого целого» [7, с.509]. Наряду с указанной материалистической трактовкой В.Вернадским термина «ноосфера», существует ее метафизическая интерпретация как «мыслящей оболочки», данная П. Тейяр де Шарденом и расширяющая ассоциативный ряд смыслообразов, от платоновского мира идей до энергоинформационного осмысления ноосферы в рамках современной квантовой парадигмы.

Сказанное рельефно выделяет идею мироформирующего значения разума (сознания, коллективного сознания). Мироформирующее значение сознания, как базовый компонент ноогуманистически-ориентированного мировоззрения, заключается в том, что индивид, в идеале, осознавший и «личностно присвоивший» огромный, социально значимый в планетарных масштабах гуманистический потенциал, заложенный в ноогуманизме, был бы способен конструировать адекватную модель поведения и практически осуществлять преобразующую деятельность в данном направлении. Абсолютно органичны для ноогуманизма разработанные в указанном ключе (доминация разумного начала) теорией ноосферного образования положения, связанные с его ноосферизацией (например, В.Воронкова и др.), ноосферными воспитанием, сознанием, мировоззрением, мышлением [5, с.449]. Безусловно, принципы целостности, фундаментальности (синтез естественнонаучного и гуманитарного знания), гуманизации и экологизации, развивающего образования, биоадекватной педагогической технологии (О.Базалук, Н.Маслова и др.), присущие ноосферной образовательной парадигме, оплодотворили методологическую базу ноогуманистического подхода.

Аксиологические признаки ноогуманистически-ориентированного мировоззрения отражают ноогуманистическую идею сохранения динамического равновесия в системе «человек-общество-природа»: на уровне социума – ноогуманизм ориентирован на толерантность, гуманность и пр.; с точки зрения отношения к природе – призывает к ответственности и бережному отношению к ней; реализация идеи равновесия (гомеостаза) в рамках компонента системы

«человек» находит отражение в воспитании стрессоустойчивости, конгруэнтности, шире – направлена на укрепления психического здоровья личности, что корреспондирует с идеей здоровьесберегающих технологий ноосферного образования (например, Н.В. Маслова). В свою очередь, ноосферно-антропологический подход (О.Базалук, В.Буряк, Ф.Лазарев, А.Креминский), рассматривающий человека как взаимозависимую часть целого (космоса, природы), позволяет создать основу для выработки планетарно-космического типа личности в рамках гуманистической педагогики.

Экологическая (экологоориентированная) составляющая ноогуманистически-ориентированного мировоззрения способствует обогащению ноогуманистического подхода психологическими детерминантами психодидактического подхода [8], обусловливающими развитие ноогуманистически-ориентированных сознания, мировоззрения, мышления обучающихся. Учет психофизиологических особенностей мышления, рефлексии сознания необходимы при структуризации содержания, методов, диагностико-мониторингового инструментария ноогуманистически-ориентированной педагогической системы.

Гуманистическая составляющая ноогуманизма, проецирующаяся в плоскости личностного, деятельностного подходов (К.Абульханова, В. Кремень, К. Роджерс, Б.Ломов, И.Якиманская, Е.Бондаревская, В.Давыдов и др.) при формировании ноогуманистически-ориентированного мировоззрения требует от педагога работы в рамках субъект-субъектной парадигмы и фасилитационного отношения к обучающимся, где педагог – помощник, создающий благоприятные условия для их самоактуализации (диалог, обратные связи). При этом гуманистический компонент ноогуманизма обогащается элементами критического и универсального гуманизма, направленного на овладение такими качествами, как самокритичность и ответственность перед Универсумом за свои поступки.

Квантовая парадигма (Б. Грин, Х. Эверетт, Ю. Вигнер, Э. Уокер и др.) близка ноогуманистическому подходу интерпретацией мироформирующего значения сознания как глобальной психофизической субстанции, способной активно взаимодействовать с миром живой и неживой материи в окружающем нас пространстве-времени. Интересно, что психофизический аспект квантовой парадигмы дает широкий спектр интерпретации картины мира: от научно-метафизической до квантово-мистической (М. Заречный, В. Зурек и др.), а понятие «ноосфера», помимо трактовок, данных выше В.Вернадским и П. Тейяр де Шарденом, обогатилось еще одной точкой зрения, рассматривающей ее как «глобальное универсальное психологическое поле» (А. Минделл, Г. Хант, А. Госвами).

Ноогуманистическим понятиям, рожденным в результате проецирования идеи социоприродного согласия сквозь призму системы «человек-общество-природа», близка образная наглядность ассоциативной модели обучения (Т. и Б. Бьюзены), в которой построение когнитивных структур осуществляется методом «ответвления» от центрального смыслового звена. В качестве последнего может выступать указанная идея, генерирующая понятийно-ассоциативный ряд

© Шиндаулова Раушан, 2016

ноогуманизма. Практика показала, что данная модель наиболее органична для обучающихся творческим профессиям (философам, музыкантам, художникам) в силу специфики (этноспецифики) их мышления. Например, известно, что музыка, благодаря своей онтологической способности передавать в символической форме абстрактные понятия (Л.Мазель, Б. Бородин и др.), космологичности, с одной стороны, и присутствию так называемого «ландшафтного пласта сознания», в частности, у музыкантов (А.Торопова), с другой, – стимулирует ассоциативные механизмы восприятия и осознания у них ноогуманистически-ориентированной учебной информации, содержание которой, в свою очередь, наиболее предрасположено к образно-ассоциативному ряду. Ноогуманистическая мировоззренческая подготовка наиболее эффективной оказалась в процессе обучении музыкантов, чей художественно-эмоциональный опыт формировался в условиях традиционной (народной) музыки, генезис и эволюция которой включает контекст космогонических представлений (А.Мухамбетова, Л. Халтаева и др.). Сказанное обосновывает использование некоторых сторон музыковедческого подхода в рамках ноогуманистического, высвечивая его этнопедагогические особенности.

Таким образом, ноогуманистический подход к формированию ноогуманистически-ориентированного мировоззрения интегрирует отдельные аспекты рассмотренных подходов, позволяя всесторонне изучить проблему, выбрать стратегию и тактику в решении поставленной воспитательно-дидактической задачи.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. *Базалук, Олег. Философия космоса: место человека в масштабах Земли и космоса. Глава первая. Philosophy and Cosmology 2016 (Vol. 16) - Kyiv: ISPC, 2016. – P. 28-42.*
2. *Воронкова, В. Г. Формирование нового мировоззрения, нового человека, нового общества будущего. Future Human Image. Vol. 2 – Kyiv: ISPC, 2012. – P. 134-152.*
3. *Воронкова, В. Г. Формування концепції ноосферного розвитку сучасного соціуму: теоретико-методологічний контекст. Philosophy and Cosmology 2016 (Vol. 16) - Kyiv: ISPC, 2016. – P. 179-189.*
4. *Мукаева, Б. М. Принцип гармонии в концепции устойчивого природопользования: Философско-методологический анализ: Дис. ...канд. филос. наук. – М., 2003. URL: http://www.dissercat.com/content/printsip-garmonii-v-kontseptsii-ustoichivogo-prirodopolzovaniya-filosofsko-metodologicheskii*
5. *Рыбка, Д. П. Ноосферный подход к образованию и воспитанию как современная методологическая ориентация // Мировоззренческие и философско-методологические основания инновационного развития современного общества: Беларусь, регион, мир. Материалы междунар. научной конф. Минск, 5-6 ноября 2008.; Инст-т философии НАН Беларуси – Минск: Право и экономика, 2008. С. 449.*
6. *Сикорская, Г. П. Ноогуманистическая модель эколого-педагогического образования и практика ее реализации: Дис. …д-ра пед. наук. – Екатеринбург, 1999. – 446 с.*
7. *Философские мысли натуралиста / В.И. Вернадский. – М.: Наука, 1988. – 520 с.*
8. *Bazaluk, Oleg. Neurophilosophy in the Formation of Planetary-Cosmic Personality / Future Human Image 1 (4) – Kyiv: ISPC, 2014. – P. 5-13*
9. *Svyrydenko, Denys. Higher education in the face of XXI century challenges. Philosophy and Cosmology 2014 (Vol. 13) - Kyiv: ISPC, 2014. – P. 258-263.*

SHINDAULOVA, RAUSHAN *- Ph.D., Associate Professor, Kazakh National Conservatory named after Kurmangazy*

(Almaty, Kazakhstan) E-mail: sharabana1@mail.ru

NOOHUMANISM IN MODERN PHILOSOPHY: PHILOSOPHICAL AND COMPARATIVE ANALYSIS

Modern realities being deeply critical in nature have ties with search for new ideological and worldview paradigm, with building a personality that is freely orientable in multicultural world, being tolerant to people of different nations, protagonist of ethics and moral, environmental and humanistic values. Those requisites are met with a newly forming Noohumanistic Worldview (NW) concept, since it is aimed to harmonize relations within Human-Society-Nature system. Socio-natural concordance that generates categorial and conceptual apparatus of Noohumanism and certain aspects of other approaches (Nooshpheric, Psychodidactical, Quantum, etc.), as required to build NW, create methodological basis of the noohumanistic approach.

Keywords: noohumanistic approach, noohumanistically oriented worldview, analysis of noohumanistic approach in the context of contiguous approaches.

Стаття надійшла до редколегії 01.07.2016 р.
Рекомендовано до друку 06.07.2016 р.

© Шиндаулова Раушан, 2016

УДК 316.334.56

ХОМ'ЯК Н. О.,
заступник директора з навчальної роботи
Житомирського коледжу
культури і мистецтв ім. Івана Огієнка,
аспірантка кафедри філософії Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(Житомир, Україна) E-mail: natali_homyak@mail.ru

БУТТЯ ЛЮДИНИ В ЛАНДШАФТАХ СУЧАСНОГО МІСТА

У статті аналізується формування нового соціокультурного простору міста. Внаслідок стрімкої урбанізації й динамічності воно набуває ознак особливої культурної і цивілізаційної реальності, що детермінує появу нових специфічних рис буття людини, формує нові комунікативні моделі її поведінки. Розгортання парадигми «міське середовище – людина» зумовлює особливу специфіку матеріальних та духовних умов існування, розвитку та діяльності людини. Буття сучасної людини в місті супроводжувалось формуванням нового соціально-психологічного типу особистості – людина міста. Невід'ємним її атрибутом стає відчуження, що посилюється швидким темпоритмом самого міста та актуалізує аксіологічно-світоглядну кризу, панування споживацьких цінностей і кардинальну зміну просторово-часових вимірів «життєвого світу» людини. Залежність від благ техніки і бажання уникнути жорстокості та випробувань соціального світу зумовлюють захоплення віртуальною реальністю, яка сприймається людиною міста як бажаний порятунок.

***Ключові слова**: урбанізація, медіамісто, темпоритм міста, людина міста, відчуження, технократизм.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Беззаперечним видається той факт, що XX – початок XXI ст. є періодом стрімкої урбанізації, з властивими їй динамічністю, претензійністю, самодостатністю, винятковістю, процесуальністю міста як основного чинника особливої культурної і цивілізаційної реальності. До того ж новий соціокультурний простір зумовив виникнення нових моделей осмислення проблем людини, що було актуалізовано різними аспектами урбанізаційних процесів у контексті парадигми культурної антропології. За даними соціологів, у містах мешкає понад сорок п'ять відсотків населення земної кулі. Свого часу відомий німецький соціолог Ф. Тьонніс стверджував, що процес становлення міст здійснювався таким чином: «почасти з надр села, почасти поруч з ним, у своєму розростанні утримуване не так загальними природними об'єктами, скільки загальним духом, розвивається місто, яке за своїм зовнішнім буттям – ні що інше, як велике село, скупчення сусідських сіл або ж село, обнесене стіною. Але скоро воно як ціле починає панувати над навколишньою місцевістю і в союзі з нею утворює нову форму організації у вигляді волості, а в більш широких масштабах – країни» [7, с. 38]. Тому і не дивно, що місто з його швидко зростаючою динамікою, а особливо міста-гіганти і мегаполіси, зумовлюють появу нових специфічних рис буття

людини, формують нові комунікативні моделі її поведінки. Оскільки процес урбанізації поєднує представників різних культур, які вимушені адаптуватися і співіснувати в межах єдиного соціально-культурного простору, то з'являються нові цінності й стратегії пошуку балансу в узгодженні аксіологічно значущих пріоритетів представників різних соціальних страт і культур. Відтак, новий тип буття-у-соціумі детермінував появу нового типу людини – людини міста, яка вирізняється способом мислення і темпоральними особливостями, що актуалізує його осмислення.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, дозволяє констатувати наявність різноманітних напрямів теоретичного розгляду проблеми урбанізації у біномі «людина – місто». Слушною з цього приводу є думка представника чиказької соціологічної школи Л. Вірта, який стверджував, що урбанізм є основною рисою сучасного суспільства. Якщо раніше термін «урбанізувати» означав «робити ввічливим», «перетворювати щось на витончене», то його сучасний сенс було закладено в другій половині XIX ст., коли місто стало спеціальним об'єктом дослідження. На особливу увагу в межах досліджуваної проблеми заслуговують праці Р. Сеннета, який нагадує, що «…дослідження міста існують всього близько століття. Вони розпочались у соціології та географії, потім поширились на економіку, політичну науку і – пізніше – антропологію» [5, с. 95].

Проаналізувавши різновекторні тлумачення поняття «урбанізм» у філософській літературі, апелюємо до Великого тлумачного соціологічного словника, де зазначено: «Урбанізм як спосіб життя (*urbanism as a way of life*) – переважаюча риса сучасного суспільства». Тому й не дивно, що Л. Вірт наголошує на тому, що ця риса є яскравішою, ніж індустріалізм чи капіталізм, оскільки розвиток великих і малих міст змінив «природний стан суспільства». Процес урбанізації в свою чергу вплинув на буття людини, змінивши в ньому стратегічні життєві імперативи, здійснивши аксіологічну переоцінку, надавши відносинами інструментального, плинного і поверхнєвого характеру.

Місто стало об'єктом досліджень для перадставників урбаністичної антропології, яка особливого розвитку набула в США. Так, чиказька школа, що презентує класичну теорію міста, акцентує увагу на впорядкованості й системності його світу. Ці концептуальні ідеї висвітлені в працях Л. Вірта, Л. Мамфорда, Р. Парка, Е. Берджеса, Р. МакКензі, Н. Андерсена, Ф. Званецького. Натомість лос-анджелеська школа, яку представляють Е. Содж, М. Девіс, М. Дір, А. Дж. Скотт, Д. Волч, С. Фласті, М. Сторпер, створює постмодерну або постфрейдистську концепцію, основою якої є децентрованість, алогічність людського буття у місті. Зауважимо, що вищезазначені ідеї було піддано критиці теоретиками марксистської урбаністики, зокрема, праці М. Кастельса, А. Лефевра, Д. Гарві, М. де Серто та представників нью-йоркської школи (Д. Джекобс, С. Сассен, Ш. Зукін та ін.), у яких зазначається непослідовність і відсутність методологічних засад у постмодерному урбанізмі, оскільки останній заперечує будь-яку можливість системності й лінійності аналізу. Представники гендерної антропології (А. Сассер, Д. Хуберт, Ш. Ортнер, Д. Батлер) констатують відмінність міських практик між чоловіками і жінками,

© Хом'як Н.О., 2016

а також домінування першого типу дискурсу, що призводить до спотвореного сприйняття урбаністичної культури [2].

Сучасне місто і міська культура набули статусу антропологічних феноменів, оскільки зумовлені й визначені діяльнісно-екзистенційними параметрами буття людини. Як зазначає С. Смірнов, «місто – це окреслена культурна ідея, при чому онтологічна, рамкова, яка констатує все інше. Вона кладеться в основу будь-якого проектування як вихідний, граничний замисел, ідеал» [6]. Починаючи від своїх витоків і до сьогодення, місто у своєму становленні й розвитку набуло такої сили, яка дозволяє йому жити своїм життям: не місто пристосовується до природи, а природа зливається з містом. Воно, за визначенням А. Гелена, стало колективною спробою створення «штучного світу культури», тобто людського буття у часі та просторі культури. Саме це детермінувало появу у сучасній урбаністичній філософії досліджень, які зосереджують свою увагу на антропологічному аспекті міста.

Основною метою статті є виокремлення характерних рис урбаністичної людини та особливостей її існування під впливом трансформацій і змін соціокультурного простору міста.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, виникнення міста, що трактується крізь призму соціокультурної перспективи, було важливою подією в бутті людини. Складовими міста як своєрідного соціокультурного середовища стали: соціальний світ, матеріальні та духовні умови становлення, існування, розвитку та діяльності людей. Характеризуючи міське середовище, ландшафт, людей, способи їх взаємодії, виробничі процеси, екологію, якість життя, рівень інформаційного обміну, особливу соціальну структуру та ін., зауважимо, що воно формує відповідний соціально-психологічний тип особистості, якому притаманна раціональність, мобільність, готовність до змін, уміння поєднати власні інтереси з інтересами інших, здатністю долати труднощі середовища. А з іншого боку, процес урбанізації супроводжується і негативними наслідками: підвищення числа та інтенсивності міжлюдських контактів, підрив традиційних зв'язків між людьми, анонімність, безособовий характер спілкування, втрата традиційних сусідських відносин, відкритість, публічність дедалі більшої частини діяльності людей, а також зміни у відношенні людини до середовища, яке стає ворожим до людини, через панування «відсутності» свого дому, вулиці, двору міста (М. Хейдметс). Розгортаючись, парадигма «міське середовище – людина» супроводжується формуванням в останньої таких відчуттів, які зумовлюють появу нових факторів: а) рівень стресу (гул, забруднення, перенаселеність, перенасиченість імпульсами); б) соціальні якості середовища (роль фізичного середовища у розвитку чи пригніченні взаємодії соціального характеру); в) орієнтація і рухомість (як людина використовує місто зі своїми «образами» та уявленнями про середовище проживання); г) наповненість середовища (естетичний рівень імпульсів, які сприяють задоволенню потреб і створюють почуття задоволеності); д) культура і відпочинок (як місто виконує задачі в інтелектуальній, культурній, спортивній та освітній галузях); е) можливості прийняття рішень (як городяни сприймають окремі рішення про рівень розвитку середовища проживання і наскільки активно

вони приймають участь в прийнятті таких рішень) [3, с. 204].

Історично місто вважалося осередком прогресу, адже, як зазначав Е. Дюркгейм, у ньому вірування, смаки, пристрасті перебували у постійному розвитку, створюючи тим самим найбільш сприятливий ґрунт для соціального розвитку будь-якого роду. Місто приваблювало і приваблює людину бажаною свободою, бо саме у великому місті вона відчуває себе вільною, що дозволяє їй реалізувати себе у різних сферах життєдіяльності. Проте на сьогодні ситуація дещо змінилася, оскільки соціальна організація міста щоразу продукувала новий соціальний простір, інтенсифікуючи його атрибутивні ознаки. Соціальна структура сучасного міста характеризується диференціацією, тобто фрагментацією людської життєдіяльності, розшарування соціальних спільнот за умов урбанізації розхитало соціальні зв'язки та призвело до втрати згуртованості груп, посилило відчуженість і самотність людини.

Урбанізація перекодовує відчуження на атрибут людини міста, значно розширивши сферу його вияву від результатів праці до сфери дозвілля, культури, мистецтва, повсякденного життя, що може призвести до дегуманізації. Професійна діяльність урбанізованої людини окреслюється здебільшого як така, що не є природовідповідною, а відтак усе зводиться до автоматизації, механізації процесів життєдіяльності, призводить до скептицизму, невдоволення, песимізму тощо. Відчуження набувши тотального характеру загострює аксіологічну кризу, що супроводжується поширенням споживацьких цінностей і втратою особистої ідентичності та зміною просторово-часових вимірів «життєвого світу» людини. Складається враження, що мешканці великих міст приречені боротися за виживання.

Посилюючим фактором відчуження також є така характеристика сучасного міста як швидкісний темпоритм у всіх сферах. Темпоритм мегаполісу, на думку М. Препотенської, по праву можна вважати граничною ситуацією, бо він уніфікує людей, вимагає бути напоготові, аби встигнути – на роботу, на зустріч, на вечерю – встигнути жити [4, с. 12]. Дисциплінарний простір професійної зайнятості, графіки роботи чисельних установ і транспорту, режими праці та відпочинку, необхідність неперервної діяльності об'єктів технологічного забезпечення створюють пульсацію великого міста. До того ж, передбачаючи технологічну революцію засобів зв'язку, яка здійснилася з розвитком телебачення, появою комп'ютерів, мобільного й скайп-зв'язку, П. Вірільо звертає увагу на ті процеси, які відбуваються зі швидкістю світла й активізують людську оптику, при цьому змінюючи її духовно-душевний стан: «людина переживає ментальне потрясіння, фундаментальне загублення орієнтації, руйнацію стосунків з Іншим світом і стирання ідентичності» [1, с. 140].

Водночас велика чисельність і швидкість руху людей у місті стирають риси індивідуальності, що, на думку Г. Зіммеля, зумовлює тотальну уніфікацію людини в місті. Це призводить до втрати самоідентифікації, а також намагання виділитися за рахунок моди чи епатажної поведінки. «Великі міста є головною ареною тієї культури, що переростає все особисте… Тут матеріалізується така гнітюча маса кристалізованого, знеособленого духу, що перед ним особистість,

© Хом'як Н.О., 2016

можна сказати, зовсім неспроможна… Основа, на якій проступає індивідуальність великого міста, – це підвищена нервовість життя, спричинена швидкою і безупинною зміною зовнішніх і внутрішніх вражень», – писав Г. Зіммель. У праці «Метрополіс і ментальне життя» він звертає увагу на інтенсифікацію психологічних впливів міста на людину, воно атакує індивіда всілякими шумовими ефектами, звуками і запахами. Міська людина стає більш сприйнятливою, водночас відбувається притуплення сприйняття. Виходячи з цього, Г. Зіммель вважає, що цей процес робить людину міста більш інтелектуально і психологічно багатшою [7, с. 248-157].

Варто наголосити, що сучасне місто в умовах роз'єднаності його жителів номінує як інформаційний і комунікативний простір суспільні міські простори, де всі зустрічаються з усіма і, метафорично висловлюючись, продукують «спільну мову тротуару», тим самим перетворюючи ці місця на майданчики соціалізації. Можемо констатувати, що підтримка вербальних зв'язків між незнайомими людьми ускладнюється, імпульси симпатії стають все більш швидкоплинними. Візуальне середовище, анонімні зустрічі «німих» городян створюють загальний комунікативний простір, а головними майданчиками комунікації в містах нового часу стали вузлові простори культури споживання (наприклад, магазини, культурні інституції, стадіони, ресторани і кафе). Водночас домінування споживчих практик робить перебування у них комфортним лише для тих, хто готовий і може практикувати запропонований тип споживання. У такій ситуації виникають бар'єри на вході, які формують простір обмеженої відкритості. Комерціалізація супроводжує і символічне привласнення, захоплення простору: міські території приватизуються, в уявленнях городян пов'язуються з певними соціальними групами і видами діяльності одних та відчуженістю інших жителів міста.

Характерною рисою жителів великих міст став технократизм усіх сторін життя, залежність від техніки. Міська людина стала заручником цивілізаційних благ: газопровід, електрика, водовідведення, громадський транспорт, пральні машини, холодильники, індивідуальні мобільний телефон, комп'ютер, планшет тощо. Міська людина живе під постійним прицілом відео-нагляду: банки, гіпермаркети, магазини. Протягом певного часу міська людина перебуває у замкненому просторі метро, нічних клубів, кінотеатрів, супермаркетів, де штучне освітлення спотворює відчуття часу. Стираються грані між днем і ніччю. Це призводить до певної замкнутості міської людини, до відчуження від реального часу, до її знервованості й заглибленості у віртуальну реальність. Саме соціальний, реальний світ, який не надто привабливий своєю жорстокістю та випробуваннями, зумовлює захоплення віртуальною реальністю. Є. Уханов зазначає, що іноді реальний світ, у якому багато труднощів, для деяких людей постає як «місце розчарувань» [8]. Людина не витримує інформаційного, психологічного, фізичного навантаження у сучасному суспільстві й шукає засобів втечі від проблем реального світу. Сучасне місто філософ аналізує крізь призму поняття «медіамісто», що означає існування людини на межі реального й віртуального. «Медіамісто – це місто самотніх, місце, де розвинутість засобів комунікації, тим не менше, призводить до почуття порожнечі, що є одним із

наслідків віртуалізації соціальної реальності…» – стверджує Є. Уханов [8]. Дослідник доходить висновку, що людина не знаходить порятунку у віртуальній реальності. Навпаки, вдаючись до неї з різноманітних причин (зокрема і також із-за самотності), ще більше починає відчувати психологічну напруженість та відчай. Віртуальна реальність, на його думку, породжує ілюзію – бути всюди та спілкуватися з усіма без будь-яких меж. Проте, «світ відкривається лише тим, хто відкривається світу. Віртуальна ж реальність замикає індивіда на самому собі» [8].

Висновки. Отже, людина міста й буття самого міста характеризуються особливими рисами. Урбаністична концентрація жителів міст призводить до інтенсифікації людської діяльності, що, в свою чергу, прискорює суспільний розвиток. Власне, великі міста детермінували виникнення людини нового типу – урбанізовану людину з притаманними їй атрибутами. Тому осмислення процесів урбанізації в їхній гуманітарній складовій, екзистенція людини міста потребують детального вивчення. Людина міста, активно долучаюсь до соціально-культурної, духовної, виробничо-економічної та інших сфер, з одного боку, спроможна на успішну самореалізацію і свободу, а з другого, – обмежується тотальною відчуженістю. Відчужена людина міста не здатна осягнути складні реалії сьогодення та належним чином відреагувати на зміни в сучасному просторі. Крім того, саме місто з його швидким темпоритмом і насиченим соціальним простором посилює песимістичні настрої людини. Щоб позбутися занепокоєння і набути впевненості, людина шукає порятунку, занурюючись у віртуальну реальність.

До цього часу проблема відчуження людини міста залишилася поза належною увагою науковців, що, власне, зумовлює завдання та зміст подальших досліджень і визначення його чинників на сучасному етапі урбанізації суспільства, а також окреслення шляхів його подолання у різних сферах життєдіяльності людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вирильо Поль. Машина зрения / Поль Вирильо. – СПб. : Наука, 2004. – 140 с.

2. Карповець М. В. Місто як світ людського буття : філософсько-антропологічний аналіз. – [Рукопис] : дис. … канд. філос. наук. – К.: 2013. – 198 с.

3. Корнієнко Т. А. Соціально-філософський дискурс життя людини в місті за умов впливу на неї дизайнерського середовища / Корнієнко Т. А. // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2014. – № 58 – С. 200 – 211.

4. Препотенська М. П. Мегаполіс як особливий тип буття міста. Екзистенціальний аспект / Препотенська М. П. // Вісник Житомирського державного університету. Випуск 66. – 2012. – Філософські науки – С. 11 – 15.

5. Сеннет Р. Капитализм в большом городе : глобализация, гибкость и безразличие / Сеннет Р. // Логос – 2008. – № 3 (66). – С. 95–107.

6. Смирнов С. А. Антропология города или о судьбах философии урбанизма в России. [Електронный ресурс]. Режим доступа : http://www.antropolog.ru/doc/persons/smirnov/smirnovgorod.

7. Теннис Ф. Общность и общество. Основные понятия чистой социологии / Ф. Теннис. – Спб. : Издательство «Владимир Даль», 2002. – 452 с.

8. Уханов Е. В. Эссе об одиночестве, или тоска Я по Другому в сетевых коммуникациях / Е. В. Уханов // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Харків : Видавництво ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 1964. – N750 : Серія: Філософія : Філософські перипетії. – 2006. – С. 74 – 81.

© Хом'як Н.О., 2016

REFERENCES (TRANSLATED&TRANSLITERATED)

1. Viril'o Pol'. Mashina zreniya [Computer Vision] / Pol' Viril'o. – SPb. : Nauka, 2004. – 140 s.

2. Karpovets M. V. Misto yak svit liudskoho buttia : filosofsko-antropolohichnyi analiz [The City as a World of Human Existence: the Philosophical and Anthropological Analysis]. – [Rukopys] : dys. ... kand. filos. nauk. – K. : 2013. – 198 s.

3. Korniienko T. A. Sotsialno-filosofskyi dyskurs zhyttia liudyny v misti za umov vplyvu na nei dyzainerskoho seredovyshcha [Socio-philosophical Discourse of Human Life in Terms of Influence on her Design Environment] / Korniienko T. A. // Humanitarnyi visnyk ZDIA [Humanitarian Bulletin ZSEA]. – 2014. – № 58 – S. 200 – 211.

4. Prepotenska M. P. Mehapolis yak osoblyvyi typ buttia mista. Ekzystentsialnyi aspekt [Metropolis as a Special Type of Life of the City. Existential Aspect] / Prepotenska M. P. // Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. [Journal of Zhytomyr State University]. Vypusk 66. – 2012. – Filosofski nauky [Philosophy of Science] – S. 11 – 15.

5. Sennet R. Kapitalizm v bol'shom gorode : globalizaciya, gibkost' i bezrazlichie [Capitalism in the Big City: Globalization, Flexibility and Indifference] // Logos [Logos] – 2008. – № 3 (66). – S. 95–107.

6. Smirnov S.A. Antropologiya goroda ili o sud'bah filosofii urbanizma v Rossii. [Anthropology of the City or of the Fate of the Philosophy of Urbanism in Russia] [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu : http://www.antropolog.ru/doc/persons/smirnov/smirnovgorod.

7. Tennys F. Obshchnost i obshchestvo. Osnovnye poniatyia chystoi sotsyolohyy [Community and Society. Basic Concepts of Pure Sociology] / F. Tennys. – Spb. : Yzdatelstvo «Vladymyr Dal», 2002. – 452 s.

8. Ukhanov E. V. Esse ob odinochestve, ili toska YA po Drugomu v setevyh kommunikaciyah [Essays about Loneliness, Sadness, or I on the Other in the Network Communications] / E. V. Uhanov // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. [News Harkivskogo natsionalnogo universitetu V.N. Karazina] – Kharkiv : Vydavnytstvo KhNU im. V. N. Karazina, 1964. – N750 : Seriia : Filosofiia : Filosofski perypetii. [Seriya : Filosofiya : Filosofski peripetiï] – 2006. – S. 74 – 81.

ХОМЯК Н. А. - *заместитель директора с учебной работы Житомирского коледжа культуры и искусств им. Ивана Огиенка, аспирантка кафедры философии Житомирского государственного университета имени Ивана Франко*

(Житомир, Украина) E-mail: natali_homyak@mail.ru

БЫТИЕ ЧЕЛОВЕКА В ЛАНДШАФТАХ СОВРЕМЕННОГО ГОРОДА

В статье анализируется формирование нового социокультурного пространства города. Вследствие стремительной урбанизации и динамичности он приобретает признаки особой культурной и цивилизационной реальности, обусловливает появление новых специфических черт бытия человека, формирует новые коммуникативные модели его поведения. Реализация парадигмы «городская середа – человек» формирует особенную специфику материальных и духовных условий существования, развития и деятельности человека. Бытие современного человека в городе сопровождается формированием нового социально-психологического типа личности – человек города. Неотъемлемым его атрибутом становится отчуждение, которое усиливается быстрым темпоритмом самого города и актуализирует аксиологически-мировоззренческий кризис, господство потребительских ценностей и кардинальное изменение пространственно-временных измерений «жизненного мира» человека. Зависимость от благ техники и желание избежать жестокости и испытаний социального мира обусловливают увлечение виртуальной реальностью, воспринимаемой человеком города как желаемый спасение.

Ключевые слова*: урбанизация, медиагород, темпоритм города, человека города, отчуждение, технократизм.*

KHOMYAK, NATALIA - *deputy director of academic work at Zhytomyr College of Culture and Arts named after Ivan Ogienko, postgraduate Student at the Department of philosophy at Zhytomyr State University named atfer Ivan Franko*

(Zhytomyr, Ukraine) E-mail: natali_homyak@mail.ru

HUMAN EXISTENCE IN THE LANDSCAPE OF THE MODERN CITY

The article analyzes the formation of a new socio-cultural space of the city. Due to rapid urbanization and dynamic characteristics it acquires specific cultural and civilizational reality that causes the appearance of new specific features of human existence, forms new communication models of its behavior. The deployment of the paradigm "urban environment – human being" determines the specific of material and spiritual conditions of existence, development and human activities. Genesis of contemporary man in the city was accompanied by the formation of a new socio-psychological type of personality - a man of the city. An essential attribute is its alienation, that is strengthened by the fast temporythm of the city and updates axiologicaly-ideological crisis, the dominance of consumer values and a radical change in the space-time dimensions "life-world" of the person. Dependence on the benefits of technology and the desire to avoid violence and challenges of the social world determines the admirationwith the virtual reality that man of the city perceives as adesired salvation.

Keywords*: urbanization, media city, temporyttm of the city, man of the city, alienation, technocratism.*

Стаття надійшла до редколегії 14.07.16.
Рекомендовано до друку 14.07.16 р.

© Хом'як Н.О., 2016

УДК 2:124.4

ЧОРНА Л. В.,
кандидат політичних наук, доцент, докторант кафедри філософії, теорії та історії державного управління, Національна академія державного управління при Президентові України (Київ, Україна) E-mail: lika7@ukr.net

ВПЛИВ РЕЛІГІЙНОЇ ФОРМИ ІДЕАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОГО ІДЕАЛУ

Проблема ідеалу залишається на межі тисячоліть не менш актуальною для дослідження, ніж у попередні століття. Інтерпретація ідеалу і сьогодні є злободенною темою дискусій у сучасній філософії, культурології, політології, теорії державного управління. Мета статті – перейти від всезагального бачення суспільного ідеалу до його інтерпретації крізь призму розуміння релігійної форми ідеації. Основним методом цього дослідження є метод герменевтики та культурно-антропологічного аналізу. Сучасне полісистемне бачення проблеми суспільного ідеалу дає можливість дослідити ідеал крізь призму визначення типів ідеації. Надається класифікація типів ідеації: релігійної, етичної, естетичної, які вкорінені у реалії культурних практик та впливають на формування суспільного ідеалу. Доведено, що релігія і мистецтво є найширшими культурними практиками, а етичне та естетичне більш коректно визначати як рефлексії. У статті проаналізована культурна практика, що базується на релігійній формі ідеації. Розглянуто як моделюється ідеал у культурно-антропологічній матриці.

Ключові слова: *ідеал, ідеація, релігійна форма ідеації, культурна практика, рефлексія, «Я».*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Трактування суспільного ідеалу залишається не межі тисячоліть не менш актуальною проблемою для дослідження, ніж у попередні століття. Інтерпретація ідеалу і сьогодні є злободенною темою дискусій у сучасній філософії, культурології, політології та державному управлінні.

Осягненню проблеми ідеалу присвятили роботи С.Булгаков, Е. Ільєнков, В. Краус, І. Кант, П.Новгородцев, Є.Трубецькой, С.Франк; сучасні українські філософи: В.Барков, В. Заблоцький, В.Корнієнко, Ю.Легенький, Т. Розова, З.Самчук, М.Степико, В.Шинкарук; сучасні зарубіжні дослідники: М. Аверін, О.Величко, Г.Водолазов, Ю. Габермас, В.Лекторський, С.Мяснікова, І. Шатіло та багато інших.

Мета статті – перейти від всезагального бачення суспільного ідеалу до осмислення або інтерпретації ідеалу в межах релігійної форми ідеації як культурної практики.

Дана мета реалізується в наступних завданнях:

- характеризувати ідеацію взагалі, типи ідеацій, імпліцитне та експліцитне визначення ідеалу у полі культурних практик,
- розглянути типи ідеацій у просторі культури і реконструювати як моделюється ідеал у культурно-антропологічній матриці,

- проаналізувати ідеал у колі розуміння релігійного типу ідеації, що формується у тому чи іншому соціокультурному просторі.

Обговорення проблеми

Відразу засвідчимо, що категорія «ідеація» вживається у широкому і вузькому сенсі. Так, Карл Юнг вживає її у вузькому сенсі як здійснення ритуалу в контексті своєрідного відмінювання ідеї або ідеального [1]. Це більше стосується східних релігій, і його реконструкція ідеації як ритуалу, як медитації має рацію. Але є й інші тлумачення ідеації. Наприклад, ідеація як функціонування ідеології, тобто всього ідейного доробку соціуму, а не просто як політичної акції виголошення ідейного комплексу; ідеація як функціонування знань, що у тій чи інший мірі пов'язуються з ідеалом. Отже, ідеація у широкому сенсі – це і є самоздійснення ідеалу, його функціонування у різних практиках культури, зокрема, у релігії, естетиці, етиці та мистецтві. Ми перераховуємо їх через кому, хоча це не зовсім коректно.

Якщо релігія – це дійсно культурна практика, то етика і естетика – це вже сфера рефлексії або ті феномени культури, які не є власне практиками. Мораль можна трактувати як культурну практику, але етика – це вже весь той рефлективний комплекс, який існує у контексті моральних відносин людини. Те ж саме стосується і естетики. Чуттєві відносини – це наскрізне відношення людини до світу, але сама по собі естетика – це є рефлексія, яка формулює засади або ідеали краси, ідеали піднесеного і тому подібне. З мистецтвом взагалі ситуація складніше. Мистецтво розуміють як окрему сферу діяльності, художню сферу, а також розуміють як широкий вектор, який пов'язаний з вмінням, майстерністю і творчістю. Все життя може бути мистецтвом, творення людини в собі (у Фуко), практики себе. Мистецтво як вміння – це найбільш широкий спектр навичок і всього того, що пов'язує людину зі світом на підставі адаптації, застосування засобів адаптації і пристосування до реальності. Так, у Давній Греції вперше визначається змагання як агон, коли митці починають змагатися з богами, від яких за традицією, давньою релігійною традицією, фактично і походить мистецтво. Весь цей контекст є давнім, і творчість як креація вкорінюється в універсумі релігії.

Отже, можна стверджувати, що релігія і мистецтво в певній мірі є найширшими культурними практиками, якщо їх не розуміти вузько, а етичний, естетичний комплекс є своєрідними проміжними зонами тієї модифікації, яку визначають рефлексії. Так, наприклад, І.Кант вважав, що естетичне є проміжним між практичним і теоретичним розумом. Ми визначили й інші детермінанти, інші пріоритети: релігію і мистецтво у широкому значенні.

Що ж таке релігія у її широкому значенні? Звернемося до енциклопедичної статті Д.Пивоварова: «Релігія від латинського «religio» встановлення, але від створення, «лігі», зв'язку, намагання людини і суспільства до безпосереднього зв'язку з Абсолютом, Богом, богами, безумовним осереддям всього сутнього, субстанцією, головною святинею. В залежності від направлення пошуку Абсолюту релігії можна умовно підрозділяти на егоцентричні, соціоцентричні і космоцентричні. Егоцентрична релігія налагоджує або встановлює духовні зв'язки індивіда з своїм підпільним Я як самодостатнім мікрокосмом на основі

© Чорна Л.В., 2016

принципу пізнай самого себе. Егоцентрична релігійність можливо є засадою суб'єктивного ідеалізму і іманентної філософії» [2, с.406].

Вже ця перша ремарка, ця перша теза свідчить про те, що перед нами «*religare* » як зв'язування або «*ligatura*» - зв'язок як наведення зв'язків між людиною і всесвітом, людиною і космосом, людиною і іншою людиною, людиною і соціумом, звичайно це підтримує інституалізацію.

«Соціоцентрична релігія – це намагання родової людини або будь-якої частини суспільства, – пише Д. Пивоваров, – до всеєдності своїх сутнісних сил і до втілення бажаної духовної цілісності в обраному духовному об`єкті. Розподіл праці і вузька спеціалізація в тенденції низводить людину до особливих функцій. Архетип соборності поступово втрачається; встановлення втраченої соціальної єдності – основна мета соціоцентричної релігії. Основні різновиди соціоцентричної релігії: культи особистості, держави, партії, обраної народом або соціальним класом, техніки, науки. В залежності від канонів вона або сприяє, або заперечує досконаліть індивідуальності людини. Космоцентрична релігія – це встановлення або відтворення зв`язку людини з Богом (богами), енергетичним центром всесвіту, зосередженням всіх космічних сил. Характерним прикладом такого роду є християнство, іслам, буддизм. Так, християнство засноване на ідеї, згідно якої Адам своїм гріхопадінням порвав безпосередній зв`язок з Богом, і в обличчі народившегося від нього людства, через спокутувальну жертву Ісуса Христа встановлює цей давній зв`язок.

Багато шкіл буддизму не визнають існування Бога, і власне, розривають зв`язки людини з Богом, а також вчать, що людина завжди пов`язана з космічним першовитоком і може отримати спасіння через наближення до осі «колеса життя», тобто, досягнення стану повного спокою (нірвани). Таким чином, космоцентричні релігії існують в формах теїзму, пантеїзму і атеїзму» [2, с. 406-407] .

Отже, релігаре-зв'язування як функціонуючий дієвий принцип має широкий локус і широкий вектор самоздійснення, починаючи від світської профанної системи релігії до сакральної, яка виходить на поняття «абсолюту» і на боговідкровення та богоспілкування. Звідси і весь вектор релігійних ідеалів або ідеалів «релігаре» як зв'язування, що має свою орієнтацію на соціоморфні, антропоморфні та космоморфічні координати.

В антитетичній системі диспозитиву ця антиномія загострюється. Виникає той конфлікт онтологій, та гармонізація цього конфлікту, яка здійснюється у світових релігіях, або навпаки, утворюється у маніфестах партій, (у тому ж «маніфесті комуністичної партії»), у різних сурогатних псевдорелігіях або новітніх синкрезах на кшталт «білого братства» і екуменістичної течії у релігії.

Всі ці ідеали у певній мірі функціонують, але саме у певній мірі. Якщо у традиційних космологічних релігійних сферах вони вже канонізовані і піддаються інституалізації шляхом літургії, шляхом всього комплексу богопредстояння, богоспілкування, боговідкровення, то боги на троні, боги тут, у цьому земному царстві, боги, які здійснюються у міжрелігійному просторі ще не легітимізовані боги. Або, якщо вони і набули легітимацію, зокрема, у політичному і юридичному просторі, всеодно вони існують у певний час і

швидко змінюються. Тому релігійне у широкому метакультурному сенсі як ідеал є якщо не еклектичним, якщо не пан-ідеацію, не над-ідеацію, то воно є здійсненням різних ритуалів (у тому числі і медіа-ритуалів). Медіа-ритуали зараз приходять у сучасний соціокультурний простір, де телебачення стає новітньою релігією, якщо не новітнім простором сучасного ритуалу, то суто сучасним міфом.

Базуючись на тлумаченні релігії як міфу, за О.Лосєвим, де він чітко стверджує, що ніяка релігія без міфології неможлива, міф як тотальне ототожнення Я і Ти, як безпосереднє ототожнення шляхом магії, містики входить у релігію як протокомплекс. Міф є тією первинною моделюючою системою, що функціонально самоздійснюється в будь-якій релігії: будь-то релігія соціометрична або космометрична, або теометрична [3].

Отже, необхідно проаналізувати ці процеси, для чого ввести поняття «метрика». Метрика – це розмірність, це те, що визначає темпоральності релігаре-зв'язування, і те, що визначає життєвий цикл релігії. Вона орієнтована на вічність – це всесвітні релігії. Вона є певним рудиментом або єресію, як її вважають всесвітні релігії. Або ця релігія взагалі не має ніякого відношення до абсолюту, до божества, тоді вона є функціонально дієвим принципом зв'язування на підставі політичної, ідеологічної, концептуальної єдності. Проте, будь-яка релігійна реальність, у даному випадку як культурна практика, не може існувати без абсолюту: абсолюту трансцендентального, трансцендентного, абсолюту, який існує з нами поруч (так звана, релігія «живого бога»), абсолюту як ідеалу суспільства (у тому числі комуністичного ідеалу). Все це дає можливість констатувати, що релігійна свідомість, релігійні ідеали, релігійна метрика, топос людини у контексті «релігаре» є дихотомією Я і Абсолюту, людини і Абсолюту.

«Абсолют, – пише Д. Пивоваров, – походить від латинського absolutus – безумовний, необмежений – це філософське поняття, що позначає всезагальну основу світу, повноту буття і досконалість. Абсолют мислиться як творчій першовитік всього сутнього, як гармонійна злитність суб`єкту і об`єкту. Абсолют – єдиний, вічний і протистоїть всьому відносному і обумовленому існуванню. У філософський оборот термін «абсолют» був введений в кінці XVIII століття М. Мендельсоном і Ф. Якобі як синонім пантеїстично визначеної філософії Б. Спінози (безособистісного Бога). Потім, завдяки філософським системам Шеллінга і Гегеля абсолют перетворюється в категорію, котра узагальнила такі межові поняття як «єдине», «апейрон», «нус», «логос», «дао», «все», «субстанція», «всезагальний субстрат», «незмінне», «непізнане», «безодня буття», «досконалість», «максимум» і «мінімум». Давні ідеї про «прахі», «ці», «брахме», «порядок», «морфе» та ін. близькими за своїм сенсом до поняття «абсолют» [4, с.5].

Отже, релігія, яка розуміється як метакультурна цілісність, а також як цілий вектор ідеологічних, культурних, політичних, юридичних практик, що існують на підставі корпоративно модифікованого і мотивованого консенсусу є зв'язування корпоративне, цехове. Це пов'язане не лише з вірою і віруваннями, але з інтересами, власне економічними інтересами. Все це, з одного боку,

© Чорна Л.В., 2016

розмиває поняття «релігії» у його традиційному розумінні, а, з іншого боку, доводить, що світові і традиційні релігії як безпосередній зв'язок з абсолютом утворюються на підставі широкого культурологічного бачення і розуміння.

Інша справа трактування релігійного ідеалу. Релігійний ідеал завжди є абсолютом, але абсолют вже відрефлектований і який пройшов через сферу позасакральної легітимації, де, з одного боку, є намагання виправдання бога, його визначення якимось іншими нерелігійними, тобто не сакральними цінностями і детермінантами (наприклад, філософськими, науковими і т.п.), а з іншого боку, існує проблема релятивації, не зведення абсолюту до рівня функціональної системи, чим і займається ідеал.

Отже, релігій багато у контексті їх соціокультурних, соціоморфних детермінант і практик, але релігія, як ми її розуміємо, тобто у контексті сакрального, є головним чинником визначення усіх релігійних ідеалів. Так, ідеал комуністичний був однозначно релігійним ідеалам, але він мав статус світської релігії, релігії, що не мала відношення до сакрального, або створювала псевдосакральні цінності, які сакральними не визначалися.

Д. Пивоваров пише, що для «визначення проблеми пізнання Абсолюту, у релігії і філософії склалося два протилежних підходи: перший - апофатичний, с позицій заперечення. Про Абсолют безмежний, безкінечний нічого певного сказати не можна, крім того, що він має властивості існування; другий – катофатичний стверджує: Абсолют має множинність, досконаліть, абсолютну простоту, абсолютну складність, здібність зв’язувати весь універсум воєдино, перебувати у всьому і т.п. Різні атрибути Абсолюту можуть бути перераховані частково, пізнані людьми. Який же метод пізнання Абсолюту слід вважати найбільш правильним і дієвим? На цей рахунок існує три основні положення. Філософи інтуїтивістської орієнтації вважають, що Абсолют неможна осягти у формах образного знання, знака, поняття, адже його можна пережити безпосередньо, як дещо прямо дане нашій совісті, інтуїції, вірі. Філософи дедуктивісти мають сумнів у реальності феномену безпосереднього знання і тому вважають, що можна говорити про логічні методи пізнання Абсолюту, атрибут Абсолюту можна вивести із загального поняття Абсолюту подібно тому, як із поняття трикутника ми можемо вивести всю суму властивостей трикутника. Філософи-емпірики розглядають кращий спосіб пізнання Абсолюту в індуктивних узагальненнях фактів про дивну доцільність, зв’язність і гармонійність світу» [4, с. 6].

Отже, Абсолют, за Д. Пивоваровим, визначається в таких дефініціях:

« а) особистісний Бог (релігії Аврамічного циклу, теїзм);

б) неперсоніфіковане буття як абсолютний виток всього сутнього (Брахман, Єдиний без атрибутів, Татхагата, матерія);

в) Абсолют, що внутрішнє присутній у кожній людині (одвічний Атман, Просвітницький Розум, Святий Дух, діалектичне протиріччя);

г) Абсолютна мета (Нірвана, Параматман, Царство Небесне, комунізм);

д) Райський Сонм Богів, що досягають єдиної мети (Ками, Вакан);

є) Абсолют, що утворюється на підставі одкровення родоначальника тої чи іншої релігії, доктрини, філософії (Космічний Будда, Передвічний Христос,

надлюдина, вічно живий Ленін);

ж) Абсолют як вічний закон (ріта, дхарма, дао, логос, тора, закон єдності і боротьби протилежностей)» [4, с. 6].

Той широкий вектор, який відповідає ідеалу у контексті релігійного функціонування ідеального: від комунізму як царства небесного на землі до небесного царства, яке існує лише у потойбічному світі, – створює широкі можливості осмислення ідеалу у рамках релігаре. Але не варто все піддавати рефлексії, важливо лише зазначити, що так функціонує ідеал. Саме так можна визначити релігію, абсолют і феномен єдності людини і абсолюту. Абсолют як ідеал, як завершений, самодостатній, сам у собі обмежений, повний принцип буття, життя, існування у цілому. Актуалізується глибинний субстанціалізм, який існує в рамках або космотропної, або антропної, або соціотропної моделі. Проблема у тому, що дослідники намагаються редукувати якійсь один із тих аспектів і визначити релігаре, релігію в одному із світів її самоздійснення: або у соціовимірному, або в антроповимірному, або у теовимірному просторі.

Перед нами постає ситуація не перекладання цих світів один на один. Їх неможливо об'єднати в певну метасистему, неможна навіть знайти парадигмальні еквівалентності. Вони завжди будуть редукцією того особливого і важливого локусу, який визначається спектром релігійної рефлексії.

Проте є дослідники, які намагаються знайти дієві механізми. Назвемо їх механізмами ідеації, які і дають можливість не перевтілити соціальне у космічне або логічне, а знайти ті парадигмальні еквівалентності на шляху наближення, на шляху визначення того екстракту ідеального, що виступає як абсолют. Абстракція, яка в рефлексії представлена нам тут, за Д. Пивоваровим, дає можливість визначити ідеал як проблему абсолютного.

Так, Мірча Еліаде поруч із поняттям «теофанії», тобто обожнення, вводить більш широке поняття, яке він визначає як «ієрофанія».

У коментарях до досліджень М.Еліаде «Нариси порівняльного релігієзнавства» написано: «Ієрофанія (грецьке hieros — священний, phaino — являти, показувати) проявлення, маніфестація священного, сакрального в житті людської спільноти, людини. Одне з центральних понять концепції М. Еліаде. Термін ієрофанія у Еліаде має більш широкий зміст, ніж християнські поняття епіфанія, теофанія — богоявлення: проявлення сакрального у профанному, «мирському» не є лише явлення божества людям — «різноманітність ієрофаній» виявляє себе у множинності сакральних об'єктів, явищ природи і т.п. Еліаде розрізняє власне ієрофанію і кратофанію (грецьке kratos – влада) – появлення незнайомого об'єкту, того, що первинно наділяється надприродною силою, але по мірі адаптації до побутових умов колективу він втрачає свою надприродну владу над людьми» [5, с.428].

М.Еліаде знаходить базовий принцип, який надає можливість визначити ієрофанію крізь призму парадигмальних еквівалентів різних релігій. Ієрофанія визначається через модальності сакрального як історичної події. Він підкреслює: «Той факт, що ієрофанія завжди є історичною (тобто, що вона завжди має місце у певних обставинах), не виключає для неї можливість бути універсальною. Деякі ієрофанії мають локальне значення, але існують і такі, котрі мають або

© Чорна Л.В., 2016

набувають універсальну значущість. Індійці, наприклад, поклоняються дереву, що має назву Ашваттха; маніфестація сакрального саме в цьому виді рослин дійсна для них одних, бо для них одних Ашваттха є ієрофанія, а не просто дерево. Отже, ця ієрофанія носить не лише історичний (що притаманне для всякої ієрофанії), але й локальний характер» [5, с.19].

В ієрофанії визначається модус особливого або антихолізм. Він свідчить про те, що ієрофанія – це конкретний зв'язок, у конкретному історичному топосі, конкретного локального соціального топосу, який вступає у відносини з абсолютом. Це свідчить про те, що будь-який релігійний ідеал ієрофанічний, тобто культурно та історично самовизначений у контексті своєї ґенези. Цей ідеал має модуси, тобто модальності, які визначив Д.Пивоваров: антропологічні, соціоморфні та теоморфні (космологічні). Він визначає космологічні, де космос абсолютизується до певної надособистості бога.

Говорячи про модальності ієрофанії, Мірча Еліаде визначає два її головних чинника: міф і ритуал. «Розрізнення між рівнем символу і рівнем ритуалу є таким, що ритуал ніколи не може розкрити те, що розкриває символ. Але ієрофанія, що є присутньою в одному аграрному ритуалі, припускає існування системи в цілому, тобто множинність модальностей рослинної форми сакрального, які розкриваються з більшою або меншою повнотою в інших аграрних ієрофаніях» [5, с.25].

Таким чином, міф як тотальна тотожність суб’єкту і об’єкту розкривається у ідеації, тобто в ритуалізації суб’єкт-об’єктних відносин. Виникає безпосередній культурно-історичний тип зв’язку, який з’єднує профанне і сакральне. Цей тип зв’язку Еліаде і називає ієрофаніями, тому що кожна з них розкриває одну з модальностей сакрального. Він пише: «Будемо поки розглядати кожне явище — ритуал, міф, космогонію або божество — як ієрофанію; спробуємо, інакше кажучи, розглядати його як маніфестацію сакрального в ментальному світі тих, для кого воно є таким» [5, с.26].

Отже, тут надається спроба знайти метарелігійну парадигму порівняльного типу, яка допомагає універсалізувати категорії «міф», «релігія», «ритуал», «космос», «абсолют» у контексті конкретно-історичного зв’язку, комунікації. Зв'язок дає нам контекст соціокультурного функціонування ідеалу, в даному випадку, релігійного ідеалу.

У зв’язку з цим необхідно розглянути категорію «сакральне», яку слід зазначити як певний симбіоз усіх визначень або модальностей релігії, ідеалу, навіть – ієрофанії. «Сакральне від латинського «*sacrum*» – священне. Все те, що відноситься до культу поклоніння особливо цінним ідеалам. Сакраментальне – священне, святе, завітне. Сакральне протилежне світському, профанному, людському, те, що визнано святинею, належить безумовному і трепетному почитанню і зберігається з особливою відвертістю і всіма можливими наслідками. Сакральне здійснюється тотожністю віри, надії і любові, його органом слугує людське серце. Збереження священного відношення до предмету культу в першу чергу забезпечується совістю віруючого, котрий цінує святині більш власного життя» [4, с.407- 408].

Таким чином, релігійний ідеал визначається, по-перше, у різних

культурно-історичних модусах, у різних релігійних еонах, тобто сферах здійснення релігаре, а по-друге, як культурно-історична реальність, ієрофанія, множинність цих ієрофаній і як сакральне , як ідеал ототожнення людини і абсолюту, як священне, заповітне, що дається традицією і тим, що ми називаємо священним.

Якщо здійснити проекцію на цей релігійний ідеал як симбіоз ієрофанії, теофанії, кратофанії – всіх тих сфер, у яких визначається цей контакт, прояв сакрального в почутті, вірі, рефлексії, то можна сказати, що увесь цей комплекс є ритуал, ідеація, відмінювання ідеї-ейдосу, імагенативного абсолюту. Але це є й мистецтво, вміння здійснювати ритуал, молитися, входити в контакт, якщо він ритуально визначений як норма та зразок, як певний ідеальний топос богоспілкування. Це є певна здатність, змагання з богами, яке не завжди завершується богоборством і певним запереченням богів. Але людина вступає в цю вічну дилему профанного і сакрального і імпліцитно момент змагання завжди відбувається. Боги завжди потребують легітимації. Особливо боги на троні, боги, які існують не у традиційних релігіях, а у релігіях ідеологічних, політичних і комунікативно-медіальних. Тут ритуал потребує безперервної легітимації і безкінечного самозанурення у флеш-імідж, в імаго, в абсолют презентативності і біополітики, тобто документації його сакральності, псевдосакральності. Але цей топос свідчить про те, що існує імагенативний абсолют, окулярoцентризм, тобто довіра до реальності, яка підживлюється засобами віртуалізації, медіалізації і тої інформаційної, комунікативної, презентативності абсолюту, який потрапляє у контексті ідеації вже у міфологічні кліше. Останні проектуються на конкретну політичну, ідеологічну або іншу іпостась соціального провідника сакрального, яке вже визначається як ідеологія, як політика, як кращий устрій соціуму. Так, ідеал, який зараз легітимується у посткомуністичному просторі, потребує своєї сакральності, новітньої сакральності. Він не може бути просто перенесений шляхом модернізації з Заходу на Схід і сформований повністю на чистому листку паперу. Він має бути трансформованим із попереднього ідеалу, який існував. Це, звичайно, не комуністичний ідеал, а попередній ідеал, сакральний, абсолют, який у тій чи іншій мірі потрапляє в контекст інших релігійних ідеалів. Наприклад, традиційне християнство починають в екуменістичному просторі синтезувати з протестантизмом, навіть з іудаїзмом. Адам Кадмон в модернізованому християнстві М. Бердяєва майже переходить в його новітню Біблію заповіту святого духу і, знаходячись на небі, позбавлений усіх вад ветхого Адаму, створює свою модерністську синкретичну релігію або релігаре, тип зв'язування, як восьмий день творіння, який маніфестується як вирок, доля, христологія новітньої людини (за Бердяєвим) [6] .

Що це, як не вироблення новітніх релігійних ідеалів? Та й не стільки наївно-релігійних, скільки творчих. Навіть сам восьмий день творіння – це вже не креація з нічого, а продовження божественного проекту, той топос, у якому людина творить як субститут бога. Людина традиційно діє як іконописець, але іконописець, який позбавлений сакрального топосу, субституту. Сама формула субституції залишається. Вона і дає місце для новітнього ідеалу, що опрацьовує

© Чорна Л.В., 2016

М.Бердяєв [7]. Це один із зразків, коли ідеація перетворюється в певну артизацію. Ідеал релігійний стає арт-ідеалом або ідеалом, якщо не мистецьким, то, у всякому випадку, артизованим (від арт-мистецтва), релігійним ідеалом.

Юрген Габермас у дослідженні «Між натуралізмом і релігією» пише: «Дві протилежні тенденції характеризують духовну ситуацію нашого часу — розповсюдження натуралістичних картин світу і зростаючий політичний вплив релігійних ортодоксій. З одного боку, успіхи у біоенергетиці, дослідженні мозку та робототехніці супроводжуються терапевтичними і євгеністичними надіями. Завдяки цим програмам природньо-наукове об'єктивоване самосприйняття людей повинно проникати також й у повсякденні комунікативні взаємозв'язки та у взаємозв'язки дій. Вживання у перспективу самооб'єктивації, котра зводить все зрозуміле і пережите до спостережуваного, може сприяти також налаштуванню на відповідну самоінструменталізацію.. З цією тенденцією для філософії пов'язаний виклик зі сторони сциєнтистського натуралізму» [8, с. 7].

Отже, медіаритуалізація, телебачення як ритуал повсякденності, ідеація і артизація як релігійний простір самосвідомості, а також міфологічний простір самосвідомості корелюють з сциєнтизмом, корелюють з самоінструменталізацією.

Тобто людина вже озброєна набором комунікативних відносин, вона легко здійснює цей процес релігаре. Людина вже наводить зв'язки з іншими людьми, застосовуючи всі засоби комунікації, а не абсолют. Тому виникає спокуса або натуралізувати, звести до картинки, до імагенації як типу ідентифікації абсолют, або навпаки – відсунути абсолют і віддати все на відкуп людині, розбудовуючи інші парадигми, вже не релігійні, а етичні, естетичні. Так виникає спокуса здійснення комунікативної етики як метаетики, як етики планетарного зразка, чим займається К.- О. Апель і частково Ю. Габермас. Так виникає проблема всезагального естетичного ідеалу як певної віртуалізації людини на підставі спілкування з істотами, що не мають смертної форми. Так виникає спокуса тотальної артизації, яка відбувається у сучасних релігійних синкрезах.

Ю. Габермас пише: «Тенденція до розповсюдження натуралістичних картин світу, з одного боку, наштовхується на неочікувану ревіталізацію, а також на політизацію релігійних спільнот і вірувань, що відбувається у всьому світі. Для філософії з новим оживленням релігійних сил, котрим не охвачена мабуть що Європа, пов'язаний виклик з боку принципової критики у адресу постметафізичного і нерелігійного саморозуміння західного модерну. Є спірним не той факт, що можливості політичного оформлення зараз існують лише у рамках універсуму, що став безальтернативним, універсуму виниклих на Заході науково-технічних і господарчих інфраструктур. Спірним є правильне тлумачення наслідків секуляризації культурної та суспільної раціоналізації, на котрі прихильники релігійних ортодоксій все більше обрушуються, як на автентичний особливий всесвітньо-історичний шлях Заходу» [8, с.7-8].

Виникає досить складна ситуація. Регіоналізація метафізики або постметафізики стає окремим регіоном рефлексії інструментально зазначеного диференційного зразка. З іншого боку, виникає проблема натуралізації, окуляцентризму, де влада картинки, влада ейдосу, влада ідеалу, який є прямим

шляхом тотожності Я і Не-Я на екрані стають складовою ситуації тої рецепції, де ідеал і функціонує, і не функціонує. Він функціонує на підставах тотальної ритуалізації, артизації та ідеації, але він не функціонує як усталена парадигма, яка знов потребує новітньої легітимації у ситуації сучасного політичного консенсусу.

Ю.Габермас визначає: «З точки зору політичної теорії, що займається нормативними основами та функціональними умовами існування демократичних правових держав, в цій опозиції проявляється і таємне спільництво: обидві протилежні тенденції до певної міри наражають на небезпеку міцність політичної спільноти (Gemeinwesen) через поляризацію світоглядів, що в певній мірі знаходить опору в розподілі праці, якщо з обох боків не вистачає готовності до саморефлексії. Політична культура, котра, наприклад, у питаннях експериментування на людських ембріонах, абортах або лікуванні тих, хто впав у кому, непримиримо поляризується по лінії розлому світського (saakular)/релігійного, піддає випробуванню громадянський здоровий глузд навіть у найстаріших демократіях. Ліберальний громадянський етос потребує від обох сторін рефлективного уточнення меж як віри, так і знання» [8, с.8].

Отже, безкінечні випробування на самодостатність, регулятивність, концептуальність, функціональність проходять не лише ідеали. Юрген Габермас констатує: «Як показує приклад США, сучасна конституційна держава створена, крім всього, для того, щоб забезпечити мирний релігійний плюралізм. Тільки світоглядно нейтральне здійснення панування світської влади, заснованої на конституції правової держави, може гарантувати рівноправне і толерантне сумісне існування різних релігійних спільнот, як і раніше, непримиренних у сутності своїх світоглядів або доктрин. Секуляризація державної влади, а також як позитивна, так і негативна свобода відправлення релігійного культу були двома сторонами однієї медалі. Вони зберігали релігійні спільноти не тільки від руйнівних наслідків кровавих міжусобних конфліктів, але й від ворожого релігії налаштування з боку світського суспільства» [8, с.8-9].

Висновки

Зважаючи на вищенаведене, можна стверджувати, що нормативна база релігійного ідеалу: етична, естетична, навіть, мистецька – поєднується у просторі ієрофанії, якщо її визначати не лише у релігійному, але й у метакультурному сенсі як шлях культурно-історичної ідеації або ритуалізації дійсності на підставі не лише релігійних культів і релігійного відношення, а й комунікативного, морального, естетичного та ін.

Отже, осягнення суспільного ідеалу є популярним і сьогодні. Ідеал, що бере свій початок від ієрофаній як форми ідеації, від свого співставлення з Абсолютом, існує як антитетика, як диспозитив. Він набуває своїх нових диференційних ознак у рамках нових культурних практик релігаре-зв'язування, артизації як тоталізації художнього імагенативу, візуального повороту в комунікації, пошуків комунікативної, тотальної етики і віртуального ейдосу, віртуальної естетики як новітньої комунікативної парадигми.

© Чорна Л.В., 2016

Список використаних джерел

1. Юнг К. Феномен духа в искусстве и науке. — М. : Ренессанс, 1992. — 320 с.

2. Пивоваров Д. В. Религия / Д. В. Пивоваров // Современный философский словарь. – М., Бишкек, Екатеринбург : Одиссей, 1996. – С. 406 – 416.

3. Лосев А.Ф. Миф. Число. Сущность. / Алексей Федорович Лосев. – М. : Мысль, 1994. – 919 с.

4. Пивоваров Д. В. Абсолют / Д .В. Пивоваров // Современный философский словарь. – М., Бишкек, Екатеринбург : Одиссей, 1996. – С. 5 – 7; Пивоваров Д. В. Сакральное / Д. В. Пивоваров // Современный философский словарь. – М., Бишкек, Екатеринбург : Одиссей, 1996. – С. 407 – 409.

5. Элиаде М. Очерки сравнительного религиоведения / М. Элиаде ; пер. с англ. Ш. Богиной, Н. Кулаковой, В. Рокитянского, Г. Старостина. – М. : Ладомир, 1999. – 488 с.

6. Бердяев Н. А. Духовый кризис интеллигенции / Николай Александрович Бердяев. – М. : Канон, 1998. – 398 с

7. Бердяев Н. А. Смысл творчества / Николай Александрович Бердяев // Философия свободы. Смысл творчества. – М. : Правда, 1999 – 608 с.

8. Хабермас Ю. Между натурализмом и религией. Философские статьи / Пер. с нем. М.Б. Скуратова / Юрген Хабермас. — М. : Весь мир, 2011. — 336 с.

REFERENCES

1. Yung K. Fenomen duha v iskusstve i nauke [The Phenomenon of Spirit in Art]. Moscow: Renessans, 1992, 320 p. [In Russian]

2. Pivovarov D. V. Religiya [Religion]. D.V. Pivovarov. Sovremennyiy filosofskiy slovar. Moscow, Bishkek, Ekaterinburg: Odissey, 1996. P. 406 – 416.

3. Losev A. F. Mif. Chislo. Suschnost. [Myth. Number. Essence] Aleksey Fedorovich Losev. Moscow : Myisl, 1994, 919 p.

4. Pivovarov D. V. Absolyut [Absolute] D. V. Pivovarov. Sovremennyiy filosofskiy slovar. Moscow, Bishkek, Ekaterinburg: Odissey, 1996, P. 5 – 7; Pivovarov D. V. Sakralnoye [Sacrum]. D.V. Pivovarov. Sovremennyiy filosofskiy slovar. Moscow, Bishkek, Ekaterinburg : Odissey, 1996. P. 407 – 409.

5. Eliade M. Ocherki sravnitelnogo religiovedeniya [Patterns in Comparative Religion] M. Eliade; translated from English by Sh. Bogina, N. Kulakoa, V. Rokityanskiy, G. Starostin. Moscow : Ladomir, 1999, 488 p.

6. Berdyaev N. A. Duhovnyiy krizis intelligentsii [Spiritual crisis of intelligentsia] Nikolay Aleksandrovich Berdyaev. Moscow : Kanon, 1998, 398 p.

7. Berdyaev N. A. Smyisl tvorchestva [The sense of creation] Nikolay Aleksandrovich Berdyaev. Filosofiya svobodyi. Smyisl tvorchestva. Moscow : Pravda, 1999, 608 p.

8. Habermas Yu. Mezhdu naturalizmom i religiej. Filosofskie stat'i [Habermas Jürgen. Zwischen Naturalismus und Religion. Philosophische Aufsätze]/ Per. s nem. M.B. Skuratova / YUrgen Habermas. — Moscow : Ves' mir, 2011. — 336 p.

ЧЕРНАЯ Л. В. - *кандидат политических наук, доцент, докторант кафедры философии, теории и истории государственного управления, Национальная академия государственного управления при Президенте Украины*

(Украина, Киев) E-mail: lika7@ukr.net

ВЛИЯНИЕ РЕЛИГИОЗНОЙ ФОРМЫ ИДЕАЦИИ НА ФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕСТВЕННОГО ИДЕАЛА

На рубеже тысячелетий проблема идеала остается не менее актуальной для исследования, чем в предыдущие столетия. Интерпретация идеала и сегодня злободневная тема для дискуссий в современной философии, культурологии, политологии, теории государственного управления. Цель статьи – перейти от всеобщего видения общественного

идеала к его интерпретации сквозь призму понимания религиозной формы идеации. Основным методом этого исследования является метод герменевтики и культурно-антропологического анализа. Современное полисистемное видение проблемы общественного идеала дает возможность исследовать идеал сквозь призму определения типов идеации. Дана классификация типов идеации: религиозной, этической, эстетической, – которые укоренены в реалиях культурных практик и влияют на формирование общественного идеала. Доказано, что религия и искусство – наиболее широкие культурные практики, а этическое и эстетическое более корректно определять, как рефлексии. В статье предс тавлен анализ культурной практики, которая базируется на религиозной форме идеации. Рассмотрено, как моделируется идеал в культурно-антропологической матрице.

Ключевые слова: *идеал, идеация, религиозная форма идеации, культурная практика, рефлексия, «Я».*

CHORNA, LIDIYA - *PhD in Political Science, Associate Professor, doctoral student of the Department of Philosophy, Theory and History of Public Administration, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine*

(Ukraine, Kyiv) E-mail: lika7@ukr.net

THE INFLUENCE OF RELIGIOUS FORM OF IDEATION ON SOCIAL IDEAL FORMING

Nowadays the problem of Ideal is no less urgent to study than in previous centuries. Ideal interpretation is a hot topic for debate in contemporary philosophy, cultural studies, political science, public administration theory. The purpose of the article is to move from general vision of Social Ideal to its interpretation in the light of the understanding of religious form of ideation. The basic method of this research is the method of hermeneutics and cultural-anthropological analysis. The modern polysystemic vision of Social Ideal problems makes it possible to explore the Ideal in the light of the definition of ideation types. There is given classification of ideation types: religious, ethical, aesthetic, which are rooted in the reality of cultural practices and have an influence on the Social Ideal formation. It is proved that religion and art are the most broad cultural practices, and ethical and aesthetic should be defined as the reflection. The article analyzes the cultural practice, which is based on a religious form of ideation. There is considered the modelling of Ideal in cultural and anthropological matrix.

Keywords*: Ideal, Ideation, Religious Form of Ideation, Cultural Practices, Reflection,"I".*

Стаття надійшла до редакції 15.07.16 р.
Рекомендовано до друку 20.07.16 р.

© Чорна Л.В., 2016

УДК 14: 165.241: 314.15

ГЬОКХАН ДЕМІР,
голова правління українсько-турецького
культурного центру «Сяйво»,
аспірант кафедри філософії,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
(Київ, Україна) E-mail: gokdemkiev@yahoo.com

ГЛОБАЛЬНІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ : ПОЛІТИКА ВИЗНАННЯ «ІНШОГО» І ПРОБЛЕМА АДАПТАЦІЇ МІГРАНТІВ

У статті аналізуються міграційні процеси та соціокультурні зміни, що відбуваються під впливом останніх у європейських країнах; взаємовідносини мігрантів із корінним населенням; досліджується проблема визнання Іншого як необхідної умови існування мігрантів та емігрантських спільнот у мультикультурному суспільстві; осмислюються особливості адаптації й ідентичності мігрантів; вплив глобальних міграційних процесів на толерантність автохтонного населення щодо мігрантів та мусульманських емігрантських спільнот, а також інтеграційна політика, яка проводиться урядами країн-членів Європейського Союзу відносно вихідців з країн Близького Сходу та Африки.

Ключові слова: *міграція, мігранти, адаптація, асиміляція, інтеграція, політика визнання Іншого, толерантність, ідентифікація, міграційна політика, мультикультуралізм, об'єднана Європа.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

Одним із визначальних чинників суспільних трансформацій і розвитку всіх регіонів світу, який проявився у другій половині XX – початку XXI ст., постала глобальна міграція. Набуваючи в останні роки масовий та яскраво виражений етносоціальний і етнополітичний характер, міграція вносить корективи в життя місцевих соціумів, впливає на політику, яка проводиться національними державами, а також змінює особистісні характеристики тих, хто змушений переселятися на інші території в пошуках стабільності й кращого життя. Хоча масове залучення мігрантів і дозволило розвиненим країнам задовольнити попит на дешеву робочу силу та пом'якшити гостроту демографічної ситуації, проте одночасно постало багато інших соціальних проблем, зокрема проблема толерантності й лояльності до іммігрантів. Глобальні міграційні процеси в умовах зміни характеру зв'язку і взаємодії між людьми породжують нові виклики та формулюють нові завдання щодо розуміння й визнання мігрантів, особливо мігрантів-мусульман в європейських країнах, об'єктивно зумовлюють пошук шляхів діалогу з Іншим, Чужим.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Інтенсифікація й динамізація міграційних потоків зумовили значний інтерес науковців до проблем міграції. Осмислення міграційних процесів у контексті мультикультуралізму здійснено у працях С. Бенхабіб, М. Ґібернау, У. Кимліка, Ч. Кукатаса, Н. Преображенської, Т. Саррацина, Ч. Тейлора, М. Уолцера. Українські вчені В. Воронкова,

Ю. Кривенко, С. Мочерний, А. Семенов, Б. Лановик, Н. Совинська дослідили сутність, тенденції, специфіку та наслідки міграційних процесів в умовах глобалізації, причини і види міграції трудових ресурсів та проблему їх регулювання. В. Новік і С. Чехович звернулися до обґрунтування організаційно-управлінських форм та основних напрямів проведення міграційної політики України. О. Ананьєва, М. Козловець, О. Малиновська, Л. Ороховська, О. Ференц розглянули особливості сучасних міграційних потоків, які проблематизують адаптацію та ідентифікацію мігрантів. Разом із тим, аналіз наявної літератури дає підстави стверджувати, що недостатньо дослідженими залишаються вплив глобальної міграції на толерантність автохтонного населення щодо мігрантів, проблема визнання Іншого як необхідної умови існування не лише мігрантів, а й етнічно-національних, культурних груп, мультикультурних суспільств загалом.

Метою статті є дослідження процесів інтеграції мігрантів у нове соціокультурне середовище, політики визнання Іншого як необхідної умови пошуку основ для порозуміння і згоди між корінними жителями і мігрантськими меншинами у мультикультурних соціумах.

Виклад основного матеріалу. Феномен міграції для Європи не є новим. Потоки мігрантів до європейських країн ніколи не зупинялися, не говорячи про сучасну ситуацію, коли відстані між країнами значно скоротилися. Проте, незважаючи на значні масштаби міграційних потоків у попередні періоди, вони не були настільки великими, щоб створювати серйозні труднощі для країн, які приймали мігрантів. Більшість мігрантів, що осіли у Західній Європі, а також Канаді, Австралії чи США, прибували в ці країни з твердою установкою не тільки на адаптацію, а й на інтеграцію в суспільство перебування. Цьому сприяла схожість цивілізаційних характеристик мігрантів й основної маси населення країн, які їх приймали, –конфесійних, ціннісних, ментальних, поведінкових тощо. До того ж ці країни відчували гострий дефіцит робочої сили, спричинений наслідками Другої світової війни. Тому переважна більшість місцевого населення виявляла достатню толерантність і лояльність до іммігрантів [1, с. 1067-1069; 2, с. 3-7]. Сучасні міграційні процеси за своїм змістом та масовістю істотно відрізняються від аналогічних у минулому. Основною їх рисою є глобальний характер і стрімка динаміка розвитку. За даними Департаменту економічного й соціального розвитку ООН, у 2013 р. 232 млн. людей (3, 2 % усього населення світу) проживали поза межами своїх країн (для порівняння : у 2000-у р. таких було 175 млн., а у 1990-у – 154 млн.) [3]. Лише в 2015 році до Європи прибуло майже 1,5 мільйона мігрантів та біженців [4, с. 8]. Небачених раніше масштабів набула нелегальна міграція.

На процеси сучасної міграції істотно впливають : по-перше, геополітичні особливості, які проявляється у тому, що мігранти прямують не тільки з країн «третього світу» в найбільш розвинені, а й в країни, які перебувають на стадії розвитку; по-друге, розширення та зміна установок мігрантів, про що свідчить посилення етнічної міграції, поява великих груп біженців, зростання числа висококваліфікованих мігрантів та інших категорій іммігрантів; по-третє, збільшення кількості різновидів міграційних переміщень. Зазвичай, міграційний ланцюг розпочинається з одного різновиду переміщення і продовжується в

© Гьокхан Демір, 2016

інших формах, незважаючи на урядові зусилля (або часто всупереч їм) зменшити або хоча б контролювати міграційні рухи [5, с. 108].

Міграція веде до взаємодії різних культур, що може створювати конфліктну ситуацію і призводити до культурного дистанціювання, сприяти інтеграції культур або витісненню місцевої культури. Російська дослідниця Н. Преображенська виокремлює чотири варіанти поведінки мігрантів і місцевого населення під час «зіткнення» їхніх культур: 1) з обох боків простежується активна позиція : ситуація відкритості культур мігрантів і місцевого населення, за якої відбуваєтьсяобмін елементами культур – *процес взаємної культурної інтеграції;* 2) мігранти вживаються в культуру приймаючої їх держави: за ситуації, коли чисельність мігрантів певної культури незначна у порівнянні з місцевим населенням – *процес асиміляції;* 3) активна позиція мігрантів, чисельність яких є достатньою великою порівняно з корінним населенням і відчуження місцевого населення від мігрантів : як наслідок, можливе *витіснення* одних культур іншими як агресивними, так і мирними способами; 4) дистанціювання місцевого населення від культури мігрантів і «заляльковування» мігрантів у діаспоральних культурах на території приймаючої країни – *процес сегрегації* [8, с. 81-82]. Два останніх варіанти небезпечні, оскільки можуть зумовлювати крайні форми ворожнечі місцевого населення з поселенцями та утворення радикальних націоналістичних і релігійних течій.

На межі XX-XXI століть у розвинені країни Західної Європи спрямувалися могутні потоки вихідців із найбільш бідних і неблагополучних регіонів, насамперед Близького Сходу, Азії та Африки. Все це створило якісно нову ситуацію : у ряді випадків масштаби міграції почали виходити за межі її регулювання, реальних можливостей контролювати з боку країн, які приймають мігрантів. Наприклад, у Німеччині нині мешкає понад 15 млн. іммігрантів, майже кожен п’ятий її мешканець родом із-за кордону чи його батьки були іммігрантами. Деякі іммігранти навіть після серйозних спроб інтегруватися у німецьке суспільство не можуть знайти себе в ньому і відчувають гостру ностальгію за прабатьківщиною [6, с. 3]. Ситуацію з мігрантами в об’єднаній Європі ускладнило й те, що у потоці нових іммігрантів істотно зросла питома вага вихідців із мусульманських країн. Якщо в 1950 році мусульмани практично не жили в Західній Європі, то в 1970 – їх було вже майже 2 млн., а сьогодні – приблизно 15–20 млн. І ця цифра стрімко збільшується [7, с. 230]. Як наслідок, іслам уже став другою за кількістю прихильників релігією європейського континенту. Демографічно більша фертильність мусульманських мігрантів на тлі постаріння і скорочення місцевого населення у перспективі несе в собі загрозу для культурної і цивілізаційної рівноваги в Європі.

Сьогодні секуляризовані суспільства європейських країн зустрілися з вітальністю чужих релігій, з незрозумілими їм звичаями і традиціями мігрантів, які не бажають сприйняти стиль життя країн, мешканцями яких вони стали. Мігранти з країн Близького Сходу та Африки принесли з собою менталітет, спосіб життя і систему цінностей, які з великими труднощами стикуються з менталітетом, способом життя і ціннісними орієнтаціями переважної більшості

корінного населення Європи. Досвід їх перебування у західних країнах переконливо довів, наскільки складним для них є процес навіть поверхової адаптації до нових умов життя.

Відтак, актуалізується проблема визнання Іншого як необхідної умови існування не лише мігрантів, а й етнічно-національних, культурних, соціальних груп, суспільства загалом. Так, вітчизняна дослідниця О. Ференц виокремлює три способи здобуття Іншим суспільного визнання: 1) через боротьбу (яка виникає внаслідок різних форм усунення, бо певні індивіди і групи меншин зазнають дискримінації); 2) через комунікацію (у відкритому суспільному обговоренні для досягнення порозуміння і згоди); 3) через обмін дарами (реалізуючи свої здібності на підставі взаємообміну ними з іншими). Таким чином, індивіди і групи, прагнучи визнання, вдаються до різних способів його здобування, які часом конфліктують між собою [9, с. 51]. Науковець проаналізувала дві асиметричні настанови у ставленні до Іншого : гіпертолерантність і мову ворожнечі (*hate speech*), відмінність і подібність їхньої природи. Толерантність, на її думку, не означає прийняття і схвалення постулатів, які руйнують автентичність особи, відмови від культурних, національних і релігійних цінностей, які вона сповідує, а передбачає відмову від насилля і ненависті щодо тих, хто дотримується інших поглядів, сповідує інші цінності [9, с. 51-52].

Багатоаспектність вимірів Іншого розкривається через різні форми його належності (соціальної, політичної, культурної, ґендерної) та забезпечення соціальних, політичних, громадянських, культурних потреб Іншого. Саме на цій основі виявляються різні способи як його вилучення, так і залучення. Особа, яка випадає з будь-яких форм соціальних, політичних, культурних зв'язків, фактично маргіналізується. Зазначимо, що маркером ідентифікації людини як Іншої чи Чужої є не тільки її расова, релігійна чи національно-культурна належність, а й вибір системи цінностей, котрі вона сповідує. Визнання Іншого стає проблемним, якщо він вибудовує власну ідентичність суто на своїй культурно-етнічній, расовій, релігійній чи будь-якій іншій формі належності. Тим самим Інший визначає свою спільнотну належність через відірваність від контексту країни проживання на тлі визнання своєї належності до країни походження. Особисте й громадянське самоздійснення членів мігрантських груп стає неможливим, якщо в основу їх боротьби за визнання покладено груповий нарцисизм. Останній є спотворенням суті визнання, яке полягає в прагненні співбуття і співдії з іншими людьми у спільному публічному просторі. Хоча деякі країни й засвідчують високі рівні натуралізації мігрантів (Австрія, Німеччина), проте жодна країна світу не є прикладами успішного й остаточного вирішення проблеми інтеграції етнічних, расових чи релігійних меншин, представників іммігрантських груп в усталену систему держава-нація. Нездатність національних держав адекватно реагувати на ситуацію у сфері міграції спричинила глобальну міграційну кризу, яка проявляється у посиленні ксенофобії і мігрантофобії в західних країнах; кризі режиму регулювання міграції і провідних європейських інституцій; конфлікті між гарантіями прав людини в міграційній сфері та національними інтересами; надмірній політизації

© Гьокхан Демір, 2016

міграційних проблем і зростанні їхньої ролі в європейських і міжнародних відносинах загалом.

Сьогодні в країнах ЄС утворилися впливові етнічні анклави у вигляді замкнених структур, представники яких досить активно почали претендувати на зміну свого соціально-економічного і політичного становища, а також ставлення до них приймаючого суспільства. Культурній інтеграції перешкоджає й техніко-медійний розвиток (супутникове телебачення). Завдяки телевізійним програмам із країн походження «вітчизна» присутня у повсякденності іммігрантів набагато відчутніше, і кількісний аспект переходить в якісний. Із-за цього виникають напружені відносини, полюси яких – фізичне перебування в країні, яка прийняла їх, і перебування у духовній владі країні походження. Соціальні мережі мігрантів інтегрують уже делокалізовані й дифузні простори всупереч державним кордонам, фрагментують національну ідентичність людей. Відтак життя мігрантів набуває інтерсуб'єктивного характеру їх соціальних зв'язків та прав, мультилокальної транснаціональності, що означає вихід людини за межі певної національності й території.

Дослідники підкреслюють, що практика, коли різні іммігрантські спільноти творять діаспору, не інтегруючись у соціальні структури країни проживання, зумовлена, зокрема, й політикою мультикультуралізму. Політичні практики мультикультуралізму, на думку Т. Еша, «…уможливили розвиток «паралельних суспільств» чи «субсидованої ізольованості» [10, с. 3]. Повага до культурного розмаїття, оскільки всі культури мають певні цінні компоненти, не зумовлює сліпої підтримки тих традицій і цінностей, які суперечать принципам ліберального демократичного суспільства. Право на культурне самовиявлення має базуватися на загальному визнанні громадянських прав, і його не потрібно розглядати як альтернативу ним. Як слушно зазначає Монтсеррат Гібернау, «ліберальні демократії не повинні толерувати – поширювати й фінансувати – альтернативні культури, які не поважають принципів демократії, рівності прав, свободи і толерантності. Межу толерантності слід провести саме там, де якийсь аспект конкретної культури підточує самі принципи демократичного суспільства, які дають їй змогу існувати та розвиватися в його межах» [11, с. 251]. Зауважимо, що політика мультикультуралізму, яка проводиться у країнах Західної Європи щодо викорінення дискримінації національних та етнічних меншин, спричинила порушення системи взаємодії у полікультурних західних суспільствах, породила нові виклики і завдання пошуку шляхів діалогу з Іншим. Те, що культурні та релігійні особливості повинні існувати лише на особистісному рівні, а перенесення їх на громадянський рівень повинно засуджуватись, не визнається більшістю представників спільнот іммігрантів. Не досягає поставленої мети політика мультикультуралізму також і в намаганнях подолати дискримінацію у сфері працевлаштування, де іммігрантам відведено чітко окреслене коло завдань (в основному пов'язаних з проблемами міграції та прав національних меншин), за межі яких вони не можуть виходити, натомість, створюючи привабливу «картинку» рівності у цих сферах.

Більш перспективним було б доповнення мультикультурної орієнтації на сусідство і співіснування різних етносів і культур, установкою на їх взаємодію,

взаємовплив і взаємозбагачення. Такий підхід, у свою чергу, передбачає не тільки врахування інтересів і прав нових національних меншин, а й рівність різних етнічних груп з автохтонним населенням у всіх сферах життя і необмежене право на культурний і конфесійний вибір. Разом із тим, повага до культурного розмаїття, не означає безумовної підтримки тих традицій і цінностей, які суперечать принципам ліберального демократичного суспільства.

Умовами, за яких можна реалізувати принцип толерантності на підставі взаємного визнання всіх громадян, з одного боку, є прийняття групами іммігрантів базових західних цінностей, які відкривають їм змогу функціонувати у спільному публічному просторі, а з другого, – надання мігрантам можливості дотримуватися власних культурно-релігійних традицій, не закріплюючи за ними «низького» соціокультурного статусу. Саме взаємна толерантність всіх членів суспільства сприяє формуванню громадянської солідарності. Масовий наплив іммігрантів-мусульман до європейських країн є найбільшим випробуванням для них з часів Другої світової війни, породжує напруженість у суспільствах Європейського Союзу. Так, відомий німецький політик Тіло Саррацин, спираючись на общирну статистику та власні розрахунки і прогнози, доводить, що мусульманська спільнота в Німеччині (яка, за його підрахунками, становить 6–7 млн.) не прагне до інтеграції в німецьке суспільство. Рівень освіченості та участь у трудовій діяльності іммігрантів залишається набагато нижчими від рівня корінного населення, що, на його думку, за традиційно високої народжуваності у мусульман несе реальну загрозу для країни.

Т. Саррацин стверджує, що соціальне забезпечення негативно впливає на готовність мігрантів з ісламських країн до інтеграції : вони мають у формі основного забезпечення набагато вищий стандарт життя порівняно з країною їх походження. Це позбавляє мігрантів необхідності змінювати свій традиційний спосіб життя, докладати зусиль для вивчення мови, пошуку роботи і надавати своїм дружинам більше західноєвропейської свободи. Сподівання на те, що інтеграція мусульманських мігрантів, вимірювана за рівнем освіти, присутністю на ринку праці і рівнем володіння німецькою мовою, з роками буде прогресувати, не виправдались. Ступінь інтеграції і готовність до неї, на його думку, навпаки, понизилась. Причини цього – недостатні успіхи мусульман у системі освіти й зайнятості, досить значний притік з батьківщини, пов’язаний з возз’єднанням сімей, а також надмірне акцентування на рідній культурі. Такий шлях веде до розмивання моноетнічної цілісності німецького народу і формування паралельного суспільства ісламських мігрантів. Тому політик виступає за жорстку міграційну політику з боку Німеччини щодо мігрантів-мусульман [7, с. 230-231]. Т. Саррацин наводить й певні підстави упереджень у європейців щодо мігрантів-мусульман, зокрема:

• жодна інша релігія в Європі не заявляє про себе так вимогливо, як іслам;

• жодна інша імміграція не пов’язана так сильно, як мусульманська, з використанням соціальної держави і криміналітетом;

• жодна інша група не підкреслює публічно свою відмінність, особливо через одяг;

• в жодній іншій релігії немає такого легкого переходу через межу до

© Гьокхан Демір, 2016

насильства, диктатури і тероризму [7, с. 257].

Висока концентрація некорінного населення негативно позначається на соціальних зв'язках і стосунках, культурі, національній ідентичності та політиці країн, у які спрямований вектор міграції. Так, масовий прийом мігрантів і біженців із Близького Сходу за неповаги мусульманських прибульців до західного способу життя вже сьогодні зумовлює значні проблеми. А плани адаптувати біженців з Близького Сходу, на наш погляд, ніколи не стануть функціональними, оскільки більшість цих людей не збирається приймати європейські порядки і розглядають своє прибуття до Німеччини та інших розвинених європейських країн лише як проміжний етап утвердження в Європі. Ніколи ліберальні сподівання на кшталт того, що ці люди, котрі щойно пережили усі негативні наслідки близькосхідної нестабільності, будуть безмежно вдячними за надання їм безпеки і притулку, не справдилися. Адже вони прибувають до християнської Європи, котра позитивно сприймає євреїв і геїв. А це зовсім не викликає у радикально налаштованої частини прибулих мусульман почуття толерантності. Сьогодні ставиться під питання саме збереження європейської культури та традицій. Говорячи про неконтрольовану імміграцію, слід мати на увазі, що це комплексний і багатосторонній процес. Відповідно, політичні заходи, спрямовані на боротьбу з цим явищем, мають охоплювати широкий спектр сфер, у тому числі політику в області безпеки, зовнішню політику, імміграційну і соціальну.

Інколи нинішню мусульманську імміграцію в Європу порівнюють з латиноамериканською в США. Проте тут є істотні відмінності: іммігранти із Центральної і Південної Америки розмовляють на одній із європейських мов, вони християнського віросповідання і поділяють традиційну версію культурних цінностей США. Латиноамериканські іммігранти зміцнюють і збагачують культуру Старого Світу і цивілізацію США, а не ставлять їх під сумнів. Західна цивілізація через мусульманську імміграцію і зростаючий вплив ісламістських напрямів віри зіштовхується з авторитарними, несучасними, а то й антидемократичними тенденціями, які не тільки нав'язують європейцям своє бачення, а й несуть пряму загрозу європейському стилю життя. Басам Тібі, політолог сирійського походження і провідний представник так званого євроісламу, стверджує: «Іслам дуже різнобічний, він містить в рівній мірі толерантність і нетерпимість. Як духовна релігія, він не є політичним способом думки. На противагу цьому ісламізм, як різновид релігійного фундаменталізму, є тоталітарною ідеологією з праворадикальними рисами, якому не можна дозволяти накопичувати капітал завдяки відкритості Німеччини іншим культурам» [7, с. 236]. Безперечним є й те, що серед багатьох, нерідко неоднозначних, суперечливих течій ісламу домінує образ суспільства, в якому відокремлення держави від релігії багато в чому не відбулося, рівноправність чоловіків і жінок не визнається, а застарілі форми життя сприяють подальшому збільшенню і до того молодого суспільства, в тому числі в мігрантському середовищі, і загалом існує велика культурна відмінність між формами життя [7, с. 237]. У більшості ісламістських напрямів віри той процес суспільного розвитку, який різні напрями християнства, як правило, пройшли за останні 500 років, ще попереду. Ті паростки секуляризації, що були в ісламі, які

в християнстві, врешті-решт, перемогли, так і не розвинулись в ньому, а все більше витіснялись в останні десятиріччя фундаменталістськими течіями віри. Задля справедливості зазначимо, що мусульманському світу теж властиве явище секуляризації. Мусульмани-мігранти в Європі часто вже не є такими релігійними, якими були їхні батьки. Віра поступово перетворюється для них на своєрідну данину традиції. У цьому контексті можна говорити про певну «адаптацію» до реалій європейського суспільства.

Європейський Союз, який тривалий період проводить ліберальну міграційну політику, не знайшов до цього часу загальноприйнятого, а найголовніше, ефективного механізму розв'язання проблеми мігрантів і біженців із держав Близького Сходу й Африки. Йдеться про загрозу стабільності низки європейських держав, зокрема Німеччини, Австрії, Франції, Італії і Греції. Простого рішення тут явно не спостерігається, а європейці виявляють дедалі більше занепокоєння з приводу масштабів такої міграції. Так, Європейський центр моніторингу расизму і ксенофобії застерігає від «ісламофобії» і констатує: «Мусульмани вважають, що їх прийняття суспільством дедалі більше сприймається як «асиміляція», котра передбачає втрату ними своєї мусульманської ідентичності» [7, с. 256]. З таким твердженням не можна однозначно погодитися. Адже досить того, щоб мусульмани дотримувались законів європейських держав, не пригнічували своїх жінок, скасували примус відносно заміжжя, заборонили своїм підліткам в насильницьких діях і самі заробляли собі на життя. Ті, хто критикує ці вимоги як примус до асиміляції, в дійсності мають проблеми з інтеграцією.

Безробіття та економічна криза стали причиною загострення негативних настроїв серед корінного населення у ставленні до іммігрантів. За даними міжнародного опитування Transatlantic Trends (2011), більшість європейців та американців розцінюють імміграцію скоріше як загрозу, ніж як перевагу. Згідно проведеного дослідження 65 % британців, 53 % іспанців, 52 % американців, 42 % французів, 39 % німців та голландців вбачають в іммігрантах проблему і пов'язують з цим погіршення свого матеріального становища. У той же час 50 % німців висловлюються за надання іммігрантам легального статусу, на противагу британцям, італійцям та іспанцям, які бажають, щоб іммігранти покинули їхню країну [12]. Окрім зростаючого безробіття, негативному ставленню до іммігрантів сприяють високі показники злочинності серед них.

Європейський Союз демонструє певну беззахисність перед хвилями мігрантів, чимало яких налаштовані агресивно антиєвропейські й зовсім не хочуть пристосовуватися до європейської культури, навпаки, прагнуть її пристосувати до себе. Зрозуміло, що поселенці колоній мігрантів, які зараз компактно поселяються в ЄС, відіграватимуть у політичному житті цих країн, поза сумнівом, роль дестабілізуючого чинника та джерела постійної напруги в суспільствах (невдоволення корінного населення біженцями з часом лише зростатиме). Так, нещодавно по телебаченню був показаний сюжет про те, як в Англії, в невеликому місті група корінних англійців з християнським хрестом пройшла вулицями емігрантського кварталу, викликавши шалене обурення вихідців з Азії, які кричали англійцям, щоб вони забиралися з Англії, оскільки, мовляв, це не їхня земля. Така

© Гьокхан Демір, 2016

політика часто провокованого великого переселення народів несе небезпеку перетворення в перспективі корінних європейців на етнічно, культурно й релігійно дискриміновану в Європі меншість. У нинішньому ЄС про це не прийнято говорити вголос, оскільки це завжди може бути відкинуто й піддано остракізму як «расизм», але замовчування самої проблеми не усуває [13, с. 26]. Інший приклад. У болгарському мусульманському співтоваристві, що становить 13 % населення, відчувається дуже велика джихадистська пропаганда. Мають місце й спроби вербування болгарських мусульман до лав армії Ісламської держави. За заклики до розпалювання міжрелігійної ворожнечі влада Франції заборонила діяльність трьох культурних організацій мусульман.

Враховуючи стрімкі темпи зростання мігрантів і біженців та мусульманське коріння багатьох з них, європейські ультраправі почали використовувати антимусульманські настрої для просування ізоляціоністської зовнішньої політики. Як результат незадоволення політикою уряду, в багатьох містах європейських країн відбулися численні антимігрантські мітинги. Кардинальної трансформації зазнали й політичні дискусії. Радикальні антиміграційні та антимусульманські партії набирають популярність у ключових країнах ЄС, зокрема в Франції, Нідерландах, Австрії, Данії, Фінляндії і Швеції. Крайньою формою реакції на міграцію з боку корінного населення щодо мігрантів інших національностей є різні прояви холістського націоналізму, який, об'єднуючи людей надособистісною метою (наприклад, відродження нації), постає боротьбою порядку проти хаосу. Інтеграція, або включення в суспільство, передбачає участь індивідів у таких функціональних підсистемах суспільства, як економіка, політика, охорона здоров'я, культура, освіта, виховання тощо, а також у розподілі результатів їхнього функціонування. Іншими словами, новоприбулий мігрант має вирішити низку проблем : знайти місце роботи, яке забезпечить стабільний дохід і шанс кар'єрного зростання, підшукати житло; отримати доступ до установ охорони здоров'я; включитися у систему пенсійного страхування і забезпечення старості; отримати права й можливості ефективно відстоювати власні інтереси; підвищувати професійну кваліфікацію, яка може змінити життєві шанси й індивідуальну кар'єру. Хоча інтеграційна політика в основному розвинена в західних і традиційних іммміграційних країнах, кожна держава повинна знайти свій власний підхід з урахуванням конкретних обставин. Підхід до інтеграції, взятий у конкретному контексті, залежить від того, як приймаюча країна і суспільство розглядають питання національної належності і культурної своєрідності. Так, наприклад, питання, чи мають мігранти доступ до ринку праці і/або до соціальних служб, охорони здоров'я й інших форм соціальної допомоги, залежить від того, яким чином приймаюча країна підходить до вирішення цих проблем для своїх громадян й мігрантів. Шляхом ознайомлення мігрантів із вимогами суспільства і поступового навіювання їм відчуття належності до нього, інтеграція може позитивно впливати на бажання мігрантів дотримуватися правил приймаючого співтовариства і активно брати участь у його громадському житті.

На жаль, дуже часто самі державні чиновники розмежовують людей на «своїх» і «чужих» і, як наслідок, скорочують ті соціальні послуги, які надаються

останнім. Правову підтримку такого розмежування дає принцип громадянства, оскільки системи соціального забезпечення і підтримки організовані за принципом громадянства. Держава розподіляє блага і послуги, у тому числі і допомогу з інтеграції, лише серед тих, хто має право брати участь у політичній системі. Ця умова позбавляє «чужих» (іноземців) права на державну підтримку. Не випадково соціальні держави та їхні прикордонні служби встановлюють системи міграційного контролю, прагнучи в такий спосіб запобігти появі будь-яких претензій «негромадян» на державну підтримку і допомогу. Демонструючи свою здатність діяти і керувати, держава представляє мігрантів як неправомірних користувачів соціальних благ, а міграцію – як обмеження власного суверенітету.

Пристосування індустріальних суспільств до світового ринку, що динамічно змінюється, перехід до постіндустріальних форм виробництва і споживання, економіки без екстенсивного зростання і високого рівня безробіття навіть у періоди сприятливої кон'юнктури презентуються соціальною державою як неминучі і хворобливі трансформації, які лише ускладнюються небажаною міграцією з її культурними й етнічними вимірами. Відтак традиційно – у розрахунку на столітню традицію європоцентризму і відповідні психологічні стереотипи недружнього ставлення до чужинців – зазначені проблеми переносяться у сферу культури. Водночас, незважаючи на спроби контролювати доступ «чужих» до соціальних благ, з різних причин демократичні держави не можуть повністю заборонити міграцію. У відкритих, функціонально-диференційованих, залежних від міжнародної співпраці суспільствах тотальна самоізоляція неможлива як з економічних причин, так і з політичних. Насправді ж етнічна драматизація й усвідомлений самообман готують нові проблеми для політичної системи. Якщо раніше інструментарій соціальної держави, хай навіть недостатній, використовувався за призначенням – для полегшення доступу до соціальної участі і політичного врегулювання соціальних конфліктів згідно з принципом «компенсації», то в умовах посилення напливу мігрантів політика виключення за національно-етнічними ознаками робить центральним принцип «дезінтеграції», згідно з яким соціальні суперечності не компенсуються, а загострюються державою. Соціальна держава стає не «миротворцем», а джерелом соціального відчуження. Вона, слідуючи логіці економічної рентабельності, вводить у політику національно-етнічні відмінності, урізає права і привілеї, етнізує проблему справедливості. Негативне ставлення держави до мігрантів зачіпає основи демократичного розвитку – постулати рівності й солідарності. Правова та інституційна дискримінація, яка «виходить» з політичного центру, породжує нові хвилі дискримінації іноземців. Ці хвилі поширюються через державні установи і правоохоронні органи і, посилені ЗМІ, доходять до населення вже як насильницькі напади, підпали і погроми.

Усвідомлюючи небезпеку неконтрольованої імміграції, уряди країн ЄС змушені активно шукати нові шляхи вирішення цієї проблеми. Міграційна криза створює екзистенційну загрозу для Європи. Якщо Європа не зуміє знайти скоординовані вирішення цієї проблеми і не встановить контроль над спільним зовнішнім кордоном, то є небезпека розпаду Шенгенської зони, а між країнами ЄС знову виникнуть внутрішні кордони. Європі потрібно більше кооперації,

© Гьокхан Демір, 2016

інтеграції, солідарності і рівного розподілу ризиків.

Висновки. Глобальна міграція як важливий чинник розвитку сучасного світу вносить істотні корективи в життя місцевих соціумів, впливає на міграційну політику, яка проводиться суверенними державами. Мігранти як вихідці з конкретного соціокультурного середовища є носіями певних світоглядно-цивілізаційних цінностей. Хоча деякі країни й засвідчують високі рівні натуралізації мігрантів, проте жодна країна світу не є прикладом успішного й остаточного вирішення проблеми інтеграції етнічних, расових чи релігійних меншин, представників іммігрантських груп в усталену систему держава-нація. Сьогодні однією з найважливіших проблем є пошук ефективної моделі інтеграції дедалі зростаючої кількості мігрантів. Політика мультикультуралізму, яка мала стати відповіддю національної держави на зміну етнодемографічної структури населення, лише створює передумови для успішного включення іммігрантів у національну соціальну державу. Творення ідентичності Іншого в умовах інтенсисифікації міграційних процесів безпосередньо пов'язане з визначенням його спільнотної належності. Інтеграція мігрантів в європейські суспільства передбачає їх активну участь в економічному житті, політиці, системі охорони здоров'я, культури, освіті та інше. Необхідне використання насамперед регулятивних, а не заборонних засобів відносно міграції, скорочення стимулів, які сприяють цьому процесу.

Важливість подальших досліджень із зазначеної проблеми пов'язана із соціально-економічними, політичними факторами, що впливають на динаміку міграції населення як у всьому світі, так і в окремих країнах. Інтенсифікація та розмаїття форм міграції в добу глобалізації містить значний конфліктогенний потенціал, мінімізація наслідків якого вимагає внесення у перелік стратегічних цілей розвитку мультикультурних суспільств науково обґрунтованої міграційної політики, що відповідає викликам часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галкин А. А. Новые аспекты национального вопроса / А. А. Галкин // Вестник Российской академии наук. – 2006. – Том. 76. – № 12. – С. 1067-1072.

2. Козловець М. А. Глобальна міграція і політика ідентичності та громадянства / М. А. Козловець // Українська полоністика. – 2008. – Вип. 5. – С. 3-22.

3. 232 Million International Migrants Living Abroad Worldwide – New UN Global Migration Statistics Reveal [Electronic Resource]. – Mode of access : http //esa.un.org/unmigration/wallchart2013.htm (s.a.)].

4. Фішер Й. Перевірка європейської реальності / Йошка Фішер // День. – 6 жовтня 2015. – С. 8.

5. Кривенко Ю. І. Глобалізаційний контекст міграційних процесів в Україні: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук; спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / Юлія Іванівна Кривенко. – К., 2012. – 185 с.

6. Сірук М. Що означають для України кельнські події / Микола Сірук // День. – 2016. – 13 січня. – С. 3.

7. Саррацин Т. Германия : самоликвидация: пер. с нем. / Тило Саррацин. – М. : Рид Групп, 2012. – 400 с.

8. Преображенская Н. Миграция в условиях глобализации (социально-философские

аспекты): дис. на соискание ученой степени канд. филос. наук: 09.00.11. – социальная философия / Надежда Михайловна Преображенская – М., 2007. – 190 с.

9. Ференц О. Визнання Іншого у глобалізованому світі : політичний та культурний аспекти / Оксана Ференц // Філософія, релігія та культура у глобалізованому світі : Всеукраїнська науково-теоретична конференція з міжнародною участю, 23 листопада 2015 року: [матеріали доповідей та виступів] / редкол. П. Ю. Саух [та ін.]. – Житомир : Видавець О. О. Євенок, 2015. – С. 49-52.

10. Еш Т. Ґ. Свобода vs розмаїття : ліберальна пентаграма спільного життя // Критика. – 2013. – Ч. 1-2. – С. 3-6.

11. Гібернау М. Ідентичність націй / Монтсеррат Гібернау. – К.: Темпора, 2012. – 304 с.

12. Арутюнян Л. Миграция: фактор общественных настроений [Електронний ресурс] / Аналитический обзор по материалам социологических исследований и опросов общественного мнения // Исследовательская группа ЦИРКОН. – Режим доступу: http://www.zircon.ru/russian/publication/1/030513.html.

13. Лосєв І. У потоці стрімких змін / Ігор Лосєв // День. – 2016. – 1-2 липня – С. 26-27.

REFERENCES

1. Galkin A. A. Novyie aspektyi natsionalnogo voprosa / A. A. Galkin // Vestnik Rossiyskoy akademii nauk. – 2006. – Tom 76. – № 12. – S. 1067 – 1072.

2. Kozlovets M. A. Hlobalna mihratsiia i polityka identychnosti ta hromadianstva / M. A. Kozlovets // Ukrainska polonistyka. – 2008. – Vyp. 5. – S. 3 – 22.

3. 232 Million International Migrants Living Abroad Worldwide – New UN Global Migration Statistics Reveal [Electronic Resource]. – Mode of access: http //esa.un.org/unmigration/wallchart2013.htm (s.a.).

4. Fisher I. Perevirka yevropeiskoi realnosti / Yoshka Fisher // Den. – 6 zhovtnia 2015. – S. 8.

5. Kryvenko Iu. I. Hlobalizatsiinyi kontekst mihratsiinykh protsesiv v Ukraini: dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata filosofskykh nauk; spetsialnist 09.00.03 – sotsialna filosofiia ta filosofiia istorii / Yuliia Ivanivna Kryvenko. – K.; 2012. – 185 s.

6. Siruk M. Shcho oznachaiut dlia Ukrainy kelnski podii / Mykola Siruk // Den. – 2016. – 13 sichnia. – S. 3.

7. Sarratsin T. Germaniya: samolikvidatsiya: per. s nem. / Tilo Sarratsin. – M. : Rid Grupp, 2012. – 400 s.

8. Preobrazhenskaya N. Migratsiya v usloviyah globalizatsii (sotsialno-filosofskie aspektyi): dis. na soiskanie uchenoy stepeni kand. filos. nauk: 09.00.11. – sotsialnaya filosofiya / Nadezhda Mihaylovna Preobrazhenskaya – M., 2007. – S. 81-82.

9. Ferents O. Vyznannya Inshoho u hlobalizovanomu sviti : politychnyy ta kul'turnyy aspekty / Oksana Ferents // Filosofiya, relihiya ta kul'tura u hlobalizovanomu sviti : Vseukrayins'ka naukovo-teoretychna konferentsiya z mizhnarodnoyu uchastyu, 23 lystopada 2015 roku: [materialy dopovidey ta vystupiv] / redkol. P. Yu. Caukh [ta in.]. – Zhytomyr : Vydavets' O. O. Yevenok, 2015. – S. 49-52.

10. Esh T. G. Svoboda vs rozmayittya : liberal'na pentahrama spil'noho zhyttya // Krytyka. – 2013. – Ch. 1-2. – S. 3-6.

11. Gibernau M. Identychnist' natsiy / Mont·serrat Gibernau. – K. : Tempora, 2012. – 304 s.

12. Arutyunyan L. Migratsiya: faktor obschestvennyih nastroeniy [Elektronniy resurs] / Analiticheskiy obzor po materialam sotsiologicheskih issledovaniy i oprosov obschestvennogo mneniya // Issledovatelskaya gruppa TsIRKON. – Rezhim dostupu: http://www.zircon.ru/russian/publication/1/030513.html.

13. Losyev I. U pototsi strimkykh zmin / Ihor Losyev // Den'. –2016. – 1-2 lypnya – S. 26-27.

ГЕКХАН, ДЕМИР - *председатель правленни Украинско-турецкого культурного*

© Гьокхан Демір, 2016

центра «Сяйво», аспирант кафедры философии Житомирского государственного университета имени Ивана Франко

(Киев, Украина) E-mail: gokdemkiev@yahoo.com

ГЛОБАЛЬНЫЕ МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ : ПОЛИТИКА ПРИЗНАНИЯ «ДРУГОГО» И ПРОБЛЕМА АДАПТАЦИИ МИГРАНТОВ

В статье анализируются миграционные процессы и социокультурые изменения, происходящие под их влиянием в европейских странах; взаимоотношения мигрантов с местным населеним; исследуется проблема признания Другого как необходимого условия существования мигрантов и мигрантских групп в мультикультурном обществе; рассматриваются особенности адаптации и идентификации мигрантов, влияние глобальных миграционных процессов на толерантность местного населения относительно мигрантов и мусульманских иммигрантских общностей, а также интеграционная политика, проводимая правительствами стран-членов Европейского Союза относительно выходцев из стран Ближнего Востока и Африки.

Ключевые слова: *миграция, мигранты, адаптация, ассимиляция, интеграция, политика признания Другого, толерантность, идентификация, миграционная политика, мультикультурализм, Европейский Союз.*

GÖKHAN, DEMIR *– postgraduate student, departament of philosophy, Zhytomir State University named alter I. Franko, Chairman of the Ukrainian-Turkish Cultural Center "Syayvo"*

(Kiyv, Ukraine) E-mail: gokdemkiev@yahoo.com

GLOBAL MIGRATION PROCESSES: POLITICS OF RECOGNITION OF THE "DIFFERENT" AND PROBLEMS OF EMIGRANTS ADAPTATION

The article analyzes the migration and socio cultural changes taking place under their influence in European countries, migrants relationships with the local population; examines the problem of the recognition of the "different" as a necessary condition for the existence of emigrants and emigrant groups in a multicultural society; It studies the features of adaptation and emigrants identifying, the impact of global migration processes on the tolerance of the local population with respect to migrants and Muslim immigrant communities, as well as the integration policy pursued by the governments of the EU member countries on the immigrants from the Middle East and Africa.

Keywords: *migration, emigrants, adaptation, assimilation, integration, politics of recognition of the "different", tolerance, identification, migration policy, multiculturalism, European Union.*

Стаття надійшла до редакції 15.07.16 р.

Рекомендовано до друку 20.07.16 р.

УДК 316.613.434

КАЧМАР О. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри мистецьких дисциплін початкової освіти
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) Oleksandra75@mail.ru

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО МАКРО- і МІКРОСЕРЕДОВИЩА НА ПРОЯВИ АГРЕСИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті проведено дослідження структурних складових соціального середовища як факторів соціальної взаємодії людини й середовища. Розглянуто основні чинники, котрі сприяють закріпленню моделей агресивної поведінки. Висвітлено зміст існуючих наукових філософських підходів до пояснення соціальних причин агресивності особистості.

***Ключові слова**: соціальне середовище, соціалізація, насильство, агресивність особистості.*

Постановка проблеми. Кризи, що відбуваються у політичному, економічному, культурному житті України в останні десятиріччя, негативно впливають на міжособистісні відносини у нашому суспільстві. Дестабілізація економіки, спад виробництва, руйнування старої системи цінностей, зниження життєвого рівня значної частини населення країни відбивається на психологічному самопочутті людей, породжуючи внутрішні конфлікти, напругу, агресію, а іноді й жорстокість. Експерти відзначають, що за останні десять років кримінальна ситуація в Україні погіршилася більш ніж у два рази, причому найбільше зростання припадає на останні роки. Різко зросла кількість побутових насильницьких злочинів, квартирних крадіжок, вуличних грабежів. Основна причина, що викликає зростання злочинності – соціальне становище в країні. Але є й інші фактори. До введення в дію нового Кримінально-процесуального кодексу міліція могла приховувати деякі заяви, а з 2012 року зобов'язана реєструвати всі, навіть дрібні злочини.

Актуальність дослідження. Згідно з науковими джерелами, до ключових інститутів процесу соціалізації належать: сім’я, школа, засоби масової інформації (насамперед, телебачення), безпосереднє соціальне середовище (як навчальна чи професійна група, так і група спільного проведення дозвілля). Проте наведені аспекти процесу соціалізації не завжди аналізують комплексно. У межах наукових пошуків недостатньо уваги приділено впливу соціального макро- і мікросередовища на прояви агресивності особистості.

Аналіз останніх публікацій. Теоретичні положення щодо агресивності особистості розглядаються в рамках інстинктивістського (З. Фрейд, К. Лоренц), біологічного (В. Гесс, Р. Джекобс, С. Меднік, Д. Олдс), фрустраційного (Дж. Доллард, Л. Дуб, Н. Міллер), когнітивного (Л. Берковіц, Л. Ерон, Д. Зілманн, Л. Х’юсманн), соціального (А. Бандура, А. Басс, Р. Берон та

© Качмар О. В., 2016

Д. Річардсон, Б. Крейхі) підходів, кожний з яких подає своє трактування агресії. У вітчизняній психології проблема агресії висвітлена в працях Б. Братуся, С. Єніколопова, Л. Іванової, А. Налчаджяна, Н. Ратінової, А. Реана, Т. Рум'янцевої, І. Фурманова, О. Хреннікова. Деструктивний характер даного явища підкреслюється низкою наукових досліджень, в яких агресія розглядається в контексті девіантної поведінки та злочинності (Н. Алікіна, Л. Конишева, Н. Ратінова, В. Степанов, В. Устінова). При цьому вітчизняні дослідники розглядають агресивного суб'єкта як такого, що інтегрує в собі внутрішні та зовнішні впливи, тоді як зарубіжні науковці (А. Бандура та Р. Уолтерс, Дж. Паттерсон, М. Раттер, А. Фрейд) зосереджують увагу на пошуку окремих детермінант прояву агресії. Тому можна стверджувати, що обрана проблема є актуальною, має соціальну значущість і потребує теоретико-методологічного вивчення.

Мета статті – на основі аналізу зарубіжних та вітчизняних публікацій, присвячених дослідженню факторів соціального середовища, розглянути вплив соціального макро- і мікросередовища на прояви агресивності особистості.

Виклад основного матеріалу. Л. Куликова розглядає середовище як сукупність природно-соціальних умов розвитку зростаючої людини: воно виступає джерелом потенцій її особистісного зростання, основою породження її сенсів самозміни, творцем соціальних стандартів і ціннісних еталонів, що визначають вектор саморозвитку; полем самореалізації особистості, ареною розвитку її індивідуального досвіду й оформлення самоідентичності, «замовником» і адресатом соціальної продуктивності, мірилом адекватності цього процесу й носієм зовнішніх оцінок його успішності [8, с. 191].

Дослідниця І. Якиманська під соціальним середовищем розуміє спеціально організований простір для засвоєння різних видів та форм людської діяльності, в якому людина оволодіває науковими знаннями емоційно-ціннісного ставлення до світу речей та людей, досвідом спілкування, взаємодії, начебто розкриваючи себе для світу [13]. За О. Безпальком, соціальне середовище – це «сукупність соціальних умов життєдіяльності людини (сфери суспільного життя, соціальні інститути, соціальні групи), що впливають на її свідомість та поведінку» [3, с. 25]. Саме соціальне середовище, зокрема його сфери (політична, соціальна, духовна) формують певні очікування щодо поведінки особистості. Ці очікування перетворюються відповідними соціальними інститутами у цілі, завдання, зміст соціального виховання.

Соціальне середовище існує завдяки численним взаєминам його членів та соціальних інститутів. Чим більша і різноманітніша палітра складових соціального середовища, тим інтенсивніший його розвиток та різноманітніші умови життєдіяльності особистості. В структурі соціального середовища виділяють макро- та мікрорівні. До макрорівня належить матеріальне, культурне, політичне середовище. Макрорівень – це загально створені умови існування для кожної людини і є однаковими для всіх. А саме до макросередовища належать: держава, етнос, суспільство, регіон, місто, селище чи село, а також ті великі організації, які діють на території даних середовищ, а саме засоби масової інформації, субкультури, контркультури, а також економічне і політичне

становище у країні, які також відіграють чималу роль у соціалізації індивіда. Мікрорівень – це конкретні умови життя особистості (сім'я, сусідство) та умови в середовищі найближчого оточення (вулиця, тип поселення, навчальний чи трудовий колектив, громадські організації, формальні та неформальні об'єднання).

Соціалізація як необхідна умова успішного функціонування людини в суспільстві розпочинається від народження і здійснюється на початковому етапі розвитку опосередковано через мікросередовище (мала група – родина), що прищеплює їй первинні навички соціальної взаємодії та є носієм зразка поведінки (символічною моделлю), що сприймається нею через первісну обмеженість зв'язків як належна, а отже, правомірна. Зміст міжособистісних взаємодій у сім'ї проектує в майбутнє характер відносин з іншими членами суспільства. Адже сім'я – це своєрідний соціум, у якому вузькоособистісні відносини стають підґрунтям загальнолюдських відносин [9]. Родина є першим і, відповідно, найбільш значним та екзистенційним досвідом дитини, а тому можна говорити, що неблагополучний сімейний клімат або навіть криміногенні «традиції» батьків «спадкують» діти. Складні родинні відносини, часто пов'язані зі сварками, скандалами, ускладненими алкогольним, наркотичним, психіатричним статусом батьків та інших членів сім'ї, призводять до принижень, несправедливого, жорстокого поводження в дитинстві й можуть позначитися на емоційній структурі особистості. Зразки, що були зафіксовані в психіці дитини, асоційовані з конкретними особами, є моделлю для подальшого вибору або створення ситуації та кола спілкування. Неблагополучні родини, як відомо, становлять ту групу ризику, що з більшою ймовірністю здатні стати криміногенними факторами, детермінувати злочинну поведінку, визначаючи ранню десоціалізацію особи, а отже, зумовлюють неусвідомлювану втрату, зрештою – свідому відмову від орієнтирів, що формують соціально схвальну поведінку, через негативний вплив найближчого середовища. Загалом виокремлюють таку типологію неблагополучних родин: родини, у яких батьки зловживають спиртними напоями, наркотичними речовинами, ведуть аморальний спосіб життя; родини з низьким морально-культурним рівнем батьків; родини зі стійкими конфліктами у взаєминах між батьками, батьками та дітьми; родини зовні благополучні, проте такі, що припускаються серйозних помилок і прорахунків у системі сімейного виховання; неповні родини [12]. Неблагополучні родини не тільки не виконують функцій, покладених на них суспільством, а й первісно десоціалізують підростаюче покоління.

Другим після родини інститутом соціалізації індивіда є школа, що впливає на процес і спрямованість його соціалізації. Саме в школі дитина не тільки опановує певні необхідні знання, а й включається в доступні для неї види соціальної активності, вступає у значущі для неї відносини з однолітками й педагогами [4]. На жаль, школа як інститут соціалізації в умовах сьогодення може стати й десоціалізуючим чинником за наявності певних передумов. Так, О. М. Бандурка, С. П. Бочарова й О. В. Землянська у своєму дослідженні наголошують на таких із них: 1) недостатня пов'язаність навчання в школі з життям, практичними завданнями суспільного існування; 2) орієнтування учнів

© Качмар О. В., 2016

переважно на престижні та високооплачувані види трудової діяльності; 3) формалізація й «показуха», необґрунтоване «відсівання» учнів; 4) застосування неправильних педагогічних методів і прийомів, черствість та упередженість щодо учнів, придушення їх самостійності й ініціативи, підміна виховання суто адмініструванням [2].

Становлення агресивних поведінкових патернів в процесі онтогенезу обумовлене дією ряду соціальних та індивідуально-психологічних причин і психологічних механізмів закріплення, що передбачає при вивченні особливостей прояву агресії в підлітковому віці урахування зовнішніх та внутрішніх впливів на рівні цілісного суб'єкта. Механізмами, що забезпечують засвоєння агресивної поведінки впродовж онтогенезу, є: наслідування моделі через спостереження за агресивними діями інших (А. Бандура, Л. Берковіц); прямі підкріплення у вигляді заохочення батьками агресії через її схвалення (Л. Берковіц); непрямі підкріплення, що відбуваються шляхом поблажливого ставлення батьків до агресивних проявів дитиною (Р. Сірс, Е. Маккобі та К. Левін); фрустрація потреби в любові та визнанні з боку батьків як значущих дорослих та однолітків (Е. Еріксон, А. Фрейд, І. Фурманов); прагнення дітей позбавитись почуття неповноцінності при надмірних вимогах батьків (А. Адлер); особистий досвід дитини, який вона отримує в сім'ї шляхом жорстоких покарань з боку батьків (А. Бандура та Р. Уолтерс, Р. Берон та Д. Річардсон, Б. Крейхі, М. Раттер). У підлітковому віці відмічається загострення агресивних суперечностей, що пов'язано з кризою періоду дорослішання, збільшенням фізичної сили та соціальної активності при загальній невпевненості, неврівноваженості, неадекватності (Л. Божович, І. Булах, Г. Костюк, Ф. Райс, Х. Ремшмідт, В. Степанов, Т. Титаренко, Д. Фельдштейн, Е. Еріксон). На основі аналізу робіт, присвячених вивченню особливостей агресії у підлітковому віці (А. Бандура, Б. Крейхі, Ф. Райс, М. Раттер, А. Реан, Л. Семенюк, І. Фурманов), О. Мізерною були виділені основні групи чинників цього явища, до яких можна віднести: соціальні (нестабільність у суспільстві, культурні пріоритети, вплив засобів масової інформації, характер взаємовідносин у сім'ї, відсутність успіхів у школі, стосунки з однолітками); індивідуально-психологічні (особливості нервової системи, неадекватна самооцінка, почуття неповноцінності, невпевненість, прагнення до самоствердження за будь-яку ціну, несформованість вмінь саморегуляції) [10, с. 9-10].

Сучасні дослідження пояснюють вплив переструктурування суспільства і формування нових соціальних груп, які відбуваються в періоди нестабільності, на взаємовідносини людей і агресивні прояви один до одного. Фіксується значущість індивідуально-психологічних станів людей, які виникають у періоди нестабільності в суспільстві і тягнуть за собою різні деструктивні форми поведінки. Деструкція стабільних моральних норм знімає моральні обмеження для прояву соціально несприятливих форм агресії в стабільному суспільстві. У період нестабільності моральні цінності колишнього суспільства втрачають своє значення, а нові моральні поняття не встигають увійти в людську свідомість. У таких випадках виникає явище морального занепаду. У своїй повсякденності

люди турбуються про своє виживання як суб'єкта певного соціуму, так і біологічної істоти. Для досягнення цих цілей, відповідно до законів соціально-історичного наслідування і спадкоємності, люди вибирають найбільш ефективні, перевірені на досвіді поколінь способи поведінки.

Теорія соціального навчання пропонує пояснення агресії в соціальній площині через поняття «*коло насильства*». Йдеться про зразки насильства в дитинстві, що переходять в доросле життя, і відтворюються від одного покоління до іншого. Г. Козирєв вказує, що «виховання слухняності шляхом покарання із застосуванням сили і заподіянням фізичного болю може бути для багатьох батьків, при їх безпорадності і невігластві, єдино можливою реакцією на потребу маленької дитини в самовираженні. Ці каральні дії батьків ... відповідають пережитим ними самими в дитинстві катуванням. Так досвід насильства і придушення передається від покоління до покоління» [6, с. 321]. Підтвердженням цьому є біографії відомих тиранів, чи, наприклад, вивчення серійних вбивць в кримінології.

Суспільство чи соціальна спільнота, в яких культивується насильство, жорстокість, немає співчуття та милосердя, формує систему установок, норм, цінностей, що припускають застосування насильства як ефективного способу досягнення своїх цілей та рішення різних проблем. А коли мета досягається шляхом насилля, то це стимулює людину і в подальшому застосовувати насильство.

Серед чинників, які можуть стимулювати ріст насилля в суспільствах, іноді називають недосконалу правову базу і неефективну роботу правоохоронних органів в державі. Але найбільшу загрозу складають сформовані в суспільній свідомості уявлення відносно того, що насильство отримало широкого розмаху, а рівень покарання (наприклад, розкриття злочинів) залишився низьким. За таких умов діє «принцип залученості» до вже сформованих об'єктивних (а іноді й вигаданих) обставин. Підпадаючи під такий вплив, одні люди вдаються до агресії (насильства), щоб встигнути «половити рибку в каламутній воді», тобто намагаються використовувати сприятливі обставини, інші агресію виправдовують тим, що держава (суспільство) не може їх належним чином захистити і проблеми вирішуються «власними силами» (застосовуючи насильство та порушуючи закон чи суспільні норми), а ще одна категорія, треті, під впливом страху та безсилля виправдовують акти насильства (якщо вони не зачіпають особисто їх) як справедливу відплату. Таким чином, створюється синергетична система, що культивує насильство в суспільстві [7, с. 134].

Е. Тоффлер припускає, що найприйнятнішою для пояснення агресивності є вчення «фрустрації – агресивності», розглянуте в суспільному контексті. Подібна фрустрація має різні форми виразу гуртового насилля. «Але в ситуаціях, коли фрустрація мас поєднувалася з впливом «фруструючої» революційної ідеології, народ виступає проти дійсних гнобителів, про що свідчили революції в Мексиці, Китаї, Іспанії, Росії, В'єтнамі» [11, с. 131].

А. Бандура, вважає що переважно наші особливості в поведінці розвиваються через наслідування певним моделям. У книзі «Агресія: аналіз із позицій теорії соціального научіння» А. Бандурою запропонована схема

© Качмар О. В., 2016

основних компонентів комплексного аналізу агресії:

1) спосіб, через який здобуваються агресивні дії, їх джерело;

2) фактори, що стимулюють виникнення агресії;

3) умови, що регулюють виконання таких дій [5, с. 29-30].

Він не заперечував значення біологічних факторів, передусім генетичних і гормональних, у виникненні агресивної поведінки, а вважав, що вони встановлюють деякі межі різновидів небезпечних відповідей, тим самим навчаючи такої поведінки. На його думку, люди, спостерігаючи за поведінкою інших людей і суспільного устрою, легко опановують агресивну поведінку та загальну стратегію для своїх наступних дій. Якщо вихователі дитини (батьки, учителі) проявляють агресивність, то й дитина, наслідуючи їх, стане агресивною. Якщо ж об'єкт буде покарано за його агресивність, це зменшить прояв агресивності [1].

Ворожі зразки поведінки, за вченням А. Бандури, переймаються в суспільстві з трьох джерел: родини, субкультури та символічного моделювання, що забезпечується ЗМІ, особливо телебаченням.

Таким чином, для прихильників цієї теорії агресивність є результатом научіння. Вона здатна до розвитку, підтримки чи ослаблення внаслідок спостерігання сцен агресії та наслідків від подібних дій для агресора.

Агресивність в даному підході є результатом таких процесів як:

1) позитивне оцінювання індивідом результатів своєї агресії;

2) факт фрустрації;

3) наявне емоційне порушення, афект чи стрес, яке супроводжує внутрішня напруга, від якої індивід намагається позбутися.

Мотивування агресивного поводження може мати як біологічну природу, так і соціальну. Соціальне мотивування агресивності, міцно пов'язане з зовнішніми чинниками і виходить з переконання, що мотив, а, отже, і вияв людиною агресивності є наслідком научіння.

Наслідування характерно не тільки для дітей. Як показали дослідження, під впливом чужих прикладів дорослі люди також здатні пригальмувати свої агресивні прояви [7, с. 144].

Ще одним ризиком являється, перехідний стан суспільства, який завжди пов'язаний з відсутністю чітко визначених, закріплених у свідомості систем соціальних норм та ціннісних орієнтацій. Для такого суспільства характерна кризова ідентичність, яка, як правило, формує амбівалентну свідомість, існує в системі подвійних стандартів, демонструє протестні настрої та схильна до виявів соціальної аномії. Особистість в такому стані неспроможна розробляти та декларувати соціальні норми та цінності, які б сприяли суспільній консолідації й адаптації до суспільної практики представників молодого покоління.

Висновки та перспективи подальших досліджень Аналіз складових соціального середовища дає змогу оцінити стан розвитку суспільства в цілому, виявити у ньому ознаки небезпеки у вигляді соціальної напруги, наявності соціального конфлікту, деградації суспільства, поширення соціально небезпечних явищ та елементів. Виявлення критичних ознак у соціальному середовищі відбувається через моніторинг процесів і явищ, що викликані

впливом соціального фактора, у різних сферах життєдіяльності суспільства.

Соціальна площина агресії відзначається тим, що в суспільстві вона не виникає без певних мотивів і настанов, і тому це явище більш складне, аніж агресія в тваринному середовищі. В суспільстві агресія постає як насильство і пояснюється тими соціальними відносинами, які склались в суспільстві, а високий або низький рівень агресивності особистості виступає результатом її соціалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандура А. Теория социального научения / А. Бандура. – Спб. : Евразия, 2000. – 320 с.

2. Бандурка А. М. Юридическая психология : [учеб.] / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Х. : Нац. ун-т внутр. дел, 2001. – 640 с.

3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навчальний посібник / О. В. Безпалько. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 134 с.

4. Ємець Ю. І. Соціально-психологічні детермінанти виникнення дефектів правової соціалізації підлітків / Ю. І. Ємець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.naiau.kiev.ua/psychped/images/documents/vupysk-1-2015/ua/15.pdf.

5. Качанова Ю. В. Агресивність : аналіз теоретичних підходів / Ю. В. Качанова // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Соціологія. − 2011. − Т. 156, Вип. 144. − С. 29–32.

6. Козырев Г. И. Политическая конфликтология : учеб. пособие / Г. И Козырев. – М. : ИД «ФОРУМ»: ИНФРА-М, 2008. – 432 с.

7. Коломієць О. Г. Філософська парадигма упередження агресивності в сучасному суспільстві. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук / О. Г. Коломієць. − К., 2015. − 396 с.

8. Куликова Л. Н. Проблемы саморазвития личности / Л. Н. Куликова. – Хабаровск : Изд-во ХГРУ, 1997. – 315 с.

9. Лановенко И. И. Теоретические основы ранней профилактики половых преступлений : [учеб. пособие] / И. И. Лановенко. – Львов : Львов. ин-т внутр. дел, 1997. – 204 с.

10. Мізерна О. О. Психологічні особливості прояву агресії у дітей підліткового віку. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / О. О. Мізерна. – Київ, 2005. – 24 с.

11. Тоффлер Э. Метаморфозы власти = Powershift : Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21st Century, 1990. – М. : АСТ, 2004. – 672 с.

12. Шестаков Д. А. Семейная криминология. Криминалистика / Д. А. Шестаков. – Спб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 387 с.

13. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. С. Якиманская. – М. : Директор школы, 1996. – 120 с.

14. Social environment [Electronic resource]. – Access mode : https://en.wikipedia.org/wiki/Social_environment.

REFERENCES

1. Bandura A. Teoriia sotsial`njgo nauczeniia / A. Bandura. – Spb. : Evraziia, 2000. – 320 s.

2. Bandurka A. M. Iuridiczeskaia psykhologiia : [uczeb.] / A. M. Bandurka, S. P. Boczarova, E. V. Zemlianskaia. – X. : Nats. un-t vnutr. del, 2001. – 640 s.

3. Bezpal`ko O. V. Sotsial`na pedagogika v shemakh I v tablytsiakh : navczal`nyi posibnyk / O. V. Bezpal`ko. – K.: Tsentr navczal`noi literatury, 2003. – 134 s.

4. Iemets` Iu. I. Sotsial`no-psykhologiczni determinanty vynyknennia defektiv pravovoi sotsializatsii pidlitkiv / Iu. I. Iemets`. – Rezhim dostupu :

© Качмар О. В., 2016

http://www.naiau.kiev.ua/psychped/images/documents/vupysk-1-2015/ua/15.pdf.

5 Kaczanova Iu. V. Agresyvnist` : analiz teoretycznyh pidhodiv / Iu. V. Kaczanova // Naukovi pratsi [Czornomors`kogo derzgavnjgo universytetu imeni Petra Mogyly]. Ser. : Sotsiologiia. − 2011. − T. 156, Vyp. 144. − S. 29–32.

6. Kozyriev G. I. Politiczeskaia konfliktologiia : uczeb. posobie / G. I. Kozyriev. – M. : ID «FORUM»: INFRA-M, 2008. – 432 s.

7. Kolomiets` O. G. Filosofs`ka paradygma uperedzhennia agresyvnosti v suczasnomu suspil`stvi. Dysertatsiia na zdobuttia naukovogo stupenia doktora filosofs`kuh nauk / O. G. Kolomiets`. – K., 2015. – 396 s.

8. Kulikova L. N. Problemy samorozvitiia licznosti / L. N. Kulikova. – Khabarovs`k : Izd-vo XGRY, 1997. – 315 s.

9. Lanovenko I. I. Teoreticzeskiie osnovy rannei profilaktyky polovykh prestuplenij : [uczeb. posobie] / I. I. Lanovenko. – Lvov : Lvov. in-t vnutr. del, 1997. – 204 s.

10. Mizerna O. O. Psykhologiczni osoblyvosti proiavu agressii u ditei pidlitkovogo viku. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovogo stupenia kandydata psykhologiczes`kuh nauk za spetsial`nistiu 19.00.07 – pedagogiczna ta vikova psykhologiia / O. O. Mizerna. – Kiev, 2005. – 24 s.

11. Toffler E. Metamorfozy vlasti = Powershift : Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21st Century, 1990. – M. : AST, 2004. – 672 s.

12. Szestakov D. A. Semejnaia kryminologiia. Kryminalistyka / D. A. Szestakov. – Spb. : Iurid. tsentr Press, 2003. – 387 s.

13. Iakimanskaia I. S. Licznostno-orientirovannoie obuczeniie v sovremennoi szkole / I. S. Iakimanskaia. – M. : Direktor szkoly, 1996. – 120 s.

14. Social environment [Electronic resource]. – Access mode : https://en.wikipedia.org/wiki/Social_environment.

КАЧМАР А.В. - кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры искуствоведческих дисциплин начального образования Прикарпатского национального университета имени Василия Стефаныка)

(Івано-Франківськ, Україна) E-mail: Oleksandra75@mail.ru

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ МАКРО- И МИКРОСРЕДЫ НА ПРОЯВЛЕНИЯ АГРЕССИВНОСТИ ЛИЧНОСТИ

В статье проведено исследование структурных составляющих социальной среды как факторов социального взаимодействия человека и среды. Рассмотрено основные факторы, которые способствуют закреплению моделей агрессивного поведения. Освещено содержание существующих научных философских подходов к объяснению социальных причин агрессивности личности.

***Ключевые слова**: социальная среда, социализация, насилие, агрессивность личности.*

KACHMAR, OLEKSANDRA - Ph.D. in pedagogy, associate professor, assistant professor of arts disciplines of elementary education at Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, (Ivano-Frankivsk, Ukraine) E-mail: Oleksandra75@mail.ru

THE IMPACT OF SOCIAL MACRO- AND MICRO-ENVIRONMENT ON THE INDIVIDUAL MANIFESTATIONS OF AGGRESSIVENESS

The paper studied the structural components of the social environment as a factor of social interaction between man and environment. The main factors that help the consolidation of patterns of aggressive behavior. Deals with the content of existing scientific philosophical approaches to explaining the social causes of personal aggression. The social environment exists thanks to the many relationships of its members and social institutions. The larger and more diverse palette of components of the social environment, the more intense its development and diverse conditions of life

of the individual. The structure of the social environment isolated macro and micro level. Analysis of components of the social environment allows you to assess the state of society as a whole, identify signs of danger in it in the form of social tension, the presence of social conflict, degradation of society, the spread of socially dangerous phenomena and elements. Identify critical characteristics in the social environment is through monitoring processes and phenomena caused by the influence of social factors in different sectors of society. The social nature of aggression noted that in society it arises without specific motives and attitudes, so this phenomenon is more complex than aggression in the animal environment. In society there is aggression and violence results from the social relations prevailing in society, and high or low levels of personal aggression is the result of socialization. Modern studies explain the impact of restructuring society and the formation of new social groups that occur in periods of instability in the relationship of people and aggressive acts together. Fixes the importance of individual psychological states of people arising in periods of instability in society and entail various destructive behaviors.

Keywords: *social environment, socialization, violence, aggressive personality.*

Стаття надійшла до редакції 21.07.16 р.
Рекомендовано до друку 26.07.16 р.

© Качмар О. В., 2016

УДК 122:7.012

РИЖОВА І. С.,
доктор філософських наук, професор
кафедри дизайну
Запорізького національного технічного університету
(Запоріжжя,Україна) E-mail: ira_rizhova@ mail.ru

МЕТОДИ, ПРИНЦИПИ, ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ДИЗАЙНЕРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЯК УМОВИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ВІДНОСИН ЛЮДИНИ, ПРИРОДИ, СУСПІЛЬСТВА

У статті дається аналіз методологічних засад дизайнерської культури як міри розвитку людини у досягненні гармонізації відносин людини і суспільства. Проаналізовано, що на розвиток методології дослідження дизайнерської культури впливають такі чинники, як: практичні проблеми підвищення ефективності дизайну в облаштуванні людського буття і втілення його в соціально-культурному бутті; розвиток людини як удосконалення свого буття; ускладнення самого процесу дизайнерської діяльності як розвиток дизайнерської культури і умови гармонізації відносин людини, природи, суспільства; аналіз дизайнерської культури здійснено з аксіологічних позицій. Серед пізнавальних принципів дизайнерської культури виокремлюються принципи експліцитності, системності і розвитку. Акцентується увага на таких методах аналізу дизайнерської культури, як онтологічний, гносеологічний, інституціональний, інструменталістський, нормативно-рольовий, комунікативний, системний, що дозволяють дослідити дизайнерську культуру як міру розвитку людини у складному мінливому середовищі з метою досягнення гармонізації відносин суспільства і особистості.

***Ключові слова**: методологія, дизайнерська культура, міра розвитку людини, дизайнерська діяльність, гармонізація відносин людини і суспільства, людини і природи, прогнозування, моделювання.*

Постановка проблеми

Методологія дослідження дизайну – це сукупність певних теоретичних принципів, логічних прийомів, способів креативно-когнітивної діяльності, що застосовуються для соціально-філософської рефлексії, засобами якої відображається аналіз дизайнерської культури як умови гармонізації відносин людини, природи, суспільства. В сфері соціальних досліджень методологія розглядається як загальна стратегія, а методика – як тактика дослідження. Креативність її змісту визначають функції, які вона виконує: 1) внутрішня організація; 2) регулювання процесу пізнання і діяльності людей. Методологія дизайнерської культури визначається як «голос буття», сприйнятий через посередництво розумової – екзистенціально-духовної діяльності, та розглядається в контексті системно-діяльнісних позицій, відповідно до яких вона досліджує взаємозумовленість, взаємозв'язок і залежність систем знань і систем дизайну, культури, творчості, тобто осягнення зв’язків між ними.

Виклад основного матеріалу:

Методології дизайнерської культури присвячені такі праці [1; 2; 3; 4; 5, 6, 7]. На думку В.Шейко, Н.Кушнаренко методологія включає в себе мету, зміст і методи дослідження, що означають концептуальний виклад мети, змісту методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної інформації про процеси і явища об'єктивної дійсності [8, с.56]. *Методологія дизайну* – це вчення про принципи побудови, форми, методи і способи пізнання об'єкта дослідження дизайнерської культури як соціального феномена. Такими логічними принципами і законами, які сприяли б поясненню іманентної сутності дизайнерської культури як умови гармонізації людини, природи, суспільства слугують наступні принципи: гіпотетичного силогізму; бінарності; взаємозаміни; гностизації істини; багатоманітності; принцип об'єкт-предметності; закони - виключеного третього; тотожності; суперечливості; дискурсивно-логічної максими – утвердження; достатньої основи обґрунтування; дискурсивно-логічної інтродукції будь-якого заперечення тощо.

На розвиток методології дослідження дизайнерської культури впливає безліч чинників, найважливішими серед яких є: а) практичні проблеми підвищення ефективності дизайну, дизайнерської діяльності та їх втілення в соціально-культурному бутті; б) розвиток методології дизайну; в) ускладнення самого процесу дизайнерської діяльності; г) методологія аксіологічної діяльності та її реалізації в дизайнерській діяльності, так як творчість культури трансформується у творення буття (Н.Хамітов). Розвиток сучасного дизайну в умовах світоглядної орієнтації під час формування просторово-предметного середовища життєдіяльності людини, розвитку інформаційних технологій, революційних технологічних змін та кардинального перегляду цивілізаційних стратегій супроводжується на цьому етапі творчою активністю дизайнерів і створенні нових цінностей і норм матеріального та духовного життя. В цьому контексті особливе місце відводять методам наукового пізнання та методиці дослідження.

Осягаючи методи та підходи пізнання дизайнерської культури, відмітимо, що вони достатньо різноманітні: інституційний, системний, аксіологічний, культурологічний, антропологічний, феноменологічній, герменевтичний, структурно-функціональний. Підходи – діяльнісний, інноваційний, технологічний, естетичний, історичний, цілісний. Сукупність цих методів і підходів у своїй цілісності дає можливість пізнати сутність і структуру дизайнерської культури як соціального феномена, функції і роль якого в житті людини і суспільства посилюється. *Метод пізнання дизайну* формується і розвивається у процесі активного впливу суб'єкта на об'єкт, твориться суб'єктом, але визначається об'єктом пізнання як спосіб досягнення поставленої мети, як сукупність прийомів і операцій практичного або ж теоретичного засвоєння (пізнання) дійсності. Логіка мислення при формуванні ідеальної моделі дизайнерських дій задля досягнення цілі включає: а) відбір взаємопов'язаних операцій процесу діяльності («логіка речей»); б) встановлення взаємозв'язків окремих елементів і визначення послідовності їх виконання, прогнозування результатів («логіка знання»); в) дотримання законів формальної

© Рижова І.С., 2016

логіки («логіка доказів і заперечень»), що забезпечує цілеспрямованість мислення, його концентрацію на предметі діяльності чи пізнання, а в практиці дослідження – субординацію інтересів.

Метод «задає» напрям теоретичним пошукам у даній площині, що виокремлює ті чи інші підходи до об'єкта і предмета дослідження, є відправною точкою аксіологічних орієнтацій, критерієм світоглядної оцінки, основою парадигми філософії дизайну. *Метод* – це сукупність правил дії (набір і послідовність певних операцій), спосіб, знаряддя, які сприяють розв'язанню теоретичних чи практичних проблем. Методи дизайнерської культури включають в себе не тільки методи пізнавальної діяльності людини, але і її оцінки його в практичному сенсі. Якщо методи пізнавальної діяльності забезпечують отримання знання, інформацію про ті або інші сторони дизайнерської культури, то методи оцінки є засобами діагностики ситуації.

Основні тенденції розвитку методів стосовно об'єкта дослідження дизайнерської культури як умови гармонізації відносин людини, природи, суспільства наступні: а) залучення, перевірка і адаптація методів інших наук в філософію дизайнерської культури. В методологічному контексті дизайнерської культури здійснюється інтенсивний відбір, методичні експерименти і пристосування методів до потреб дизайнерської діяльності; б) підвищується роль системної методології, яка об'єднує пізнання, оцінку і практику; в) спостерігається зміна співвідношення між регламентованими методами, близькими до норм і процедур, і креативними, яким властиві творчість і прояв індивідуальності суб'єкта діяльності, що призводить до виникнення індивідуальних методологічних ансамблів, які дають змогу вирішувати складні творчі завдання; г) загострюються потреби в уніфікації методів, розробці чітких технологій та їх застосування, вирішення низки аналітичних, оціночних та інших завдань дизайнерської діяльності. Тому метод в дизайнерській культурі – це гностизація об'єкта дизайну та його інтерпретація, аналіз детермінаційних факторів - конститутів.

Оскільки філософія дизайнерської культури є найбільш загальним знанням, то своїми методами вона намагається з'ясувати спосіб, яким набувається це знання, щоб розкрити механізм його формування, виявити причинну зумовленість цілями, програмами, проектами, епістемологічно-індивідуально-апостеріорно практичною діяльністю суб'єкта дизайнерської творчості. Йдеться саме про методи філософії дизайнерської культури, оскільки маємо різну інтерпретацію вихідних принципів, найзагальніших понять, що передбачають відмінність у використанні методів. Серед найважливіших ідей, що визначають методологічні основи гуманістичної орієнтації дизайнерської культури як основи гуманізації відносин людини, природи, суспільства, виділяють два основоположення: 1) ідею дизайнерської культури як міру розвитку людини; 2) ідею антропології дизайну, що поєднує в собі творчість, діяльність, активність.

В цьому контексті важливо використати принципи дизайну, що характеризують як об'єктивну реальність, так і суб'єктивну. Як гносеологічне явище, дизайнерська культура багатогранна: вона має двояку природу і виконує

дві різні функції – це знання про культуру і розвиток людини і водночас засіб її пізнання. Серед пізнавальних принципів у дизайні виділяються не тільки принципи об'єктивності, розвитку, цінності, але й принципи експліцитності, системності й контрольованості. Д.Мангейм і Р.Річ визначають, що експліцитність наукового дослідження полягає в тому, що всі правила для опису і вивчення реальності сформульовані в явному вигляді. Узагальнення робляться після найдосконалішої і найретельнішої оцінки, що в більш широкому розумінні означає постійну увагу до деталей [9, с.23]. *Експлікація в дизайнерській культурі* – це дефініція термінів, понять, інтерпретації наукової мови, лінгвомоделей за допомогою модусів як засобів знакосимволічної логіки дизайнерської діяльності.

Слід дати аналіз принципів дизайнерської культури як основи гуманізації відносин людини, природи, суспільства.

Гносеологічний зміст принципу загального зв'язку в дизайнерській культурі полягає в тому, що вивчаючи ті чи інші соціальні явища дизайну, необхідно брати не окремі факти, а всю сукупність фактів, які відносяться до дизайну як соціального феномена. Важливо виявити ієрархію зв'язків між елементами, які входять до структури явища, щоб виділити головні і другорядні характеристики, його основні зв'язки з іншими явищами. Взаємозв'язок носить всезагальний характер, властивий буттю в цілому. Тому поняття зв'язку є одним із найзагальніших в діалектиці, а всі інші категорії характеризують конкретні види взаємозв'язку. Визнання всезагальності зв'язку з необхідністю приводить до визнання всезагального характеру мінливості буття.

Під кутом зору об'єкт-суб'єктної взаємодії методологічних принципів і способів дослідження дизайнерської культури як соціального феномена історичне і логічне дістають концептуальну локалізацію: історичне переважно констатує стадійність в утвердженні соціальних феноменів дизайну (виникнення, становлення цілісності, розвиток на власних засадах, перехід в інше) та необхідність підходу до феноменів дизайну як таких, що перебувають у невпинному процесі змін, рухові, дії, на розгляді цих феноменів як певних цілісностей, яким властиві свої внутрішні закономірності розвитку буття. Логічне здебільшого зосереджується на: а) теоретичному відтворенні феномена дизайну у своїх найсуттєвіших рисах та ознаках; б) відображенні в філософії феномена дизайну як цілісності, позбавленої випадкового; в) всебічності аналізу феномена дизайну як атрибуції фактичної або гіпотетичної реальності.

Визначальними рисами історичного методу є підхід до дизайнерської культури як цілісно-тотальної макромоделі, якій властиві екстернально-інтернальні смисли, завдяки яким можна виявити глибинні соціокультурні фактори. Суб'єкт людського роду осмислюється в культурних, соціальних, онтологічних, історичних контекстах, різноманітних макромоделях «Космос - Еволюція – Екзистенція», що детермінують аксіоми філософських, метафізичних, естетичних, етичних, культурологічних модифікацій дизайнерської культури. Якщо *історичний метод* передбачає розгляд об'єктивного процесу розвитку об'єкта дизайнерської культури, його реальної історії з усіма її особливостями, що являє собою певний спосіб відтворення в мисленні історичного процесу в його хронологічній послідовності та

© Рижова І.С., 2016

конкретності, то *логічний метод* – це спосіб, за допомогою якого мислення відтворює реальний дизайнерський процес у його понятійно-категоріальній системно-теоретичній формі, слугує основним принципом для всебічного вивчення історичного розвитку об'єкта дизайну.

Методологічні основи дизайнерської культури розгортаються у процесі формування її концепції. Концепція дизайнерської культури – це основна структурована й смислова спрямованість цілей, завдань, засобів творчого проектування, які можуть здійснюватися на різних рівнях – від концепції дизайну як діяльності, що дає уявлення про особливості цього виду проектування і формує його загальні принципи, до концепції конкретного виробу, пов'язаного з творчою позицією дизайнера в контексті діяльності і завданнями конкретної розробки. Як свідчить Рижова І. «Дизайн-концепція дає можливість створити цілісну ідеальну модель майбутнього об'єкту дизайну, описати його якісні і кількісні характеристики. Опис стосується переважно якісних характеристик, що фіксують можливі, з позицій дизайну, ознаки майбутнього об'єкту, від яких залежить забезпечення соціально-перетворюючого характеру праці [10, с.114]. Як стверджує В.Воронкова, «Концепція – це система поглядів, категоріальних структур, ідей, ідеалів, норм, обґрунтування певних ідей, що виражають певний спосіб сприймання (точка зору) і сприйняття світу; розуміння і трактування певних явищ, предметів, процесів, що репрезентують конструктивну ідею або конструктивний принцип, який виражає парадигмальний зріз теоретичного знання….» [11, с.40]. Становлення і розвиток теорії і практики дизайну базуються на тому, що розвиток дизайнерської культури пов'язаний із розвитком специфічної людської активності, яка якісно змінює буття людини у світі, ускладнює і стрімко розширює дизайнерську діяльність.

Філософський принцип єдності теорії і практики виокремлюється з самого змісту відносин людини до дизайнерської культури. *Теорія* – це еволюційна матриця морфологізації науково-концептуального дизайнерського знання, яке репродукує конститутивність кардинальних закономірностей у розвитку того чи іншого об'єкта дизайну. *Практика* – критерій істинності того чи іншого теоретичного положення; практика, яка не направляється теорією, страждає стихійністю, відсутністю необхідної цілеспрямованості. Саме у цьому виявляється єдність теорії і практики, тому дизайнерська практика – це цілеспрямована предметна діяльність людини щодо перетворення світу, способу існування людини, що забезпечує її активну життєву позицію. *Теорія і практика* дизайну – найрозвинутіша форма дизайнерської культури, яка дає цілісне, системне відображення закономірних та сутнісних зв'язків певної сфери дійсності (для нас – дизайнерської) як цілісної системи, де частини необхідно і вільно поєднані одна з іншою.

Результативні вирішення завдань, які ставлять вчені перед формуванням концепції дизайнерської культури, можливі лише на основі добре розробленої теорії. Більш того, чим ширше і складніше коло дизайнерських завдань, тим гостріше відчувається потреба в науково розробленій теорії дизайнерської культури. Разом з тим постійно відчувається необхідність переходу від емпіричного рівня осмислення реальності до теоретичного і від нього до

практичного.

*Категорія «*практики дизайну» є ключовою у поясненні дизайнерської культури та процесу пізнання. Слід відзначити, що в кожному конкретному випадку єдність об'єктивного і суб'єктивного проявляється по-різному, наприклад, у практичній або теоретичній діяльності. В цьому розумінні дизайнерська практика – це така діяльність, в якій вказана єдність передбачає активну і безпосередню «включеність» суб'єкта дизайну з його інтересами, потребами, ціннісними настановами у взаємодію з об'єктивною реальністю.

Принцип цінності розвивається у контексті глибинного осмислення аксіологічного підходу до аналізу дизайнерської культури як смислоутворюючої основи людського буття, що детермінує вмотивованість людської життєдіяльності. Конструювання предметної проблематики дизайнерської культури пов'язано з:

1) герменевтикою засад дизайнерської культури, в якій буття ототожнюється з благом, протиставляючи сферу моральності, тобто свободи, сфері природи, тобто необхідності (І.Кант);

2) розщепленням поняття буття в після гегелівській філософії, що розділялося на «актуалізоване реальне» і «бажане дійсне» завдяки рефлексії над теоретико-методологічними і практично-діяльнісними функціями, які ґрунтуються на тезі про тотожність мислення і буття;

3) усвідомленням присутності в пізнанні оцінюючого моменту, різних модальностей і (пізніше) типів організації мисленнєвої діяльності, з якою пов'язаний поворот у розвитку цінностей.

Аксіологізація дизайнерської культури увібрала в себе аксіологічні принципи культури. Саме завдяки аксіології усвідомлюється неоднорідність самого наукового знання, відмінність природничо-наукового від гуманітарного знання. Аксіологія поставила питання про умови оцінок, що мають «абсолютне значення», їх критерії та відповідність різних систем цінностей між собою. Основне завдання аксіології дизайнерської культури є відповідь на питання, як можлива цінність у загальній структурі буття, як вона співвідноситься зі світом дизайнерського людського буття, з соціумом і культурою. *Принцип конкретно-історичного підходу* виступає при аналізі дизайнерської культури як принцип пізнання, що однаковою мірою застосовується як при дослідженні культурних явищ дизайну, так і при вивченні свідомості і мислення людини.

Суть *принципу детермінізму* при визначенні дизайнерської культури як умови гармонізації відносин людини, природи, суспільства полягає в тому, що свідомість окремої особистості зумовлена загальним буттям, що породжує її поведінку, а це означає, що соціальне оточення (і «макросередовище», і «мікросередовище») визначально впливає на свідомість як окремої особистості, так і малої групи. *Детермінізм дизайнерської культури* – це причинна зумовленість тотально-детермінаційної домінанти феноменів дизайнерської діяльності. Це проявляється при формуванні волі до пізнання та творчості та формуванні потреб, соціальних установок, ціннісних орієнтацій особистості і малої групи, в розвитку і функціонуванні певних взаємовідносин людини і людини, людини і природи, людини і суспільства.

© Рижова І.С., 2016

Логіка нашого дослідження базується на тому, що принцип *єдності* свідомості і діяльності розкриває діалектику людської свідомості і діяльності як особливого роду дизайнерської активності. Свідомість дизайнера в даний момент представляє собою продукт розвитку особистості в процесі її життя. Чим більш глибоко і детально відомі життєвий шлях людини, діяльність, якою вона займалася, її результати, тим більш точно і всебічно можна оцінити її особистість, наприклад, особистість дизайнера. Основний позитивний зміст положення про єдність свідомості і діяльності полягає в утвердженні їх взаємозв'язку і взаємообумовленості: діяльність дизайнера зумовлює формування його свідомості, психічних зв'язків процесів і властивостей, здійснюючи регуляцію людської діяльності. Діяльність і свідомість не є двома різнобічно спрямованими аспектами, вони утворюють ціле як тотожність. Зміст і характер спільної діяльності чинять формуючий вплив на психіку кожного члена групи і психологію дизайнерської групи в цілому, які, в свою чергу, (і психіка індивіда, і психологія дизайнерської групи) виявляються в активній творчій дизайнерській діяльності. Прикладне значення принципу єдності свідомості і діяльності означає, що аналіз дизайнерської діяльності, її результатів, а також вчинків і дій групи дозволяють судити про рівень не лише свідомості та інших властивостей окремої особистості дизайнера, але й про зміст, розвинутість і спрямованість психологічних явищ, притаманних даній конкретній соціальній групі; зміна, корекція самої діяльності людей в позитивну сторону може позитивно відобразитися на розвитку індивідуальної свідомості і групових психологічних явищ, що дозволить повніше вивчити процес формування творчої особистості.

Принцип особистісного підходу розробляється в дизайні в контексті пізнання творчої людини. Відповідно до особистісного підходу жодне з психічних явищ – не важливо, це процес, стан чи властивість особистості, які проявляються в діяльності, а, відповідно, сама ця діяльність, її елементи – дії і вчинки, – не можуть бути правильно зрозумілі без врахування їх особистісної обумовленості. *Дизайнер як творча особистість* – це суб'єкт, індивід, людина, яка індивідуально-унікальна, розвиває свою активність в контексті свободи, екзистенції, створюючи свій індивідуально апостеріорний, іманентно детермінований світ. *Принцип особистісного підходу* до аналізу людини в дизайнерських актах – діях націлений на те, щоб реалізувати своє креативно-діяльнісне динамічне «Я». Людина як суб'єкт дизайнерської діяльності постає як цілісна єдність, в якій вказані сторони взаємодії (а не однобічного діяння) виступають як необхідні моменти. За способом існування буття розділяється на два світи, два способи існування чи дві реальності: світ фізичних станів, або ж матеріальний природний світ, і світ психічних станів, світ свідомості, внутрішній світ людини.

У цьому контексті доцільно звернутися до того, що суть принципу системності полягає в тому, що застосування діалектичної логіки при якісному вивченні фактів дає можливість одночасно охопити велику кількість даних і проникнути в їх зміст, провести мисленнєву реконструкцію досліджуваного явища, виявити його ознаки, властивості, сторони, аспекти, розкласти явище на

елементи, розкрити його структуру і специфіку, відтворити явище в цілому, в системі найбільш суттєвих зв'язків і опосередкувань, обґрунтувати ту чи іншу концепцію (К.Маркс, Ф.Енгельс).

Системний аналіз є багатоплановим і включає: аналіз даних; аналіз діахронний; аналіз дисперсійний; аналіз індикаторів; аналіз кластерний; аналіз компонентів; аналіз контекстуальний; аналіз кореляційний; аналіз латентно-структурний; аналіз багатофакторний; аналіз причинний; аналіз синхронний; аналіз системний; аналіз змісту; аналіз середовища; аналіз структурно-функціональний; аналіз структурний; аналіз трансакційний; аналіз факторний; аналіз функціональний; аналіз екзистенційний тощо. Системний аналіз дає можливість відтворити дизайнерське явище в цілому, в системі найбільш суттєвих зв'язків і опосередкувань, виявити загальні положення: це поєднання різних елементів, сторін дизайнерського предмета в єдине ціле (систему), що здійснюється як у практичній діяльності, так і в процесі пізнання, являючи собою найвищу ступінь розвитку і вирішення протиріч попередніх рівнів (Г.В.Ф. Гегель). *Аналіз і синтез* органічно взаємопов’язані і взаємозумовлюють один одного на кожному етапі процесу пізнання. Аналіз і синтез, як правило, проявляються в різних розумових операціях, серед яких слід назвати порівняння і класифікацію. Конкретизація в філософії дизайну – це застосування теоретичних знань стосовно конкретної ситуації у зв’язку з тим, щоб уточнити та поглибити її розуміння. Взаємозв'язок абстрагування і конкретизації зумовлений самим процесом наукового пізнання – від чуттєвого сприйняття конкретного до абстрактного мислення. Коли окремі ознаки, сторони предмета вивчені, починається новий етап в пізнанні – рух від абстрактного до конкретного, який виводить дослідження у суспільну практику.

Принцип моделювання в соціально-філософському аналізі дизайну полягає у встановленні схожості (аналогії) адекватних явищ одного об'єкта щодо іншого в певних відношеннях і на цій основі перетворення простого за структурою і змістом об’єкта в модель більш складну (оригінал). Ідеальна модель дизайну дозволяє виявити найважливіші зв’язки і відношення в об’єкті, пояснити і конкретизувати вже наявні прийоми і правила. *Моделювання* в дизайні – це складний процес, зумовлений різноманітністю і складністю дизайнерських явищ і процесів. Звідси потреба в дослідженні об'єктів пізнання на моделях реально існуючих предметів і явищ для визначення чи покращення їх характеристик, раціоналізації способів їх побудови, управління ними, прогнозуванні їх можливої поведінки. Можна виділити два основних методи моделювання соціальних процесів: а) модельний досвід – ґрунтується на аналізі дослідження розвитку обмеженої соціальної системи; б) інформаційне (комп’ютерне) моделювання. Принцип моделювання в дизайні дозволяє вивчати дизайнерські явища за допомогою моделей матеріальних, знакових та ідеальних. Ідеальні моделі будуються у свідомості дослідника, тому їх можна вважати певною формою мислення, за допомогою якого наочно-чуттєві уявлення логічно об’єднуються в цілісний образ.

Принцип прогнозування в дизайні – це дослідження перспектив розвитку дизайнерського явища чи процесу, переважно з кількісними оцінками і з

© Рижова І.С., 2016

певними термінами їх виконання; визначення тенденцій і перспектив розвитку дизайнерських процесів на основі аналізу даних про їх минулий і сучасний стан. *Структура дизайнерської діяльності* – це формування в мисленні суб'єкта системи елементів, що складають предмет дій і забезпечують досягнення цілі; методологічна – це мисленнєве формування елементів структури діяльності і певної послідовності їх виконання. При цьому логічне забезпечення майбутньої діяльності включає в себе онтологічні, гносеологічні і формально-логічні форми мислення. Аналіз свідчить, що в контексті соціально-філософської думки зустрічаємо багато підходів до дизайну.

1) *Онтологічний підхід до дизайну* – це буття сущого у вигляді необхідного зв'язку явищ і речей об'єктивного світу, що передбачає мисленнєве встановлення взаємозв'язку елементів, включених у структуру діяльності.

2) *Гносеологічний підхід до дизайну* – це «логіка знання» сущого у вигляді необхідного зв'язку понять, за допомогою яких пізнається складне явище дизайну. Використання цього аспекту дає можливість аналізувати природні і суспільні процеси, передбачати наслідки людської діяльності.

3) *Антропологічний підхід до дизайну* розуміється як вираження людської природи, виводиться із особливостей самої людини, як особливого роду людської сутності (А.Гелен, Е.Тайлор). Вже в епоху Просвітництва дизайн використовується в якості центральної категорії філософії історії, що розуміється як історія духу, духовного розвитку (І.Г.Гердер, І.Кант). Дизайн тут розглядається як синонім інтелектуального, морального, естетичного, розумного удосконалення людини в ході історичної еволюції людства.

4) *Діяльнісний підхід до дизайну* визначається як результат всієї людської діяльності, але не будь яка діяльність породжує дизайн, а тільки та її частина, яка носить сакральний характер і пов'язана з пошуком смислу життя. людини багатоманітна, продукти її активності та діяльності сполучні з напруженим творчим пошуком, проривом в новий творчий простір.

5) *Інституціональний підхід до дизайну* є надзвичайно продуктивним. Слід дослідити інститути предметно-матеріального буття людини, тобто системи нормативних установок, які визначають взаємодію соціально і культурно стратифікованих індивідів з їх предметним середовищем. Таке розуміння дизайну виходить на активне життя людини в ньому, на усвідомлення того, яким чином вона здійснює власну поведінку в суспільно-предметному оточенні. Поняття «інститут» в даному випадку описує традиційні інститути, розкриває риси поведінки людини, пов'язані з певною її соціалізацією. Такий інститут є традиційним у тому сенсі, що він виростає із традиції, звичаїв, приписів, норм, які визначають діяльність індивіда або соціальної групи.

У цьому контексті традиційний інститут є тією соціальною системою, яка в результаті історичного відбору із багатства звичаїв і традицій виокремила певні норми й організувала нормативну систему інститутів, що визначають і регулюють необхідність нормативної поведінки. Проблематика дизайнерських інститутів завжди була пов'язана з поняттям інституціональної поведінки індивідів у їх відношенні до оточуючого середовища. Тому доцільно дослідити інститути речового і матеріального середовища буття людини. З одного боку, в

суспільстві має місце організаційно – технологічна система виробництва елементів матеріального середовища, з іншого – система традиційних інститутів матеріально-речової поведінки людини. Завдання полягає в тому, щоб побудувати логічно досконалу картину, сполучивши природні і штучні механізми речового середовища. Інституціональний компонент при дослідженні дизайну важливий, адже він породжує цілісність культурного спілкування між людьми. Сама програма дослідження дизайнерської культури з метою дослідження різних предметно-речових концепцій їх смислового змісту, культурних традицій включає експериментально-емпіричну і текстуально-емпіричну складові. У сучасних умовах поведінка людини у предметному середовищі визначається не тільки традиційними інститутами, але й діяльністю виробничих і проектних організацій.

Виникнення і розвиток дизайну змінює характер інститутів суспільства. Матеріальне середовище людини визначається організаціями дизайну більшою мірою, ніж його інститутами. Якщо інститут – це феноменологічна соціальна реальність, то організації мають чітке морфологічне вираження у вигляді професійних установ, тому виникає проблема сполучення природних, традиційно-інституційних регуляторів природної поведінки із штучними, організаційними регуляторами. Отже, інноваційною засадою дослідження дизайну є створення такої концепції, яка б об’єднувала природно традиційні і штучно створені моменти дизайнерської поведінки людини з елементами екзистецнійно - особистісного та комунікативного в бутті людини.

Будь-яка модель дизайну володіє двома значеннями – дескриптивним і конструктивним значеннями на рівні розуміння принципів, досвіду, знання та цінностей. *Модель* має дескриптивне значення тоді, коли не може дати повного опису об'єкта; повний же опис повинен виявити в емпіричному матеріалі систему, визначену станом, що контролюється у своїх зовнішньо-системних контекстах, долаючи межі усталеного буття. В якій би емпіричній ситуації не знаходилася система, визначена певним станом, її поведінка завжди повинна бути передбачена. На відміну від дескриптивної, конструктивне значення моделі дизайну забезпечує її віднесення до об'єкта, тобто модель відноситься до певної соціальної системи. Завдання полягає в тому, щоб побудувати логічно досконалу модель дизайнерської культури, яка поєднує природні і штучні механізми дизайнерської поведінки людей і усвідомлюється через універсальні форми діяльності (нужда-потреба-інтерес-мета-засоби-результати-наслідки).

Цілісність природної частини інституту дизайнерської культури детермінується цілісністю здійснюваної людьми культурної комунікації. Дизайнерське матеріальне буття людини є таке її перебування у світі, для якого предмет є феноменологічною категорією. Інститут має суб'єктно-об'єктну структуру і включає феноменологічний компонент, а як соціальна система він мислиться об’єктивістським, позафеноменологічним чином. Поняття інституту дизайнерського існування людини характеризується трьома ознаками: а) масовість поведінки; б) обов'язковість норм; в) усвідомленість поведінки, що актуалізує людину до дії.

У будь-якому разі без соціальних інституцій певного типу, без

© Рижова І.С., 2016

організованих соціальних настановлень і діяльностей, які складають інституції дизайну, не могло б взагалі бути зрілих творчих самостей чи особистостей. Творчі соціальні інституції є відображенням творчого життєвого процесу, в контексті якого творять люди, а також культурного змісту діяльності, коли мова йде про виявлення ідеаторного змісту діяльності, а коли людина починає дивитися на світ творчо і креативно. Тому інститути повинні бути включені в культурну модель дизайну, що визначає примат ідеального над матеріальним у культурно-творчій діяльності людини, тому що особистісний світогляд є корелятом граничного буття людини (Н.Хамітов, С.Крилова).

6) Системний підхід до дизайну – це спосіб пізнання, спрямований на розкриття цілісності об'єкта дизайну і виявлення різних типів зв'язку при його вивченні. Цей підхід дає можливість розглядати як системні утворення, так і дизайнерську діяльність та творчість, яка відкриває здатність пізнавати та творити, актуалізує усвідомлення своїх сил та енергій. У методології системного підходу вже досить давно визначилося коло проблем (проблеми цілісності, співвідношення системи і структури, системи і підсистем, системи і середовища), але системний підхід потребує постійного розвитку та адаптації до принципово нових пізнавальних і практичних умов, що виникають у суспільстві, коли творчість проявляється у гранично самостійній цілеспрямованості, яка налаштовує на досягнення неповторних дизайнерських цілей. Ще У.Ешбі ввів в обіг поняття «поле системи», під яким розуміється фазовий простір, що містить усі лінії поведінки, знайдені шляхом переходів системи з усіх можливих початкових станів при заданій сукупності зовнішніх умов. Поняття «поле» визначає характерну поведінку системи, замінюючи точним уявленням неоднозначний опис того, як «діє» або «поводиться» система, опис, який часто вдається тільки висловити, крім того, поле представляє всю поведінку систем. Основна ідея системної теорії полягає в тому, що жодна дія не здійснюється в ізоляції від інших, а розгортається, набуваючи красу та цілісність (Н.Хамітов, С.Крилова).

Системний підхід в контексті дизайнерської діяльності являє собою дискурс – осмислення об'єктів дизайну, предметів і моделей дизайнерської діяльності як функціонально цілісних і процесуально - генезисних систем, що дозволяє проаналізувати дизайн як цілісну структуру, встановити поліаспектність функцій дизайну, механізмів, зв'язків і процесів. У контексті даного аналізу дизайн представлений як цілісна система, яка розглядається як взаємодія поліфункцій мультипроцесів, що конституюються завдяки взаємосинергизму, як дещо тотальне, цілісне, єдиноструктурне. Цілісність дизайну як системи детермінується гетерогенністю самої системи в залежності від цілей, задач і програм, від залежності будь-якого компонента системи, від їх функції всередині самої системи. Системний підхід - принцип пізнавальної і практичної діяльності, який ґрунтується на системному віддзеркаленні дійсності. Як один із часткових методів діалектичної теорії пізнання він визначає необхідність розгляду будь-якого об’єкта у взаємозв’язку з іншими об’єктам як розглядуваного, так і сусідніх ієрархічних рівнів. Застосовуючи системний підхід, важливою є проблема процесу творчості, розкриття ходу мислення

дизайнера у творчому процесі. Практична реалізація системного підходу вимагає від дизайнера значного розширення кругозору, співтворчості із спеціалістами інших галузей знань.

Таким чином, дизайнерська культура полягає у творенні дизайнерського креативного продукту, що представляє вид цілераціональної діяльності людини, який виник в той період, коли у людини з'явилася можливість думати не тільки про хліб насущний, але і про красу, естетичність власного існування. Якщо на першому етапі дизайну його об'єктом була форма окремого предмета, то на другому етапі – людина навчилася компонувати, поєднувати різні вироби, створювати нову якість у творчому пориванні. Творчий підхід до дизайнерської культури, гармонійне поєднання її елементів, включаючи інноваційні ідеї, незалежність і плюралізм моделей дизайнерської культури, можуть забезпечити успіх діяльності конкретного дизайнера, творчу індивідуальність розробки і одночасно розквіт вітчизняної дизайнерської культури. Дизайнерська культура включає в себе достатньо широкий спектр інформації - габаритної, кольорової, матеріалознавчої, технологічної, економічної, естетичної, що знаходить своє відбиття у розквіті дизайнерських моделей та виробів. Дизайнерська культура особистості сприяє самореалізації людини, її духовному самоствердженню у дизайнерському бутті, включає смисложиттєві цінності, націлені на творення власного буття, спрямовані на актуалізацію та розвиток особистості й творення нею артефактів дизайнерської культури.

Список використаних джерел

1. Генисаретский О. И. Теоретические и методологические исследования в дизайне / О. И. Генисаретский / Труды ВНИИТЭ. Серия «Техническая эстетика», вып. 61. В 2 частях. - М., 1990 (переиздание : Теория дизайна. - М., 2004. - 372 с

2. Рижова І. С. Теоретико - методологічні засади індустріального дизайну //І.С. Рижова // Культурологічний вісник : Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя : Прем'єр, 2005. – Вип. 15. – С. 144-152.

3. Рижова І. С. Філософія дизайну: теоретико-методологічні засади / І.С. Рижова [Монографія] – Запоріжжя : ЗНТУ, 2006. – 540 с.

4. Рунге В. Ф. Основы теории и методологии дизайна:[Учеб. пособие]/ Рунге В. Ф., Сеньковский В. В.- М. : МЗ Пресс, 2001. - 252 с.

5. Теория дизайна. Теоретические и методологические исследования в дизайне [Текст] – Москва : Издательство Школы Культурной Политики, 2004 – 372 с.

6. Мигаль С. П. Методологічні концепції ландшафтного дизайну та їх еволюція в сучасних умовах / С. П. Мигаль, І. А. Дида, Т. Є. Казанцева // Вісник Нац. Ун-ту «Львівська політехніка «Архітектура». – 2013. № 757. – С.355-364.

7. Мигаль С. П. Науково-методологічні основи дизайну просторово-предметного середовища / С. П. Мигаль // Традиції і новації у вищих архітектурно-художній освіті [Текст] : зб. наук.пр. – Харків : ХДАДМ, 2012. - №5. – С.75-78

8. Шейко В. М., Кушнаренко Н. М. Організація та методика науково-дослідної діяльності [Текст]: Підр. -2-вид., перероб. і допол. - К.: Знання.-Прес, 2002.-295 с.

9. Мангейм Дж., Рич Р. Политология: Методы исследования: Пер. с анг. / Предисл. А. К. Соколова.-М. : Весь мир, 1997. - 544 с.

10 Рижова І. С. Наукові основи дизайну / І. С. Рижова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [Зб. наук. пр.]. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2015. – Вип. 62. - С. 112-127

11. Воронкова В .Г. Соціально-орієнтоване державне управління :[Монографія] /В.Г.

© Рижова І.С., 2016

Воронкова, О. О. Фурсин, Н. В. Сапа / Під ред.д. філос. н., проф. В.Г. Воронкової; Запоріз. держ. інж. акад.. – Запоріжжя: ЗДІА, 2011. – 256 с.

REFERENCES

1. Genisaretskij O. I. Teoretičeskie s metodologičeskie issledovaniâ in dizajne / O.I. Genisaretskij /Works by VNIITÈ. Series "Tekhnicheskaya èstetika", ISS.61. In 2 častâh. -Moscow, 1990 (pereizdanie : Theory design.- M., 2004.-372 s.

2. Ryzhova I. S. Theoretical-methodological principles of industrial design // I. Ryzhova // Cultural Bulletin: scientific-theoretical Yearbook of the lower Dnieper. – Zaporizhzhya : Premier, 2005. Is the issue. 15. - p. 144-152.

3. Ryzhova I. S. Philosophy of design: theoretical and methodological principles / I. Ryzhova [Monograph] – Zaporizhzhya ZNTU, 2006. – 540 s.

4. Runge V. F. Basics theory s metodologii design: [Učeb. Book] / V.F.Runge, V.-M. Sen'kovskij.- : M. : MZ of Press, 2001. – 252 s.

5. Theory of design. Teoretičeskie s metodologičeskie issledovaniâ in dizajne [Text]-Moscow: Izdatel'stvo Kul'turnoj for school Policies, 2004. -372 s.

6. Mygal S. P. Methodological conception of landscape design and its evolution in modern conditions / S. P.Mygal, I. A. Dida, T. E. Kazanceva // Bulletin Of The National UN-te "Lviv Polytechnic" Architecture ". - 2013. - № 757. - P. 355-364

7. Mygal S. P. Scientific-methodological fundamentals of the design space-an environment / S. P. Mygal // Traditions and innovations in high architectural and artistic education [text]: GB. Sciences. Ave. – Kharkiv : HDADM, 2012. - №5. - P. 75-788.

8. Sheiko V. M. Kushnarenko N. M. Of the method naukovedenie diyalnosti [Text]: Par.-2-a., pererab. I dopol. - K.: Knowledge.-Pres, 2002.-295 C.

9. Mannheim Dj.,Rič R.. Politologiâ: issledovaniâ Methods: Lane. with Eng. / Predisl. K. Sokolova.- M. : The entire world, 1997. -544 s.

10. Ryzhova I. Scientific bases of design / I. Ryzhova // Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy : [Gs Sciences etc.]. – Zaporizhzhya: publishing ZDIA, 2015. Is the Issue. 62.- P. 112-127.

11. Voronkova V.G. Socially-oriented State management: [Monograph] / V.Voronkova, O. Fursin, N. Sapa | ed.. d. filos. n. Prof. G. Voronkovoї; Zaporìz. State. ing. Academician. – Zaporizhzhya: ZDIA, 2011. -256 s.

РИЖОВА И. С., *доктор философских наук, профессор кафедры дизайна Запорожского национального технического университета*

(Запорожье,Украина) E-mail: ira_rizhova@ mail.ru

МЕТОДЫ, ПРИНЦИПЫ, ПОДХОДЫ АНАЛИЗА К ДИЗАЙНЕРСКОЙ КУЛЬТУРЕ КАК УСЛОВИЯ ГАРМОНИЗАЦИИ ОТНОШЕНИЙ ЧЕЛОВЕКА, ПРИРОДЫ, ОБЩЕСТВА

В статье дается анализ дизайнерской культуры как меры развития человека и условия гармонизации отношений человека, природы, общества. Проанализировано, что на развитие методологии иследования влияют такие факторы, как: практические прорблемы повышения эффективности дизайна в обустройстве человеческого общества и воплощения его в социально-культурном бытии; развитие человека как стремление к усовершенствованию свого бытия; усложнение самого процесса дизайнерской деятельности как развитие дизайнерской культуры и условие гармонизации отношений человека, природы, общества; анализ дизайнерской культуры осуществлен с аксиологических позиций. Среди познавательных принципов дизайнерской культуры выделяются принципы эксплицитности, системности и развития. Акцентируется внимание на таких методах анализа дизайнерской культуры, как онтологический, гносеологический, институциональный, инструменталистский, нормативно-ролевой, коммуникативиный, системный, которые

позволяют исследовать дизайнерскую культуру как меру развития человека в сложной изменяющейся среде с целью достижения гармонизации отношений человека, природы, общества.

***Ключевые слова**: методология, дизайнерская культура, мера развития человека, дизайнерская деятельность, гармонизация отношений человека и общества, человека и природы, прогнозирование, моделирование*

***RYZHOVA, IRINA -** Doctor of Sciences Philosophy, Professor of the Department of design of the Zaporizhzhya National Technical University (Zaporizhzhya, Ukraine)*

E-mail: ira_rizhova@ mail.ru

METHODS, PRINCIPLES, APPROACHES TO THE ANALYSIS OF DESIGN CULTURE AS CONDITIONS FOR HARMONISATION OF RELATIONS OF HUMAN, NATURE, SOCIETY

The article is given to analysis of the methodological principles of design culture as a measure of human development in achieving harmonization of relations between the individual and society. Analyzed, on the development of a research methodology and design culture influence such factors as: practical problems of increase of efficiency of design in the regeneration of the human being and its implementation in the socio-cultural life; human development as improvement of his being; the complications of the process design activities as the development of design culture and conditions for harmonisation of relations of human, nature, society; analysis of design culture is carried out aksìologìčnih positions. Among the educational principles of design culture are set off visually eksplìcitnostì principles, systems and development. Focuses on methods of analysis and design culture as ontological, gnoseologìčnij, ìnstrumentalìsts'kij, issues of institutional, regulatory role, communicative, system, that allow you to explore the design culture as a measure of human development in a complex changing environment in order to achieve harmonization of relations between society and the individual.

***Keywords:** methodology, design culture, the measure of human development-based activities, harmonization of human relations*

Стаття надійшла до редакції 22.07.16 р.
Рекомендовано до друку 27.07.16 р.

© Рижова І.С., 2016

УДК: 347.211

СТОВПЕЦЬ О. В.
кандидат філософських наук,
докторант кафедри філософії,
соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
Південноукраїнського національного педагогічного
університету ім. К. Д. Ушинського,
(Одеса, Україна) a.stovpets@gmail.com

ПРОБЛЕМА ОБҐРУНТУВАННЯ БУТТЯ ІНСТИТУТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

У процесі соціально-філософського дослідження інтелектуальної власності (як специфічного соціального інституту, а також соціокультурного і правового феномену) виявлено найбільш актуальні для сучасності способи «виправдання» інтелектуальної власності. Зокрема, встановлено, що основні способи обґрунтування буття інтелектуальної власності можна класифікувати на основі двох критеріїв – інституційного та змістовного. Інституційний підхід пропонує обґрунтовувати «легітимність» володіння інтелектуальною власністю з позицій таких соціальних інститутів, як право (закон), мораль, традиція. Змістовний підхід пов'язаний з існуванням таких «виправдовувальних схем» інтелектуальної власності: за результатами власної праці; за первісним заволодінням; за договором; за принципом «інфраструктурного вкладу» у створення інтелектуальної власності (т.зв. «інструментальне» виправдання); за принципом максимізації суспільної користі.

Ключові слова: *інтелектуальна власність, соціальний інститут, легітимність, володіння, обґрунтованість, труд, творення, інфраструктурний вклад.*

Постановка проблеми. *Актуальність* досліджуваної тематики обумовлюється специфікою ситуації, що склалася навколо інтелектуальної власності (як особливого соціального інституту) під впливом глобалізаційних, інформаційних та інших факторів. Незважаючи на незаперечне колосальне значення інтелектуальної власності для подальшої стимуляції інновацій в епоху інформації, в різних суспільних колах різних країн світу висловлюються серйозні сумніви щодо легітимності категорії «інтелектуальна власність» (в її нинішньому вигляді) у новітніх соціокультурних реаліях. Звертається увага на можливу переоціненість ролі даного інституту в розвитку сучасного людства. Окремі дослідники, прибічники глобальних проектів популяризації знань та свободи інформаційного обміну, навіть стверджують, що в постмодерному контексті в інтелектуальної власності взагалі немає достатнього обґрунтування.

Проблема, позначувана в англомовних джерелах як «justification for the intellectual property», – проблема «виправдання», «обґрунтування» – має істотне значення в теорії власності (в т.ч. й у сфері власності інтелектуальної). Сутність її полягає в наступному питанні: заради чого існує інтелектуальна власність? і як «виправдати» факт індивідуального володіння тими або іншими об'єктами інтелектуальної власності?

Формулювання мети дослідження. З огляду на поставлені питання, *метою* даного дослідження є соціально-філософське визначення актуальних для сучасності, найбільш застосовних схем (форм) обґрунтування буття інтелектуальної власності як феномену та специфічного соціального інституту.

Основу методології дослідження проблеми обґрунтування буття інтелектуальної власності складають системний підхід, а також компаративний, діалектичний та структурно-функціональний методи.

Виклад основного матеріалу. Одразу зробимо наступне застереження: слово «виправдання» в контексті даного дослідження вживатимемо у значенні «обґрунтування», «підтвердження легітимності, обґрунтованості володіння» (*тобто вважатимемо «виправдання» і «обґрунтування» тотожними термінами* пристосовно до інтелектуальної власності та інтелектуально-правових відносин). Одну з перших найбільш повних класифікацій форм «виправдання власності» запропонував французький антрополог Е. де Лавєле. У своїй праці «Первісна власність» він виділяв п'ять основних форм «виправдання власності» [2, с. 362]: 1) за допомогою праці: доклав до об'єкта власності власний працю вважається його власником; 2) за допомогою «заволодіння»: хто перший заволодів власністю, той і є власником; 3) за допомогою договору: власність переходить від одного власника до іншого відповідно до договору; 4) за допомогою закону: власність створюється законом за допомогою оформлення виняткових прав індивіда на який-небудь об'єкт; 5) за допомогою визнання прав індивіда на що-небудь. Приймаючи в цілому цю класифікацію, хотілося б позначити вельми істотну різницю між моральним, юридичним і традиційним способами виправдання інтелектуальної власності. Чи не все, що можливо виправдати з точки зору моралі, може бути виправдано юридично, і навпаки. Протиріччя між моральним і правовим началами в придбанні інтелектуальної власності – найважливіший факт, який діалектично фіксує всю складність розвитку цього соціального інституту.

Почнемо з самого простого питання: навіщо взагалі потрібно «виправдовувати» інтелектуальну власність? Представляється, що найкращою відповіддю на це питання буде той аргумент, що значна частина правопорушень у сфері інтелектуальної власності обумовлена ідеологічним неприйняттям даного інституту, запереченням права встановлювати монополію на знання. Навіть в структурі кібер-піратства – тільки частина хакерів переслідують суто комерційні цілі (нелегальний доступ до об'єктів інтелектуальної власності та іншої інформації з метою неправомірного збагачення), у той час як інша частина займається нелегальним оприлюдненням інформації (в т.ч. й тієї, яка складає інтелектуальну власність) з ідеологічних мотивів. Відповідно, останні своїми демонстративними діями явно ставлять під сумнів легітимність й моральну обґрунтованість існування монополії на нові (і не дуже нові) ідеї, знання, технології, твори тощо.

Виправдання інтелектуальної власності – це найважливіший доказ «виправданості», «законності», «легітимності» володіння нею. Якщо суб'єкт здатний виправдати наявну у нього інтелектуальну власність, він доводить всьому суспільству, що володіє нею правомірно, що вона по праву належить

© Стовпець О.В., 2016

йому. До тих пір, поки цього не відбудеться, суспільство через свої соціальні інститути (право, мораль, традиції) та їхніх представників (користувачів, законодавців, суддів, журналістів тощо) може оскаржувати право володіння інтелектуальною або будь-якою іншою власністю. Але, на відміну, наприклад, від речової власності, проблема виправдання інтелектуальної власності найчастіше виходить за часові та просторові межі, в яких існує сама особа-правовласник (або претендент на правоволодіння) даної інтелектуальної власності. Дана особа взагалі вже може не існувати фізично або організаційно, але питання щодо його претензій (його правонаступників) на конкретну інтелектуальну власність залишається актуальним та нагальним [6, с. 135].

Проблема виправдання інтелектуальної власності зовсім не обов'язково може ставитися тільки стосовно *нововідкритої* власності. У багатьох випадках не менш актуальною стає проблема виправдання *загальновідомої* інтелектуальної власності. Монополізуючи програмні продукти та право використовувати елементи творів *минулого* для творчих запозичень з тим, щоб мотивувати їхніх авторів, інститут інтелектуальної власності – одночасно з цим – створює т.зв. «штучну рідкість», свого роду дефіцит, не тільки змушуючи нового (тільки-но вступаючого на творчий шлях) автора силою закону платити за те, що він міг би отримати безкоштовно в силу технічних особливостей продукту, але й безпосередньо гальмуючи процес розвитку його власних інтелектуальних продуктивних сил. Адже у сфері інтелектуальної власності вплив на формування структур особистості самого творця чинять всі твори, з якими він ознайомлений.

З цього приводу Д. Бойл, фахівець в області авторського права, інформаційного права і суспільного надбання, каже: «Складно уявити собі, який вигляд мала б сучасна цивілізація, винайди яке-небудь плем'я за багато років до нашої ери «копірайт» на колесо, закривши, таким чином, можливість використання колісної техніки решті людства. Однак щось подібне відбувається в сучасному світі» [1]. Л. Лессіг у своїй книзі «Free Culture» наводить наступний характерний випадок із режисером Д. Ельзе, ілюструючи становище автора відносно доступу до інтелектуальних засобів виробництва в сучасному світі: в 1990 році Д. Ельзе знімав документальний фільм про постановку вагнерівського «Циклу про кільце». В основі сюжету фільма були робочі сцени в Оперному театрі Сан-Франциско. На одній з вистав режисер знімав якихось робочих, що грали у шашки. В одному з кутів кімнати стояв телевізор, по якому (поки робітники сцени грали, а оперна трупа співала Вагнера) транслювали мультсеріал «Сімпсони». Д. Ельзе розсудив, що нюанс із передачею в телевізорі допоможе надати епізодові фільму потрібного характерного забарвлення.

Роки по тому, коли, нарешті, знайшлися кошти на завершення картини, режисер спробував владнати питання з авторськими правами на ті декілька секунд «Сімпсонів». Оскільки, зрозуміло, ті декілька секунд були під охороною «копірайту». І, звичайно ж, щоб використовувати захищений авторським правом матеріал, потрібно отримати на це дозвіл правовласника. Д. Ельзе подзвонив до офісу творця (автора) «Сімпсонів» М. Гренінга, і той схвалив безкоштовне використання кадрів з мультфільму. Навіщо йому було перешкоджати

епізодичному використанню чотирьох з половиною секунд зображення на крихітному телевізорі в кутку кімнати? Навпаки, М. Гренінг був щасливий, що кадри з його твору потрапили до документального фільму, проте про всяк випадок адресував Д. Ельзе до компанії «Грейсі Філмз», яка продюсувала мультфільм «Сімпсони».

У «Грейсі Філмз» теж були не проти, але вони, як і М. Гренінг, проявили обережність, тож порадили Д. Ельзе зв'язатися із нинішнім правовласником – студією «Fox». Режисер подзвонив до «Fox» і повідомив їм про уривок мультфільму на екрані телевізора в кутку кімнати, який потрапив у кадр епізодично, і про те, що автор «Сімпсонів» М. Гренінг вже надав свою згоду. І тоді з'ясувалися дві речі: спочатку виявилось, що М. Гренінг вже давно не володіє власним творінням (бо студія «Fox» викупила його майнові авторські права). По-друге, «Fox» зажадала десять тисяч доларів у якості ліцензійних відрахувань за використання цього, менш ніж п'ятисекундного, абсолютно неістотного уривку «Сімпсонів», який потрапив у кут кадру. У Д. Ельзе не було грошей на те, щоб придбати право на демонстрацію кадрів з мультфільму, і перед випуском свого фільму за допомогою цифрової техніки він замінив «Сімпсонів» на кадри з іншого мультфільму [3, с. 112].

У випадку, описуваному Л. Лессігом, у згаданого режисера спочатку були певні ілюзії щодо можливості застосувати концепцію «добропорядного використання» твору. Однак, як показала юридична практика, навіть зйомки документального фільму з кількома секундами демонстрації кадрів з мультфільму, сам автор якого надав згоду на відповідні дії, не є, з формально-юридичної точки зору, випадком, що допускає добропорядне безоплатне використання. Хоча, якщо документальний фільм був некомерційним, то, ймовірно, тут можна було б застосувати принцип «вільного використання твору в інформаційних, наукових, навчальних або культурних цілях». Варто також згадати, що, наприклад, перший мультфільм з Міккі-Маусом компанії «Walt Disney» (до речі, одного з головних лобістів подовження термінів копірайту в 1998 році), який приніс їй популярність, під назвою «Steamboat Willie», був заснований на сюжеті фільму відомого коміка Б. Кітона «Steamboat Bill», а саму технологію виробництва мультфільму із музичним супроводом було попросту скопійовано У. Діснеєм у компанії «Lee DeForest's Phonofilm». Тобто запозичення сюжету іншого твору, а також чужих технологій стало основою першого успіху диснеївського Міккі-Мауса. Але якби на початку XX століття діяли сучасні закони про копірайт, то диснеївський мультфільм в тому вигляді, в якому ми його знаємо, цілком ймовірно, ніколи не з'явився б на світ [3, с. 120]. В результаті, сьогодні автор, який намагається базуватися на досягненнях культури минулого (*що, по-перше, неминуче – тому що культурний контекст завжди так чи інакше впливає на творчість, а по-друге, – продуктивно, оскільки ідея кумулятивности знань і досягнень прогресу завжди посилювала потенціал цивілізації*), вимушений або платити неймовірні гроші – навіть ***не творцеві*** – правовласнику продуктів інтелектуальної власності, або ж зовсім відмовитися од їхнього використання.

Сам процес «виправдання» і його результат («обґрунтованість») є дуже

© Стовпець О.В., 2016

важливими в сфері інтелектуальної власності. Тому слід розглянути питання про основні форми виправдання. З суто формальної (інституційної) сторони, тобто з боку основного інституту, що їх регулює, основні форми обґрунтування інтелектуальної власності – це традиційне, моральне і юридичне виправдання. Т.зв. *традиційний тип виправдання* інтелектуальної власності, або, кажучи більш точно, «виправдання за традицією», визнає інтелектуальну власність «виправданою», якщо її привласнення повністю відповідає нормам, що задаються традицією. Тобто форма присвоєння інтелектуальної власності на об'єкт в такому випадку повністю узгоджується з інститутами традиції, зі звичаями, що діють в даному соціумі.

Обґрунтування інтелектуальної власності за допомогою *права* вносить ще один найважливіший штрих у процес привласнення інтелектуальної власності: цей процес робить присвоєння права інтелектуальної власності легітимним і легальним, тобто законним за формою і за змістом. Ось чому для суб'єкта, який володіє тими чи іншими об'єктами інтелектуальної власності, важливо домогтися не тільки визнання цього володіння з позицій традиції та моралі, але й з боку права. Той ідеальний випадок, коли право суб'єкта володіти інтелектуальною власністю визнається виправданим і з боку традиції, і з боку моралі, і з боку права, будемо йменувати *«повним обґрунтуванням» інтелектуальної власності* (з інституційних позицій).

Далі звернемося до змістовної сторони процесу «виправдання» інтелектуальної власності та ще раз уточнимо основні форми такого виправдання. Перший і, як бачиться, головний спосіб «виправдання» інтелектуальної власності – «трудовий» – навряд чи слід ставити під сумнів. *Обґрунтування* буття інтелектуальної власності *через працю* полягає у визнанні «легітимним» володіння нею (неважливо – за традицією або за законом), якщо суб'єкт доклав до її створення свою інтелектуальну, творчу працю.

Ідея «виправдання» власності *через працю* йде ще від Д. Локка. У своїй роботі «Два трактати про правління» (1689) він зазначав: «…Праця додає до плодів землі щось зверх того, ніж природа, спільна мати всього, створила, і, таким чином, плоди стають об'єктами приватного права; праця затверджує мою власність на них » [4, с. 277]. Володіння інтелектуальною власністю може бути обґрунтовано через працю самого власника: цей спосіб визнається і традицією, і мораллю, і правом. Але методи підтвердження у цих трьох інститутів абсолютно різні: *традиційний підхід* пропонує просто довіряти суб'єктові, який стверджує, що він за допомогою праці (творення) опанував певний об’єкт інтелектуальної власності; *моральний підхід* вимагає свідчень добропорядних осіб; а *правовий* – наполягає або на свідченнях, наданих у встановленому законом порядку, або на речових доказах стосовно інтелектуальної праці, підтверджених висновками експертів (наприклад, наявність чернетки, нарису, ескізу та інших оригінальних матеріальних «слідів» творчості). Обґрунтування буття інтелектуальної власності через «*заволодіння*» передбачає визнання легітимним (за традицією, правом або законом) володіння по праву першості. Прикладом «заволодіння» через принцип «першості» можна вважати випадок «знахідки»: якщо суб'єкт знайшов (винайшов) певну річ (у нашому контексті – ідею, котра може бути

втілена), щодо якої ніхто не пред'явив виняткових прав, тоді він вправі оголосити її своєю. Але як – у випадку з інтелектуальною власністю – ставитимуться до цього традиція, мораль і право?

Швидше за все, найбільш позитивне ставлення тут продемонструє інститут традиції: зазвичай він вважає за аксіому, що знання належить тому, в кого воно перебуває. А ось ставлення моралі й права скоріш буде скептичним: вони напевно зажадають, щоб виправдання за допомогою заволодіння було підкріплено іншими способами обґрунтування – за фактором праці, за договором, тощо. Принцип першості все ж знайшов відображення в юриспруденції, зокрема, у Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі». Так, у його тексті знаходимо положення про те, що об'єктом правової охорони може бути *не тільки* принципово новий продукт (пристрій, процес, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослин і тварин тощо), а ще й принципово нове застосування вже *раніше відомого* продукту чи процесу [7, ст. 6]. Проте в останньому випадку абсолютна новизна буде відсутньою – комусь вперше прийшла ідея по-новому застосувати раніше відоме досягнення, і в реалізації цієї ідеї він був першим (право пріоритету, право першості – за своєю суттю наближається тут до знахідки, адже по-новому реалізована технологія до того вже була кимось винайдена, однак використовувалася з іншою метою, іншими способами). Тому домогтися тут «повного обґрунтування» інтелектуальної власності (одночасно – з позицій права, моралі й традиції) завжди досить складно.

Обґрунтування інтелектуальної власності за допомогою *закону, договору, визнання права* з формально-юридичної позиції надає найбільшої легітимації всьому інститутові інтелектуальної власності в сучасному суспільстві. При цьому, наприклад, сам термін «договір» може трактуватися у двох розуміннях. У широкому сенсі – це будь-яка угода між суб'єктами, де оговорюються їхні взаємні зобов'язання та інтереси; у вузькому сенсі – це санкціонована нормами права письмова угода, в якій визначені права і обов’язки контрагентів, інші аспекти передачі певної речі (майна) або надання послуги будь-яким законним способом.

«Легітимним» у контексті інтелектуальної власності може вважатись її буття (в т.ч. й володіння нею), якщо термін «договір» використовується у вузькому, суто юридичному розумінні. Володіння інтелектуальною власністю, передане будь-кому на умовах юридичного договору, вважається *виправданим з правової точки зору*, навіть якщо таке володіння не може бути обґрунтовано критерієм вкладеної праці (творчої, інтелектуальної або хоча б якоїсь). Виправдання інтелектуальної власності може бути легітимним, але *не повним*: тобто мораль або традиція не завжди санкціонують юридичне обґрунтування за договором. Наприклад, якщо авторові твору було нав'язано кабальний договір, за яким він втратив авторські права на свій твір, то виключні майнові права нового власника виправдані тільки юридично, однак не морально. Також не зовсім обґрунтованими з моральної точки зору можуть здаватися виняткові комерційні права особи, що успадкувала інтелектуальну власність (оскільки знову ж таки відсутній елемент особистого творчого вкладу, елемент труда),

© Стовпець О.В., 2016

проте з позицій юриспруденції таке володіння об'єктами інтелектуальної власності абсолютно легальне і легітимне.

Що стосується виділення двох інших форм обґрунтування інтелектуальної власності – за допомогою *закону* і через *визнання прав* індивіда на цю власність – у окремі категорії, ми дозволимо собі не погодитися із Е. де Лавєле. Адже з огляду на свого роду генетичну спорідненість таких категорій, як «закон», «договір» (заснований на нормах закону), «визнання права», ми не бачимо особливого сенсу розділяти ці форми обґрунтування – всі вони інституційно належать до правового підходу, про який вже говорилося раніше. Що ж стосується обґрунтування інтелектуальної власності через ***працю***, то дана форма уявляється найбільш універсальною, тому що може бути у рівній мірі співвіднесена з інститутами права, моралі й *традиції* (остання також виправдовує ще одну форму привласнення – заволодіння, яке, втім, має відповідати законові). В цілому ж, інтелектуальна власність – це або власність, якою суб'єкт заволодіває від самого початку, за фактом її «народження» (наприклад, замовник, роботодавець – в силу договору чи згідно із законом), або ж та, до створення якої індивід від початку докладає своєї інтелектуальної, творчої праці. Отже, поки що ми з'ясували для себе існування трьох основних форм обґрунтування буття інтелектуальної власності: 1) власний труд / творення, 2) заволодіння, 3) договір / закон / визнання права.

Однак, існує ще позиція К. Мея, що пропонує інші форми (принципи) виправдання інтелектуальної власності – «інструментальний» і «принцип саморозвитку». Саму ж інтелектуальну власність він інтерпретує як спосіб контролю й розподілу ресурсів інтелектуального характеру. Крім того, він розуміє власність почасти феноменологічно – власність, як і будь-який інший соціальний інститут, конструюється індивідами та суспільством: «…Як інституціолізована мережа правил, власність соціально конструюється, й таким чином суб'єкт не тільки має владу над матеріальними ресурсами (й їхнім розподілом), але, що особливо важливе, він має владу над конструюванням знання, над легітимацією специфічного розуміння того накопичувального руху, що існує в самій власності» [5, с. 28]. Далі розглянемо запропоновані К. Меєм «виправдовувальні схеми власності» («justificatory schemas of property»), котрі також можуть бути визначені як конструювання «здорового глузду» в розумінні інтелектуальної власності. Всього К. Мей говорить про три основні «виправдовувальні схеми» інтелектуальної власності: перші дві – «інструментальну» й «принцип саморозвитку» – він позначає як «етичні». Про третю – «економічну» – в його роботах згадується інколи.

«Інструментальне» виправдання інтелектуальної власності, на думку К. Мея, також йде ще від Д. Локка. Якщо раніше ми розглядали «трудову» концепцію Д. Локка (*труд* виправдовує володіння власністю), то для К. Мея характерне інше розуміння Д. Локка: «власність» є «інструмент покращення природи» людиною, й саме той, хто таким чином використовуючи цей інструмент (власність), «покращує» природу, має право на володіння інтелектуальною власністю як засобом. Або буквально по К. Мею: «…Власність для Д. Локка є винагородою за перетворення (conversion) чи «поліпшення»

природи, що має місце всередині того суспільства, де індивід народжений. Це включає й індивідуальне використання якогось одного аспекту природи з метою покращення іншого, і, що більш важливе, цей пункт допускає погляд на власність як *соціальний феномен*, за допомогою якого *відносини* перетворюються на *вимоги*. Право власності виступає проти інших претендентів: процес розгортання труда встановлює виключну індивідуальну власність усередині кожного окремого суспільства. Ті люди, хто не перетворює індивідуальні фрагменти природного середовища, вилучаються з числа осіб, які отримують вигоди від цієї праці» [5, с. 23].

Іншими словами, «виправдовувальна схема» у рамках інструментального підходу виглядає наступним чином: претендувати на легітимне володіння інтелектуальною власністю може будь-яка фізична або юридична особа, що використовує цю власність як «інструмент вдосконалення» природи чи суспільства, роблячи свій внесок до її створення або розвитку за допомогою праці або інших чинників: капіталу, природних ресурсів, підприємницької або організаційної здібності. Таким чином, при безпосередній (через власний труд) або навіть непрямій участі у створенні інтелектуального, творчого продукту К. Мей пропонує вважати володіння *легітимним*, якщо така власність використовується у якості «інструменту покращення природи або суспільства» (хоча сам термін «покращення» є доволі неоднозначним, і в епоху постмодерну набуває величезного спектру тлумачень). У той же час, інструментальний підхід сам по собі не дає відповіді на питання про розподіл комерційних прав у залежності від так званого «інфраструктурного вкладу» у створення об'єкту інтелектуальної власності. Наприклад, винахідник (А) створив якийсь новий механізм, працюючи у будинку, що належить домовласникові (В) і господареві майстерні (С). Чи мають право суб'єкти (В) і (С) претендувати на приєднання до патенту винахідника (А) як співавтори? Крім того, існують ще суб'єкт (D), який надав особі (А) капітал для фінансування роботи, і (Е), що вирішував замість (А) організаційні проблеми? Чи є в них усіх право стати співвласниками патенту? І в яких пропорціях? Якщо є – то *яке* право – моральне або юридичне?

Законодавство про інтелектуальну власність в більшості країн однозначно визначає «співавторство» як інтелектуальний, творчий внесок у створення нового продукту. Відтак, дане визначення виключає з числа претендентів на співавторство будь-яке *нетворче* сприяння (будь-то організаційне, фінансове, технічне, тощо). Проте мова йде тільки про *немайнові* невідчужувані права (авторство). Всі комерційні аспекти, з найбільшою ймовірністю, заздалегідь оговорюються у передбаченій законом (договірній) формі між самим автором (творцем) та всіма зацікавленими суб'єктами, котрі сприяють у створенні об'єкту інтелектуальної власності. По суті, закон затверджує принцип пріоритету фактора «особистої праці» перед усіма іншими можливими чинниками – «капіталом», «природним ресурсом», «підприємницькою здатністю», тощо – у справі генерації інтелектуальної власності. Підхід же К. Мея, що викладається у рамках «інструментальної» виправдовувальної схеми інтелектуальної власності, вимагає урівняти труд з іншими (економічними, організаційними) ресурсами. Представляється, що прийняти цей спосіб виправдання інтелектуальної

© Стовпець О.В., 2016

власності можливо скоріш як виняток, аніж правило, та слід обов'язково оговорити принцип пріоритету «інтелектуальної праці» по відношенню до інших ресурсів. Хоча принцип «інфраструктурного вкладу» у створення інтелектуального продукту теж істотно впливає на розподіл *майнових* прав інтелектуальної власності.

Ще один спосіб виправдання інтелектуальної власності, запропонований К. Меєм, «принцип саморозвитку» (self-developing), на його думку, походить від Г. Гегеля: «…Гегель доводив, що легітимація власності первісно була пов'язана з існуванням вільного індивідуума та визнанням свободи цього індивідуума іншими людьми. Він був вільний регулювати та підпорядковувати собі природу, і це виражалося за допомогою права власності на плоди його господарювання, що віддзеркалює його індивідуальність. Свобода індивідуума знаходила своє виявлення через здатність тримати під контролем свої відносини з природою, у той час як право власності надавало захист від необґрунтованих претензій інших приватних індивідів, та від державного втручання у ці відносини» [5, с. 25].

Іншими словами, у рамках «принципу саморозвитку» К. Мей формулює таку думку: обґрунтування інтелектуальної власності може бути аргументовано тим, що власність є «продовженням» самої особистості, однією з граней віддзеркалення сутності вільної, автономної особистості. Звичайно, намагатися виправдати приналежність індивідові тієї або іншої інтелектуальної власності за допомогою посилання тільки на те, що це – вільний, автономний індивід, було б логічною помилкою. Вільних індивідів багато, але інтелектуальна власність має належати конкретно комусь із них, однак не тому, що він вільний, а тому що він доклав до створення цієї власності труд, придбав її за договором або в силу інших юридичних фактів. «Свободу» і «власність» взагалі варто трактувати як дві координати, котрі не обов'язково збігаються між собою, та шлях до однієї з цих координат зовсім не гарантує, що індивід одночасно рухається й до іншої. Свобода цілком можлива і без власності, а власність – без свободи (врешті-решт, закон абсолютно не перешкоджає особі займатися творчою діяльністю навіть у місцях позбавлення волі, і створивши твір, автор автоматично, без виконання будь-яких формальностей, набуває прав інтелектуальної власності щодо нього). На думку А. Орєхова, робити висновок про те, що володіння інтелектуальною власністю завжди засноване на свободі, а тим більше, що саме володіння можна виправдати тим, що «інтелектуальна власність належить вільному індивідові», означало б явно змішувати між собою у доказуванні тезу й посилку [6, с. 148].

Що ж стосується третьої можливої виправдувальної схеми серед вище зазначених – «економічної» – на її рахунок К. Мей пише наступне: «Тим часом, як перші два аргументи виправдання власності базуються на етичних підставах, третій шлях виправдання інтелектуальної власності – шлях, який пов'язує її з економічними результатами. Лише будучи *цінністю*, вміщеною у певний економічний контекст (*у нашому випадку – це знання та інформація*), власність одержує найкраще просування й подальший благотворний для неї розвиток. Це, у свою чергу, спонукає до найбільш ефективного використання ресурсів й тісно пов'язаних із ними інновацій. Завдяки постійному підживленню економічного прогресу й зростаючій ефективності, суспільство в цілому отримує тут

користь» [5, с. 6]. Фактично, в рамках т.зв. «економічного підходу», К. Мей пропонує обґрунтування інтелектуальної власності за допомогою *максимізації суспільної вигоди*: володіння інтелектуальною власністю визнається «достатньо легітимним», якщо воно несе в собі максимальну користь для більшості індивідів, які проживають в суспільстві.

Щоб оцінити ступінь об'єктивності даного підходу, уявімо собі таку ситуацію. Припустимо, хтось винайшов ефективні ліки від якоїсь невиліковної, смертельної хвороби. Однак, в силу своїх переконань, винахідник не бажає ні за яку винагороду пускати цей секрет у суспільний або комерційний оборот. Тобто він приховує інновацію від суспільства, не хоче ані оприлюднювати її, ані комерціалізувати, ані реалізовувати будь-яким іншим чином. За загальним правилом, приватну власність не можна відібрати в законного власника проти його волі. Але, беручи до уваги критерії загальнолюдської моралі (зокрема, аргумент, який «виправдовує» володіння інтелектуальною власністю, якщо у даного власника вона приносить максимальну суспільну користь), як виняток, зробити інтелектуальну власність суспільним надбанням все ж таки можливо. Так, наприклад, законодавство України передбачає випадки примусового відшкодувального відчуження прав на винахід [7, ст. 30]. Цікаво також, що саме на цьому аргументі (максимізації суспільної користі) базується й законодавче обмеження термінів володіння копірайтом, патентом, ліцензією: тут суспільство (й держава як представник суспільства) свідомо обмежує строк володіння виключними майновими правами на нововідкриту (інноваційну) інтелектуальну власність, оскільки більш тривала монополія (понад 20 років) явно б перешкоджала поширенню оригінальних й інноваційних продуктів у суспільстві. Це немов аргумент на користь «суспільної вигоди», прогресу, економічної ефективності, й обґрунтування обмежень щодо володіння інтелектуальною власністю йде саме звідти.

Висновки. Спробуємо, нарешті, підсумувати результати дослідження проблеми «обґрунтування інтелектуальної власності». Основні способи «виправдання» буття інтелектуальної власності можна розділити на підставі двох критеріїв – *інституційного* та *змістовного*. Перший пропонує обґрунтовувати «легітимність» володіння інтелектуальною власністю з позицій таких соціальних інститутів, як право (закон), мораль, традиція. Другий (змістовний) підхід пов'язаний з існуванням таких «виправдовувальних схем» інтелектуальної власності: 1) за результатами праці; 2) за первісним заволодінням; 3) за договором; 4) за принципом «інфраструктурного вкладу» у створення інтелектуальної власності (т.зв. «інструментальне» виправдання); 5) за принципом максимізації суспільної користі. Якщо виходити з принципу «повного виправдання» пристосовно до інтелектуальної власності, тоді найбільш сильним та переконливим буде виправдання її *за результатами праці* – тобто у залежності від особистого, безпосереднього творчого, інтелектуального внеску в процес творення; дещо слабшими виглядають аргументи щодо обґрунтування *за принципом «інфраструктурного вкладу»* у створення об’єкту інтелектуальної власності та *«виправдання за договором»*. Значно менш переконливим уявляється *«виправдання за первісним*

© Стовпець О.В., 2016

заволодінням» та *«виправдання за принципом максимізації суспільної користі»*. В цілому, законодавство про інтелектуальну власність більшості країн світу виходить саме з таких позицій.

Таким чином, суспільство і держава із максимально можливим ступенем гарантії визнають морально обґрунтованим право суб'єкта володіти, користуватися і розпоряджатися інтелектуальним майном у тому випадку, якщо в якості обґрунтування правовласник пред'являє (як аргумент) докази *власного інтелектуального труда*. У той самий час, з урахуванням реалій громадянського суспільства, глобальної інформатизації, постіндустріалізму і постмодерну, а також *приватноправової специфіки* самого інституту інтелектуальної власності, обґрунтування згідно із законом, за договором і за принципом «інфраструктурного вкладу» також мають право на існування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Boyle J. A Politics of Intellectual Property: Environmentalism for the Net / James Boyle // Duke Law Journal, Vol. 47: 87, 1997. – P. 87-116.

2. Лавелэ Э. Первобытная собственность / Emile Louis Victor de Laveleye. De la propriete et de ses formes primitives, 1874 // пер. с франц. – С.-Пб., 1875. – 381 с.

3. Лессиг Л. Свободная культура / Lawrence Lessig. FREE CULTURE: How Big Media Uses Technology and the Law to Lock Down Culture and Control Creativity (The Penguin Press, 2004 ©creative commons) // Перевод с англ. О. Данилова под ред. В. Ильина. – М.: Прагматика Культуры, 2007. – 272 с.

4. Локк Дж. Сочинения в трёх томах: Т. 3. – М.: Мысль, 1988. – 668 с.

5. May C. A Global Political Economy of Intellectual Property Rights: The new enclosures? / Christopher May // New York: Routledge, 2000. – 216 p.

6. Орехов А. М. Интеллектуальная собственность: опыт социально-философского исследования: диссертация ... доктора философских наук: 09.00.11 / А. М. Орехов // Российский университет дружбы народов. – Москва, 2009. – 304 с.

7. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15.12.1993 № 3687-XII // ВВР України. – 1994. – № 7. – Ст. 32 (в чинній поточній редакції від 05.12.2012).

REFERENCES

1. Boyle J. A Politics of Intellectual Property: Environmentalism for the Net / James Boyle // Duke Law Journal, Vol. 47: 87, 1997. – P. 87-116.

2. Laveleye E. Primitive Property / Emile Louis Victor de Laveleye. De la propriete et de ses formes primitives, 1874 // Russian translation. – St. Petersburg, 1875. – 381 p.

3. Lessig L. FREE CULTURE: How Big Media Uses Technology and the Law to Lock down Culture and Control Creativity / Lawrence Lessig // The Penguin Press, 2004, ©creative commons. – 272 p.

4. Locke J. Two Treatises of Government (1689) / John Locke // Works in three volumes: Vol. 3. – Moscow, 1988. – 668 p.

5. May C. A Global Political Economy of Intellectual Property Rights: The new enclosures? / Christopher May // New York: Routledge, 2000. – 216 p.

6. Orekhov A. M. Intellectual Property: The experience of socio-philosophical research: dissertation of the Doctor of Philosophy: 09.00.11 / A. M. Orekhov // The Peoples' Friendship University of Russia. – Moscow, 2009. – 304 p.

7. The Law of Ukraine «On Protection of Rights to Inventions and Utility Models» / adopted 15.12.1993, № 3687-XII // The Official Bulletin «Vedomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy». –

1994. – № 7. – Clause 32 (the valid current edition on 05.12.2012).

***СТОВПЕЦ А. В.**, кандидат философских наук, докторант кафедры философии, социологии и менеджмента социокультурной деятельности Южноукраинского национального педагогического университета имени К. Д. Ушинского (Одесса, Украина)*
E-mail: a.stovpets@gmail.com

ПРОБЛЕМА ОБОСНОВАНИЯ БЫТИЯ ИНСТИТУТА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В СЕГОДНЯШНИХ РЕАЛИЯХ

В процессе социально-философского исследования интеллектуальной собственности (как специфического социального института, а также социокультурного и правового феномена) выявлены наиболее актуальные и применимые для современности способы (схемы) «оправдания» интеллектуальной собственности. В частности, установлено, что основные способы обоснования бытия интеллектуальной собственности можно классифицировать на основе двух критериев – институционального и содержательного. Институциональный подход предлагает обосновывать «легитимность» владения интеллектуальной собственностью с позиций таких социальных институтов, как право (закон), мораль, традиция. Содержательный подход связан с существованием таких «оправдательных схем» интеллектуальной собственности: по труду; по первоначальному завладению; по договору; по принципу «инфраструктурного вклада» в создание интеллектуальной собственности (т.н. «инструментальное» оправдание); по принципу максимизации общественной выгоды.

***Ключевые слова:** интеллектуальная собственность, социальный институт, легитимность, владение, обоснованность, труд, созидание, инфраструктурный вклад.*

***STOVPETS, OLEKSANDR -** PhD in Philosophy, Doctoral applicant in South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Department of Philosophy, Sociology & Sociocultural activities management (Odessa, Ukraine).*
E-mail: a.stovpets@gmail.com

THE PROBLEM OF JUSTIFICATION FOR INTELLECTUAL PROPERTY INSTITUTION EXISTENCE IN CONTEMPORARY REALITIES

***Actuality:** The article analyzes the situation around intellectual property (as a specific social institution) under the influence of globalization, information and other relevant factors. Despite the undeniable immense importance of intellectual property for further innovations' stimulation at the information age, there exist significant doubts about the legitimacy of "intellectual property" category (in its current form) in different public circles of various countries, regarding the new socio-cultural realities. Some analysts, adherents of knowledge popularizing global projects and free information exchange, even argue that in postmodern context there is not sufficient justification for intellectual property at all. **The purpose** of this research is the social-philosophic comprehension for the most relevant and applicable schemes (forms) to justify the existence of intellectual property as a phenomenon and specific social institution in contemporary realities. **Methodological grounds** in respect of studying of problematic mentioned above are based upon a systemic approach, as well as a comparative, dialectical, structural & functional methods.*

***Conclusions:** It was revealed the most relevant ways of "justification" for the intellectual property in contemporary conditions, in the course of social-philosophic research of the intellectual property (as a specific social institution, as a socio-cultural and legal phenomenon).It was found, in particular, that it's possible to classify the main ways of the intellectual property's being justification on the basis of two criteria – institutional and substantial. The institutional approach offers to justify the ownership "legitimacy" for intellectual property, considering the viewpoint of such social institutions as the law, the morality, the tradition. The substantial approach is associated with the existence of such "justificatory schemes" for the intellectual property as follows: 1) due to the*

© Стовпець О.В., 2016

personal labour; 2) from the initial appropriation; 3) under the agreement; 4) under the principle of "infrastructure contribution" to the intellectual property creation (so-called "instrumental" justification); 5) according to the public benefits' maximizing principle. Thus, we can summarize that the society and the state with the greatest possible assurance would consider as reasonable and would accept the subject's moral right to possess, to use, to manage and to dispose with intellectual property in that case if the owner (the author, the right-holder) justifies his possession of intellectual property object by his own intellectual, creative labour. At the same time, taking into account the realities of open civil society, global informatization, postindustrialism and postmodernity, as well as the private law specificity of the Intellectual Property institution, we may conclude that justification by the law, under the agreement, upon the "infrastructure contribution" principle also have the right to existence.

Keywords: *intellectual property, social institution, legitimacy, ownership, justification, labour, creation, infrastructure contribution.*

Стаття надійшла до редакції 22.07.16 р.
Рекомендовано до друку 27.07.16 р.

УДК 159.944.4

VVEINHARDT, JOLITA,
PhD in Management Science,
Chief Researcher of Institute of Sport Science and Innovations
Professor of the Department of Management, Economics and Sociology
Lithuanian Sports University
(Kaunas, Lithuania) E-mail: jolita.vveinhardt@gmail.com
ANDRIUKAITIENE, REGINA
PhD in Management Science,
Lecturer of the Department of Management, Economics and Sociology
Lithuanian Sports University
(Kaunas, Lithuania) E-mail: regina.andriukaitiene@gmail.com

MOBBING IN THE WORKPLACE INCORPORATING BULLYING: THEORETICAL INSIGHTS

Abstract. *The problem of mobbing in the workplace incorporating bullying has been looked into for three decades, at the same time searching for ways of reducing harm to organisations and their members made by the phenomenon. In Lithuania, single cases of research into the phenomenon were started only a little more than a decade ago, so both organisations and general public still lack knowledge about the phenomenon. Besides, variations of the definition of mobbing and bullying among the definitions of Lithuanian and foreign scientists approves the need in clarification, which is particularly obvious in the works published in Lithuanian. In this research, theoretical insights into mobbing in the workplace incorporating bullying are presented, discussing the definitions of mobbing and bullying as a psychosocial stressor, and the results of studies illustrating harm from mobbing and bullying.*

Keywords: *mobbing, bullying, variations of definitions, stress, psychosocial stressors.*

Introduction

Relevance of the research. Safety at work has been gaining new meanings recently – not limited to just physical occupational safety, more and more focus is placed on employees' relationships, which are becoming an additional source of stress. In the nowadays' society, one lives in the world full of stress, which not only has influence on productivity, but most of all affects the health situation [9]. According to S. Sonnentag and Ch. Fritz (2014), in organisations, employees face heavy workloads and increased unsafety at work. There are demands on employees to be highly qualified, competent, in an optimal physical and psychological state, so in order to maintain a high level of energy, it is important to decrease symptoms of physical and psychological stresses related to work. Mobbing and bullying are often identified as sources of tension and stress. In numerous studies, mobbing and bullying are standing out as strong stressors, adversely affecting the employee's psychological condition, health and life quality [14, 11, 20]. Nevertheless, with the growing number of mobbing and bullying research, and information dissemination about negative effects of the

© Vveinhardt Jolita, Andriukaitiene Regina, 2016

phenomena to the psychological and social welfare of the employees and members of their families, the problem of timely recognition of the problem remains relevant.

Research subject: mobbing in the workplace incorporating bullying.

Research purpose. To present theoretical insights into mobbing in the workplace incorporating bullying.

For achieving the purpose, the following **objectives** were formulated:

1. To discuss the definitions of mobbing and bullying as a psychosocial stressor.
2. To analyse the results of studies illustrating harm from mobbing and bullying.

Research methods. The article is prepared using methods of systematic scientific literature analysis, logical analysis of performed theoretical research, synthesis and analysis of secondary data.

Research results

Variations of the definition of mobbing and bullying as a psychosocial stressor. Mobbing in the workplace is usually identified as harassment of the victim occurring as long lasting and periodically repeating negative actions causing psychological and physical suffering. According to H. Leymann (1996), the phenomenon of mobbing was noticed a long time ago, but it was described in more detail by scientists only in the ninth decade of last century. C. M. Brodsky (1976) paid attention to negative physical symptoms which were experienced by the victims of harassment. S. B. Matthiesen et al. (1989) defined mobbing as constant pressing the victim at work performed by one or more persons. Defining harassment of the victim, H. Leymann (1990) used the terms of mobbing and psychological terror. Distinguishing from other forms of harassment or mobbing, H. Leymann (1990) described mobbing as series of attacks lasting at least six months and occurring at least once a week, so the phenomenon is defined as a long-lasting systematic torturing the victim. The process is characterised by gradually increasing tension, increasingly stronger psychological and social suffering, fear, stigmatisation of the victim, psychosomatic health disorders, errors at work, professional burnout, which cause the victim quitting from the job or being sacked [13, 16]. H. Leymann (1990) identified 45 actions most often used in the process of mobbing, and divided them into five groups: affecting self-expression and interpersonal communication; attacking in the sphere of social relationship; attacking in the sphere of reputation; attacking in work and personal situations; attacking in the sphere of health.

Despite the fact that the term of mobbing has been used for three decades by the scientific communities and members of society, it is still a subject of discussions. In the foreign scientific literature, not only the term mobbing is used for identification of employee harassment, but also that of bullying [5] which are often thought of as synonymous [22]. Having considered different traditions, F. Lohro and U. Hilp (2001) admit that the term mobbing is more frequently used in German speaking countries, Scandinavia and Italy, while in English speaking countries bullying is a more popular term. The latter term is used to describe harassment occurring in schools between students. That is why some authors [12, 8] separate bullying from mobbing, provided that the latter is characterised by social ostracism. Thus, mobbing in an organisation

reveals to be a certain collaborators' conspiracy in order to marginalise the victim from the organisation. K. Z. Lorenz (1958), who studied animal behaviour and was one of the first to use the term mobbing in this sense, and other scientists described how an enemy or some member of the group is marginalised in a mobilised manner. In other words, mobbing can be defined as purposeful, long lasting and intensive torturing of the victim in order to marginalise him/her from the organisation. For achieving this objective, a specific long term social network with an informal leader is created [28], while in a case of bullying these features may not be exposed. That is why a definition of mobbing distinctive from bullying is necessary avoiding excessive unnecessary definitions or ambiguities.

The studies illustrating harm from mobbing and bullying. Mobbing as a process develops in a definite social space (organisation), manipulating the social relationship, negative aspects of which cause stress. Thus, it is no coincidence that D. Zapf (1999) called mobbing a subset of psychosocial stress, and in the later studies, the phenomenon is related not only to health problems of psychosomatic nature, but also to a post-trauma stress disorder. D. Zapf (1999; 2000) identified the factors specific to the phenomena of mobbing as the social system, organisation, group, harasser, and search for a victim.

K. van Heugten (2010) stressed that a full of stress and depressing atmosphere, as well as lack of employees and conflicts of roles can induce mobbing. Besides, in different studies of mobbing, corporate governance errors are rather often identified [2, 29]. Bullying along with mobbing are highlighted as particularly intense psychosocial stressors of working environment [13, 15, 10].

The authors who analysed organisational reasons of mobbing suggested improving corporate system and increasing awareness of the managing personnel about mobbing and bullying. Other authors also paid attention to improvement of the organisational system, which could decrease the employees' stress caused by unhealthy relationship. For instance, A. Milner et al. (2016) identified the following means for psychosocial stress management: the control of work, the complexity of work, work safety and fairness of pay. N. Tahseen (2015) states that in a lot of working places there are a lot of general stressors typical for jobs, but there are also "unique" stressors arising due to intense participation in others' lives and requiring careful commitments and empathic reaction.

According to data of the study by A. Beganlić et al. (2009), over a half of interviewed medical nurses-technicians experienced mobbing in a recent year, and the persons who experienced mobbing and bullying had temporary incapacity twice as often as those who did not experience that. F. N. Baran Aksakal et al. (2015) analysed occurrence of different actions of mobbing and bullying which nurses have suffered within the past 12 months. During the study, it was identified that verbal violence was used most frequently, in 41.8% cases, and physical violence was used in 13.9% cases. Occurrence of mobbing reached 17.1%. While working over 40 hours a week, the risk of physical violence increases up to 1.86 times. Majority of nurses who have experienced verbal violence and bullying were more likely to change their job, institution, even their profession. Under a fourth of the victims pointed out not reporting the incidents. Besides, it is significant that in initial stages the victims tend

© Vveinhardt Jolita, Andriukaitiene Regina, 2016

not to respond to attacks hoping that they will stop [16] and men, in general, tend to report bullying at work less frequently, unlike women [23].

A. Beganlić et al. (2009) discovered that about 22 per cent of respondents used temporary incapability due to sickness, while other studies show that often the victims abuse sick notes in order to avoid contacts with the co-workers who terrorise them [28, 32]. I.e., the victims of mobbing and bullying who are feeling defenceless choose a specific denying or individual counterstrategy which has also been influenced by decreased self-esteem and experienced shame [1, 26]. All the above shows that mobbing in the working place is a disguised phenomenon, in publicity of which, firstly, the terrorising persons are not interested, and secondly, the victims choose individual strategies for solving the problem. According to V. Constantinescu (2014), the victims of mobbing are usually characterised as dedicated to their work and eager to achieve success. The victim does not notice the first indicators of mobbing and due to inadequate response evaluate the situation slightly incorrectly. All the more, the process of mobbing itself is defined as deceptive destruction [17], shaping a negative opinion about personal and professional abilities of the victim, provoking corporate errors and inadequate emotional reactions, which "confirm" the labels attached to the victim, moreover, as S. M. Litzcke and H. Schuh (2005) state, after escalating the conflict lasting for over six weeks and tiring the victim, a spontaneous aggressive reaction from the victim arises towards the persons who terrorise him/her. In that case, the victim and the persons who terrorised him/her deceptively in a way switch places in the face of the manager, and the reduced quality of victim's professional activity due to the prolonged torturing evidences not in his/her favour.

Conclusions

Although the definition of mobbing has been used in different areas for several decades, new research and discussions constantly reveal greater multifacetedness of the phenomenon. The main characteristic of mobbing distinguishing this phenomenon from other forms of bullying and harassment is a certain conspiracy of members of the organisation in order to marginalise the victim from the organisation and using periodical verbal and non-verbal attacks, which are a significant source of stress and psychological and social suffering. Corporate governance errors, in the case of mobbing, allow to form an illegal and rather stable social network (viable and effective for at least six months), which has an informal leader possessing high social competence, who is identified as the initiator or perpetrator. Bullying is part of mobbing tactics, even though the harm from mobbing is a lot more significant, but accepting of bullying signals the presence of corporate errors. All the more so, both mobbing and bullying can develop in parallel in an organisation. In the article, there was no intention to discuss the terminology of studies published in Lithuanian. However, it should be noted that the Lithuanian scientific community analysing the phenomenon should agree on the definitions used in publications in Lithuanian, since using different and polysemantic definitions can cause some confusion presenting the problem to the general public. The authors of the research, following the tradition established both abroad and in Lithuania, suggest using the definition of mobbing as

the least polysemantic one.

Having analysed the results of studies concerning mobbing and bullying, the following harms from the phenomenon were identified: the victims who experienced mobbing used temporary incapability due to sickness, abused incapability not due to sickness, the victims were more likely to change their job, institution, even their profession, due to the prolonged torturing and provoked corporate errors, results of professional activity of the victims declined.

REFERENCES

1. *Adams, A., Crawford, N. (1992). Bullying at Work—How to Confront and Overcome It. London: Virago.*
2. *Baele, D., Hoel, H. (2011). Workplace bullying and the employment relationship: exploring questions of prevention, control and context. Work Employment & Society, 25(1), 5-18.*
3. *Baran Aksakal, F. N., Karasahin, E. F., Ugras D. A., Avci, E., Ozkan, S. (2015). Workplace physical violence, verbal violence, and mobbing experienced by nurses at a university hospital. Turkish Journal of Medical Sciences, 45(6), 1360-1368.*
4. *Beganlić, A., Pranjić, N., Brković, A., Batić-Mujanović, O., Herenda, S. (2009). Učinci mobinga na privremenu spriječenost za rad u medicinskih sestara-tehničara. The effects of mobbing on the temporary incapacity for work in nurses and medical technicians. Izvorni znanstveni rad sigurnost, 51(1), 1-9.*
5. *Branch, S., Ramsay, Sh., Barker, M. (2013). Workplace bullying, mobbing and general harassment: a review. International Journal of Management Reviews, 15, 280-299.*
6. *Brodsky, C. (1976). Harassed worker. Lexington, MA: Health and Company.*
7. *Constantinescu, V. (2014). Mobbing: psychological terror in the workplace. International Conference of Scientific Paper Afases, Brasov, 22-24.*
8. *Duffy, M., Sperry, L. (2007). Workplace Mobbing: Individual and Family Health Consequences. The Family Journal, 15(4), 398-404.*
9. *Enwefa, S., Enwefa, R., Brewster, C. (2009). Managing Stress in the Workplace: Change it of let it go and Make Healthy Alternatives for Reducing Stress in Your Lifespan. NationalAssociation of African American Studies Health Monograph Series: Scarborough, ME.*
10. *Hoel, H., Zapf, D., Cooper, C. L. (2002). Workplace bullying and stress, in Pamela L. Perrewe, Daniel C. Ganster (ed.) Historical and Current Perspectives on Stress and Health (Research in Occupational Stress and Well-being, Volume 2), Emerald Group Publishing Limited, 293-333.*
11. *Kara, D., Kim, H., Uysal, M. (2015). The effect of manager mobbing behaviour on female employees' quality of life. Current Issues in Tourism, published online, doi: 10.1080/13683500.2015.1078298*
12. *Kotleras, R. (2007). The Workplace Mobbing of Highly Gifted Adults: An Unremarked Barbarism. Advanced Development, 11, 130-148.*
13. *Leymann, H. (1990). Mobbing and psychological terror at workplaces. Violence and Victims, 5(2), 119-126.*
14. *Leymann, H. (1996). The content and development of mobbing at work. European Journal of Work and Organizational Psychology, 5(2), 165-184.*
15. *Leymann, H. Gustafsson, A. (1996). Mobbing at work and the development of post-traumatic stress disorders. European Journal of Work and Organizational Psychology, 5(2), 251-275.*
16. *Litzcke, S. M., Schuh, H. (2005). Stress, Mobbing und Burn-out am Arbeitsplatz. Berlin: Springer.*
17. *Lohro, F., Hilp, U. (2001). Mobbing am Arbeitsplatz. European Parliament – Directorate–General for Research // Working Papers of the European Parliament, SOCI 108. European Union: European Parliament.*
18. *Lorenz, K. Z. (1958). The Evolution of Behavior. Scientific American, 199(6), 67-78.*
19. *Matthiesen, S. B., Raknes, B. I., Rokkum, O. (1989). Bullying at work. Tidsskrift for Norsk Psykologforening, 26, 761-774.*

© Vveinhardt Jolita, Andriukaitiene Regina, 2016

20. Mikkelsen, E. G., Einarsen, S. (2002). Basic assumptions and symptoms of post-traumatic stress among victims of bullying at work. European Journal of Work and Organizational Psychology, 11(1), 87-111.

21. Milner, A., Niedhammer, I., Chastang, J.-F., Spittal, M. J., LaMontagne, A.D (2016). Validity of a JobExposure Matrix for Psychosocial Job Stressors: Results from the Household Income and Labour Dynamics in Australia Survey. PLoS ONE, 11 (4), doi:10.1371/journal.pone.0152980

22. Pajarskienė, B., Vėbraitė, I., Andruškienė, J., Jurgutis, A. (2012). Ujimo / priekabiavimo dažnis Vilniaus ir Klaipėdos darbo vietose pagal ekonomines veiklas ir profesijas. Visuomenės sveikata, 2(57), 57-69.

23. Salin, D. (2005). Workplace Bullying among Business Professionals: Prevalence, Gender Differences and the Role of Organizational Politics. Perspectives interdisciplinaires sur le travail et la santé [En ligne], 7-3. URL: http://pistes.revues.org/3159

24. Sonnentag, S, Fritz, Ch. (2014). Recovery from job stress: The stressor-detachment model as an integrative framework. Journal of Organizational Behavior, 36, 72-103.

25. Tahseen, N. (2015). Work-Related Stress among Teacher-Educators: Evidence from Punjab. Pakistan Journal of Psychological Research, 30(2), 357-375.

26. Tracy, S. J., Lutgen-Sandvik, P., Alberts, J. K. (2006). Nightmares, Demons, and Slaves Exploring the Painful Metaphors of Workplace Bullying. Management Communication Quarterly, 20(2), 148-185. doi: 10.1177/0893318906291980

27. Van Heugten, K. (2010) Bullying of Social Workers: Outcomes of a Grounded Study into Impacts and Interventions. British Journal of Social Work, 40, 638-655.

28. Vveinhardt, J. (2009). Mobingo kaip diskriminacijos darbuotojų santykiuose diagnozavimas siekiant gerinti Lietuvos organizacijų klimatą. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

29. Zapf, D. (1999). Organizational work group related and personal causes of mobbing/bullying at work. International Journal of Manpower, 20(2), 70-85.

30. Zapf, D. (2000). Erschienen in: Musahl, H.-P. & Eisenhauer, T. (2000) (Hrsg.). Psychologie der Arbeitssicherheit. Beitäge zur Förderung von Sicherheit und Gesundheit in Arbeitssystemen (142–149). Heidelberg: Asanger.

31. Zapf, D., Einarsen, S. (2010). Bullying in the workplace: Recent trends in research and practice—An introduction. European Journal of Work and Organizational Psychology, 10, 369-373.

32. Žukauskas, P., Vveinhardt, J., Melnikas, B., Grančay, M. (2015). Dynamics of Attack Actions in the Mobbing Strategy: The Case of Lithuania. Journal of Business Economics and Management, 16(4), 733-752.

Ввайнхардт, Йолита – *PhD в области наук управления, Главный научный сотрудник Института спортивной науки и инноваций, профессор Департамента управления, экономики и социологии, Университет спорта Литвы, (Каунас, Литва)*

E-mail: jolita.vveinhardt@gmail.com

Андрюкайтене, Регина - PhD в области наук управления*, Преподаватель Департамента управления, экономики и социологии Вильнюсского университета спорта (Каунас, Литва) E-mail: regina.andriukaitiene@gmail.com*

ИЗДЕВАТЕЛЬСТВА ИНКОРПОРИРУЮЩЕГО МОББИНГА НА РАБОЧЕМ МЕСТЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ

Проблема инкорпорирующего моббинга (насмешки) на рабочем месте в зарубежных странах анализируют уже три десятилетия, в тоже время ищут ответы о том, как уменьшить вред этого явления для организаций и их членов. В Литве исследования этого явления начаты только десять лет назад, так как организации, так и широкая общественность до сих пор испытывают недостаток

знаний об этом явлении. Кроме того, в вариациях определений насмешек и моббинга как у зарубежных ученых, так и у ученых Литвы возникает потребность уточнения, которые особенно проявляются в публикациях на литовском языке. В данной статье представлены теоретические основания явлений издевательства инкорпорирующего моббинга на рабочем месте, обсуждая моббинг/издевательства как определение психосоциального стрессора и результаты исследований вреда моббинга/издевательств.

Ключевые слова: *моббинг, издевательства, вариации определения, стресс, психосоциальные стрессоры.*

Стаття надійшла до редакції 24.07.16 р.
Рекомендовано до друку 29.07.16 р.

© Vveinhardt Jolita, Andriukaitiene Regina, 2016

УДК 316:338.22

GREBLIKAITE, JOLITA,
PhD in Management and Administration Sciences, assoc. professor, Chief of organising committee of International Scientific Conference „Rural Development 2017“
Aleksandras Stulginskis University
(Kaunas Lithuania), E-mail: jolita.greblikaite@asu.lt ; jolita19@gmail.com
ANDRIUKAITIENE, REGINA,
PhD in Management Science,
Associate Professor, Head of the Business and Economics Department
Marijampole college(Marijampole, Lithuania)
E-mail:regina.andriukaitiene@gmail.com; regina.andriukaitiene@mkolegija.lt

PHILOSOPHY OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP: COMPLEX INFLUENCE OF PHENOMEN

Social entrepreneurship is analysed in different context and different viewpoints. The analysis still is vital and needed to be fulfilled in theoretical conceptual level becauseof different perceptions exist and scientific discussion in the theme still has unclear areas. In this paper it is just briefly emphasised some social entrepreneurship aspects that are important in developing research on synergy of social entrepreneurship, influence in different regions and environments. Especially the results could be applicable to such countries as Lithuania or Ukraine. The deeper analysis is social entrepreneurship stressing its importance for reducing poverty and social exclusion in the regions and countries could be important for economic and social development seeking for synergy of business and public sectors.

Keywords:social entrepreneurship, synergy, regions, social and economic development.

Actuality of the research and scientific problem of the article. Social entrepreneurship in management science still exists as one of the complex and multidimensional phenomena, which could be interpreted variously. The phenomena is complicated in its original nature, consequences, and influences on the interest groups it includes and effects. For example, the concept of *social entrepreneurship zone*positions social entrepreneurship based on the types of approaches organisations plan to apply to implement social change and the level of business practices they adopt to support these methods for change. Some organisations from each of the not-for-profit,for-profit, and public sectors fit within these boundaries[10]. It means that the sphere in which acts and expresses social entrepreneurship is very broad; it can cover all areas geographically, for example, cities, regions, or rural areas.

The different aspects of social entrepreneurship had been analysed in the works of Swanson L. A., Zhang D. D. (2010),Zhang D. D.,Swanson L. A, (2013), Azmat F. et al. (2013, 2015), Haugh E. (2005, 2007), Kabir M. et al (2014), Konda I. et al. (2015), Ney S. et al. (2014), Machdu V. et al.(2012,2014) leading to the main aim solved in this article.

The aim of the article lays upon the disclosure of social entrepreneurship in

terms of its complex influence in and on different environments, as, for example, geographically, influencing social and economic development of the regions.

The analysis of the problemcould be started from the point thatSwanson and Zhang argue that the biggest social changes could be done by for-profit organisations acting in some region and not only solving social problems, but as well as provoking social transformations in the areas [11]. It could be considered that positive changes could be inspirited from local businesses acting in a social manner. Business practice helps to support financially actions more oriented to a social manner. This viewpoint is quite different because it denies very important non-profit organisations activity in regional development, especially in rural areas. Still the economic development inspires stronger social changes based on easier access of financial resources generated by the same social entrepreneurs. However, non-profit organisations acting can not be diminished or excluded in social entrepreneurship as they were acting like primary level of social non-profit organisations NPOs.

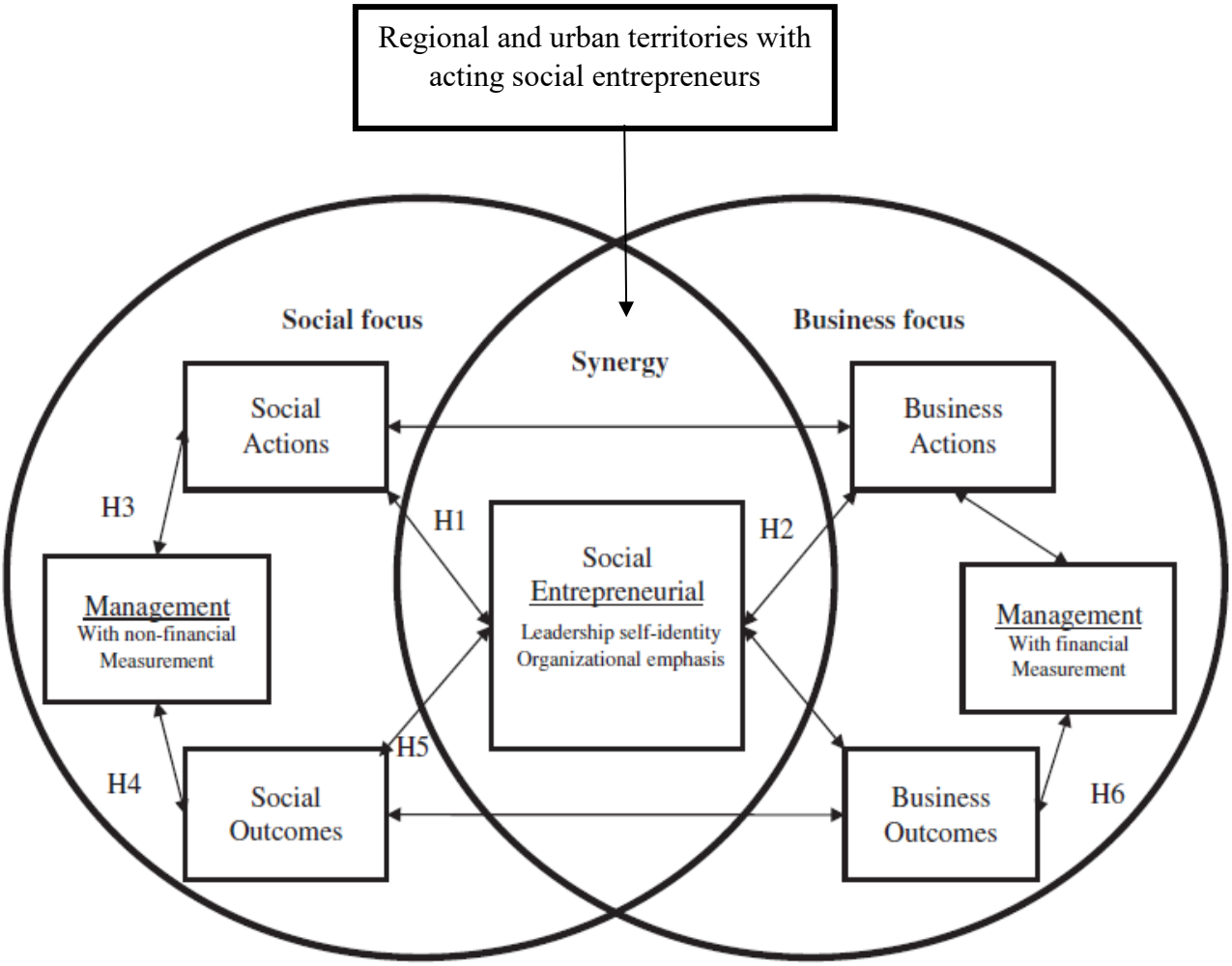

Figure. The dual focus of social entrepreneurship according Zhang and Swanson [11] moderated by the authors of article.

Social entrepreneurial NPOs have in the same time similarities with simple NPOs, but in the same time they are more progressive and more oriented to the synergy

© Greblikaitė Jolita, Andriukaitiene Regina, 2016

in the different regions/ environments, for example, urban and rural areas. The authors discussing the role of non-profit organisations (NPO) in social entrepreneurship raised several hypotheses [10; 11]:

H1: Social entrepreneurial NPOs tend to enact social changes through their own actions rather than through others.

H2: Social entrepreneurial NPOs are more likely to manage their operations like a business than other NPOs.

H3: The likelihood of a NPO adopting non-financial measures to manage its operations is positively related to the degree to which it engages in social actions.

H4: Employing multiple nonfinancial measures enhances NPO's performance outcomes.

H5: The more social value a NPO delivers, the more likely it will self identify as being social entrepreneurial.

H6: Social entrepreneurial NPOs use financial accountabilities to enhance business operations.

The arguments these authors are giving to defend the raised hypotheses are in favour of the positive justification of them. Some of the hypotheses are arguable as, for example, H3. Still in the frames of this article it is important to focus more on the synergy of social and business oriented organisations for providing social transformations, especially in the regions, where social exclusion exist and social inclusion is vital. It is worth to mention that financial instruments are strongly helping social NPOs to implement social actions as H3 was denied by researches. It implies deeper analysis due to the point that business models are necessary in social infrastructures and they help to improve effectiveness of the activity in terms of social actions and transformations.

Creating social value can be an effective differentiating and positioning tool for some commercial for-profit businesses, as well. Especially such transformations are needed in rural areas where social and economic problems exist and living territories are becoming empty spaces (for example, in some parts of Lithuania, when small towns in peripheries area like Kapciamiestis(district of Lazdijai) are dying.

In terms of subsistence marketplacesthey face multiple financial, informational, infrastructural, and educational resource shortages that limit people's ability to work and restrict their income potential [2]. The populations in subsistence marketplaces are vulnerable because they are economically, culturally, and socially deprived [1; 7; 8]. Haugh[3] further points out that in the context of the financial limitations, bureaucracy, and inflexibility of the market— all common in developing countries and especially in subsistence marketplaces—market opportunities fail to attract mainstream entrepreneurs. In these conditions, research has argued that social entrepreneurs perform a residual function and are instrumental in garnering resources and capitalizing on submarket opportunities. This is because social entrepreneursgenerally have a more positive outlook than the population as a whole and, therefore, are less likely to be discouraged by contextual constraints [4; 1].

The situation lays even more different in the so called third countries where poverty is high (still it cannot be excluded in EU countries as consists about 20 percent of population in such countries as Lithuania and Latvia (Eurostat data)). In such

countries as Bangladesh to ensure a balanced socio-economic development of the country, emancipation of women with a changein their status is a precondition, which can be achieved only when there is an increased participation of women indevelopment activities. However many income generating activities like livestock and poultry, fisheries, socialforestry, nursery, vegetable cultivation, sericulture, carpentry, handicraft etc. are being attempted by women ofrural areas[5]. Sustainable agriculture, rural development and food security cannot be achieved through efforts thatignore or exclude more than half of the rural population –women, women constitute more than half of theagricultural labour force and are responsible for most of the household food production in low income food deficitcountries.Many social entrepreneurs operate in developing countries that have no structures or resources that would enable and support traditional entrepreneurship. Therefore, social entrepreneurs must create novel business models and organisational structures, and unique strategies for brokering between very limited, disparate and often dynamic resources to create social value [6]. The difference ineconomic development of the countries does not deny the fact that social entrepreneurship is powerful tool for synergy of different regions and environments especially seeking to diminish poverty and social exclusion.

Ney et al. [9, p. 60; 6]mention that, first, value creation refers to the design and delivery of productsand services. Some social entrepreneurs will introduce entirely new practices tothe provision of public goods and social services. Second, value creation alsoinvolves the financing practices, human resource management and marketingregimes to deliver products. Some social entrepreneurs may provide a rathercommon product or service, say health care, but are radically innovative in their financing, managing and marketing practices. In this way, the framework captures social innovations that create value in terms of the services or products, in terms of management and in terms of both. Social innovations aim to create value for society.In some EU countries, for example, Slovenia, the greatest difficulty with the implementation of social innovation into the social setting is the weak supportive environment, lack of funds and the unwillingness of the state and other important actors to take risks and make changes [6]. In Lithuania situation could be quite similar, one of the most important factors remain poor legislation, tax regulation, weak knowledge social entrepreneurship and social innovation. Such conditions lead to poor development of innovative social enterprises. Unemployed people are lacking inspiration and support for successful entrepreneurial social start-ups.

Conclusions. The key points analysing social entrepreneurship complexity and influence leads to conclusion of social and economic development of regions caused by effective synergy of public and private sector, business and public organisations. Especially such synergy is needed in regions where social exclusion and poverty exist. EU countries suffer such kind of problem as well. Social innovation creation establishing social enterprises could be one of the solutions solving slow social and economic development in some regions, for example, of Lithuania, Slovenia. As much as difficult situations could be enhanced fostering social inclusion instead social exclusion. Appropriate infrastructure, financial resources, entrepreneurial skills and abilities, political initiatives, business willingness are just a few preconditions to foster effective social entrepreneurship development in the countries despite different their

© Greblikaitė Jolita, Andriukaitiene Regina, 2016

social economic context.

REFERENCES

1. Azmat F.,Samaratunge R. (2013). Exploring CustomerLoyalty at Bottom of the Pyramid in South Asia, SocialResponsibility Journal, 9 (3), p.379–94.

2. Azmat F., Ferrous Ah. Sh., Couchman P. (2015). Understanding the Dynamics Between SocialEntrepreneurship and Inclusive Growth inSubsistence Marketplaces. Journal of Public Policy & Marketing, Vol. 34 (2),p. 252–271.

3. Haugh, H. (2007). New strategies for a sustainable society: the growing contribution of social entrepreneurship. Business Ethics Quarterly, Vol. 17(4), Issue 4. p. 743-749.

4. Haugh, H. (2005). A Research Agenda for Social Entrepreneurship. Social Enterprise Journal, 1 (1), p. 1–12.

5. Kabir, M S. et al. (2014). Social capital in rural poor women entrepreneurship: The Case ofBangladesh, Journal of Advanced Research in Law and Economics, (Volume V, Summer), 1(9): 4 – 14,doi: 10.14505/jarle.v5.1(9).01. Available from: http://www.asers.eu/journals/jarle/jarle-issues.

6. Konda I., Stare J., Rodica B. (2015). Social challenges are opportunities or sustainable development: tracing impacts of social entrepreneurship through innovations and value creation. Ekonomsketeme, 53 (2), p.215-233.

7. Madhu V., Raj E., Srinivas V., Srinivas S. (2014). Subsistence Entrepreneurship,Value Creation, and Community Exchange Systems: A Social Capital Explanation. Journal of Macromarketing, Vol. 34 (2), 213–26.

8. Madhu V., Raj E., Srinivas V., Jung K. (2012). Marketing Interactions in Subsistence Marketplaces: A Bottom-Up Approach to Designing Public Policy. Journal of PublicPolicy & Marketing, Vol.31,159–77.

9. Ney, S. et al. (2014). Social entrepreneurs and social change: tracing impacts of social entrepreneurship through ideas, structures and practices.Journal Entrepreneurial Venturing, Vol. 6(1), p. 51-6.

10. Swanson L. A., Zhang D. D. (2010). The Social Entrepreneurship Zone. Journal of Nonprofit& Public Sector Marketing,Vol. 22, p. 71–88.

11. Zhang D., Swanson L. A., (2013). Social Entrepreneurship in NonprofitOrganizations: An Empirical Investigation of the Synergy Between Social and Business Objectives. Journal of Nonprofit& Public Sector Marketing, Vol.25, p.105–125.

GREBLIKAITE, JOLITA - PhD in Management and Administration Sciences, assoc. professor, Chief of organising committee of International Scientific Conference „Rural Development 2017“ Aleksandras Stulginskis University (Kaunas Lithuania)

E-mail: jolita.greblikaite@asu.lt ; jolita19@gmail.com

ANDRIUKAITIENE, REGINA- PhD in Management Science, Associate Professor, Head of the Business and Economics Department *Marijampole college*(Marijampole, Lithuania)

E-mail:regina.andriukaitiene@gmail.com; regina.andriukaitiene@mkolegija.lt

PHILOSOPHY OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP: COMPLEX INFLUENCE OF PHENOMENA

Social entrepreneurship is analysed in different context and different viewpoints. The analysis still is vital and needed to be fulfilled in theoretical conceptual level because of different perceptions exist and scientific discussion in the theme still has unclear areas. In this paper it is just briefly emphasised some social entrepreneurship aspects that are important in developing research on synergy of social entrepreneurship, influence in different regions and environments. Especially fulfilling deeper research in the field the results could be applicable to such countries as Lithuania or Ukraine. The deeper analysis is social entrepreneurship stressing its importance for reducing poverty and social exclusion in the regions and countries could be

important for economic and social development seeking for synergy of business and public sectors. It might be concluded that despite different social economic development and socio economic context of the countries social entrepreneurship implemented through social innovation could be one of the possibilities to improve development of regions excluded economically and innovatively.

Keywords: social entrepreneurship, synergy, regions, social and economic development.

Грябликайте, Йолита – доктор Ph.D в области управления и администрации наук, доцент Университета Александраса Стульгинскиса, руководитель оргкомитета международной научной конференции «Сельского развития 2017» Аляксандрас Стульгинскис университета (Каунас, Литва)

E-mail: jolita.greblikaite@asu.lt; jolita19@gmail.com

АНДРЮКАЙТЕНЕ, РЕГИНА – доктор PhD в области наук управления, Преподаватель Департамента управления, экономики и социологии Вильнюсского университета спорта (Каунас, Литва)

E-mail:regina.andriukaitiene@gmail.com, regina.andriukaitiene@mkolegija.lt

ФИЛОСОФИЯ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА: КОМПЛЕКСНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЯВЛЕНИЯ

Социальное предпринимательство анализируется в разных контекстах и с различных точек зрения. Анализ по-прежнему имеет жизненно важное значение и требуется приспособление в теоретическом концептуальном уровне, потому что существуют различные восприятия и научные дискуссии до сих пор неясных вопросов на эту тему. В данной статье кратко подчеркнуты некоторые аспекты социального предпринимательства, которые играют важную роль в разработке исследований по синергии социального предпринимательства, влияют на развитие различных регионов. Результаты могут быть применимы в таких странах как Литва или Украина, особенно расшыряя иссследования. Более глубокий анализ социального предпринимательства подчеркивает его важность для снижения социального отчуждения в регионах и странах и может иметь важное значение для экономического и социального развития в синергии бизнеса и государственного секторов. Можно сделать вывод, что, несмотря на различия социально-экономического развития и социально-экономического контекста стран, социальное предпринимательство, осуществленное посредством социальных инноваций, может быть одной из возможностей для улучшения развития регионов,отстающих в области экономики и иноваций.

Ключевые слова: социальное предпринимательство, синергия, регионы, социальное и экономическое развитие.

Стаття надійшла до редколегії 27.07.16 р.
Рекомендовано до друку 31.07.16 р.

© Greblikaitė Jolita, Andriukaitiene Regina, 2016

УДК 101.8+165.75+167/168

КУЦЕПАЛ С. В.,
доктор філософських наук, професор, завідувач
кафедри гуманітарних та соціально-економічних
навчальних дисциплін Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету ім.Ярослава Мудрого
(Полтава, Україна) svkutsepal@rambler.ru

СТРУКТУРАЛІСТСЬКО-ПОСТСТРУКТУРАЛІСТСЬКИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

У статті обґрунтовується необхідність використання структуралістсько-постструктуралістської методології при дослідженні феноменів політичної сфери суспільства. Розглянуто генезу структуралістсько-постструктуралістського комплексу ідей, виділені теоретичні та практичні підходи даних напрямків до визначення сутності та специфіки політичної сфери суспільства. Зроблено висновок, що спільною рисою теоретичних концепцій усіх представників структуралістсько-постструктуралістського комплексу ідей є акцент на комунікативному аспекті політико-владних відносин, що структурна та постструктурна методологія надає змогу раціонального осмислення сфери політики, робить можливим і доцільним раціональне осмислення політичних феноменів.

Ключові слова: *структуралізм, постструктуралізм, політика, методологія, мова, політичний дискурс.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

В українському науковому загалі активно розвивається сфера політологічних досліджень, де вже сформувався базовий категоріальний апарат та методологічний інструментарій. Проте існує певний пласт політологічних феноменів (влада, ідеологія, політичний дискурс, політичний міф, політичне маніпулювання тощо), дослідження яких потребують використання структуралістсько-постструктуралістської методології для концептуалізації категорій, визначення закономірностей і тенденцій аналізу динаміки політичних явищ.

Мета статті – осмислити сутність структуралістсько-постструктуралістського комплексу ідей, розкрити його роль та значення як інструменту дослідження політичного дискурсу.

Обговорення проблеми

Терміном «структуралізм» зазвичай позначають комплекс гуманітарних досліджень, спрямованих на вивчення інваріантних відношень у розвитку різноманітних систем; також це міждисциплінарний інтелектуальний рух (50-ті-70-ті роки XX ст.); загальнонауковий засіб дослідження у гуманітаристиці.

Згідно зі структуралізмом, у суспільстві і в політиці існують стійкі соціальні та політичні структури (інститути, норми, групи, спільності, статуси, ролі тощо), які виконують свої постійні функції. Ці структури мають сталий

характер, що дозволяє виділяти їх із політичної реальності і вивчати кожну окремо. Під структурою уявлялась теоретична модель, що функціонує несвідомо і не може бути емпірично сприйнята. Структура детермінує форму будь-якого об'єкта як систему, що складається з відношень між її елементами.

Структуралізм постає дієвою методологією політичного дослідження при аналізі класів та еліт, революційного та реформаторського способу трансформації суспільства та його політичної сфери, визначенні сутності та функцій ідеології, розгляді стабільності та інтеграційних процесів соціуму, забезпечує можливість розкриття сенсу позаінституційних особливостей політично сфери.

Структуралізм у політології використовується для розкриття сутності політичних режимів, а використання засадничих принципів марксизму та психоаналізу робить можливим дослідження соціальних основ політики з класових, національних та етнічних позицій.

Здійснення структуралізмом макроаналізу соціальної та політичної сфер життєдіяльності соціуму мало наслідком тезу про те, що політика – це певна підсистема соціальної системи, покликана визначати стратегічні цілі суспільства та мобілізовувати соціальні ресурси для досягнення зазначених цілей. На підставі цього визначаються основні функції політичної системи – легітимація влади, мобілізація суспільних ресурсів, політична соціалізація та політична комунікація.

Важлива методологічна настанова структуралізму – аналіз будь-яких культурних та соціальних феноменів (у тому числі й політичних) крізь призму мови. Лінгвістична спрямованість зовсім не випадкова, адже діяльність кожного члена соціуму певною мірою зводиться до вироблення дискурсивних практик, які він застосовує, щоб бути зрозумілим у колі своєї діяльності. Стикаючись з Іншим (оточенням, світом), людина інстинктивно відчуває небезпеку непорозуміння і як наслідок – бездіяльності, тому вона докладає безліч зусиль, щоб бути зрозумілою, досягнути порозуміння. Таке залежне становище індивіда робить його багатомовним та багатослівним –через мову, слово він намагається утвердити себе, підкорюючи життя шляхом говоріння.

Представники структуралізму звертаються до поняття мовного знака, маючи на меті віднайдення таких рис мови, які урівнюють її з іншими видами знакових систем, проблема природи мовного знака трансформується в проблему знакового характеру мови. Перевагою такого підходу є те, що мовний знак вже не вважається власне мовним явищем, яке знаходиться у складних відношеннях із психічними та логічними категоріями, а представляє собою умовну матеріальну форму для позначення певного внутрішнього змісту. Наслідком стає зведення всієї культури до системи знаків та їхньої інтерпретації за допомогою лінгвістичних моделей, а також редукування людського буття до серії мовних проявів, тобто до відмови від суб'єкта.

Уся політична сфера суспільства визначається, формується та існує за посередництво мови. У цьому аспекті видається методологічно важливим розмежування мови *(la langue)* та мовлення *(la parole),* яке запровадив Ф. де Соссюр. Традиційно дослідники акцентують увагу на двох термінах la langue та

© Куцепал С.В., 2016

la parole, хоча Соссюр використовував три французькі терміни для розрізнення понять мови, мовлення та мовленнєвої діяльності – la langue (система довільних знаків, сукупність яких створює узус у певний момент у певному суспільстві), la parole (приватний та конкретний акт використання мови промовцем), le landage. Традиційно le landage перекладається як мовна діяльність, а поняття la langue збігається з поняттям мовної діяльності взагалі (le landage), оскільки мова – це найважливіша частина мовної діяльності, яка є багатоманітною та різносистемною, проте не представляє собою єдиного цілого, лише мова надає базу для класифікації явищ мовної дійсності.

Згідно з його концепцією, мова – це система норм (умовних засобів), спільний для всіх мовців набір засобів, а мовлення – форма існування зазначеної системи, конкретні висловлювання носіїв мови. Елементи мови розуміються як одиниці, що володіють не лише своїм значенням (le sense), але й своєю значимістю (le valeur), котра визначається місцем у системі відношень елементів мови. Мовний акт має три складники – фізичний, фізіологічний та психічний, кожен з яких відіграє певну роль при формуванні уявлень про об'єктивну дійсність

Мова являє собою проект тоталітарної структури, пронизаної владою на кожному рівні. Жорстке правило, зрідка винятки, котрі самі є правилом, – це сприяє ув'язненню суб'єктів мови, які рухаються накресленими шляхами. Структурованість (фонетична, морфемна, деривaційна, семантична, синтаксична, стилістична) пронизує собою все. Кожний член суспільства, що розпочинає дискурс, розподілений між певними системами знаків, які рухають ним, починаючи від артикуляції органів мовлення аж до вибору тієї чи іншої фонеми.

Теоретико-світоглядним спадкоємцем структуралізму є пост структуралізм, виникнення якого обумовлене соціально-політичною ситуацією, яка панувала в Західній Європі та США, починаючи з кінця 60-х і охоплюючи 70-ті роки XX століття. Особливо варто виділити масові протести молоді у Франції (1968 р.), внаслідок чого повсякденне життя наповнилося політичним змістом, усі соціальні сфери розглядалися крізь призму політики. Постструктуралізм – це своєрідна реакція на розвиток західного суспільства як цілісної системи неперервних, прогресуючих формацій, розуму. Реальність революційних подій актуалізувала проблему анонімних механізмів влади, яка була скрізь, тому індивідуальний суб'єкт екзистенціального зразка поступається місцем структуралістському суб'єкту (точці перетину мовних практик). Постструктуралізм відразу маніфестував свої філософські позиції, прагнучи довести, що структуралістський сцієнтизм являв собою сучасний варіант так званої «філософії тотожності» (Платон, Геґель), тоді як постструктуралізм орієнтується на «філософію відмінності» (Ніцше, Гайдеґґер), також постструктуралізм прагнув повсякчас викривати владу, фіксувати владні стратегії.

Окрім того, виникнення постструктуралізму як певного комплексу ідей та своєрідної світоглядної теорії було пов'язане з кризою структуралізму та активною критикою феноменологічних та формалістичних концепцій у

західному інтелектуальному загалі. Критика структуралізму здійснювалася у чотирьох напрямках – структурність, знаковість, комунікативність та цілісність суб'єкта. Спочатку постструктуралізм сприймався як суто французький феномен, але до початку 80-х років минулого століття вже отримав статус загальносвітового, з'явилися американська та англійська форми постструктуралізму.

Постструктуралізм декларував необхідність «децентрації» структури, доводячи, що кожна структура має свій зворотний бік (виворіт) – неструктурні сили та елементи. Структури визнаються принципово відкритими та незавершеними, позбавленими сакрального центру, а бінарні опозиції більше не визнаються основою відношень між елементами системи. Вводиться поняття «після-структури» та «до-структури», куди індивід може вислизнути із структури, що не задовольняє або пригнічує його. Це був своєрідний інтелектуальний протест проти принципу влади, втіленої в самій ідеї структурної упорядкованості світу, репресивної влади центру. Найбільш послідовно критика структури репрезентована в «текстовому аналізі» Р.Барта.

Р. Барт трансформує класичний метод структурного аналізу на основі принципового розмежування *денотації* та *конотації***.** Під денотативним значенням слова розуміється не сам предмет (конкретна одиничність), а типові уявлення про нього, клас об'єктів, що володіють зазначеними номінативними властивостями. Конотативним значенням слова вважається будь-яка додаткова відносно денотативної смислова інформація. Денотативні значення завжди подаються в явній формі, експліцитно, а конотативні – імпліцитно, закодовано.

За допомогою текстового аналізу дослідник прагне віднайти та класифікувати не всі смисли тексту (це неможливо тому, що текст відкритий у нескінченність), а лише ті форми та коди, через які відбувається виникнення смислів тексту, тобто простежити шляхи смислоутворення.

Р. Барт уводить поняття «код»**,** яке розуміється в суто структуралістському сенсі – як *зібрання правил чи обмежень, які забезпечують комунікативне функціонування будь-якої знакової системи* (у цьому випадку – мови). Отже, це – культурний, герменевтичний, символічний, семічний та проайретичний (наративний) коди, призначені для пояснення конотацій слів. Згідно з Бартом, реальне явище і термін, який його репрезентує, не можуть бути тотожними, оскільки вони лише «еквіваленти» одне одного, тому політика, політичний дискурс має справу не з самим явищем, а із «знаком», що є наслідком конвенційної кореляції, асоціації об'єкта і слова, яке його позначає, єдності позначуваного та позначуючого. Наслідком такого підходу стає положення про те, що політика насправді має справу не з реально існуючими соціально-політичними явищами, а з образами (знаками) суспільства і політики, їх репрезентаціями у мові, тобто дискурсом.

Постструктуралізм виступає проти колективної (групової) участі в реальних соціальних подіях, поділяючи мотиви анархізму та індивідуалізму, оголошує необхідність пошуку нових трактувань свободи – «маргінальних, розташованих за межами структури», де відсутній тотальний контроль з боку влади, тому приділяє велику увагу так званим «жертвам системи», тим, хто

© Куцепал С.В., 2016

силою обставин потрапляє на маргінес суспільного буття – ув'язнені, безумці, бунтарі, соціально пригнічені або соціально затавровані особистості та групи. Так постструктуралізм чинить опір системі.

Політика тлумачиться постструктуралізмом як особливий культурний спосіб вироблення та розповсюдження знань, як певний дискурс, тобто порядок організації і системи мови і відповідних дій. Мова – це інструмент соціальної комунікації, яким вдало маніпулює пануюча ідеологія для виправдання опозиції «панування-підкорення». Та форма дискурсу, яка домінує у певній культурі, безпосередньо пов'язана з діючою владою, поширюється завдяки та в інтересах влади, є основою влади. Дискурси містять у собі знання, яке іманентно володіє владою, тому мають існувати певні правила, імперативи, що знаходяться у висловлюваннях і визначають, хто і як може ці висловлювання створювати. Той, хто має владу над висловлюваннями, може визначити інші суб'єкти та об'єкти у своїх власних поняттях, тому світ складається із множини владних відносин, здатних породжувати конфлікти, світ – множина різноманітних конфліктів з приводу влади.

Постструктуралізм не прагне до повного відкидання сталих ідей, а намагається знайти прийнятну основу для можливості альтернативного проблемно-концептуального пошуку, відкриває можливі перспективи у вивченні сучасних суспільно-політичних диспозитивів. Пояснення буття людини і соціуму за допомогою метафори тексту дозволяє сприймати політичне у контексті інших сфер людського буття, більш повно розкривати його специфіку.

Цінність постструктуралістської методології для політологічної сфери визначається тим, що влада тлумачиться постструктуралізмом як система сутнісних відносин, як феномен, що відчуває безпосередній вплив не лише з боку політико-правової сфери, а й реагує на сфери виробництва, власності, моралі, культури тощо, також тим, що вперше в інтелектуальних пошуках Заходу виокремлюється та досліджується проблематика політичного дискурсу, розкриваються можливості вербальних і невербальних засобів політичної комунікації у формуванні політичної реальності. Політика тлумачиться як особлива сфера дискурсивності, завдяки якій соціум виробляє і змінює правила своєї організації та самоорганізації; як семіологічна (знакова система), тому інформація про об'єктивну дійсність подається за допомогою знаків (Знаки виконують функцію опису реальних об'єктів-явищ, тому політика має справу з феноменами, а не з самими явищами), які мають вирішальне значення на відміну від реально існуючих, доступних безпосередньому спостереженню та експериментальному доведенню явищ.

Висновки

У сучасному світі влада безпосередньо пов'язана з соціальними феноменами, вона прагне віднайти засоби адаптації до складної соціально-економічної динаміки, врахувати нові ціннісні орієнтації та інтереси різноманітних соціальних груп, віднайти найбільш ефективні способи взаємодії політичних інститутів та громадянського суспільства, завдяки чому забезпечити власну легітимність. Усе це актуалізує необхідність модернізації теоретичного обґрунтування природи влади загалом та політичної зокрема, що й здійснюють

представники структуралізму та постструктуралізму, які обґрунтували нові підходи до сфери політико-владних відносин (політична семіологія Р. Барта, паноптична концепція влади М.Фуко, революційний лінгвопсихоаналіз Ю.Крістєвої), спільною рисою усіх цих концепцій є акцент на комунікативному аспекті політико-владних відносин, оскільки уряди, світогляди, технології, історії, наукові теорії, соціальні звичаї і релігії – це все мовні утворення (Дж.Вейс).

Отже, ми бачимо, що влада, її генеалогія, сутність та прояви – це одна з вічних тем політологічного дискурсу, оскільки саме існування людства базується на підкоренні одного індивідуума іншому, і які б форми не приймало це підкорення, мета завжди одна й та ж сама – «наглядати і карати». З самого початку історії людства влада відіграє подвійну роль, оскільки для керуючих перетворюється на засіб ствердження чи збагачення, а для підлеглих (керованих) існує і як механізм їхнього захисту та управління суспільством, і як стороння людині, жорстока відносно неї сила.

Зазначена подвійність влади культивує у останньої протилежні здібності: 1) мімікрування відповідно до потреб та бажань критичної більшості населення; 2) спроможність миттєво перетворитися на тоталітаризм.

Структурна та постструктурна методологія надала змогу раціонального осмислення сфери політики, зробила можливим і доцільним раціональне осмислення політичних феноменів.

КУЦЕПАЛ С. В. *– доктор философских наук, профессор, заведующая кафедрой гуманитарных и социально-экономических учебных дисциплин Полтавского юридического института Национального юридического университета им.Ярослава Мудрого.*

(Полтава, Украина) svkutsepal@rambler.ru

СТРУКТУРАЛИСТСКО-ПОСТСТРУКТУРАЛИСТСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ ИССЛЕДОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

В статье обосновывается необходимость использования структуралистско-постструктуралистской методологии при исследовании феноменов политической сферы социума. Рассматривается генезис становления структуралистстко-постструктуралистского комплекса идей, выделены теоретические и практические подходы этих направлений относительно определения сущности и специфики политической сферы общества. Доказано, что общей чертой теоретических концепций всех представите лей структуралистско-постструктуралистского комплекса идей является акцентирование внимания на коммуникативном аспекте політико-властных отношений, что структурная и постструктурная методология делает возможным рациональное осмысление сферы политики, обосновывает рациональное осмысление политических феноменов.

Ключевые слова: *структурализм, постструктурализм, политика, методология, язык, политический дискурс.*

KUTSEPAL, SVETLANA *– Doctor of Philosophy, professor, head of humanitarian and socio-economic disciplines Poltava Law Institute of Yaroslav Mudry National Law Universiny*

(Poltava, Ukraine) svkutsepal@rambler.ru

© Куцепал С.В., 2016

STRUCTURAL-POSTSTRUCTUAL TOOLCHAIN OF POLITICAL DISCOURSE INVESTIGATIONS

The essentiality of Structural-Poststructural methodology usage in phenomenon of society political sphere research are substantiated in the article. The genesis of Structural-Poststructural complex of ideas are viewed, theoretical and practical approaches of these channelizations in definition of society political sphere essence and specificity are distinguished.

The author concluded that common peculiarity of all representatives of Structural-Poststructural complex of ideas is accent on communicative aspect of political affairs, Structural and Poststructural methodology helps to comprehend the sphere of politics efficiently, makes rational perception of political phenomena possible and advisable.

Key words: *Structuralism, Poststructuralism, politics, methodology, language, political discourse.*

STRUCTURAL-POSTSTRUCTUAL TOOLCHAIN OF POLITICAL DISCOURSE INVESTIGATIONS

Power, its genealogy, core and manifestations are one of the main topics of political discourse, because the existence of human society is based on subjugation of one individual by another one. In modern world power and authorities are directly connected with social phenomena, they want to find different means of adaptation to complicated social-economic dynamics, pay their attention to new value orientations and interests of different social groups and communities, search the most efficient ways of political institutions and civil society interaction to make sure their own legitimacy. It actualizes necessity of modernization of theoretical reasoning of power essence in general and political power in particular, which the representatives of Structuralism and Poststructuralism, who justified some new approaches to the sphere of political power affairs (R. Bart's political semeiology, M. Phuko's panoptical conception of power, Y. Kristieva's revolutionary lingvopsychoanalysis) accomplish, the main common peculiarity of such conceptions is accent on communicative aspect of political affairs. Politics is interpreted by Poststructuralism as a particular cultural way of producing and spreading knowledge, as some special discourse, in other words, some special order of organization language system and corresponding actions. Language is a tool of social communication, which is successfully used by dominant ideology to acquit the opposition "domination – subjugation". The main value of Poststructural methodology for politological sphere are determined by the fact that power are interpreted as a system of essential affairs, as a phenomenon which is directly influenced not only by political and power sphere but reacts on the industry, property, morality, cultural spheres and so on. It is worth to say it is the first time when in intellectual studies of West the problems of political discourse are distinguished and investigated, potentialities of verbal and nonverbal means of political communication in generation of political reality are exposed. Politics are interpreted as the specific sphere of discursiveness, due to which human society products and changes rules of its organization and selforganization; as semeiological (sign system), that is why all information about objective reality is delivered by the signs, which have decisive importance as distinct from really existents, which are available to direct observation and experimental proving of phenomena. Structural and Poststructural methodology gave an opportunity of efficient comprehending of political and power sphere, makes rational perception of political phenomena possible and advisable.

Стаття надійшла до редколегії 30.07.16 р.
Рекомендовано до друку 03.08.16 р.

УДК 172.4

БАЗАЛУК О. А.,
доктор философских наук, профессор,
Заслуженный работник образования Украины,
профессор кафедры философии
Переяслав-Хмельницкого государственного педагогического
университета имени Григория Сковороды
(Переяслав-Хмельницкий) E-mail: bazaluk@ukr.net

ФИЛОСОФИЯ ВОЙНЫ И МИРА

12 декабря 2009 года, в Москве сэр Майкл Барбер, который стоял у истоков реформирования системы образования Великобритании (1997–2007 годы), в общих чертах раскрывая связь между образованием и войной сказал следующее: «На сегодняшний день ваш диплом – это признание ваших возможностей. Завтра, после праздника, который вы действительно заработали, возможно, вместе со мной, вы можете задать себе вопрос: «Как моя жизнь поможет устранить причины войны?» Если бы этот вопрос услышали в наших системах образования и заставили действовать постоянно растущее число людей во всем мире, то ваши дети и внуки, и мой внук Джекоб, имели бы все надежды на светлое будущее. Вопрос: «Как моя жизнь поможет устранить причины войны?» приобретает особую актуальность в мире, который Жан Бодрийяр назвал «эпохой террористической и военной пандемии». В статье, используя результаты эмпирических и теоретических исследований в области геофилософии, а также: нейронаук, психологии, социальной философии и военной истории, автор осмысливает философию войны и мира. Автор приходит к выводу, что состояние мира для эволюционирующего псипространства включает в себя философию войны; что переход от мира к войне зависит, главным образом, от эффективности образовательных технологий.

Ключевые слова: война и мир, философия войны, образовательные технологии, нейронауки.

12 декабря 2009 года, в Москве сэр Майкл Барбер, который стоял у истоков реформирования системы образования Великобритании (1997–2007 годы), в общих чертах раскрывая связь между образованием и войной сказал следующее: «На сегодняшний день ваш диплом – это признание ваших возможностей. Завтра, после праздника, который вы действительно заработали, возможно, вместе со мной, вы можете задать себе вопрос: «Как моя жизнь поможет устранить причины войны?» Если бы этот вопрос услышали в наших системах образования и заставили действовать постоянно растущее число людей во всем мире, то ваши дети и внуки, и мой внук Джекоб, имели бы все надежды на светлое будущее» [13].

Вопрос: «Как моя жизнь поможет устранить причины войны?» приобретает особую актуальность в мире, который Жан Бодрийяр назвал «эпохой террористической и военной пандемии» [6, с. 7]. В поисках ответа на него очень важно не уподобиться непомерному пристрастию «кабинетных людей» к авторитарным методам, на которое обратили внимание Бенджамин Констант, Бертран де Жувенель и др. [9].

© Базалук О.О., 2016

Философское осмысление войны и мира – это один из вариантов ответа на вопрос: «Как моя жизнь поможет устранить причины войны?»

Линия Платона в осмыслении войны и мира

В своих ранних работах мы говорили о разнице между двумя основными традициями в истории культуры: линиях Платона и Демокрита. Это не общепринятое, а условное деление [3-5]. Его предложил и аргументировал советский ученый Александр Любищев во второй половине XX столетия [11]. Автор считает, что из этого деления берут начало две основные традиции в познании мира, которые четко просматриваются в истории философии и науки. Так, исследователи, которые придерживаются линии Платона (первой традиции) строят свои мыслительные конструкции (идеи, гипотезы, концепции, теории и т.п.) в неразрывной связи с фундаментальными принципами бытия, обращаясь к истокам формирования и развития Вселенной, жизни и человека. С учетом сложности и нераскрытости основания, в этой традиции познания мира преобладают общие сущности, категории, структуры, закономерности. Для платоновской традиции познания важен масштаб и глубина высказанной идеи, ценность которой тем выше, чем полнее она высвечивает поток бытия в его целостности и протяженности.

Вторая традиция познания акцентирована на рассмотрении конкретных проявлений реальности, информацию о которых можно собрать, обновить, систематизировать, подвергнуть анализу и синтезу. Для этой традиции познания важен сиюминутный эффект, практическая польза, возможность использования результатов исследования в повседневной жизни.

Александр Любищев считает, что вторая традиция познания мира (которая берет начало от исследований Демокрита), тупиковая, потому что основа любой мыслительной конструкции, которая нацелена на прагматизм, эффективность и полезность, выстраивается из фрагментов проявлений бытия, на вторичных суждениях, вырванных из контекста более глубокой мысли и поэтому утративших свою ценность. Поэтому как любой узор, собранный из камней мозаики, эта конструкция временна и относительна, потому что каждый желающий может собрать эти фрагменты по-своему усмотрению и увидеть в собранном узоре свою «новизну». Из осколков разбитой чашки с чаем невозможно восстановить исходную композицию бытия, хотя бы по причине того, что разлитый по полу чай «не собирается»…

Онтология войны и мира

Онтологию войны и мира мы выстроили на основе научно-философской теоретической модели «Эволюционирующая материя», которая претендует на раскрытие основ бытия [2]. В этой модели раскрыты особенности непрерывного и нелинейного усложнения материи от состояния космического вакуума к генам и от генов к нейронным ансамблям. Из взятой нами за основу модели эволюции следует ряд важнейших онтологических выводов:

1. Воспринимаемая человеком Вселенная, биологическая жизнь и цивилизация – это внешние проявления тех фундаментальных процессов, которые происходят на уровне элементарных частиц, генов и нейронов;

2. Вселенная, биологическая жизнь и социальные системы усложняются под влиянием универсальных факторов и причин эволюции. Поэтому несмотря на воспринимаемую разницу в структуре и функциях, Вселенная, биологическая жизнь и цивилизация подчиняются общим фундаментальным принципам бытия, что делает их элементами одной системы;

3. Онтология бытия человека – это непрерывное и нелинейное усложнение психики и их множеств – псипространства. Еще раз уточним терминологию. Под психикой автор понимает не просто головной мозг, как главный орган центральной нервной системы подавляющего большинства хордовых, а главным образом, усложнение нейронных ансамблей подсознания и сознания, которые, по мнению автора, формируются и развиваются только в головном мозге человека, и которые принципиально отличают мозг человека (анатомически, морфологически, функционально) от головного мозга остальных позвоночных [2]. Психика и псипространство реализуют свои внутренние творческие потенциалы в материальных и виртуальных продуктах, используя возможности логосферы и техносферы. Псипространство (как совокупность энного количества психик) и разнообразие его проявлений на географической или виртуальной территории образует локус цивилизации.

Таким образом, в понимании автора, человек и человеческое общество – это непрерывное и нелинейное усложнение структуры и функций отдельной психики и их множеств (псипространства), а также способов проявлений их внутренних творческих потенциалов в материальном и виртуальном мире. Именно поэтому линия Платона в осмыслении проблемы войны и мира – это не обращенность к нейронаукам и психологии, не «психологизация» проблемы (с негативным подтекстом, который вкладывают в понятие «психологизация» большинство философов, политологов, социологов, историков и др.), а её изучение в онтологической первородности – в пространстве непрерывно и нелинейно усложняющихся нейронных ансамблей подсознания и сознания, которое к тому же вложено в пространства биосферы Земли и Вселенной. Именно по этой причине усложнение структуры и функций психики и псипространства, а также особенности их проявлений, напрямую зависят от активности биосферы и космоса.

Корреляция философских идей с исследованиями в нейрофилософии

Рассмотрим четыре, наиболее важные и принципиальные для нашего исследования корреляции идей в гуманитарных науках и нейрофилософии:

1. «О единой природе добра и зла» у Платона и в нейрофилософии;

2. «Война как необходимость мира» у Цицерона (Cicero) и Гегеля с пятым постулатом теории войны и мира;

3. «Равновесия (баланса) сил» и «регуляторного компромисса»;

4. «Роль личности правителя в судьбе государства» с пятым следствием теории войны и мира.

Рассмотрим первую корреляцию: идеи «О единой природе добра и зла» у Платона и в нейрофилософии. Около 360 года до нашей эры, в трактате «Тимей» Платон сформулировал идею о единой природе добра и зла. За неполные две с половиной тысячи лет эта идея перешла в устойчивую систему взглядов

© Базалук О.О., 2016

(мировоззрение), которая позволяет современным поколениям смотреть на человечество, Землю и космос как на части единого целого и выстраивать социальные системы по законам права.

В нейрофилософии идея Платона обретает теоретическое обоснование. Рассматривая природу агрессии псипространства, мы обнаруживаем, что нормативно-оценочные категории добра и зла – это ни что иное, как проявления активного начала, которое в масштабах псипространства Земли имеет общую (единую) природу происхождения. Различия между добром и злом, как проявлениями психики и псипространства, начинают происходить по мере становления структуры мозга в онтогенезе. В подавляющем большинстве, которое обеспечивает направленность и последовательность усложнения псипространства, формирование и развитие структур мозга осуществляется без отклонений. Это приводит к преемственности реализации внутренних творческих потенциалов и оцениванием их категорией добра. В других случаях, в ходе формирования и развития структур мозга, происходят отклонения, часть из которых формирует неконтролируемую, чрезмерную эмоциональную восприимчивость мозга на стимулы-раздражители. Неуравновешенное, непоследовательное и чрезмерно-эмоциональное проявление психик, часто оценивают категорией зла.

Таким образом, в нейрофилософии идея Платона рассматривается как теоретическая модель, которая связывает «добро» и «зло» с изменениями в структуре и функциях нейронных ансамблей подсознания и сознания. Причем большая часть изменений, которая происходит в непрерывно и нелинейно усложняющемся мозге, повышает качество проявлений псипространства в локусе цивилизации, т.е. потенциально служит «добру». Лишь незначительная часть (например, по данным Динеша Бугра (Dinesh Bhugra) до 10 % [15]) способствует проявлению «зла».

В настоящее время нейробиологи значительно продвинулись в понимании природы «зла» [3]:

1. Установлены патологии в структурах мозга, которые способствуют проявлениям агрессии;

2. Выявлены особенности деструктивного влияния внешней среды на формирование стереотипов агрессивности и агрессивных установок;

3. Создаются методики, которые позволяют прогнозировать в псипространстве проявления «добра» и «зла»;

4. Разрабатываются методы и способы ограничения проявлений «зла» (Например, исследования Динеша Бугра (Dinesh Bhugra) [15] и др.).

Рассмотрим корреляцию идеи «Война как необходимость мира», которую в 44 году до нашей эры впервые сформулировал Марк Туллий Цицерон (Marcus Tullius Cicero) с постулатом нейрофилософии: «природа псипространства непрерывно и нелинейно склоняет его к созданию максимально комфортных условий для полноценной реализации внутренних творческих потенциалов» [3].

В ходе работы над статьей, автор долго не мог определить, какое слово в названии поставить первым: «Философия войны и мира» или «Философия мира и войны»? По мере ознакомления с литературой по этому вопросу и осмысления

проблемы, автор пришел к пониманию, что за этим вопросом скрывается целая проблема, по значимости мало уступающая проблеме войны и мира. Эту проблему можно формулировать следующим образом: каково место философии войны в философии мира?

В современной научной литературе нет дискуссии о приоритете: философия войны в философии мира или философия мира в философии войны. Подавляющее большинство исследователей в этом вопросе не подвергают сомнения установку, впервые сформулированную Плотином примерно 1800 лет назад: «зло – это не постигнутое добро» [17]. По этой причине, в современном миропонимании: «мир» – это непрерывно и нелинейно усложняющаяся Вселенная, а «зло» – это процессы, нарушающие гармонию Вселенной и не постигнутые разумом человека. Профессиональные исследователи проблемы войны и мира априори признают, что постановка вопроса «Философия мира в философии войны» алогична по существу, потому что не имеет под собой ни эмпирических, ни теоретических оснований. Их волнует другой вопрос: «Какова значимость философии войны в философии мира?». Поэтому и книга называется «Теория войны и мира», что равносильно определению роли войны в философии мира. Что есть война для мира и насколько она значима для разумной материи Земли, которую в масштабах Вселенной представляет человеческое общество?

Марк Туллий Цицерон, Георг Вильгельм Гегель, Фридрих фон Шеллинг и многие другие, в свое время утверждали, что «Война имеет высшее значение» [7, с. 361], или, что «Там, где нет борьбы, нет и жизни» [12, с. 85]. Как показали исследования в нейронауках, и в этом вопросе классики оказались правы. Все их обобщения, умозаключения и гениальные прозрения подтверждаются нейроэволюцией.

Из пятого постулата нейрофилософии следует, что каждое новое поколение псипространства стремится к созданию максимально комфортных условий для реализации своих внутренних творческих потенциалов. Новые поколения сталкивается с одной и той же проблемой, которую в литературе называют «проблемой отцов и детей»: сложностью реализации внутренних творческих потенциалов в уже устоявшихся социальных условиях, созданных предыдущими поколениями псипространства. Эта сложность, а часто даже – невозможность самореализации новых поколений псипространства в устоявшемся материально-виртуальном пространстве, пробуждает агрессию, «желание изменить мир», приводит к насилию, гражданским войнам, революциям.

Природа везде стремиться выстраивать отношения на конкурентной основе и на необходимости поиска регуляторного компромисса. Теория Гастона Бутуа, Джека Голдстоуна, Гэри Фуллера, Гуннара Хейнсона и др. раскрывает причину увеличения вероятности войны в обществах с большим количеством молодых мужчин, не занятых постоянной мирной работой. Каждое новое поколение пытается «отвоевать» пространство для самореализации в пространстве занятом старшими поколениями, а старшие поколения стараются отстоять уже занятые ими пространства. В этом противостоянии поколений, основу которого формируют биохимические и нейробиологические процессы,

© Базалук О.О., 2016

зарождается стремление псипространств к поиску различных форм мирного сосуществования и взаимовыгодного объединения. Стремление к миру часто приводит к насилию, конфликтам и войнам. Достижение мира рассматривается как цель, а война – как средство достижения цели.

Идея «Война, как необходимость мира» часто соответствует призыву «старый» мир исторических идей заменить «новым», более современным и актуальным. Плохо это или хорошо? Ответ на это вопрос мы находим в теории войны и мира. «Плохо» когда «новый» мир разрушает «старый», и также плохо, когда «старый» мир ограничивает становление «нового» мира. «Хорошо» для обоих миров и для псипространства Земли заключается только в поиске регуляторного компромисса, который устанавливается между «старым» и «новым» миром исторических идей. Вариативность критериев регуляторного компромисса – это основа непрерывного и нелинейного усложнения псипространства; это онтология развития человека и общества. Отсюда, философия войны в философии мира – это такая же необходимость для развития человека и общества как пища, сон, рождение и смерть. Остается только выбрать для философии войны правильное место и роль в философии мира, чтобы потенциал заключенный в словосочетании: «стремление к миру», шел не во вред миру, а во благо.

Рассмотрим корреляцию идеи «равновесия (баланса) сил», которую впервые сформулировал Никколо Макиавелли (Niccolò Machiavelli) в трактате «Государь» (опубликован в 1532 году), с идеей «регуляторного компромисса» [2-3]. Идея «регуляторного компромисса» является базовой в теории войны и мира. Она сформулирована автором в книге «Теория эволюции: от космического вакуума к нейронным ансамблям и в будущее» следующим образом: «Благодаря действию противоположных причин эволюции: внутренней (активного начала) и внешней (естественного отбора), непрерывное и нелинейное блочное усложнение структуры, типов взаимодействий и сред существования любого состояния материи имеет свои ограничения, очерченные регуляторным компромиссом» [2, с. 69]. И дальше: «Регуляторный компромисс, как следствие взаимодействия внутренней и внешней причины эволюции, не постоянен. Как и все факторы и причины эволюции он вариативен – склонен к усложнению. В нём просматривается механизм положительной обратной связи: усложнение системы ведет к конфликту, снятие которого возможно только путем дальнейшего усложнения» [2, с. 70].

Перед нами типичный пример соотношения двух традиций в научном познании мира: линии Демокрита и Платона. Идея «равновесия (баланса) сил», которая в качестве теории используется в современной политологии – это частный случай универсального процесса под названием «регуляторный компромисс», который наблюдается и используется в космологии, биологии и нейронауках. Только в отличие от идеи «равновесия (баланса) сил» идея «регуляторного компромисса» включает в себя гораздо больше фундаментальных аспектов и следствий. Если рассматривать её в применении к особенностям формирования, развития и проявления псипространства, то она состоит из двух основных блоков: внутренних и внешних факторов и причин.

Идея «регуляторного компромисса» включает в себя особенности формирования структуры и функций нейронных ансамблей сознания и подсознания в масштабах Земли и космоса, а также физико-химические факторы биосферы Земли и Вселенной, которые оказывают прямое влияние на особенности формирования и проявления псипространства в условиях отдельных локусов цивилизации и Земли в целом.

Идея регуляторного компромисса заключается в том, что все процессы и явления, которые наблюдаются с момента рождения Вселенной до настоящего времени, подчиняются вариативному балансу внутренних и внешних сил воздействия. Для любого псипространства война и мир являются способами реализации внутренних творческих потенциалов в усложняющемся материальном мире. Для каждого нового поколения психик вхождение в логосферу и техносферу (в виртуальный и материальный мир существования псипространства на любом материальном объекте) равносильно войне и миру за новые пространства самореализации. И вот здесь, на грани старого и нового, «отцов и детей», войны и мира и т.п., как раз и проявляет себя регуляторный компромисс, который давая продвижение новому, все же сохраняет определенные структуры и функции «старого». На регуляторном компромиссе построен весь мир: «новое» не отвергает «старое». Регуляторный компромисс, регулирующий отношения между двумя универсальными причинами эволюции – это фундаментальный принцип бытия, позволяющей Вселенной, биологической жизни и цивилизации иметь свою историю. В любом ином случае или «новое» (активное начало, как внутренняя причина эволюции) всегда разрушало старое, либо же «старое» (естественный отбор, как внешняя причина эволюции) всегда уничтожал «новое».

Рассмотрим четвертую корреляцию: идеи «Роль личности правителя в судьбе государства» с пятым следствием теории войны и мира [3]. Идея о значимости роли правителя в судьбе нации (государства) впервые высказана и аргументирована Никколо Макиавелли в начале XVI столетия. В XX столетии, в исследованиях Пьера Ренувена и Жан-Батиста Дюрозель она сформулирована в качестве теории. В XXI столетии на основе этой идеи Брюс Буэно де Мескита, Алистер Смит, Рэндолф Сиверсон и Джеймс Морроу создали теорию селекторат, в которой рассмотрели особенности развития взаимоотношений между лидерами и народом [16]. В книге «Коррупция в Украине: Ментальность правителей и судьба народа. Геофилософия Украины», автор доказал эту идею на примере развития Украины и украинцев, чье развитие оказалось зависимым от похожей коррупционной ментальности пяти президентов Украины в период 1990-2016 годах [14].

Онтология и этой идеи основывается на непрерывном и нелинейном усложнении нейронных ансамблей сознания и подсознания. Осмысливая результаты исследований методами нейрофилософии, отметим несколько важных моментов:

1. Характеристики психики-лидера в большей степени формируются на уровне нейробиологии мозга; социальная среда их или подавляет, или способствует их раскрытию.

© Базалук О.О., 2016

2. Нейробиологи исключают строгие критерии в определении психик-лидеров и соглашаются, что в этом вопросе сильное влияние оказывает социальная среда. В одних условиях социальной среды (например, в условиях войны, диктатуры и т.п.) важны одни характеристики структуры и функций мозга, которые позволяют психике проявиться как лидеру, в других (например, в демократическом обществе) – совершенно иные;

3. Важным фактором психики-лидера является активная жизненная позиция и стрессоустойчивость. В основе этих качеств заложены особенности биохимии мозга и действие генетических программ.

Война и мир – это прерогатива образовательных технологий

В отличие от Карла фон Клаузевица [10], Хаймо Хофмайстера [12] и многих других исследователей, автор не считает, что война и мир – это прерогатива политики. Онтология войны и мира раскрывает эту проблему в совершенно иной плоскости – формирования, развития и проявления психространства. В этой плоскости эффективны только образовательные технологии воздействия. В своем следующем научном исследовании: «Планетарно-космическая личность, как образ человека будущего: кого и как воспитывать в подрастающих поколениях», автор планирует раскрыть связь между моделями психики и психространства, которые разрабатываются в нейрофилософии, и возможностями образовательных технологий, от эффективности воздействия которых зависят особенности формирования, развития и проявления психики и психространства в материальном и виртуальном мире.

Здесь озвучим только основные тезисы предстоящего исследования, которые связаны с теорией войны и мира:

1. Каждое новое поколение психик структурно и функционально отличается от предшествующих поколений. Эти изменения незначительны и не массовые. Они наблюдаются не более, чем у 20 % от общей численности поколения. Все они связаны с увеличением эффективности работы психики с внешней информационной средой: с особенностями усвоения информации и реализации внутренних творческих потенциалов в материальном и виртуальном мире.

2. Непрерывное и нелинейное усложнение структуры и функций головного мозга каждого нового поколения подчеркивает очевидную тенденцию в развитии психространства Земли: на фоне деградации и замещения искусственными имплантатами биологических структур и функций организма интенсивно развиваются структуры и функции нейронного ансамбля сознания. Причем возможности последнего связаны не только с усложнением структур и функций мозга, но и искусственных продуктов, которые в качестве вспомогательных средств – средств труда, расширяют полноту самореализации психики и психространств в материальном и виртуальном мире.

3. С каждым поколением, расширяющиеся возможности мозга проявляются в усложнении средств труда (техносферы), которые повышают эффективность и полноту самореализации внутренних творческих потенциалов психики и психространства. Эта тенденция приводит к поиску новых

пространств для самореализации. Большинство материальных и виртуальных пространств Земли уже занято. Это усиливает конкуренцию в масштабах Земли и выводит поиск пространств для самореализации на околоземное пространство и в Солнечную систему. Выход псипространства в космос – это закономерный процесс, так как модель «Эволюционирующая материя» рассматривает будущее псипространства Земли как космическое путешествие на искусственном материальном объекте. Эта перспектива обосновывается еще одной тенденцией, которая установлена в эволюционных теориях: с каждым новым поколением, по мере усложнения псипространства Земли, в связи с непрерывным и нелинейным усложнением Вселенной и Солнечной системы в частности, физико-химические условия на Земле изменяются. Земля становится все менее пригодной для биологической жизни.

4. Непрерывное и нелинейное усложнение псипространства Земли – это не только глобализация и масштабные изменения ценностной ориентации, о чем свидетельствуют результаты исследований всемирного научно-исследовательского проекта World Values Survey [18]. Это реструктуризация самого псипространства и ориентация его на масштабы космоса. Во внешних проявлениях это сказывается на усилении роли международных организаций в стратегии развития цивилизации Земли, а также в освоении космоса силами союзов и коалиций.

5. Как следует из теории войны и мира, стремление к миру довольно часто предполагает агрессию в форме насилия, конфликта или войны. Философия войны – это составная часть философии мира. Идея «вечного мира», предложенная в 1713 году французским аббатом де Сен-Пьером, никак не связана с идеей разоружения. Если она и возможна, то только с учётом вариативности критериев регуляторного компромисса между постоянно готовыми к войне международными союзами.

6. Современность актуализирует новую проблему в философии войны и мира, которая требует глубокого осмысления и всесторонней оценки. Понимание этой проблемы напрямую связано с эффективностью образовательных технологий, потому что только образование закладывает в подрастающие поколения псипространства необходимый масштаб мировосприятия. Если опираться на современные эволюционные теории (в том числе и на модель «Эволюционирующая материя»), то цивилизация Земли – это одна из множеств цивилизаций в космосе, которая к тому же находится на начальных этапах своего развития (Эта тема раскрыта и аргументирована в последней книге автора по проблеме эволюции Вселенной: «Теория эволюции: от космического вакуума к нейронным ансамблям и в будущее» [2]). Опираясь на положения предложенной нами теории войны и мира, мы понимаем, что философия войны в философии мира это не только войны в масштабах цивилизации, но и предстоящие космические войны. С этой точки зрения, философия войны в философии мира – это необходимость создания военных союзов, способных разрабатывать мощное и эффективное космическое оружие, которое будет влиять не только и не столько на бесконечную локализацию пространства Земли, сколько на наступательные и оборонительные возможности

© Базалук О.О., 2016

психпространства Земли. Обществу уже сейчас необходимо думать о том: а) Как защитить себя от космической экспансии со стороны внеземных цивилизаций; б) Как самим организовать космическую экспансию, в случае невозможности жизни на Земле.

7. От эффективности образовательных технологий зависит еще один важный аспект теории войны и мира: преодоление узких рамок национальных интересов во имя развития планетарного и космического потенциала психпространства Земли. В следующей главе мы докажем, что приоритет национальных интересов над общей безопасностью привел к Первой и Второй мировой войне. Национальные интересы – это важный фактор мировой политики. Но еще более важным фактором является безопасность психпространства Земли от внутренних (межнациональных и региональных войн) и внешних (со стороны космоса) потрясений. Рассматривая процесс глобализации методами нейрофилософии, мы открываем для себя его онтологию: психпространство Земли усложняет свою структуру до единой, целостной организации. Образуется интегрированная, непрерывно и нелинейно усложняющаяся планетарная структура, объединяющая в себе уже освоенные потенциалы Земли и ориентирующаяся на освоение новых потенциалов и пространств Вселенной.

8. Постоянная угроза войны и сама философия войны в философии мира, актуализирует «Основной закон природы», сформулированный в середине XVII столетия Томасом Гоббсом – следует искать мира (est quaerendam esse pacem) [8]! Этот закон вновь выводит на первый план образовательные технологии. Их основная цель – учить подрастающие поколения миру: учить договариваться, искать компромиссы, воспитывать уважение к людям, терпимость, милосердие и т.п. Нужно избавлять психики и психпространства от трех основных, по мнению Реймона Арона болезней «воинственности»: племенного эгоизма, коллективной агрессивности и мании милитаристской или героической морали [1, с. 336]. По большому счету система образования должна научить подрастающие поколения вопросу, который сформулировал сэр Майкл Барбер: «Как моя жизнь поможет устранить причины войны?» [13].

9. Сама по себе социальная среда не смягчает индивидуальную и коллективную агрессию, а обостряет её. На этот факт указал Реймон Арон [Арон, 2000]. По этой причине в масштабах цивилизации должны быть созданы международные организации, которые бы выявляли воинственность того или иного локуса цивилизации и имели правовые и силовые полномочия влиять на него. Куинси Райт предлагает четыре критерия измерения «воинственности» локуса цивилизации [1, с. 313]:

– Привычка к жестокости, которая наглядно проявляется в религиозных ритуалах, спектаклях, спорте и т.п.;

– Агрессивность, которая проявляется в частоте инвазий, имперских войн или войн между государствами;

– Строгость, или влияние военной морали, которая выражается в проявлениях воинской дисциплины в организации общества;

– Тенденция к деспотизму или централизации – присутствие или

отсутствие конституционных ограничений применения власти.

Таким образом онтология войны и мира выводит проблему войны и мира из узкого мира политики и международных отношений в мир формирования, развития и проявления псипространств, которые локализуются в географическом и виртуальном пространстве Земли и космоса. Теории международных отношений в проявлениях псипространства Земли не более чем частный случай, который раскрывает лишь эпизод в его внешних проявлениях.

Философское осмысление теории войны и мира приводит к пониманию необходимости обучения подрастающих поколений следующим компетенциям:

– Умению актуализировать идею.

– Умению выбирать из множества предлагаемых идей необходимую для псипространства.

– Умению концентрироваться на идее и на её воплощении.

– Умению защищать идею и продвигать её в массовое сознание.

Формирование, актуализация и защита идей, а также созданной вокруг них истории – это отдельная глава философии войны и мира. Непонимание этой проблемы приводит к грубейшим ошибкам в стратегии и тактики государств и союзов, к смене правительств, террору, войнам. Частный аспект этой проблемы – это миграционная политика, ошибки в которой, например, уже сказались на европейской стратегии безопасности. Псипространства, отторгающие мир исторических идей на территории которого они расположились – это потенциальный конфликт, решение которого возможно только через образовательные технологии или новую миграцию. Ошибочно и потенциально опасно размещать в месте локализации псипространства объединенного вокруг одного мира исторических идей, псипространства, которые объединяются вокруг другого мира исторических идей.

Список использованных источников

1. Арон, Реймон. Мир і війна між націями. Пер. з фр. Віктор Шовкун, Зоя Борисюк та Григорій Філіпчук. Київ: «Юніверс», 2000.

2. Базалук, Олег. Теория эволюции: От космического вакуума до нейронных ансамблей и в будущее. Киев: МФКО, 2014.

3. Базалук О. А. Теория войны и мира // Философская мысль. — 2016. - № 6. - С.28-52.

4. Базалук, Олег. Философия космоса: место человека в масштабах Земли и космоса. Глава первая. Philosophy and Cosmology 2016 (Vol. 16) - Kyiv: ISPC, 2016. – P. 28-42

5. Базалук О. А. Геофилософия Украины. Гуманітарний Вісник Запорізької державної інженерної академії, Випуск 64 (2016) – Запоріжжя: ЗДІА, 2016. – С.141-156

6. Бодрийяр, Жан. Дух Терроризма. Войны в заливе не было. Москва: РИПОЛ, 2016.

7. Гегель, Георг Вильгельм Фридрих. Философия Права. Москва: Мысль, 1990.

8. Гоббс, Томас. Сочинения в 2 томах. Том 2. Москва: Мысль, 1991.

9. Жувенель, Бертран де. Власть. Естественная история ее возрастания. Москва: Мысль, 2011.

10. Клаузевиц, Карл фон. О войне. Москва: Эксмо, 2007. https://vk.com/doc-29524660_95601680?hash=3c0bf71973705f0fa8&dl=e87da65bd55b7764ce

11. Любищев, Александр. Линии Демокрита и Платона в истории культуры. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000.

12. Хофмайстер, Хаймо. Воля к войне, или Бессилие политики. Философско-политический трактат. Санкт-Петербург: «Гуманитарная Академия», 2006.

13. Barber, Michael. Brief Remarks on Education and the Causes of War. Moscow School of

© Базалук О.О., 2016

Social and Economic Sciences. 12 December 2009. http://www.eduwonk.com/BarberMosccommDec%2009.pdf

14. Bazaluk, Oleg. Corruption in Ukraine: Rulers' Mentality and the Destiny of the Nation, Geophilosophy of Ukraine. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2016.

15. Bhugra, Dinesh. The Global Prevalence of Schizophrenia. PLoS Med. 2005 May; 2(5): e151. http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1140960/

16. Bueno de Mesquita, Bruce, Alastair Smith, Randolph M. Siverson, and James D. Morrow. The Logic of Political Survival. MIT Press, 2003.

17. Plotinus. Ennead. Volume III. Harvard University Press, 1967. https://www.loebclassics.com/view/LCL442/1967/pb_LCL442.1.xml

18. World Values Survey, 2015. http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp

BAZALUK, OLEG *- Doctor of Philosophy, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, professor of philosophy, Pereyaslav-Khmelnitsky State Pedagogical university of G. Scovoroda*

(Pereyaslav-Khmelnitsky, Ukraine) E-mail: bazaluk@ukr.net

THE PHILOSOPHY OF WAR AND PEACE

On December 12 2009, in Moscow, Sir Michael Barber, who was involved with reforms in the UK education system (1997–2007), in general terms, revealing the link between education and war, he said the following: "Today, the award to you of a degree is recognition of an opportunity seized. Tomorrow, after the party you have surely earned, perhaps, along with me, you can ask yourselves "How does my life help to remove the causes of war?" If that question informed our education systems and drove the actions of ever growing numbers of people around the world, then your children and grandchildren, and my grandson Jacob, would have every hope of a future of fulfilment. The question: "How does my life help to remove the causes of war?" is particularly relevant today in the world, which Jean Baudrillard has called "the era of terrorism and military pandemic".In the article, using the results of empirical and theoretical research in the field of geophilosophy, as well as neuroscience, psychology, social philosophy and military history, the author comprehends the philosophy of war and peace.War and Peace regulate high-quality structure and manifestations of mental space: reduce the number of mentalities, whose structures predispose to aggression, and increase the number of mentalities, whose manifestations are directed at integration and cooperation. Through the proposed theory of war and peace, I have come to realize that, the state of peace for the evolving mental space includes the philosophy of war; the transition from peace to war depends mainly on the effectiveness of educational technology.

Keywords*: War and Peace, philosophy of war, educational technology, neuroscience.*

Стаття надійшла до редколегії 12.08.16 р.
Рекомендовано до друку 17.08.16 р.

УДК 378. 370.013

МАКЕДОНСЬКА С. І.,
здобувач кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет
(Україна, Запоріжжя) E-mail: makedon_20@mail.ru

ФІЛОСОФСЬКА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ ЯК ФАКТОР СТАЛОГО СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

В статті представлена концептуалізація філософської культури вчителя як фактор сталого соціального розвитку суспільства. З цією метою виявлено інноваційні проблеми освіти сталого розвитку, що спрямовують і модернізують процес інноваційної освіти; досліджено критерії філософської культури вчителя як фактор сталого розвитку; розкрито сутність феномена філософської культури вчителя як фактора сталого соціального розвитку суспільства.

Ключові слова: філософська культура вчителя, сталий розвиток, інноваційні проблеми освіти, концепція сталого розвитку, ноосферна освіта

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Ідея сталого розвитку останнім часом набула широкого резонансу. Термін «сталий розвиток» (безперервно підтримуючий, безперервний розвиток) введений Міжнародною комісією з оточуючого середовища і розвитку (комісія Брундтланд) у доповіді «Наша загальне майбутнє; 1987) для визначення соціального розвитку, що не підриває природні умови існування людського роду і пов'язаний з формуванням нової загальноцивілізаційної системи освіти сталого розвитку. Принцип сталого розвитку отримав підтримку ООН, на 2-ій конференції ООН з оточуючого середовища і розвитку (КОСР-2, Ріо-де-Жанейро, 1992), в якій приймали участь 179 країн, яка перевела принцип сталого розвитку у площину конкретних міжнародних обов'язків і планів і привела до довгострокової стратегії сталого розвитку та інших стратегічних документів, - зазначається у документі «Цілі розвитку Тисячоліття» [с.3] та «Програма дій «Порядок денний на XXI століття». У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН для прийняття Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року щодо вироблення нових тенденцій освіти сталого розвитку, вироблення креативних підходів вибору системного розв'язання складних питань сталого розвитку в Національній програмі сталого розвитку України [с.11]. Проблематика Саміту охоплювала всі аспекти соціально-економічного розвитку, конкурентоспроможності країн, екологічної та енергетичної безпеки, глобального партнерства для розвитку. Після Саміту перед країнами членами-ООН постали нові завдання адаптації визначених на глобальному рівні цілей та їх моніторингу [1].

© Македонська С.І., 2016

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасний час підгрунтя філософської культури вчителя створили такі автори, як В.Андрущенко, О.Базалук, Т.Бутченко, В.Вашкевич, В.Воловик, Л.Губерський, В.Кремень, Л.Кривега, С.Кримський. Вагомий внесок у вітчизняну філософську, педагогічну та культурологічну спадщину філософської культури вчителя в контексті освітньої парадигми внесли Г.Берегова, А.Бойко, Т.Бутченко, Е.Герасимова, Л.Губерський, О.Джура, С.Клепко, А.Кравченко, В.Лутай, В.Покась, І.Утюж, А.Ярошенко. Філософську культуру вчителя у контексті педагогічного дискурсу аналізували такі автори, як: Н. Абаніна, В.Андрущенко, В.Вікторов, В. Воловик, Д.Дзвінчук, І.Зязюн, С.Кримський, С.Куцепал, М.Лепський, М.Лукашевич, М.Михальченко, Н.Мозгова, І.Надольний, В.Огнев'юк, В.Пазенок, О.Повзло, С.Подмазін, В.Скворець. Важливою особливістю стану формування філософської культури вчителя у сучасній Україні є аналіз проблем інформаційної культури в умовах глобалізації, суспільства споживання, постмодернізму у роботах таких авторів, як О.Базалук, В.Бех, Ю.Бех, В.Воронкова, Л.Горбунова, Р.Додонов, С.Мартинюк, М.Михальченко, Б.Новіков, І.Предборська.

Мета статті – концептуалізація філософської культури вчителя як фактор сталого соціального розвитку суспільства.

Задачі дослідження:

- виявити інноваційні проблеми освіти сталого розвитку, що спрямовують і модернізують процес інноваційної освіти;
- дослідити критерії філософської культури вчителя як фактор сталого розвитку;
- з'ясувати концептуалізацію філософської культури вчителя як фактор сталого соціального розвитку;
- розкрити сутність феномена філософської культури вчителя як фактора сталого соціального розвитку суспільства

Обговорення проблеми

Філософська культура вчителя представляє собою сукупність цінностей, які сприяють регуляції людської поведінки і людському розвитку, що відбувається в результаті реалізації людської активності і тому розглядається в органічному взаємозв'язку діяльності учителя і учня. Нами поставлено завдання обґрунтувати філософську культуру вчителя як фактор сталого соціального розвитку суспільства та виявити критерії сталого розвитку суспільства. На нашу думку, філософська культура вчителя повинна бути представлена як кооперативні відносини вчителя і учня, які базуються на використанні ресурсів особистості і передбачають подолання кризових станів, щоб сприяти людському розвитку у напрямі до сталої тенденції [2].

Філософська культура як соціальне і культурне явище *виявлення інноваційно-глобальних проблем освіти сталого розвитку спрямовує і модернізує процес інноваційної освіти, з*астосовуючи ті чи інші засоби і видозмінюючи зв'язок філософії і освіти, які характеризуються новими тенденціями, - глобалізацією, інформатизацією, суспільством масового споживання, постмодернізмом та їх різноманітними проявами. В Україні розпочалась робота

зі встановлення цілей освіти для сталого розвитку на 2016-2030 роки, що потребує і формування відповідної філософської культури та сприяє формуванню цінностей сталого розвитку. «Для досягнення Цілей Сталого Розвитку (ЦСР) на національному рівні Україна здійснюватиме нові програми і проекти, які на практиці забезпечать макроекономічну стабільність, екологічний баланс та соціальну згуртованість. ЦСР служитимуть в якості загальної основи для подальших перетворень в Україні», - саме так зазначив Президент України Петро Порошенко у своєму виступі на Саміті ООН з Порядку денного у галузі розвитку на період після 2015 року, який відбувся в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у документі «Цілі Розвитку Тисячоліття ПРООН в Україні» [ ]. Дискусія навколо сталого розвитку пройшла декілька етапів: 1) 1970 р. – в центрі уваги на першому місці знаходилися проблеми екологічного та демографічного росту; 2) 1980 р. – все більше утверджується розуміння того, що сталий розвиток, пов'язаний з поляризацією багатства і бідності, „постаріння" населення і зумовленого цим державного боргу, який покладається на майбутні покоління; 3) 1990 р. – інтерес до концепції сталого розвитку викликаний збереженням природних екосистем, так як головною загрозою є обмеженість і виснаженість земних ресурсів: ресурсний підхід протиставляється біосферному [3].

У монографії «Сталий розвиток суспільства: Запорізький регіональний досвід» зазначається, що: «В центрі концепції сталого розвитку стоїть людина, оскільки вона сама з її потребами є метою суспільної діяльності і є основним фактором досягнення мети [с.74]. У контексті даного дослідження феномен філософської культури вчителя розглядається з акцентом на формування сталого соціального розвитку, оновлення його ціннісних орієнтацій, у контексті вироблення цих позитивних орієнтацій долаються конфлікти, розвивається співпраця і творчість, реалізуються творчі потенції молодих людей, які є результатом формування навичок, вмінь, компетентностей, направлених на стабільний розвиток як суспільства, так і особистості в умовах глобалізації. Освіта сталого розвитку – це радикальний підхід, в контексті якого концепцію сталого розвитку відрізняє критицизм у відношенні розвитку суспільства під впливом різноманітних факторів. Брундтланд відмічає про майбутню загрозу для всього людства, пов'язану з кумулятивним ростом і концентрацією забруднення оточуючого середовища, голодом, соціальними несправедливостями і демографічним вибухом. У Порядку денному XXI ст. відмічається, що сьогоднішнє зростаюча несправедливість та прогресуюче розрушення екосистем стоїть у центрі уваги всіх урядів з метою подолання цих несправедливостей та глибоких радикальних структурних змін. Прихильники концепції сталого розвитку звертають увагу на те, що це динамічна концепція.

Загальні (регулятивні) цілі можуть бути поставлені у відповідності з постулатом освіти сталого розвитку чи з постулатом сумісності з екологією, суспільством і економікою, проте конкретний шлях розвитку освіти у відповідності з цими цілями поки не визначений в деталях. Точне формулювання і упровадження концепції освіти сталого розвитку слід розглядати як креативний, відкритий процес, який потребує подальшої операціоналізації і

© Македонська С.І., 2016

конкретизації [4].

Згідно визначення, концепція сталого розвитку забезпечує потреби сьогоднішнього покоління і вважає, що майбутні покоління зможуть задовольнити свої потреби. Дане визначення критикується за непослідовність і антропоцентризм, недооцінку проблеми біосферної рівноваги, так як необхідно перенести акценти з кількісних на якісні параметри розвитку, враховуючи взаємозв'язок між людиною, природою і суспільством і освітою. З 1990 р. – інтерес до концепції сталого розвитку викликаний збереженням природних екосистем, так як головною загрозою є обмеженість і виснаженість земних ресурсів: ресурсний підхід протиставляється біосферному. Досягнення екологічної (біосферної) сталості потребує економічного сталого розвитку. Економіка вважається сталою при умовах мінімізації витрачання ресурсів, необхідних для збереження оточуючого стану. Стихійні ринкові сили, будучи дійовим фактором розвитку, одночасно зумовлюють нестійкість в економіці, суспільстві, що є очевидним в системі „людина-природа", тому суспільство повинно встановлювати екологічні і етичні межі експансії ринкової системи, не допускаючи, щоб вони визначалися самим ринком.

Критерії концепції філософської культури вчителя як фактор сталого соціального розвитку суспільства: 1) довгострокове стале економічне зростання, оптимальний розподіл та відновлення ресурсів; 2) зміна кількості у короткостроковому періоді та перехід до вищого якісного стану – довгострокового забезпечення; 3) забезпечення життєво необхідних потреб; невиснажливе довгопідтримування; використання оптимальних обсягів ресурсів; поліпшення якості життя і зменшення розриву у рівнях життя; боротьба з бідністю та забрудненням довкілля; 4) гуманізація економічних та соціальних процесів; кількісне збільшення та якісне удосконалення продуктивних сил та виробничих відносин (у т.ч. демократизація власності); інвестиції в людський розвиток, що сприяють інтелектуалізації освіти і суспільства; 5) перетворення соціальної сфери з утвердженням нової моделі життя і процес формування особистості як єдиний системний процес; 6) формування нової особистості з домунуючою духовно-моральною орієнтацією, що вимагає формування філософської культури, але і гідних умов життєдіяльності особистості, цілеспрямованої політики держави, об'єднаних зусиль суспільства і всіх інституцій і як підсумок – включення самої особистості в активний процес саморозвитку і самоудосконалення; 7) системна організація всіх системних інститутів і, перш за все, освіти, націлених на духовно-моральне виховання особистості; 8) одним з критеріїв є зверхскладні системи странового і глобального масштабів, які прийнято називати інфрасистемами, до яких слід віднести наступні: транспортну, енергетичну, інформаційно-комп'ютерну, інформаційно-космічну, топливно-трубопровідну, комп'ютерно-фінансову, що потребують їх сталого розвитку у всій їх цілісності [5].

Те, що ці критерії не спрацьовують, свідчить ускладнення техносфери і криза технократичної моделі освіти, що супроводжується різким системним ускладненням екологічних взаємозв'язків людства з Біосферою і планетою Земля як суперорганізмами. В результаті різкого ускладнення цих проблем

відбувається різкий стрибок у складності антороп-соціо-геобіосферних взаємодій, синергетичний ефект яких в поєднанні всіх складових в одне єдине ціле. Виникла невідповідність складності, системності «внутрішнього світу» людини, системної організації її знань в умовах отримання знань в моделі технократичної освіти, які б відповідали складності і системності світу, який людина у значній мірі створила своїм технологічним розвитком ще у XX столітті.

Як свідчить аналіз, філософська культура вчителя як фактор освіти сталого соціального розвитку суспільства – це прояв загальної культури інтелектуально-інформаційного розвитку людини і людства, що являє собою комплекс компонентів (цінностей, ідеалів, норм, знань, умінь, навичок тощо). У своїй сукупності вони виражають міру готовності суб'єктів до участі у формуванні суспільства сталого розвитку і сприяють підвищенню якості процесу розгортання сталого розвитку як суспільства, так і особистості та подолання технократичної асиметрії розуму в умовах кризи технократичної освіти. Саме філософська культура, що відповідає викликам глобального розвитку, представляє відносно сталий інструментарій управління існуючими ризиками, базується на співпраці і кооперації, вирішує всі проблеми синергійно, направлена на поліпшення взаємовідносин і передбачає переорієнтацію на подолання причин інтелектуально-інформаційно-енергетичної асиметрії людського розуму [6].

У контексті даного проблемного поля взаємовідносин філософська культура вчителя як фактор освіти сталого розвитку представляється як спосіб безперервної діяльності вчителя, що проявляється у вигляді подолання «глобальної інтелектуальної чорної діри» як асиметрії, що виражає собою зверхність, та проявляється у величині росту темпів антропогенних змін у живій речовині Біосфери над ростом темпів наукових досліджень цих змін. Згідно з В.Казначеєвим, якщо «інтелектуальна чорна діра», тобто асиметрія, що виражає собою запізнення у реакції людського інтелекту щодо «поломок» в екосистемах природи, не буде ліквідована в найближчі 15-25 років, то це може привести до незворотних тяжких наслідків, які не залишать людині, як біологічному виду, будь-яких шансів на виживання. «Глобальна інтелектуальна діра» є свідченням запізнення реакції колективного розуму людства на процеси глобальної екологічної катастрофи, що так стрімко розвиваються, та ведуть до старої моделі – моделі антропогенної катастрофи та технокартичного вектору освіти. Подолати вказані асиметрії можливо на основі розвитку освіти та науки та формування філософської культури, в основі якої відповідне відношення до природи, перехід до соціоприродної чи ноосферної еволюції («знаннєвої»), в основі якого випереджаючий розвиток якостей людини, якостей суспільного інтелекту і якостей освітянських систем у суспільстві, - відмічає А.Суббето [].

Філософська культура вчителя виступає як потужний засіб подолання відхилень від моделі розвитку особистості сталого розвитку, засадничими основами якого виступає формування цінностей та норм толерантного ставлення до інших, розвиток критичного мислення, формування такої моделі освіти, яка б забезпечила підготовку людини до життя у нинішньому і майбутньому поколіннях. Проте висловимо і свою точку зору на поняття «сталість».

© Македонська С.І., 2016

Суперечлива єдність сталості і змінності у тому, що, володіючи певною специфікою той чи інший об'єкт включає у свій зміст процес змін, тобто сталість пов'язана зі змінами і часто з кардинальними, що порушують цю сталість (рівновагу) [7].

Концептуалізація філософської культури вчителя як фактор сталого соціального розвитку представляє собою: 1) необхідну трансформацію соціальних цінностей філософської культури як такої, що приводить в єдине гармонійне ціле на рівні екзистенційно-персоналістичного виявлення цінностей сталого розвитку і персоніфікації загальнолюдської культури; 2) актуалізацію духовних цінностей, закладених в основі сталого розвитку, перетворення індивіда на соціального і суб'єкта педагогічного процесу; 3) це моральне удосконалення якостей людини, які формуються філософською культурою і представляють морально розвинену особистість, підготовлену до активного і творчого життя, в якому проявляються сутнісні сили та виявляється його іманентна сутність; 4) філософська культура як основа формування сталої особистості розкриває душевні таємниці молодої людини і гармонізує соціальний простір її буття, формує моральну культуру, культуру «душі» особистості; 5) філософська культура вчителя направлена на подолання деструктивних процесів особистості та моделі технократичної освіти. А.Кравченко у зв'язку з цим зазначає: «Амбівалентність людського буття в сучасних умовах породжує нестійке (нестабільне) відношення до світу» [с. 290]. Тому тільки освічене інтелегентне товариство може привести до ноосферної моделі освіти як моделі освіти сталого розвитку.

Філософська культура вчителя як фактор сталого розвитку покликана допомогти сформувати філософську культуру, завдяки якій молода людина може успішно діяти у соціальному середовищі, набувати навички, вміння, здібності, поведінські паттерни, необхідні до використання професійних вмінь, що особливо важливо в умовах невизначеності соціокультурного спілкування та діяльності.

Не випадково саме філософська культура вчителя знайшла своє відображення в освітньо-педагогічній діяльності на протязі поколінь та передачі найкращих традицій і відіграла роль своєрідного каталізатора соціальних процесів, виступила транслятором передачі культурних зразків і механізмом удосконалення духовного життя народу. На протязі свого культурогенезису вітчизняна філософська культура вчителя акумулювала передові культурні норми і принципи, традиції і правила, зразки і стереотипи, традиції і звичаї, які діяли у суспільстві на протязі історії суспільного розвитку і сприяли подоланню кризових форм буття [8].

Вся багатоманітність філософської культури вчителя змінювалася у проблемному полі соціального світу нації, який з часом трансформувався і корелювався з ідеалами просвітництва, гуманізму, диференціацією наук, прогресом суспільства, розвитком когнітивних моделей педагогічного процесу. Філософська культура вчителя слугувала і слугує джерелом людської високоморальної культури, опредмеченим результатом людської діяльності. Філософська культура вчителя як фактор сталого соціального розвитку

суспільства виступає комплексною системою, яка намагається знайти відповіді на самі найгостріші проблеми сучасності, особливо у молодіжному середовищі, щоб не тільки брати участь у приборканні зовнішньї природи… а приборкати природу в собі» [9].

Особлива увага в контексті освіти для сталого розвитку повинна надаватися комплексному вирішенню екологічних, соціальних, культурних, економічних проблем, вирішувати складні проблеми сучасності, які можуть бути практично використані для подальшої життєдіяльності індивіда. У цьому смислі доповідь Брундтланд слугує прикладом аналізу як груп індивідуальних явищ, так і різних проблематичних точок взаємозалежності. Останнім часом виникла ціла група криз – енергетична, криза розвитку, криза оточуючого середовища, криза особистості, економічні та екологічні проблеми. Екологічні загрози і ризики є прямим наслідком господарської (технократичної освіти) діяльності, яка приводить до несталого розвитку, збільшення напруги, яка породжує екологічні та інші кризи [10].

У відповідь на загальну загрозу для всіх верств населення і була сформована концепція сталого розвитку, яка, на відміну від інших концепцій, привела до вирішення глобальних екологічних проблем і включає у свій зміст інтеграцію екологічного, соціального, культурного, духовного, екологічного вимірів сталого розвитку. На протязі тисячоліть порівнювалися соціальні, історичні, культурні, політичні способи упорядкування дійсності, змінювався культурогенизис цивілізацій, який залежав від соціоприродних умов та впливав на діяльність суб’єктів, яка слугує вираженням соціального ідеалу та сприяє становленню сталого розвитку.

Як свідчить науковий аналіз, сутність феномена філософської культури вчителя як фактора сталого соціального розвитку суспільства в європейській філософії включає три компоненти, що виступають «специфічною ентилехією» цих змін: 1) світоглядний - форми взаємовідносин у суспільстві, що сприяють світоглядному формуванню особистісної культури у вигляді норм, ідей, установок сталого розвитку особистості; 2) методологічний – наукові ідеї, принципи сталого розвитку про упорядкування соціального світу (вчення про методи сталого розвитку); 3) діяльнісний, що реалізується на практиці у вигляді того потенціалу особистості, що детермінується світоглядом і методологією сталого розвитку сучасного світу і виокремлюється у процесі творчого, продуктивного освоєння світу. Модель повноцінного сталого розвитку особистості вимагає і сталого розвитку освіти, що базується на подальшому поступальному розвитку людської цивілізації, її антропо-і соціогенезису. Нелінійний розвиток світу потребує освоєння наукових основ розвитку цілісності історії, теоретичних знань, ерудиції, професійних якостей вчителя, досвіду його педагогічної роботи, щоб осягнути динаміку соціально-культурних та економічних трансформацій. На філософську культуру вчителя впливають умови розвитку соціального світу, інформованість вчителя, тип освітньої програми. До філософської культури вчителя як фактора сталого розвитку деякі дослідники відносять епістомологічні, культурологічні, методологічні цінності, які складають основу філософсько-культурологічного світопорядку, а також

© Македонська С.І., 2016

пошуки цінностей виходу цивілізації з кризи, подолання ризиків, які загрожують як особистості, так і цивілізації,- зазначає Е.Гідденс [с. 101-122]. Філософська культура вчителя як фактор сталого соціального розвитку суспільства представляє собою здатність оволодіння досвідом філософського осмислення дійсності і пов'язана з виходом зі «світу симулякрів» до культивування дійсної рефлексії відносин світу і соціуму, світу людини та інших людей.

Вивчаючи етапи розвитку філософської культури в контексті перманентних трансформацій соціокультурного буття, ми зробили висновок про перехід суспільства від індустріального до «суспільства знань» з необхідністю вимагає формування філософського типу інформаційної культури і нового типу особистості – інформаційної (навіть віртуальної). Саме процеси суспільства знань вимагають, щоб вчитель подивився на світ іншими очима, який потребує комп'ютерної грамотності, змін мислення у сторону інтелектуально-креативної думки і свідомості.

Складовими компонентами філософської культури вчителя, що сприяє сталому розвитку соціального соціуму, є світоглядна культура, методологічна культура, дослідницька культура, культура мислення, культура організації праці, інформаційна культура, які є умовами успішної адаптації людини до умов інформаційної цивілізації. Процеси інформатизації вимагають, щоб людина подивилася на соціальний світ іншими очима, що вимагає формування нового образу сталого соціуму та використання його соціокультурного потенціалу. Вживаючи поняття соціокультурного потенціалу, ми перш за все вказуємо на те, якими ресурсами, резервами й можливостями володіло, володіє та буде володіти суспільство, цінністю і метою якого є активна трансформація соціального просторово-часового континууму [10]. Продовжуючи свою думку, він конкретизує: «Іншими словами, соціокультурний потенціал – це інтелектуальний конструкт, в рамках якого цивілізаційний поступ людства репрезентується як процес, що зберігає свою цілісність, системність, структурованість та спрямованість у майбутнє».

Мета філософської культури як головного фактора сталого соціального розвитку, що включає в себе величезний соціокультурний потенціал суспільства, - навчити молодих людей орієнтуватися у складних переплетіннях об'єктивної дійсності, виробляти своє відношення до ціннісного поля, осмислювати концептуальну парадигму пояснення світу та слугувати засобом компенсації «пустоти самості». В контекстах цих міркувань слід відмітити, що філософська культура вчителя трансформується і може сприяти прискоренню трансформаційних процесів, які потребують сталого соціального розвитку та адаптації людини до нового типу соціуму. У сучасному суспільстві виник ряд загроз, що перешкоджають сталому розвитку: інтелектуальна і моральна деградація особистості; розрив поколінь у науці, освіті, сфері високих технологій; біологічні і психологічні зміни у свідомості молодої людини, пов'язаної з використанням віртуальної реальності; проблеми масової людини, що існує в масовому споживацькому суспільстві; криза технократичної моделі освіти, яка привела до появи цілої сукупності глобальних проблем.

Динаміка сучасних соціо-культурних перетворень та економічних

потребує організації того простору, в якому культивуються порядок, стабільність, організованість, відповідальність, безпека, гарантії життя, права людини. Вирішення проблем сталості інформаційного суспільства пов'язані з аналізом інститутів, що мають стабільний вектор розвитку, а також політичних та освітніх ініціатив, що забезпечують культурну і соціальну політику розвитку полікультурного суспільства. Стабільність полікультурного суспільства вимагає організованих зусиль зі сторони держави, урядових і неурядових організацій, громадянського суспільства, освітніх і культурних інститутів, ЗМІ, так як полікультурне суспільство відображає несистемний, кризовий і нелінійний характер сучасного соціуму. Проблема сталого розвитку полягає у «сумісності» технологічного розвитку, розвитку природи та індивідуального розвитку особистості [11].

Даний вид соціуму детермінований кризою свідомості, появою нової людини інформаційно-комунікативного простору, посиленням соціального розшарування населення і серед школярів, включаючи, протиставлення культур, відставання у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, недостатнім рівнем сформованості філософської культури, яка могла б протистояти кризовим явищам. Основні критерії сталого соціального розвитку суспільства, на яких повинна базуватися філософська культура, включають: 1) ефективність в управлінні природокористуванням та охороною оточуючого середовища; 2) новий підхід до захисту природних систем, які сприяють збалансованому розвитку; 3) здоров'я всього населення, включаючи і молодь, що повинно забезпечуватися повною гармонією впливу людини на оточуюче середовище з його життєздатністю і продуктивністю системи; 4) подолання економічної і соціальної нерівності, збільшення добробуту і впевненості у досягнені справедливого і соціально захищеного суспільства.

Філософська культура вчителя як фактор сталого розвитку вимагає розвитку ноосферного погляду на світ, який вкорінює віру в те, що на вершині цього розвитку повинна стояти людина, яка творить світ паралельно з природою, не руйнуючи світ, створений людиною. Ми можемо констатувати, що сучасність вибудовує нові контури ціннісного «космосу», у якому філософська культура як фактор сталого розвитку займає провідне місце. Людина, яка перебуває в ситуації амбівалентного вибору можливостей, сприяє сталому розвитку і суспільства, і особистості, тому що в її основі критерії, що сприяють удосконаленню сталого розвитку: а) створення умов для гармонізації відкритих саморегульованих систем: організації, людини, середовища, суспільства; б) створення умов для реалізації творчого потенціалу кожною людиною незалежно від свідомості з метою виявлення вектора ноосферного сталого розвитку; в) прагнення нової економіки (неоекономіки) захистити людину від ризиків. В умовах інформаційного суспільства людина вступає у життя при зверхшвидкій плинності оточуючого середовища – техніки, технології, інформації, міжлюдських відносин, тому людина вступає в інноваційний тип прогресу. А.Лазаревич вважає: «Формулою прогресу людства виступає мета-цивілізцаія, що базується на планетарній синергії, що є передумовою вільного розвитку, багатоманітності та «квітучої складності» культур» [с.506].

© Македонська С.І., 2016

На нашу думку, сталий розвиток може проявлятися в майбутньому, якщо відбудуться відповідні трансформації в сучасному суспільстві. У системі ноосферного розвитку сталий розвиток розглядається як рівновага світу, проте ця рівновага світу порушена до крайньої межі, яка породила першу фазу глобальної екологічної катастрофи. Духовні устремління йдуть у розріз з матеріальними споживацькими устремліннями. Дух людини настільки відхилився від рівноваги, що кожний крок у сторону від рівноваги приносить нову хвилю руйнації соціального організму, мета якого – збереження основ людського життєзабезпечення на планеті Земля і збереження еволюційного прогресу у системі «людина-ноосфера-біосфера-планетрана система». Філософська культура вчителя моделі сталого соціального розвитку визначає як головний критерій моральність людини у досягненні рівноваги світу, тобто повинні сформуватися певні критерії морального розвитку, а саме гомеостаз моральності. Сталий розвиток – це радикальний підхід, в контексті якого концепцію сталого розвитку відрізняє критицизм. Брундтланд відмічає про майбутню загрозу для всього людства екологічних проблем з кумулятивним ростом і концентрацією забруднення оточуючого середовища, голодом, соціальними несправедливостями і демографічним вибухом. У Порядку денному XXI ст. відмічається, що сьогоднішнє зростаюча несправедливість та прогресуюче розрушення екосистем стоїть в центрі уваги з метою подолання цих несправедливостей та глибоких радикальних структурних змін. Дане визначення критикується за непослідовність і антропоцентризм, недооцінку проблеми біосферної рівноваги, так як необхідно перенести акценти з кількісних на якісні параметри розвитку, враховуючи взаємозв'язок між людиною, природою і суспільством [12].

Досягнення екологічної (біосферної) сталості потребує економічного сталого розвитку. Економіка вважається сталою при умовах мінімізації витрачання ресурсів, необхідних для збереження оточуючого середовища в стійкому стані. Стихійні ринкові сили, будучи дійовим фактором розвитку, одночасно зумовлюють нестійкість в економіці, суспільстві, що є очевидним в системі „людина-природа". Ринок не здатний свідомо враховувати екологічні і соціальні витрати економічного росту, а суспільство повинно встановлювати екологічні і етичні межі експансії ринкової системи, не допускаючи, щоб вони визначалися самим ринком. Мова йде про формування ноосферної філософської культури для забезпечення безпеки нинішнього і майбутнього поколінь, в основі якої здатність формувати моральні принципи, необхідні для виживання всієї цивілізації. Філософська культура відображає потоки радикальних якісних змін у перетворенні свідомості людини, пов'язаних з: а) зростаючою системністю «світу буття людини»; 2) появою високих темпів інноваційних змін у соціумі та економіці («світ змін») та необхідністю формування інноваційної людини; 3) інтелектуалізацією виробничих сил, зростаючою витребуваністю когнітивістики та витребуваністю творчості людини; 4) появою «економіки якості» у всіх процесах суспільного відтворення; 5) «людською революцією», яка виражає необхідність приведення у відповідність системності внутрішнього світу людини зростаючій системності його буття; 7) освітянською революцією,

зверненої на формування всебічно розвинутої, гармонійно-цілісної людини. Філософська культура особистості – це головний механізм відтворення якостей суспільного інтелекту і примноження інтелектуальних ресурсів суспільства, що є головними критеріями сталого розвитку.

Субстанцією освіти сталого розвитку слугують знання. Соціальний кругообіг інтелекту є рух знань, включаючи цінності і духовно-моральні норми від «індивідуального інтелекту» до «соціально-групового» (колективного) – і від нього до «суспільного інтелекту». На заключній стадії формування філософської культури здійснюється відтворення нового знання і передача цих знань у соціум. Головними функціями суспільного інтелекту є функція управління майбутнім, прогнозування, проектування, формування нових цінностей і суспільного ідеалу, визначення суспільно необхідних потреб, суспільне цілепокладання, соціальна творчість. Категорія «суспільного інтелекту» є категорією некласичної, ноосфероорієнтованої філософської культури, яка по-новому вимагає подивися на суспільство як систему, що має гомеостатичні механізми, орієнтовані на підтримку систем життєзабезпечення у певних межах. Суспільно-необхідні потреби – це відображення цих меж і порушення меж у ринковому суспільстві – це одне з джерел зростаючої загрози екологічної загибелі людства вже у XXI столітті. Ноосферні критерії філософської культури визначають перехід на планово-ринковий шлях розвитку, критерієм якого є соціоприродна еволюція людства на основі суспільного інтелекту і розвитку освітянського суспільства. Розвиток ноосферної функції освіти є критерієм стійкого розвитку всієї цивілізації [13].

Отже, поворот до ноосферної освіти – це головний імператив екобезпечного розвитку України у XXI столітті, філософська культура якого повинна врятувати Україну і весь світ від екологічної катастрофи. Ноосферна філософська культура вчителя - це синтез наук, в основі яких морально-духовна система, а також ноосферна модель майбутнього людства у вигляді соціоприродної еволюції на основі суспільного інтелекту та освітянського суспільства. Ноосферна людина – це людина, яка несе у собі родову функцію «бути вчителем», тобто творити у собі людину і творити людину в інших, це формування образу ноосферного вчителя, здатного формувати ноосферну культуру майбутнього. Вища школа повинна формувати ноосферну людину по типу мислення, культури, здатності до інноваційної діяльності, готової змінюватися і упроваджувати нові інформаційно-інноваційні технології, здатної жити і працювати у ноосферному середовищі і формувати ноосферну філософську культуру. Отже, головний шлях досягнення сталого розвитку – це розвиток ноосферної освіти, розвиток ноосферної людини і ноосферної форми управління. А це означає, що ноосферні компетенції повинні розкриватися у ході формування філософської культури у вигляді класифікаційної «піраміди» універсальних компетенцій, формування яких повинно розпочинатися з дошкільної системи освіти і пронизувати всю систему безперервної освіти, яка виступає як вищий імператив ноосферного, чи сталого розвитку України.

Сталий чи ноосферний розвиток можливий лише тоді, коли виконуються вимоги закону випереджаючого розвитку якостей людини, якостей суспільного

© Македонська С.І., 2016

інтелекту і якостей освітянських систем у суспільстві. Тому в основі філософської культури сталого розвитку - сукупний інтелект суспільства, головним критерієм якого є якість управління безпечним теперішнім та майбутнім розвитком. Філософська культура вчителя як механізм утвердження сталого розвитку включає зворотний зв'язок та єдність науки, культури та освіти. Ноосферна функція освіти є критерієм і механізмом відтворення якості суспільного інтелекту, націленого на сталий розвиток суспільства і особистості. Саме тому сьогодні слід формувати філософську модель освіти сталого розвитку, що продукує глобальну свідомість і мислення, яке б випереджало буття і направляло його по раціональній траєкторії виживання, - від технократичної моделі освіти, що переживає кризу, - до ноосферного типу освіти, в основі якої імперативи розуму, моралі і справедливості. Мова йде про глобальну ноосферну освіту, яка розпочинаються з необхідності переходу суспільства до сталого розвитку, що розвивається в контексті двох напрямків: 1) науково-технологічному; 2) науково-освітянському [14].

Майбутня ноосферна освіта сталого розвитку формується як випереджаючий освітянський процес, націлений на розвиток ноосферного інтелекту нації, про який мріяв ще В.Вернадський. Нинішня технократична освіта поки що не здатна вирішувати глобальні проблеми людства і не задовольняє в необхідній мірі відповідні потреби суспільства, здатні вивести людство з антропологічної кризи. В результаті повинна бути сформована інноваційно-випереджаюча модель ноосферної освіти, націленої на досягнення цілей сталого розвитку. Перша функція освіти для сталого розвитку має сформуватися як функція антропоцентричної, чи неогуманістичної освіти з її людиноцентричною сутністю та соціальним гуманізмом, вибором оптимальних шляхів вирішення глобальних проблем. Друга функція – біосфероцентрична – акцентує увагу на збереженні біосфери, природи (Землі і Космосу), забезпеченні благоприємних екологічних умов і вирішення глобальних проблем сучасності. Реалізація функцій сталого розвитку випереджаючого освітянського процесу повинна привести до трансформації традиційних функцій освіти - переходу від освіти як репродуктивного мислення технократичної освіти до освіти як ноосферного мислення, що буде сприяти виведенню освіти на якісно новий рівень.

Висновки

Ідея В.Вернадського про необхідність створення ноосфери у глобальному масштабі є стратегією переходу на нову модель постіндустріальної освіти з її інноваційним розвитком, націленим на подолання руйнівних тенденцій голого споживацтва, кризи технократичної освіти з її нарощуванням будь-якою ціною прикладних досліджень технічного розвитку. Освіта для стійкого розвитку – це головний мегатренд освіти XXI століття, в основі якої формування культури стійкого розвитку, перехід від «трансляційно-знаннєвого» до «інформаційно-еволюційного» бачення суспільства у широкому смислі як соціоприродного процесу руху інформації від суспільства і природи до людини. У результаті цього соціоприродного процесу освоєння інформації людина збільшує своє інформаційно-інтелектуальне бачення змісту освіти, людина прогресивно

розвивається завдяки випереджаючій освіті і разом з тим має здатність самозберігатися у якості самодостатнього елементу суспільства і природи. Таке «соціоприродно-інформаційне» бачення освіти відповідає як концепції глобального еволюціонізму, так і соціоприродним концепціям еволюції у формі сталого розвитку і ноосферогенезису [15].

Список використаних джерел

1. Будущее, которого мы хотим: цели развыития тысячелетия. Цели устойчивого развития в рамках проекта «Ускорение прогрессса в достижении Целей развития тысячелетия в Украине (Acceleration of MDGs progress in Ukraine).- Киев: Прграммы Развития ООН в Украине. -2012. - 11 с.

2. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфероа / В. И. Вернадский.- М. : Айрис-Пресс, 2003.- 576 с.

3. Вернадский В. И. Научная мысль как планетарное явление / В. И. Вернадский. - М. : 1991.- 271 с.

4. Воловик В.І. Філософія педагогіки. Монографія / В. І. Воловик. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 140 с.

5. Дударева І. В. Соціальний та соцієтальний капітали сталого розвитку суспільства / І. В. Дударева // Сталий розвиток суспільства: Запорізький регіональний досвід: монографія [укладачі: Лепський М. А., Дударева І. В.]; за заг. ред. М. А. Лепського. – Запоріжжя: КСК - Альянс, 2015. – С. 38-47.

6. Лазаревич А. А. Становление информационного общества: коммуникационно-эпистемологические и культурно-цивилизационные основания / А. А. Лазаревич; науч. ред. И. Я. Левяш.- Минск : Беларуская навука, 2015. - 537 с.

7. Македонська С. І. Генеза проблеми філософської культури вчителя / С.І.Македонська // Культурологічний вісник.- 2012.- № 28.- С.191-197.

8. Македонська С. І. Сучасна культура як фактор соціального розвитку / С.І. Македонська / Культурологічний вісник. 2012.- №30.- С.211-216.

9. Македонська С. І. Генетичні причинно-наслідкові зв'язки феномена філософської культури вчителя: теоретико – методологічний контекст / С.І. Македонська // Гілея: науковий вісник : [зб. наук. пр.] - К.: Вид-во УАН ТОВ «НВП» «ВІР», 2014. – Вип. 89.- С.363-368.

10. Македонська С. І. Культура вчителя як багатоелементна система / С.І.Македонська // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, - 2014. - Вип. 58. – С.136-147.

11. Македонская С. И. Философская культура учителя как фактор устойчивого социального развития / С.Македонская // International scientific-practical conference «Theory and practice : problems and prospects» Tarptautinė mokslinė – praktinė konferencija mokslas ir praktika: aktualijos ir perspektyvos konferencijos tezių rinkinys 2016 m. balandžio 21-22 d.- KAUNAS, 2016. - c.66.

12. Социально-экономический потенциал устойчивого развития : Учебник / Под ред. проф. Л.Г.Мельник (Украина) и проф. Л.Ханса (Бельгия). – Сумы. – ИТД : "Университетская книга", 2007. – 1120 с.

13. Стратегічне прогнозування політичних ситуацій та процесів: монографія [Воловик В. І., Лепський М. А., Гугнін Е. А. та ін.] ; за заг. ред. М. А. Лепського. – Запоріжжя : ЗНУ, 2012.- 428 с.

14. Суббето А. И. Ноосферизм. Том первый. Введение в ноосферизм / А. И. Суббето.- СПб : «Астерион», 2001. - 538 с.

15. Україна: Цілі розвитку тисячорліття 2000+5: матеріали ювілейної 60-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН / підг. за сприяння ПРООН.- К.: 2005.- 44 с.

REFERENCES

1. Budušee, kotorogo my hotim: celi razvyitiâ tysâčeletiâ. Celi ustojčivogo development in the framework of the project "dostiženii in progresssa Uskorenie Celej development tysâčeletiâ in

© Македонська С.І., 2016

Ukraine (Acceleration of progress MDGs in Ukraine). -Kyiv: Prgrammy for development of the UNITED NATIONS in Ukraine. -2012. -11 c..

2. Vernadskij V. I. Biosfera s noosferoa /V.I. Vernadskij.- M. : Ajris-press, 2003.- 576 p.

3. Vernadskij V. I. Technical mysl' as planetarnoe âvlenie / V. I. Vernadskij. - M. : 1991-271 p.

4. Volovik V.I. Philosophy of education. Monograph / V.I. Volovik. - Zaporozhe: Education, 2004. – 140 p.

5. Dudareva I. V. Social and socìêtal'nij capital of sustainable development society / I. Dudareva // Sustainable development society: the Zaporizhzhya regional expertise: monograph [compiled by : Leps'kij M. A., Dudareva I. V. and.]; for the floor. Ed. M. A. Leps'kogo. – Zaporizhzhya : KCK-Alliance 2015. P. 38-47.

6. Lazarevich A. A. Formation of information society: communications and epistemological and cultural-civilizational Foundation / A. A. Lazarevich; researcher. Ed. I. Ya. Levâš.- Minsk : Belaruskaya navuka, 2015. – 537 s.

7. Makedonskaia S. I. Human problems of philosophical culture teacher / S. Macedonskaia //Cultural bulletin-2012.- P. 191-197.

8. Makedonskaia S. I. Modern culture yak factor social rozvitku // Kul'turologìčnij Bulletin / S. Ì. Makedonskaia.- 2012.- No. 30.-P. 211-216.

9. Makedonskaia S. I Genetičnì cause-naslìdkovì zv'âzki filosofs'koï včitelâ contest phenomenon: theoretical-metodologìčnij context / S.I. Macedonskaia // Gìleâ : Research Bulletin : [GS. Sciences. OL.] -K. : Publishing House of SCIENCE LLC NVP "," BELIEVE ", 2014. Is the Issue. 89. - P.363-368.

10. Makedonskaia S. I The culture of the teacher as bagatoelementna system / S.Ì. Makedonskaia // Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy: [GS Sciences etc.]. – Zaporozhye : publishing ZDIA-2014.-Issue. 58 .- p. 136-147.

11. Makedonskaia S. I Philosophical culture teachers as a factor of sustainable social development / S. Macedonskaia С.Македонская // International scientific-practical conference «Theory and practice: problems and prospects» Tarptautinė mokslinė – praktinė konferencija mokslas ir praktika: aktualijos ir perspektyvos konferencijos tezių rinkinys 2016 m. balandžio 21-22 d. - KAUNAS, 2016.- P. 66.

12. Social'no-èkonomičeskij potencial ustojčivogo development: Tutorial / edited. Prof. L. G. Melnik (Ukraine) and Prof. L. Hans (Belgium). -St.petersburg. -ETC: "Undergraduate", 2007. – 1120 s.

13. Strategic forecasting political situations and processes: monograph [V.I Volovik., M.A Leps'kij, E.A. Gugnin., etc.]; for the floor. Ed. M. A. Leps'kogo/ - Zaporozhye : the ZNU, 2012. – 428 p.

14. Subbeto A. I. Noosferizm. Volume maps. See in noosferizm /A. I. Subbeto-St. Petersburg : "Asterion" COGENERATION PLANTS», 2001. - 538 s.

15. Ukraine: development tisâčorlìttâ 2000 + 5: Jubilee 60-th session of the UN General Assembly / Fe. with the assistance of UNDP.-K. : 2005-44 c.

***МАКЕДОНСКАЯ С. И**., соискатель кафедры социальной философии и управления, Запорожский национальный университет (Украина, Запорожье)*

E-mail: makedon_20@mail.ru

ФИЛОСОФСКАЯ КУЛЬТУРА УЧИТЕЛЯ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

В статье представлена концептуализация философской культуры учителя как фактор устойчивого социального развития общества. С этой целью выявлены инновационные проблемы образования устойчивого развития, которые направляют и модернизируют процесс инновационного образования; исследованы критерии философской культуры учителя как фактор устойчивого развития; раскрыта сущность феномена

философкой культуры учителя как фактор устойчивого социального развития общества/

Ключевые слова: философская культура учителя, устойчивое развитие, инновационные проблемы образования, концецпия устойчивого развития, ноосферное образование

MAKEDONSKAIA S. I*., competitor for the department of social philosophy and management, National University of Zaporozhye (Ukraine, Zaporozhye)*

E-mail: makedon_20@mail.ru

PHILOSOPHICAL CULTURE TEACHER AS A FACTOR OF SUSTAINABLE SOCIAL DEVELOPMENT SOCIETY

The sex is represented by the conceptualization of philosophical culture of the teacher as a factor of sustainable social development society. To this end, revealed the innovative problem of education of sustainable development focus and modernizing the process of innovation education; examined the criteria of philosophical culture of the teacher as a factor of sustainable development; essence of the phenomenon of philosophical culture of the teacher as a factor of sustainable social development.

Keywords*: philosophical culture teachers, sustainable development, innovative educational problems, the concept of sustainable development, noosphere education.*

Стаття надійшла до редколегії 01.08.16 р.
Рекомендовано до друку 06.08.16 р.

© Македонська С.І., 2016

УДК 316.77

МАКСИМЕНЮК М. Ю.,
кандидат філософських наук, доцент кафедри
менеджменту організацій та управління проектами
Запорізької державної інженерної академії
(Запоріжжя, Україна) E-mail: marina.maximenuk@mail.com
НІКІТЕНКО В. О.,
кандидат філософських наук, доцент
кафедри іноземних мов
Запорізької державної інженерної академії
(Запоріжжя, Україна) E-mail: vitalina2006@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК РІЗНОВИДУ СКЛАДНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ СИСТЕМИ І ВЗАЄМОДІЇ

В статті представлено концептуалізацію парадигми інформаційно-комунікативного суспільства як різновиду складної соціальної системи і взаємодії. Показано умови виникнення інформаційно-комунікативного суспільства як складної соціальної системи; з'ясовано характеристику інформаційно-комунікативного суспільства на прикладі аналізу складної соціальної системи, яку досліджував Т.Парсонс; виявлено критерії суспільства як цілісної системи та її характеристику; з'ясовано сутність мережевої організації як різновиду складної соціальної системи та взаємодії; виявлено критерії, що сприяють інтенсифікації інформаційного виробництва, в контексті якого розвивається мережева організація.

Ключові слова: суспільство, інформаційно-комунікативне суспільство, складна соціальна система, соціальна взаємодія, субструктурні підсистеми, інформаційний соціум

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Стаття підготовлена як результат виконання завдань науково-дослідної роботи «Удосконалення механізмів розвитку інформаційного суспільства як цивілізаційної парадигми розвитку сучасної України в умовах глобалізації» згідно з проектом Міністерства освіти і науки України щодо виконання фундаментальних робіт з філософії (номер державної реєстрації НДР 0115U002343 2015-2017 рр.). Акцентується увага на тому, що інформаційне суспільство породжує новий тип соціуму – інформаційно-комунікативний, що розвивається в умовах інформаціоналізму та онлайново-мережевого суспільства.

Актуальність теми дослідження

Актуальність дослідження зумовлена появою інформаційно-високотехнологічних технологій, у зв'язку з чим виникає нова інфо-комунікаційна система, яка починає формувати власну культуру спілкування, базуючись на віртуальних технологіях, та Інтернет, які останнім часом почали замінювати пряму комунікацію і формувати свій специфічний тип соціуму – інформаційно-комунікативний. Актуальність теми у тому, що, по-перше,

інформаційно-комунікативна парадигма сучасного суспільства у значній мірі направлена на виявлення інформаційної природи суспільства, в рамках якої формується управлінська праця, яка є більш корисною та ефективною. По-друге, вивчення інформаційно-комунікативної парадигми сучасного суспільства дозволяє масштабно і ємно визначати смисл і основний вектор трансформацій, в центрі яких – поняття «інформації» і «комунікації», які включають у себе систему форм інфосуспільства, представленого як цілісність, що відображає трансформації суспільного буття. По-третє, інформаційно-комунікативний розвиток суспільства як цивілізаційна парадигма XXI століття складає наукові засади, що включає сукупність знань інформаційної цивілізації, пов'язаної з системами електронних комунікацій, що приводить до «революції спілкування», яку слід поглиблювати. По-четверте, генезисом суспільства від інформаційного до «знаннєвого», що означає докорінну зміну формування інформаційної людини та інформаційної культури. Сьогодні інформація стає цариною людської життєдіяльності та активності, що підживлюється Інтернетом. По-п'яте, упровадження комп'ютеризованих інформаційних та комунікаційних технологій і, зокрема, Інтернету, дозволяє мережам проявляти свою гнучкість і сприяти горизонтальній комунікації, що впроваджує вищу організаційну форму людської діяльності. Сьогодні Інтернет є комунікаційним посередником, який дозволяє спілкування багатьох у визначений час на глобальному рівні [1].

Більше, що становлення культури Інтернету як основи інформаційно-комунікативного суспільства відбувається суперечливо, так як ще не створена адекватна йому матеріально-технічна база, інформаційна інфраструктура, яка б відповідала шостому технологічному укладу, що є основою цивілізаційної парадигми. Для упровадження даної цивілізаційної парадигми необхідно ще вивчити передовий зарубіжний досвід формування глобального інформаційного, мережевого, інформаціологічного, комунікаційного суспільства, щоб виявити раціональність нового типу цивілізації.

Це необхідно для того, що на зміну соціальній лінійності, яка є вираженням гомогенності (однаковості соціальних зв'язків) структур і відносин, приходить нелінійність, що демонструє собою інформаційне ускладнення і потребує визначення його сутності, атрибутів, модусів, внутрішніх і зовнішніх чинників, напрямів впливу на логіку формування культури Інтернету як інноваційного типу розвитку цивілізації. Філософія інформаційно-комунікативного суспільства націлена на виявлення суттєвих проблем, які стоять на шляху досягнення країною конкурентного потенціалу та упровадження сучасного розуміння інформаційно-комунікаційного соціуму. Останнє сприяє утвердженню засад інформаційного суспільства («розумного суспільства»), представленого його еволюцією в «суспільство знань», що сформувало Інтернет як технологічну засаду організаційної форми інформаційної епохи - мережі та онлайново-мережевого суспільства [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на яку спираються автори

До першого блоку робіт, присвяченим питанням розвитку інформаційно-комунікативного розвитку соціуму як цивілізаційної парадгми XXI століття, що

© Максименюк М.Ю., Нікітенко В.О., 2016

характеризуються дослідженнями А.Гідденса, Г.Лассвела, Н.Лумана, М.Маклюена, Ю.Габермаса. *До другого блоку робіт* відносяться дослідження, направлені на осмислення різних сторін процесу глобалізації, у тому числі, роботи Д.Хелда, Д.Гольдблатта, Е.Макгрю, Д.Перратана, Б.Бербера. *До третього блоку робіт* слід віднести роботи, присвячені вивченню істотних характеристик інформаційного суспільства, а саме роботи М.Кастельса, Д.Тапскотта, Е.Тоффлера, Ф.Уебстера. *До четвертого блоку робіт*, що аналізують істотні характеристики Інтернет з позицій нелінійно-синергетичного підходу, відносяться роботи таких вчених, як В.Аршинова, В.Беха, В.Буданова, В.Василькової, В.Воронкової, А. Зеленкова, І. Олійника, А.Лазаревича, О.Пунченка. Згідно з А.Бардом і Я.Зодерквістом, в інформаціональному суспільстві формується нова соціальна верства суспільства, яку слід назвати нетократами, основою яких є вміння «створювати зв'язки», контролювати інформаційну сферу. Автори солідарізуються з думками А.Зеленкова, І.Олійника, О.Пунченка, які вважають, що сучасний етап розвитку цивілізації характеризується зростанням ролі інформації в житті суспільства, яке в науковому світі отримало назву інформаціональне або мережеве суспільство [3; 4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Проблемна ситуація

Перехід до інформаційного суспільства став носити характер технократичного проекту (проектів), що має в своїй основі інноваційний характер та базується на інформаційно-комунікаційних технологіях і включає створення автоматизованих інформаційних систем, які повинні задовольняти вимоги інформаційно-комунікативного суспільства.

Мета наукового дослідження – формування парадигми інформаційно-комунікативного суспільства як різновиду складної соціальної системи і взаємодії.

Дана мета реалізується в наступних задачах:

- показати умови виникнення інформаційно-комунікативного суспільства як складної соціальної системи;
- дати характеристику інформаційно-комунікативного суспільства на прикладі аналізу складної соціальної системи, яку досліджував Т.Парсонс;
- виявити критерії суспільства як цілісної системи та дати їй характеристику;
- з'ясувати сутність мережевої організації як різновиду складної соціальної системи та взаємодії;
- виявити критерії, що сприяють інтенсифікації інформаційного виробництва, в контексті якого розвивається мережева організація.

Обговорення проблеми

Теоретико-методологічні засади аналізу інформаційно-комунікаційного суспільства в Україні розкривають особливості інформаційної складової у досягненні конкурентоспроможності держав та їх впливу на цивілізаційний розвиток сучасного світу. В концептуальній парадигмі інформаційно-комунікативного суспільства як цивілізаційної парадигми стикаються

філософські, соціологічні, управлінські проблеми. В сучасних філософських дискурсах найважливіше місце займають гносеологічні, онтологічні та аксіологічні виміри інформаційно-комунікативного процесу, що отримали назву «глобальна революція у спілкуванні» [5].

Теоретико-методологічні засади дослідження інформаційно-комунікативного соціуму, що дозволять зрушити теорію, - це наступні методи і підходи дослідження: 1) синергетичний метод дозволяє проаналізувати глобальне інформаційне суспільство як нелінійну систему, яка розвивається в нелінійному просторі; 2) метод системного та структурного аналізу дозволяє розглянути глобальне інформаційне суспільство як складну соціальну систему, яка має декілька підсистем, що постійно взаємодіють з навколишнім середовищем; 3) поєднання синергетичного та системного методів дозволяє пояснити особливості розвитку глобального інформаційного суспільства в нормальному і катастрофічному режимах; 4) структурно-функціональний та інституціональний методи дозволяють розкрити зміст політичних та економічних зрушень в глобальному інформаційному суспільстві; 5) антропологічний та соціоаксіологічний підходи дозволяють проаналізувати соціо-антропологічні, соціо-економічні та соціокультурні виміри глобального інформаційного суспільства та інформаційної культури за умов глобалізації.

Методологія дослідження інформаційно-комунікативного типу соціуму базується на методологічних принципах, методах і підходах, які розробили американські вчені А.Сен і М.Нуссбаум, що базуються на базових поняттях: 1) можливість (capability); 2) функціонування (functioning). Вектор функціонування – це те, що людині вдається досягти в умовах інформаційного (інформаціологічного) суспільства – освіта, здоров'я, види дозвіллєвої діяльності, дохід, а можливість – це сукупність альтернативних векторів функціонування, в контексті яких індивід може робити свій вибір. Обидва ці індикатори у сукупності імплікують якість життя в країні і можуть виступати критеріями розвитку соціального ринкового господарства. Тому ми робимо висновок, що вектор можливостей залежить не тільки від матеріального добробуту, але й від інтелектуального та психологічного потенціалу кожної людини, щоб вона оцінила, усвідомила все богатство альтернатив, які перед нею відкриваються, та оцінила можливості Internet, що дозволять здійснити якісний прорив [6].

Інформаційно-комунікативне суспільство як різновид складної соціальної системи і взаємодії виражає ідею нової фази в історичному розвиткові передових країн, що демонструють створення суспільства нового соціального зразка. Саме виникнення таких суспільств є результатом «другої індустріальної революції», що в основному ґрунтується на мікроелектронній технології та передових інформаційно-комунікативних технологіях. Інформаційно-комунікативне суспільство як різновид складної соціальної системи і взаємодії представляє собою соціальний, економічний, виробничий та організаційний механізм, який включає сукупність субструктурних підсистем, кожна з яких вимагає чіткого виділення меж її організації. Складні ієрархічні соціальні системи еволюціонують через посередництво все більшої диференціації своїх структур і

© Максименюк М.Ю., Нікітенко В.О., 2016

досягнення все більш високих рівнів своїх частин (рівнів) [7].

Т. Парсонс стверджував, що соціальна еволюція від простих до прогресивно більш складних форм відбувається шляхом варіації і диференціації, що розвиваються за своїми специфічними законами, що характеризуються надмірною складністю. Інформаційно-комунікативне суспільство як різновид складної соціальної системи і взаємодії представляє складну самоорганізовану систему (структуру), пронизану вертикальними і горизонтальними зв'язками, що представляють собою складне переплетіння цілої сукупності різноманітних зв'язків і відносин людей. Згідно Н.Лумана, функцією соціальних систем є редукція складності соціального світу, що редукують до виникнення інших підсистем, які стають більш автономними і відтворюються аутопоетично. Система як деяка цілісність складається з взаємопов'язаних частин, кожна з яких вносить вклад у характеристики цілого. Всі організації є цілісними системами, що представляють сукупність взаємопов'язаних елементів, володіють новими якостями, які відсутні у будь - яких його елементах [8].

Соціальна взаємодія, що розгортається в суспільстві як складній соціальній системі, породжує мережу соціальних відносин, організовану (гомеостаз) і інтегровану (рівновага) завдяки наявності загальної ціннісної орієнтації (централізованої системи цінностей) таким чином, що вона є здатною стандартизувати окремі види діяльності (ролі) всередині себе самої і зберігати себе саму по відношенню до умов зовнішнього середовища (адаптація). Соціальна система представляє собою систему соціальної дії, але лише у самому абстрактному смислі слова. Будь-яка соціальна система означає взаємозалежність, яка може бути розвинута у двох напрямках: 1) необхідні умови, які створюють ієрархію зумовлюючих факторів, перш за все, людської діяльності; 2) для існування суспільства необхідне існування індивідів; 3) психофізіологічні умови; 4) система норм і цінностей, що існують у даній сукупності людей – суспільстві.

До суспільства як складної соціальної системи слід підійти як до взаємодії двох підсистем, одна з яких володіє енергією, а інша - інформацією. Перша з них – це економіка (у нашому випадку інформаційна чи неоекономіка), яка володіє високими енергетичними потенціями, проте вона повинна управлятися людьми з ідеями та знаннями. Друга система - це система ідей, цінностей, норм, які забезпечують контроль над суспільством, що здійснюються у сфері (підсистемі) управління. Суспільство як соціальна система, згідно Т.Парсонса, характеризується наступними основними 5 підсистемами: 1) організація політичної влади; 2) соціалізація (виховання); 3) економічна основа суспільства (організація суспільного виробництва і розподілу між верствами населення та індивідами, оптимізація використання ресурсів суспільства, перш за все людського потенціалу); 4) сукупність культурних норм, втілених в установах, тобто система підтримки інституційних культурних зразків; 5) система комунікацій [9].

Критерієм суспільства як цілісної системи є його самозабезпечення, високий рівень його самодостатності по відношенню до свого оточення. Важливе місце в концепції Т.Парсонса займають його функціональні передумови

виживання соціальної системи, до яких він відносив: 1) адаптивність, тобто досягнення цілей по відношенню до оточуючого середовища; 2) адаптивність, тобто пристосування до впливу оточуючого середовища; 3) інтеграцію діючих елементів, тобто індивідів; 4) піддержання порядку. Відносно адаптації, то Т.Парсонс висловлювався неодноразово у різних контекстах, що адаптація – це одна з чотирьох умов, яким повинні відповідати соціальні системи, щоб вижити, задовольнити свої потреби через посередництво економіки, управляти середовищем свого проживання. Інтеграція (рівновага) соціальної системи здійснюється на основі ціннісної орієнтації (централізованої системи цінностей). Процес змін у соціальній системі багатофакторний і носить складний характер: ці фактори відносно незалежні один від одного і жоден з них не може розглядатися як першочерговий. У той же час будь-які першочергові зміни можуть відображатися на інших факторах [10].

Зміни прогресивного характеру відображають здатність суспільства втілювати у життя ті чи інші цінності. При цьому мають місце три типи соціальних процесів: 1. Диференціація в суспільстві: так, при переході від традиційного до індустріального типу господарство виходить за межі сім'ї. 2. Адаптивна реорганізація, тобто організація, яка повинна пристосовувати себе до інших умов. 3. Трансформація у суспільстві, коли спільнота починає себе включати у широке коло соціальних одиниць, суспільство стає більш диференційованим і складним, у результаті чого відбувається перехід від однієї якості до іншої.

Суспільство як складна соціальна система починає успішно функціонувати тоді, коли укріплюється взаємозалежність його елементів і зростає свідомий контроль за поведінкою індивідів, коли і механізми, і структури забезпечують стійкість соціальної системи. Суспільство є саморегульованою системою: його функції укріплюють і консервують остов суспільства, а те, що руйнує і розхитує виступає дисфункціями, перешкоджає інтеграції і самозабезпеченню суспільства. Аналіз еволюції людства, згідно з Т.Парсонсом, свідчить, що в результаті еволюції від примітивних суспільств до проміжних і на кінець до сучасних відбувається безперервний процес ускладнення і зростання адаптивної здатності. Цей процес супроводжується тенденцією до свідомого контролю над поведінкою індивідів, що у свою чергу дозволяє вирішити головну проблему – інтеграції суспільства як тенденції.

Основою інформаційного суспільства є *мережева організація як різновид складної соціальної системи інформаційного суспільства та інформаційної взаємодії, яка виникає в умовах даного виду соціуму та базується на певних принципах.* Слід виділити наступні системоутворюючі принципи мережевої організації інформаційного суспільства. По-перше, системна цілісність мережевої організації як складної системи, її структура, функції; багаторівневість, поліфункціональність, цілеспрямовуючий розвиток мережевої організації. По-друге, класифікація та ієрархія цілей, оптимізація ієрархії цілей. По-третє, квантування елементів структури мережевої організації, оцінка параметрів функціонування мережевої організації та її елементів. Основна задача мережевої організації – породження інформаційного продукту як вираження

© Максименюк М.Ю., Нікітенко В.О., 2016

інформаційного результату, що включає програмні документи, службову документацію, твори літературного мистецтва та ін. Інформаційні продукти реалізуються через різні види інформаційних послуг, що представляють професійні види діяльності, які спрямовані на виготовлення інформаційного ресурсу, спрямованого на задоволення інформаційних потреб людини. Це обробка даних, пошук інформації, надання інформаційних технологій, а також послуг освіти, консалтингових, інженерно-технічних, патентно-ліцензійних та інших [11].

Означимо критерії, що сприяють інтенсифікації інформаційного виробництва, в контексті якого розвивається мережева організація: 1) технологічний, в основі якого інформаційні технології; 2) соціальний, в основі якого інформація як важливий стимулятор зміни якості життя; 3) економічний, в основі якого інформація; 4) політичний, в основі якого свобода інформації; 5) культурний, в основі якого інформаційні цінності та інші. Тому слід оцінити той вплив, що здійснюють: 1) ІКТ на свідомість людини, у першу чергу за рахунок значного розширення його когнітивних і комунікативних можливостей та зміну динаміки цінностей у зв'язку з цим впливом; 2) вплив ІКТ на соціальну організацію як складну соціотехнологічну систему за рахунок використання нових засобів комунікації, що принципово знижує витрати на передачу інформації; 3) спрощується і стрімко прискорюється процес створення географічно розташованих соціальних груп, що характеризуються перевагами неієрархічних «горизонтальних» комунікацій та можливістю спілкування «всіх з усіма», яку М.Кастельс назвав «революцією у спілкуванні». Перший вектор розвитку інформаційно-комунікативного розвитку соціуму – це розвиток індивідуальних можливостей людини, який слід інтерпретувати як збільшення людського капіталу. Другий вектор розвитку інформаційно-комунікативного соціуму пов'язаний з розвитком мережевої організації, який сприяє зростанню цінності інформаційно-комунікативного менеджменту, міжфірмової взаємодії, створює передумови розвитку інститутів і організацій громадянського суспільства, що забезпечують нарощування соціального капіталу. Все це сприяє тому, що розвиток ІКТ виступає домінуючим фактором, який визначає прискорення процесів соціальної трансформації сучасного суспільства.

Для розвитку парадигми інформаційно-комунікативного суспільства необхідно: створення загальнодержавної автоматизованої системи; розвиток телекомунікаційної інфраструктури і створення пунктів доступу до відкритих інформаційних систем; розвиток та удосконалення ІКТ та формування експортно-орієнтованої галузі ІТ-індустрії; удосконалення законодавчої бази та системи державного регулювання у сфері інформатизації; удосконалення діяльності органів публічного управління та адміністрування на основі використання ІКТ; розвиток процесів інформатизації у секторах реальної економіки, у тому числі створення системи електронної торгівлі і логістики; розвиток системи підготовки і перепідготовки спеціалістів з ІКТ та кваліфікованих користувачів; сприяння розвитку культури і засобів масової інформації через посередництво ІКТ; удосконалення системи інформаційної безпеки в контексті поетапної реалізації програмних завдань; розвиток нових

соціально-технологічних інститутів: телемедицини і дистанційної освіти, електронної торгівлі і дистанційної зайнятості, Інтернет-ЗМІ та «електронного уряду» [12].

Складові інформаційно-комунікативного суспільства: 1. Електронізація – можливість насичувати людинорозмірні системи відповідною технікою, яка полегшує доступ до інформації. При комп'ютеризації основна увага відводиться формуванню технічної бази. 2. Медіатизація – процес комунікативних взаємодій людства та географічних регіонів на основі новітніх інформаційних технологій. 3. Інтелектуалізація – інформаційне управління системами різного рівня складності. 4. Розвиток інтелектуального капіталу, який складається з людського, організаційного і споживацького. 1. Людський капітал має безпосереднє відношення до людини і включає знання, практичні навички, творчі здібності людей, їх моральні цінності, культуру праці. 2. Організаційний капітал має відношення до організації, представлений технічним і програмним забезпеченням, організаційною структурою, патентами, корпоративною культурою. 3. Споживацький капітал, чи капітал відносин, формується в процесі взаємодії організації зі споживачами (клієнтські бази даних, стійкі зв'язки з клієнтами тощо).

Ми виокремлюємо наступні моделі розвитку інформаційно-комунікативного суспільства. Інформаційно-комунікативне суспільство (Information society) – це концепція постіндустріального суспільства, нова фаза розвитку цивілізації, в якій головними продуктами виробництва є інформація і знання.

Перша модель – інноваційна модель розвитку інформаційно-комунікативного суспільства, яка на перше місце ставить виробництво нового знання (виробництво ноу-хау). Отримання нових фактів і відкриття нових принципів у сфері фундаментальної науки приводять до отримання нових матеріалів, виробів і процесів. При інноваційній моделі розвитку суспільство (фірми, що входять в економіку) торгують на світовому ринку інноваційними товарами. Країна, яка поклала в основу свого розвитку інноваційну модель, – це США. *Друга модель* – технологічна модель розвитку інформаційно-комунікативного суспільства. Інноваційний шлях розвитку потребує «зрощування» наукових шкіл, що є умовами оволодіння досвідом накопиченого капіталу у суспільстві. Більш простою і дешевшою моделлю є технологічна, тобто вкладання коштів у нові процеси. По цьому шляху розвивалася Японія, у якої не було фінансів на фундаментальну науку. Японія уважно вивчала досвід всього світу, у першу чергу США, і розвивала виробництво електроніки чи автомобілебудування. На протязі трьох років Японія порівнялася зі США у сфері автомобілебудування. Вслід за Японією по технологічному шляху пішла Південна Корея, потім Тайвань і малі тихоокеанські «дракони». Інформаційне суспільство – це тривалий інноваційний і технологічний шлях розвитку суспільства. *Третя модель розвитку суспільства* – сировинна модель розвитку суспільства робить ставку на експорт сировини, наприклад, енергоносії, чи робочу силу. Проте сировинна модель розвитку суспільства носить безперспективний характер. *Четверта модель розвитку суспільства* -

© Максименюк М.Ю., Нікітенко В.О., 2016

«нульова». Ми зробили ставку на перші дві моделі розвитку суспільства – інноваційна і технологічна, які у нашому випадку носять назву інноваційно-технологічна модель розвитку суспільства. В контексті інноваційно-технологічної моделі розвитку суспільства акцент ставиться на розвиток науки, освіти, ноу-хау, інформаційних технологій «нової хвилі» [13].

Сьогодні *філософія інформаційно-комунікативного суспільства* включає найбільш популярні його визначення: інформаційне забезпечення сучасного розвитку соціуму у самому широкому смислі цього слова; інформаційні ресурси і управління ними; інформаційні послуги в контексті Інтернет-економіки; інформаційні послуги і підприємництво; інформаційні системи, їх технічна підтримка та управління ними; формування інформаційної культури; організація науково-інформаційної діяльності; офіс-менеджмент та обробка інформації; організація комунікацій.

Сучасні процеси інформатизації, що дозволяють надавати інформацію споживачу, стають найважливішим фактором життя суспільства і засобом підвищення ефективності управління всіма сферами суспільного життя. Інформаційні ресурси і правильно спроектовані автоматизовані інформаційні системи є основою для продуктивної роботи менеджера будь-якого рівня і в усіх предметних сферах. Інформатизація – це одна з головних тенденцій суспільного розвитку, що свідчить про перехід до нової постіндустріальної цивілізації, що супроводжується значним зростанням доходів у більшості високорозвинутих країн і принципової частки осіб з вищою освітою. На межі цих змін формується інформаційно-комунікативний тип соціуму як найвищий щабель прогресу, його інноваційного розвитку, що можливо лише на основі інформаційного (інформаціологічного) та інформаційно-комунікативного менеджменту [14].

Всі ці проблеми виходять на інформаційно-комунікативний менеджмент, який слід обмежити двома значеннями: 1) управління інформацією – інформаційними потоками та інформаційними ресурсами, тобто автоматизована технологія обробки інформації у певній предметній сфері; 2) управління за допомогою інформації, тобто управлінська технологія, менеджмент у власному смислі цього слова. У даному контексті *інформаційно-комунікативний менеджмент* включає в себе досягнення декількох суміжних наукових дисциплін по відношенню до управління інформацією в організаціях як складних соціотехнологічних системах, що дозволяє на практиці перейти до інформаційно-орієнтованого типу організації, характерної для інформаційно-комунікативного типу соціуму.

Спеціаліст інформаційного суспільства та епохи Інтернету має бути визначений техномеритократичною (інформаційною) культурою, укоріненою і у світі дослідницької науки. Це культура віри у природну силу науково-технічного розвитку як ключової складової прогресу людства. Акцентуємо увагу на 10 принципах підготовки кадрового потенціалу для роботи в інформаційному суспільстві, яке є високотехнологічним: 1) конкуренція робочого персоналу; 2) конкуренція персоналу управління; 3) конкуренція ділової репутації та ініціативи; 4) конкуренція досягнень; 5) конкуренція багатопрофільності; 6) конкуренція якості; 7) конкуренція продукції; 8) конкуренція інформаційного

забезпечення; 9) конкуренція форм збуту; 10) конкуренція фінансових та ресурсних послуг тощо. Глобальний менеджер інформаційного суспільства повинен бути готовим до глобалізації стратегій діяльності на різноманітних ринках. Всі ці риси характеризують європейський менеджмент в сучасну епоху розвитку інформаційно-комунікативного суспільства. Для цього професіонал-спеціаліст повинен оволодіти термінологією глобального інформаційного суспільства, в якому жити і управляти**.** Інформатизувати суспільство – означає кардинальну зміну структури і характеру соціального розвитку, розробляти та упроваджувати нові види інформаційного обміну, а це потребує нової спіралі у розвитку інформаційних технологій та сприяє формуванню нового типу інформаційно-комунікативного буття [15].

Висновки

Інформаційно-комунікативне суспільство дозволяє людям використовувати свій комунікативний потенціал і реалізовувати свої можливості. Для цього необхідно, щоб інформаційно-комунікативне суспільство слугувало досягненню взаємодоповнюючих цілей забезпечення стійкого економічного росту, підвищення суспільного добробуту, стимулювання суспільної злагоди та повної реалізації потенціалу у сфері укріплення демократії, транспарентного і відповідального управління, міжнародного миру і стабільності (з Окінавської декларації інформаційного суспільства). Формування інтелектуального капіталу як капіталізованого знання приносить додаткову вартість і сприяє підвищенню конкурентоспроможності організації, виходу країни на міжнародні ринки та забезпечення інтеграції країни в міжнародну кооперацію праці. Все це потребує управління знаннями (інтелектуальним капіталом) та інтелектуальною власністю, без чого неможливий розвиток країни у добу глобалізації, що потребує розвитку різноманітних видів менеджменту – стратегічного, інноваційного, комунікаційного, антикризового, менеджменту організацій, підприємництва, бізнесу [16].

Тому основою задачею сучасної організації як організації інформаційно-орієнтованої є виявлення, збереження та ефективне використання знань та управління знаннями з метою перетворення знань на ключовий ресурс виробництва та формування таких нових напрямів розвитку науки, яка б спонукала формуванню «знаннєвого суспільства» та конкурентоспроможності нації, а для цього потрібна активна участь державного регулювання у сфері науки, техніки і НТП.

Список використаних джерел

1. Bazaluk O., Blazhevich T. Cosmic Education: Formation of a Planetary and Cosmic Personality / Philosophy and Cosmology, Vol. 12. – Kiev : ISPC, 2013. – P.147–160.

2. Воронкова В. Г. Формування інформаційної культури особистості як умова успішної адаптації людини до життя в інформаційному суспільстві / В. Г. Воронкова // Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць. – К.: Вид-во УАН ТОВ «НВП» «ВІР», 2014. – Вип. № 86 (7). – С. 198 - 203.

3. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун [пер. с англ. Налетова И.З.]. – М.: АСТ, 2002. – 608 с.

4. Максименюк М. Ю. Філософські засади публічного адміністрування / М.Ю.Максименюк // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник

© Максименюк М.Ю., Нікітенко В.О., 2016

наукових праць. – Запоріжжя: ЗДІА, 2015. - № 61 – С.207 - 226.

5. Nikitenko Vitalina. Conceptualization of geo-cultural values in the process of teaching of foreign language / Nikitenko Vitalina // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб. наук. пр.] – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2016. - випуск № 64.- С. 255 - 259.

6. Ополев П. П. Особенности бытия сложного соцума / П.П.Ополев / Грамота, 2014. – №6 (44). – С.146-149.

7. Осипенко Л. О. Комунікативний процес як цілісна соціокультурна система: соціально-філософський аналіз / Л. О. Осипенко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : [зб. наук. пр.] – Запоріжжя : Вид - во ЗДІА, 2013. - № 54. - С. 241-250.

8. Парсонс Т. О социальных системах / Под ред. В. Ф. Чесноковой и С. А. Белановского. – М. : Академический Проект, 2002. – 832 с.

9. Пунченко О. П. Інформатизація як засіб репрезентації інформаційних ресурсів суспільства / О. П. Пунченко, А. А. Лазаревич // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, – 2015. – Вип.63. – С.21-30.

10. Савченко С. В. Філософія глобального інформаційного суспільства як цивілізаційна парадигма розвитку сучасного суспільства / С. В. Савченко // Гілея : науковий вісник : [зб. наук. пр.] – К.: Вид - во УАН ТОВ «НВП» «ВІР», 2014. – Вип. 90. – С. 194 - 198.

11. Соснин А. В. Информационно-коммуникационные технологии – многовекторный феномен процесса развития общества / А. В. Соснин // Коммуникативные стратегии информационного общества: Труды Междунар. науч.-теор. конф. СПб. : Изд - во Политехн. ун - та, 2013. – С. 20 - 29.

12. Соснін О. В. Сучасні міжнародні системи та глобальний розвиток (соціально-політичні, соціально- економічні та соціально-антропологічні виміри) : Навчальний посібник / О. В. Соснін, В. Г. Воронкова, О. Є. Постол // Київ : Центр навчальної літератури, 2015. – 556 с.

13. Соснін О. В. Інформаційна безпека: нові виміри загроз, пов'язаних з інформаційно-комунікаційною сферою / О. В. Соснін, О. П. Дзьобань // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб. наук. пр.] – Запоріжжя : Вид - во ЗДІА, 2015. – № 61. – С.24 - 34.

14. Соснін О. В., Воронкова В. Г., Ажажа М. А. Філософія гуманістичного менеджменту (соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-антропологічні виміри): Навчальний посібник / О. В. Соснін, В. Г. Воронкова, М. А. Ажажа – Запоріжжя : Дике поле, 2016. – 356 с.

15. Человек в информационно-коммуникационных сетях : (материалы круглого стола) // Человек. - 2012. - № 5.- С.76 - 91.

16. Rheingold H. The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier. Reading, MA : AddisonWesley, 1993.

REFERENCES

1. Bazaluk O., Blazhevich T. Cosmic Education: Formation of a Planetary and Cosmic Personality / Philosophy and Cosmology, Vol. 12. – Kiev : ISPC, 2013. – P.147–160.

2. Voronkova V.G. Formation of informational culture of personality as a condition of successful human adaptation to living in the information society / V. G. Voronkova // Gìleâ : scientific Bulletin: GB. Sciences. works. – K.: Publishing House of SCIENCE LLC NVP"," BELIEVE ", 2014. Is the Issue. No. 86 (7). - P. 198-203.

3. Kuhn T. Structure naučnyh revolûcij / T. Kuhn [lane vs. Naletova S.]. – M. : AST, 2002. – 608 s.

4. Maksimenûk M. Philosophical Foundations of public administration / M. Maksimenûk // Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy: scientific papers. – Zaporizhzhya : ZDIA, 2015. № 61.- P. 207-226.

5. Nikitenko Vitalina. Conceptualization of geo-cultural values in the process of teaching of foreign language / Nikitenko Vitalina // Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering

Academy: [GS Sciences etc.] – Zaporizhzhya : publishing ZDIA, 2016. -issue 64/ - P. 255-259.

6. Opolev P. Osobennosti bytiâ složnogo socuma / P. Opolev / Gramota, 2014. No. 6 (44). - P. 146-149.

7. Osipenko L.A. Communicative process as integrated socio-cultural system: socio-philosophical analysis / L. Osipenko // Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy : [GS Sciences etc.] – Zaporizhzhya : publishing ZDIA, 2013. № 54. - P. 241-250.

8. Parsons E. Social'nyh systems /edited. V. F. Česnokovoj and P.A. Belanovskogo. – M.: Akademičeskij Project, 2002. - 832 s.

9. Punčenko O. P. Informatization as a means of disseminating the information resources of the society / O.Punčenko, A. Livshyts // Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy : [GS Sciences etc.]. – Zaporizhzhya: publishing of ZDIA is 2015. - Issue 63. - P. 21-30.11.

10. Savchenko S.V.Philosophy of the global information society as the civìlìzacìjna paradigm of the development of modern society / S.V.Savchenko // Gìleâ: scientific Bulletin: [GS Sciences Ave]-K.: Publishing House of SCIENCE LLC NVP "," BELIEVE ", 2014. Is the Issue. 90. – P.194-198.

11. Sosnin A. V. Information-kommunikacionnye technology-mnogovektornyj phenomenon processa development society / A. Sosnin // Kommunikativnye strategii informacionnogo society: works by Meždunar. nauč-teor. CONF. St. Petersburg. : Ed-vo Politehn. UN-, and 2013. - P. 20-29.

12. Sosnin A. V. Modern international systems and global development (socio-political, socio-economic and socio-anthropological dimensions): textbook / A.V. Sosnin, V.G. Voronkova, E.E. Postol // Kyiv: Center for educational literature, 2015. – 556 p.

13. Sosnin A. V. Information security: new dimensions of threats related to information and communication area / A. Sosnin, O. Dz'oban' // Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy : [GS Sciences etc.] – Zaporizhzhya : publishing ZDIA, 2015. No. 61. - P. 24-34.

14. Sosnin O.V. Voronkova V.G., Ažaža M.A. Philosophy of humanistic management (socio-political, socio-economic, socio-anthropological dimensions): textbook / A. V.Sosnin, V. G. Voronkova, M. A. Ažaža – Zaporizhzhya : Wild field, 2016. – 356 c.

15. People in the information and communication networks: (round table)//person. -2012. No. 5. - P.76-91.

16. Rheingold H. The Virtual Community : Homesteading on the Electronic Frontier. Reading, MA : AddisonWesley, 1993.

МАКСИМЕНЮК М. Ю.– *кандидат философских наук, доцент кафедры менеджмента организаций и управления проектами Запорожской государственной инженерной академии (Запорожье, Украина) E-mail: marina.maximenuk@mail.com*

НИКИТЕНКО, В. А. - *кандидат философских наук, доцент кафедры иностранных языков Запорожской государственной инженерной академии (Запорожье, Украина) E-mail: vitalina2006@ukr.net*

ФОРМИРОВАНИЕ ПАРАДИГМЫ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНОГО ОБЩЕСТВА КАК РАЗНОВИДНОСТИ СЛОЖНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

В статье представлены формирование парадигмы информационно-коммуникативного общества как разновидности сложной социальной системы и взаимодействия. Раскрыты условия возникновения информационно-кроммуникативного общества как сложной социальной системы; определена характеристика информационно-коммуникативного общества на примере анализа сложной социальной системы, которую исследовал Т.Парсонс; выявлены критерии общества как целостсной системы и представлена ее характеристика; определена сущность сетевой оргнизации как

© Максименюк М.Ю., Нікітенко В.О., 2016

разновидности сложной социальной системы и взаимодействия; выявлены критерии, которые способствуют интенсификации информационного производства, в контексте которого развивается сетевая организация.

Ключевые слова: *общество, информационно-коммуникативное общество, сложная социальная система, социальное взаимодействие, субструктурные подсистемы, информационный социум*

MAKSIMENYUK, MARINA - *Candidate of Philosophical Sciences (PhD), Assistant Professor of the Department of Management of Organizations and project management Zaporozhye State Engineering Academy (Zaporizhzhya, Ukraine) E-mail: marina.maximenuk@mail.com*

NIKITENKO, VÌTALINA - *Candidate of Philosophical Sciences (PhD), Assistant Professor of Foreign Languages Department, Zaporizhzhya State Engineering Academy (Zaporizhzhya, Ukraine) E-mail: vitalina2006@ukr.net*

THE FORMATION OF THE PARADIGM OF INFORMATION-COMMUNICATIVE SOCIETY AS A KIND OF COMPLEX SOCIAL SYSTEMS AND INTERACTIONS

Is represented by the paradigms of conceptualisation of information-communicative society as a kind of complex social systems and interactions. Shows the condition of information-communicative society as a complex social system; It is characteristic of information-communicative society as an example of the analysis of the complex social system which researched T. Parsons; found the criteria for society as a whole system and its characteristics; It is the essence of the network of the Organization as a kind of complex social systems and interaction; revealed the criteria that contribute to the intensification of information production, in konteskti which develops the network organization.

Key word*s: society, informational and communicative society, a complex social system, social interaction, substrukturnì subsystem, information society*

Стаття надійшла до редколегії 05.08.16 р.
Рекомендовано до друку 10.08.16 р.

НАШІ АВТОРИ
LIST OF AUTHORS
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. ВОРОНКОВА ВАЛЕНТИНА ГРИГОРІВНА - доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій та управління проектами Запорізької державної інженерної академії (Запоріжжя, Україна)

Voronkova, Valentina - Doctor of Sciences (Philosophy), Professor, Head of the Department of Management of Organizations and project management, Zaporizhzhya State Engineering Academy (Zaporizhzhya, Ukraine)

Воронкова Валентина Григорьевна – доктор философских наук, профессор, заведующая кафедрой менеджмента организаций и управления проектами Запорожской государственной инженерной академии (Запорожье, Украина)

---

2. ІВАНОВА НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА - кандидат філософських наук, доцент, завідувач відділення «Дошкільне виховання» Луцького педагогічного коледжу (Луцьк, Україна), докторант кафедри філософії та соціології Південноукраїнського національного педагогічного університету (Одеса, Україна)

Ivanova, Nataliia - PhD in Philosophy, Associate Professor of Head of Department "Preschool education" of Lutsk Pedagogical College (Lutsk, Ukraine), Doctoral student of the department of philosophy and sociology of South Ukrainian National Pedagogical University (Odesa, Ukraine)

Иванова Наталья Владимировна - кандидат философских наук, доцент, заведующая отделением «Дошкольное воспитание» Луцкого педагогического колледжа (Луцк, Украина), докторант кафедры философии и социологии Южноукраинского национального педагогического университета (Одесса, Украина)

E-mail: iva.chumbas@gmail.com

---

3. БЕРЕЗА ВАДИМ ОЛЕКСІЙОВИЧ - кандидат педагогічних наук, доцент Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (Черкаси, Україна)

Bereza, Vadim - PhD candidate of pedagogical sciences, Assistant Professor of National university named after Bogdan Khmelnitsky of Cherkasy (Cherkasy, Ukraine)

Береза Вадим Алексеевич - кандидат педагогических наук, доцент Черкаского национального университета имени Богдана Хмельницкого (Черкасы, Украина).

E-mail: gileya.org.ua@gmail.com

---

4. БОГУСЛАВСЬКА ОЛЬГА ГЕОРГІЇВНА – кандидат філософських наук, доцент кафедри менеджменту організацій та управління проектами Запорізької державної інженерної академії (Запоріжжя, Україна)

Boguslavskaya, Olga - PhD in Philosophy**,** Associate Professor of the Department of Management of Organizations and project management, Zaporozhye State Engineering Academy (Zaporizhzhya, Ukraine)

Богуславская Ольга Георгиевна – кандидат философских наук, доцент кафедры менеджмента организаций и управления проектами Запорожской государственной инженерной академии (Запорожье, Украина) E-mail: boguslav009@rambler.ru

---

5. КОЗИНЕЦЬ ЛІДІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Білоруського державного педагогічного університету імені Максима Танка (Мінськ, Білорусь)

Kozinec, Lidia - candidate of pedagogical sciences, Associate Professor of Faculty of pedagogy of the Belarusian State Pedagogical University named after Maksim Tank (Minsk, Belarus)

Козинец Лидия Александровна - кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики Белорусского государственного педагогического университета имени Максима Танка (Минск, Беларусь)

E-mail: kaphedra.philos@onat.edu.ua

---

6. ЧЕРНИШ ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА - вчитель початкових класів спеціалізованої школи №155 з поглибленим вивченням англійської мови (Київ, Україна)

Chernykh, Tatyana - primary school teacher specialized school with №155 Intensive English Language (Kyiv, Ukraine)

Черныш Татьяна Николаевна - учитель начальных классов специализированной школы №155 с углубленным изучением английского языка (Киев, Украина)

---

7. МЕЛЬНИК ВІКТОРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА - кандидат філософських наук, доцент кафедри управління, інформаційно-аналітичної діяльності та євроінтеграції Національного педагогічного університету імені М.П.Драгманова (Київ,Україна)

Melnyk,Victoria – PhD in Philosophy, Associate Professor of Department in management information and analytical activities and European Integration National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

Мельник Виктория Владимировна - кандидат философских наук, доцент кафедры управления, информационно-аналитической деятельности и евроинтеграции Национального педагогического университета имени М.П.Драгоманова (Киев,Украина)

E-mail: doc.v.melnik@mail.ru

---

8. КАЛЮЖНИЙ ВІКТОР СТЕПАНОВИЧ – кандидат філософських наук, професор кафедри філософії і політології Запорізької державної інженерної академії (Запоріжжя, Україна)

Kalyuzhny, Victor - PhD in Philosophy, Professor Department of philosophy and political science Zaporizhzhya State Engineering Academy (Zaporizhzhya, Ukraine)

Калюжный Виктор Степанович – кандидат философских наук, профессор кафедры философии и политологии Запорожской государственной инженерной академии (Запорожье, Украина)

ТОВАРНИЧЕНКО ВОЛОДИМИР ОЛЕКСАНДРОВИЧ - кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії і політології Запорізької державної інженерної академії (Запоріжжя, Україна)

Tovarnichenko, Vladimir - PhD in Philosophy, Associate Professor Department of philosophy and political science Zaporizhzhya State Engineering Academy (Zaporizhzhya, Ukraine)

Товарниченко Владимир Александрович - кандидат философских наук, доцент кафедры философии и политологии Запорожской государственной инженерной академии (Запорожье, Украина)

E-mail: tovarnichenko@mail.ru

---

9. СЕВЕРИН-МРАЧКОВСЬКА ЛЮДМИЛА ВАСИЛІВНА - кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

Severin-Mrachkovska, Liudmyla - PhD in Philosophy, Associate Professor Department of Philosophy of State University "Kyiv National Economic University by Vadym Hetman" (Kyiv, Ukraine)

Северин-Мрачковская Людмила Васильевна – кандидат философских наук, доцент кафедры философии ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана» (Киев, Украина)

E-mail: lsever2010@gmail.com

---

10. БІЛОГУР ВЛАДА ЄВГЕНІВНА - доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри теорії методики фізичного виховання та спортивних дисциплін Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (Мелітополь, Україна)

Bilogur, Vlada - Doctor of Sciences (Philosophy), Professor, Head of the Department of theory and methodology of physical education and sport of disciplines, Melitopol State Pedagogical University named after Bogdan Khmelnitsky (Melitopol, Ukraine)

Билогур Влада Евгеньевна - доктор философских наук, профессор, заведующая кафедрой теории и методики физического воспитания и спортивных дисциплин Мелитопольского государственного педагогического университета имени Богдана Хмельницкого (Мелитополь, Украина)

E-mail: bilovlada@mail.ru

---

11. СОСНІН ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ - доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Національного авіаційного університету, Заслужений діяч науки і техніки України (Київ,Україна)

Sosnin, Alexander - Doctor Sciences (of Political), Professor, Head of of the Department of International Information National Aviation University (Kyiv, Ukraine**)**

Соснин Александр Васильевич - доктор политических наук, профессор, заведующий кафедрой международной информации Национального авиационного университета (Киев, Украина)

E-mail: alvas.sosnin@yandex.ru

---

12. КРАВЧЕНКО АЛЛА АНАТОЛІЇВНА - доктор філософських наук, професор кафедри управління, інформаційно-аналітичної діяльності та євроінтеграції Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (Київ¸Україна)

Kravchenko, Alla – Doctor of Sciences (Philosophy), Professor of department in management information and analytical activities and European Integration, National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

Кравченко Алла Анатолиевна – доктор философских наук, професор кафедры управления, информационно-аналитической деятельности и евроинтеграции Национального педагогического университета имени М.П.Драгоманова (Киев,Украина)

E-mail: allusik_k@ukr.net

---

13. ШИНДАУЛОВА РАУШАН БАЙСЕІТОВНА - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Казахської національної консерваторії ім. Курмангази (Алмати, Республіка Казахстан)

Shindaulova, Raushan - PhD of Pedagogical sciences, Associate Professor of Social and Humanitarian Disciplines Chair of Kazakh National Conservatory named after Kurmangazy (Almaty, Kazakhstan

Шиндаулова Раушан Байсеитовна - кандидат педагогических наук, доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин Казахской национальной консерватории им. Курмангазы (Алматы, Республика Казахстан)

E-mail: sharabana1@mail.ru

---

14. ХОМ'ЯК НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА - заступник директора з навчальної роботи Житомирського коледжу культури і мистецтв ім. Івана Огієнка, аспірантка кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка (Житомир, Україна)

Khomyak, Natalia - deputy director of academic work at Zhytomyr College of Culture and Arts named after Ivan Ogienko, postgraduate Student at the Department of philosophy at Zhytomyr State University named atfer Ivan Franko (Zhytomyr, Ukraine)

Хомяк Наталья Александровна - заместитель директора с учебной работы Житомирского коледжа культуры и искусств им. Ивана Огиенка, аспирантка кафедры философии Житомирского государственного университета имени Ивана Франко (Житомир, Украина)

E-mail: natali_homyak@mail.ru

---

15. ЧОРНА ЛІДІЯ ВАЛЕРІЇВНА - кандидат політичних наук, доцент, докторант кафедри філософії, теорії та історії державного управління Національної академії державного управління при Президенті України (Київ, Україна))

Chorna, Lydia - PhD of Political Sciences, Associate Professor of Philosophical Anthropology, applicant in Department of philosophy, theory and history of public administration the National Academy of public administration under the President of Ukraine

(Kyiv, Ukraine**)**

Черная Лидия Валериевна - кандидат политических наук, доцент, докторант кафедры философии, теории и истории государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины (Киев, Украина)

E-mail: lika7@ukr.net

---

16. ГЬОКХАН, ДЕМІР - голова правління українсько-турецького культурного центру «Сяйво», аспірант кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка (Київ, Україна)

Gökhan, Demir - postgraduate student, departament of philosophy, Zhytomir State University named alter I. Franko, Chairman of the Ukrainian-Turkish Cultural Center "Syayvo"

(Kiyv, Ukraine)

Гекхан, Демир - председатель правленни Украинско-турецкого культурного центра «Сяйво», аспирант кафедры философии Житомирского государственного университета имени Ивана Франко (Киев, Украина) E-mail: gokdemkiev@yahoo.com

---

17. КАЧМАР ОЛЕКСАНДРА ВАСИЛІВНА - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецьких дисциплін початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна)

Kachmar, Oleksandra - PhD in pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of arts disciplines of elementary education at Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, (Ivano-

Frankivsk, Ukraine)

Качмар Александра Васильевна - кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры искуствоведческих дисциплин начального образования Прикарпатского национального университета имени Василия Стефаныка) (Ивано-Франковск, Украина)

E-mail: Oleksandra75@mail.ru

---

18. РИЖОВА ІРИНА СТАНІСЛАВІВНА – доктор філософських наук, професор кафедри дизайну Запорізького національного технічного університету (Запоріжжя, Україна)

Ryzhova, Irina -- Doctor of Sciences (Philosophy), Professor of the Department of design of the Zaporizhzhya National Technical University (Zaporizhzhya, Ukraine)

Рижова Ирина Станиславовна – доктор философских наук, профессор кафедры дизайна Запорожского национального технического университета (Запорожье, Украина)

E-mail: ira_rizhova@ mail.ru

---

19. СТОВПЕЦЬ ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ - кандидат філософських наук, доцент кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін Одеського національного морського університету, докторант кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (Одеса, Україна)

Stovpets, Oleksandr - PhD in Philosophy, Associate professor of Odessa National Maritime University, Applicant in South Ukrainian National Pedagogical University named after K. Ushynsky, Department of Philosophy, Sociology & Sociocultural activities management (Odessa, Ukraine)

Стовпец Александр Васильевич - кандидат философских наук, доцент Одесского национального морского университета, докторант кафедры философии, социологии и менеджмента социокультурной деятельности Южноукраинского национального педагогического университета имени К. Д. Ушинского (Одесса, Украина)

E-mail: a.stovpets@gmail.com

---

20. ВВАЙНХАРДТ, ЙОЛІТА - PhD у сфері наук управління, Головний науковий співробітник Інституту спортивної науки та інновацій, професор Департаменту управління, економіки та соціології, Університет спорту Литви (Каунас, Литва)

Vveinhardt, Jolita, PhD in Management Science, Chief Researcher of Institute of Sport Science and Innovations Professor of the Department of Management, Economics and Sociology Lithuanian Sports University (Kaunas, Lithuania)

Ввайнхардт, Йолита – PhD в области наук управления, Главный научный сотрудник Института спортивной науки и инноваций, профессор Департамента управления, экономики и социологии, Университет спорта Литвы, (Каунас, Литва)

E-mail: jolita.vveinhardt@gmail.com

АНДРЮКАЙТЕНЕ, РЕГІНА - PhD у сфері наук управліня, викладач Департаменту управління, економіки і соціології, Вільнюського Університет спорту Литви (Каунас, Литва)

Andriukaitiene, Regina, PhD in Management Science, Lecturer of the Department of Management, Economics and Sociology *Lithuanian Sports University* (Kaunas, Lithuania)

Андрюкайтене, Регина - PhD в области наук управления, Преподаватель Департамента управления, экономики и социологии Вильнюсского университета спорта (Каунас, Литва)

E-mail: regina.andriukaitiene@gmail.com

---

21. ГРЯБЛИКАЙТЕ, ЙОЛИТА – доктор Ph.D в області управління та адміністрації наук, доцент Університету Александраса Стульгінскіса, керівник оргкомітету Міжнародної наукової конференції «Сільський розвиток 2017» Аляксандрас Стульгінскіс університету (Каунас, Литва)

Greblikaite, Jolita - PhD in Management and Administration Sciences, assoc. professor, Chief of organising committee of International Scientific Conference „Rural Development 2017“ Aleksandras Stulginskis University (Kaunas Lithuania)

Грябликайте, Йолита – доктор Ph.D в области управления и администрации наук, доцент Университета Александраса Стульгинскиса, руководитель оргкомитета международной научной конференции «Сельское развитие 2017» Аляксандрас Стульгинскис университета (Каунас, Литва)

E-mail: jolita.greblikaite@asu.lt; jolita19@gmail.com

АНДРЮКАЙТЕНЕ, РЕГИНА – доктор PhD в області наук управління, викладач Департаменту управління, економіки і соціології Вільнюського університету спорту Литви (Каунас, Литва)

Andriukaitiene, Regina- Doctor PhD of social sciences, Head of Business and Economics Department, Associate Professor, Head of the Business and Economics Department Marijampole college (Marijampole, Lithuania)

Андрюкайтене, Регина – доктор PhD социальных наук (менеджмент), доцент, зав. кафедрой предпринимательства и экономики Мариямпольской коллегии (Мариямполь, Литва)

E-mail:regina.andriukaitiene@gmail.com, regina.andriukaitiene@mkolegija.lt

---

22. КУЦЕПАЛ СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА - доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних та соціально-економічних навчальних дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого (Полтава, Україна)

Kutsepal, Svetlana - Doctor of Sciences (Philosophy), Professor, head of the humanitarian and socio-economic disciplines Poltava Law Institute of Yaroslav Mudry National Law University (Poltava, Ukraine)

Куцепал, Светлана Викторовна - доктор философских наук, профессор, заведующая кафедрой гуманитарных и социально-экономических учебных дисциплин Полтавского юридического института Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого (Полтава, Украина)

E-mail: svkutsepal@rambler.ru

---

23. Базалук Олег Олександрович - доктор філософських наук, професор, Заслужений працівник освіти України, професор кафедри філософії Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди, (Переяслав-Хмельницький, Україна)

Bazaluk, Oleg - Doctor of Sciences (Philosophy), Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, professor of philosophy, Pereyaslav-Khmelnitsky State Pedagogical university of G. Scovoroda (Pereyaslav-Khmelnitsky, Ukraine)

Базалук Олег Александрович - доктор философских наук, профессор, Заслуженный работник образования Украины, прфессор кафедры философии Переяслав-Хмельницкого государственного педагогического университета имени Г.С.Сковороды (Переяслав-Хмельницкий, Украина)

E-mail: bazaluk@ukr.net

---

24. МАКЕДОНСЬКА, СВІТЛАНА ІВАНІВНА - здобувач кафедри соціальної філософії та управління Запорізького національного університету,(Запоріжжя, Україна)

Makedonskaia, Svetlana - competitor for the department of social philosophy and management). National University of Zaporozhye (Zaporozhye, Ukraine).

Македонская, Светлана Ивановна – соискатель кафедры социальной философии и управления Запорожского государственного университета (Запорожье , Украина)

E-mail: makedon_20@mail.ru

---

25. МАКСИМЕНЮК МАРИНА ЮРІЇВНА - кандидат філософських наук, доцент кафедри менеджменту організацій та управління проектами Запорізької державної інженерної академії (Запоріжжя, Україна)

Maksimenyuk, Marina - PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of Management of Organizations and project management Zaporizhzhya State Engineering Academy (Zaporizhzhya, Ukraine)

Максименюк Марина Юрьевна – кандидат философских наук, доцент кафедры менеджмента организаций и управления проектами Запорожской государственной инженерной академии (Запорожье, Украина)

E-mail: marina.maximenuk@mail.com

НІКІТЕНКО ВІТАЛІНА ОЛЕКСАНДРІВНА - кандидат філософських наук, доцент кафедри іноземних мов Запорізької державної інженерної академії (Запоріжжя, Україна)

Nikitenko, Vitalina - PhD in Philosophy, Associate Professor of Foreign Languages Department, Zaporizhzhya State Engineering Academy (Zaporizhzhya, Ukraine)

Никитенко Виталина Александровна - кандидат философских наук, доцент кафедры иностранных языков Запорожской государственной инженерной академии (Запорожье, Украина)

E-mail: vitalina2006@ukr.net

ISSN 2072-7941 (Online)
ISSN 2072-1692 (Print)

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ
ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ
REQUIREMENTS FOR SCIENTIFIC ARTICLES

«Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії»
«Humanities Bulletin of Zaporizhzhe State Engineering Academy»
«Гуманитарный вестник Запорожской государственной инженерной академии»

Серія 33 №427 від 02.02.2001 р.
КВ № 9770 від 15.04.2005 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Збірник наукових праць «Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії» (Серія 33 №427 від 02.02.2001 р. і КВ № 9770 від 15.04.2005р. перереєстровано як фаховий з філософських дисциплін згідно з наказом МОНУ №261 від 06.03.2015 р., а також згідно Листа МОН України від 04.12.2015 №1/9-586 «Про опублікування результатів дисертаційних робіт у періодичних виданнях» (за № 289)

Повні тексти та бібліографічний опис всіх статей журналу представлено у:
Національній бібліотеці України імені В.В. Вернадського, сайті ЗДІА та журналу.
Сайт журналу: vestnikzgia.com.ua

МІЖНАРОДНА ІНДЕКСАЦІЯ ЖУРНАЛУ

1.ULRICHSWEB Global serials Directory; 2. РИНЦ (LIBRARY.RU); 3. EBSCO PUBLISHING; 4. WorldCat; 5. Academic Search Engine (BASE, Німеччина); 6. ResearchBib; 7. Directory of Open Access Journals (DOAJ); 8. INDEX COPERNICUS

Відповідно до ліцензійного договору № 339-05/2014 від 28 травня 2014 р. збірник наукових праць «Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії» включений до міжнародної науково-метричної бази РИНЦ (Російський індекс наукового цитування) та INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL (Польща)

До публікації в журналів приймаються статті українською, англійською або російською мовами проблемного, узагальнюючого, методичного характеру, оригінальні наукові, практичні дослідження, які раніше не публікувалися.

За оригінальність, науковий рівень і формальну сторону статті відповідає автор (и).

Статті приймаються тільки в електронній версії на адресу (e-mail: valentina-voronkova@yandex.ru). Формат тексту: Word for Windows (тільки формат .doc, не .doc.x), розмір шрифту 14 (тип - Times New Roman), інтервал між рядками 1, 0. Формат сторінки: А4 (210х297 мм). Поля: зверху, знизу, ліворуч і праворуч 20 мм.

Назви файлів латинськими літерами – із текстом статті та анотацій з ключовими словами, з розширеними відомостями про автора (ів), рецензія (відсканований варіант), авторський реферат статті англійською мовою (авторський реферат статті повинен містити: прізвище та ініціали автора; звання або посаду; місце роботи або навчання; назву статті; стислий зміст статті мінімальним обсягом 250 слів); відомості про автора (авторів) трьома мовами (українською, англійською, російською) – прізвище ім'я по-батькові, науковий ступінь, вчене звання (довідка про автора), домашня адреса, контактні телефони, емейл, № відділення "Нової пошти" для отримання збірника надсилати до редакції.

Редакційна колегія

приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам ВАК (див. Постанову президента ВАК України №7-05-1 від 15.01.2003 р.) щодо структури наукової статті, згідно з якими стаття повинна містити такі елементи, як:

1. **Індекс УДК** (універсальний десятинний класифікатор) розташовують перед заголовком статті, окремим рядком, у лівому верхньому куті. Визначає індекс УДК автор.

2**. Заголовок статті**. У назві бажано не використовувати ускладнену термінологію псевдонаукового характеру. Великі літери, окремий абзац без відступів першого рядка з вирівнюванням по центру.

3. **Анотація подається українською, англійською та російською мовами**. Побудова: характеристика основної теми, проблеми, мети, методів, висновків, результатів. Середній обсяг анотації – не менше 500 друкованих знаків. Англійської анотації – 1000 друкованих знаків. Анотації використовуються в інформаційних цілях, у тому числі автоматизованих, системах для пошуку документів та інформації. Якщо стаття англійською мовою, тоді в статті анотація буде англійською та українською мовами.

Анотація дає можливість встановити основний зміст наукової статті, визначити її релевантність, повинна включати характеристику основної теми, проблеми наукової статті, цілей роботи та її результати. В анотації вказують, що нового несе в собі дана стаття у порівнянні з іншими згідно тематики і цільового призначення. Анотації повинні бути оформлені згідно міжнародних стандартів і включати наступні моменти: вступне слово про тему дослідження; мету наукового дослідження; наукова і практична значущість роботи; методологія дослідження; основні результати і висновки досліджуваної теми; цінність проведеного дослідження (який вклад дана робота внесла у відповідну сферу знань); практичне значення роботи.

4. **Ключові слова** – слова з тексту, які з точки зору інформаційного пошуку несуть змістовне навантаження, подаються у називному відмінку, загальна кількість ключових слів – від 3 до 8, подаються українською, англійською, російською мовами. Ключові слова повинні виражати основний смисловий зміст статті, слугувати орієнтиром і використовуватися для пошуку статей в електронних базах. Розміщуються після кожної анотації і наводяться мовами анотацій – українською, російською та англійською, відображають дисципліну (сферу науки, в рамках якої написана дана стаття), тему, мету, об’єкт дослідження.

5. Стаття повинна містити:

- постановку проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор;
- мета статті та формування цілей статті (постановка завдання);
- виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напряму.

Структурні елементи статті необхідно виділити напівжирним шрифтом: постановка проблеми (включаючи аналіз останніх досліджень і публікацій); мета статті; виклад основного матеріалу; висновки.

Висновки повинні супроводжуватися рекомендаціями, оцінками, пропозиціями, гіпотезами, описаними в статті. Свідчення, які включені до назви статті, не повинні повторюватися у тексті авторського резюме.

За точність цитування та наведення у статтях наукових фактів, цифр, інших відомостей відповідають автори. Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Всі статті супроводжуються рецензією доктора наук або кандидата за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до

друку. Редакція здійснює власне рецензування статей. Редакційна колегія залишає за собою право відхиляти неякісні матеріали без пояснення причин. Матеріали рецензуються членами редакційної колегії збірника або сторонніми незалежними експертами, виходячи з принципу об'єктивності і з позицій вищих міжнародних академічних стандартів якості та редагуються.

Обсяг статті – від 10-12 сторінок (кегль 14, Times N Roman, інтервал – 1,0; текст повинен бути надрукований з одного боку аркуша; верхнє, нижнє, ліве, праве поле – 20 мм.; текст набирається без переносів, на всю ширину сторінки; сторінки без нумерації; необхідно використовувати парні лапки («»); при наборі тексту слід розрізняти символи дефісу (-) і тире (–). Приймаються до друку статті українською, російською, польською, англійською мовами.

Необхідно дотримуватися наступного:

- не допускається перенос слів вручну, не допускається використання виносок (як внизу сторінки, так і в кінці статті), внутрітекстові посилання наводяться у квадратних дужках.

Обов'язкова вимога до статей – належний рівень перекладу анотацій. Виклад статті повинен бути чітким, стислим, без повторень. Автори несуть відповідальність за точність викладених фактів, цитат і посилань. Статті, оформлення яких не відповідає вказаним вимогам, не приймаються до друку. Наукові статті необхідно підписувати **за прізвищем автора** (наприклад, Воронкова.rtf), окремим файлом подавати **відомості про автора** (Відомості_Воронкова.rtf). та зберігати у текстовому форматі. Електронний варіант статті подається електронною поштою за адресою: valentina-voronkova@yandex.ru

Рисунки й таблиці оформляються згідно з ДСТУ.

Перелік літературних джерел розташовується за алфавітом або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком **Список використаних джерел** і виконується мовою оригіналу. Посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: [5, с. 87], де 5 – номер джерела за списком літератури, 87 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [3; 5; 7]. Бібліографічний запис використаної літератури слід оформлювати згідно зі стандартом «ДСТУ 7.1:2006. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання», що чинний від 01.07.2007. Першоджерела подаються мовою оригіналу. Перелік літературних джерел розташовується в порядку їх нумерації та надається з підзаголовком Список використаних джерел в останньому розділі статті.

Транслітерація (References).

Для транслітерації українського тексту слід опиратися на Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF), сайт Онлайн транслітерації http://ukrlit.org/index.php.

Для транслітерації російського тексту – систему Держдепартаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html)

Відповідальність за правильність, точність і коректність цитування, посилань та перекладу покладається на авторів.

Остаточне рішення щодо публікації ухвалює редакційна колегія журналу.

Шановні автори, запрошуємо до співробітництва!

З питань опублікування звертайтеся до редакції журналу за адресою:

Запорізька державна інженерна академія,
пр. Соборний, 226, ауд. (л 323)
м. Запоріжжя 69006 e-maill: valentina-voronkova@yandex.ru

МІЖНАРОДНА ІНДЕКСАЦІЯ ЖУРНАЛУ

1. **Ulrich's Periodicals Directory** - передплатний каталог американського видавництва Bowker, є найбільшою БД, яка описує світовий потік періодичних видань за всіма тематичними напрямками (посилання)

2. **РІНЦ** (Росія) - міжнародна наукометрична база даних наукових публікацій вчених. Для отримання даних про публікації та цитованості статей на основі бази даних РІНЦ використовується аналітичний інструментарій ScienceIndex (посилання)

3. **EBSCO** - агрегатор повнотекстових видань. Включає в себе 375 повнотекстових баз даних і більш 350000 електронних книг (посилання)

4. **Bielefeld Academic Search Engine (BASE)** - пошукова служба (Німеччина), яка є одним з потужних постачальників актуальних даних про наукові публікації європейських вчених. Більш детально з публікаціями можна ознайомитися тут (посилання)

5. **WorldCat** - найбільша у світі бібліографічна база даних, яка налічує понад 240 млн записів всіх видів творів на 470 мовах світу. База створюється спільними зусиллями більш ніж 72 тис. бібліотек з 170 країн світу в рамках організації Online Computer Library Center (п)

6. **ResearchBib** - міжнародна мультидисциплінарна база даних наукових журналів, що включає в себе описи журналів більш ніж 5400 видавців (посилання)

7. **Directory of Open Access Journals (DOAJ)** - це директорія, що пропонує вільний (безкоштовний) доступ до понад 1500 наукових та академічних журналів в електронному форматі по всіх напрямах. Мета директорії полягає в просуванні та популяризації стрімко зростаючої кількості наукових журналів, доступних безкоштовно через Інтернет, а також у підвищенні ролі міжнародного руху "Журнали у відкритому доступі" (Open Access Journals) і полегшенні доступу до вільних електронних наукових і дослідницьких журналів (посилання)

DOAJ DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS

8. **Index Copernicus (Польща)** – міжнародна наукометричних база (Index Copernicus Journals Master List). Даний сайт містить індексування, ранжування і реферування журналів, а також є платформою для наукового співробітництва та виконання спільних наукових проектів (посилання)

INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL

ISSN (print) 2072-1692
ISSN (on-line) 2072-7941

Збірник наукових праць
«Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії»
«Humanities Bulletin of Zaporizhzhe State Engineering Academy»
«Гуманитарный вестник Запорожской государственной инженерной академии»

Випуск № 66 (2016) (Вихід з друку – щоквартально)
Засновник і видавець:
Запорізька державна інженерна академія

Головний редактор:
Воронкова Валентина Григорівна – доктор філософських наук, професор, академік Української академії політичних наук, завідувач кафедри менеджменту організацій та управління проектами Запорізької державної інженерної академії
valentina-voronkova@yandex.ru моб. 050 637 27 68; 067 89 09 946

Технічний редактор:
Ажажа Марина Андріївна – кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри менеджменту організацій Запорізької державної інженерної академії azaz-marina@yandex.ru

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Збірник наукових праць «Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії» (Серія 33 №427 від 02.02.2001 р. і КВ № 9770 від 15.04.2005р.
Перереєстровано як фаховий з філософських дисциплін згідно з наказом МОНУ №261 від 06.03.2015 р., а також згідно Листа МОН України від 04.12.2015 №1/9-586 «Про опублікування результатів дисертаційних робіт у періодичних виданнях» (за № 289)

Підписано до друку 09.09.2016 р.
Умов. видав. арк. 16,2 Умов. друк. арк. 16,2 Наклад 300 прим.

Адреса видавця:
Редакційно-видавничий відділ Запорізької державної інженерної академії: 69006, м. Запоріжжя, просп. Соборний, 226, ЗДІА, кімн. 96 Тел. (0612) 22-38-596.

Видавець: Запорізька державна інженерна академія (м. Запоріжжя)
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 2958 від 03.09.2007р. Адреса засновника та редакції: пр. Леніна 226, Запоріжжя, Україна, 69006. тел.(061) 227 12 29

Оригінал-макет виготовлено в редакції «Гуманітарного вісника ЗДІА»
Надруковано з електронного оригінал-макету редакції в РВВ ЗДІА